

การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้าน
แห่งทุ่งกุลาร้องไห้

AN ANALYTICAL STUDY OF PHILOSOPHY OF LIFE MR. SAWANG MANOLAI
PHILOSOPHER VILLAGERS IN THUNG KULA

นายปัญญา ศาสตรา

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้าน
แห่งทุ่งกุลาร้องไห้

นายปัญญา ศาสตรา

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

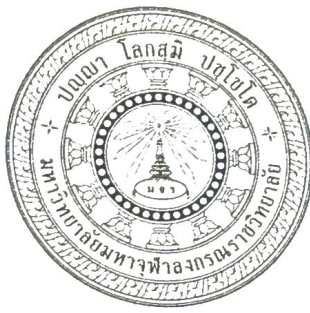
An analytical study of Philosophy of life of Mr. Saweang Manolai who is the
Philosopher of villagers in thung kula.

Mr.Panya sattra

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
Examination Related to the Subject of
Degree of Doctor of Philosophy
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ศ. ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)

กรรมการ

(พระราชวรเมธี, รศ. ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.หอมหวล บัวระภา)

กรรมการ

(ผศ. ดร.จรัส ลีกา)

กรรมการ

(ผศ. ดร.สุวิน ทองปั้น)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

ผศ. ดร.จรัส ลีกา

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.สุวิน ทองปั้น

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายปัญญา ศาสตรา)

ชื่อคุณนิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้าน
แห่งทุ่งกุลาร้องไห้

ผู้วิจัย : นายปัญญา ศาสตรา

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์

: ผศ.ดร.จรัส ลีกา ป.ธ. ๗, พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)

: ผศ.ดร. สุวิน ทองปั้น

พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy.), Ph.D. (Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและปรัชญาการดำเนินชีวิต
ในทัศนะพุทธปรัชญา ๒) เพื่อศึกษาปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้อง
ไห้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ การวิจัยครั้งนี้
เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)
ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

๑. แนวคิด ทฤษฎีและปรัชญาการดำเนินชีวิต บางที่เรียกว่าปรัชญาชีวิตซึ่งมีความหมาย
เช่นเดียวกับคำว่า ท่าทีต่อชีวิตและคำว่าการมองโลก เพราะคนมีท่าทีต่อชีวิตหรือมองโลกอย่างไรก็มัก
ดำเนินชีวิตไปตามท่าทีหรือการมองนั้นๆ การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ
ระดับโลกียะ คือ หลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานะของผู้ครองเรือนมี ๕ ขรรวาสธรรม หลักทฤษฎีธรรม
มีกัตตะ หลักมัตตัญญูตา เป็นต้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิตตามแบบ
ของฆราวาส ส่วนระดับโลกุตตระ คือ อริยสัจ ๔ และอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยมีพระนิพพานเป็น
เป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิต

๒. วิถีชีวิต นายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความมุ่งมั่นเพียรพยายามเพื่อการ
เอาชนะอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ด้วยการมองเห็นวิกฤตต่างๆ เป็นโอกาส และยึดมั่นในหลัก
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ภาคปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ
ได้เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตของคนในสังคม และเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ในเรื่องเศรษฐกิจ
พอเพียง โดยยึดหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิตตามปณิธานที่ว่า “แล้งกะบိုင်”

๓. นายแสง มะโนลัย ได้ประพาดิตนเป็นแบบอย่างในฐานะปราชญ์ชาวบ้านผู้ประสบ
ความสำเร็จในการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการนำหลักคำสอนทางพุทธ
ศาสนาที่ประกอบด้วย หลักสัมาอาชีวะ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะ และหลักมัตตัญญูตา มาประยุกต์ใช้
ในการดำเนินชีวิตจนทำให้เกิดศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน และเป็นที่เคารพนับถือของคนในสังคมทั่วไป

Dissertation Title : An analytical study of Philosophy of life of Mr. Saweang Manolai who is the Philosopher of villagers in thung kula.

Researcher : Mr.Panya sattra

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Assoc. Prof. Udom Buasri, Pali VII, B.A. (Philosophy),, M.A. (Philosophy)

: Asst.Prof. Dr.Jaras Leeka, Pali VII, B.A. (Religion), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : March 15, 2019

Abstract

This research aims to : 1) to study the concepts, theories and philosophy of life in Buddhist philosophy 2) to study the way of life of Mr. Saweang Manolai, the local philosopher of Thung Kula 3) to analyze the life philosophy of Mr.Saweang Nolai, the Philosopher of Thung Kula Rong Hai, This research is the qualitative research methodology and the data were descriptively analyzed by the inductive analysis method.

The research results were as follows :

1. Living according to Buddhist Philosophy is divided into 2 levels. Ie, the level of logic must use the principles that are appropriate for the conditions of the rulers. There are 5 precepts. And Supermundane states (Lokuttara Dhamma) etc. with the aim to flourish in life And the level of logutra, with 4 Noble Truths and Archanikas, with a body of 6, with Nirvana as the ultimate goal

2. Mr. Saweang Manolai is a villager who has a commitment to try to overcome various obstacles that arise. Saw various crises as an opportunity to adhere to the sufficiency economy philosophy Has adopted the sufficiency economy philosophy to practice until being successful as a model for the lives of people in society And is a center of learning in sufficiency economy And the organic fertilizer of society

3. Mr. Saweang Manolai behaved as an example as a villager who succeeded in living the sufficiency economy Philosophy, And applying Buddhist teachings to life Have the right livelihood Master Thittdammikattha And the principle of Mantanyuta, which made Mr. Saweang Manolai to be respected by people in the community and society in general.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๔
๑.๓ คำถามในการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต	๗
๒.๑.๑ แนวคิดปรัชญาบริโภคนิยม	๗
๒.๑.๒ แนวคิดปรัชญามนุษยนิยม	๑๐
๒.๑.๓ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๑๒
๒.๒ การดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา	๒๐
๒.๒.๑ ความหมายการดำเนินชีวิต	๒๐
๒.๒.๒ หลักการดำเนินชีวิต	๒๑
๒.๓ ปรัชญาชาวบ้าน	๓๑
๒.๓.๑ ปรัชญาชาวบ้าน	๓๑
๒.๓.๒ ทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge)	๓๙
๒.๔ บริบทของพื้นที่วิจัย	๔๕
๒.๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของทุ่งกุลาร้องไห้	๔๕
๒.๔.๒ ประวัติความเป็นมาจังหวัดร้อยเอ็ด	๖๓
๒.๕ ประวัติ นายแสวง มะโนลัย	๖๗
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๕
๒.๗ สรุป	๘๔
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๗

บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	๘๘
๓.๑	รูปแบบการวิจัย	๘๘
๓.๒	ขอบเขตการวิจัย	๘๘
๓.๓	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๐
๓.๔	การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย	๙๑
๓.๕	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	๙๒
๓.๖	การเก็บรวบรวมข้อมูล	๙๒
๓.๗	การวิเคราะห์ข้อมูล	๙๒
๓.๘	การพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๙๓
บทที่ ๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๙๔
๔.๑	ด้านแนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา ผลการวิจัยพบว่า	๙๔
๔.๒	วิถีชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ผลการวิจัยพบว่า	๙๙
๔.๓	ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า	๑๐๗
๔.๓.๒	การดำเนินชีวิตด้านจริยศาสตร์	๑๑๗
๔.๔	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๒๘
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๓๓
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๓๓
๕.๒	อภิปรายผล	๑๓๙
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๔๓
บรรณานุกรม		๑๔๔
ภาคผนวก		๑๕๑
ภาคผนวก ก	แบบสัมภาษณ์	๑๕๑
ภาคผนวก ข	ภาพประกอบ	๑๕๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๖๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในดัชนีนี้พจนานี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ ในการอ้างอิงโดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๔	วิ.ม. (ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวคคปาติ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๙	ที.สี. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาติ (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคปาติ (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปณณาสกปาติ (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก สยัตตนิกาย สคาถวรรคปาติ (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก สยัตตนิกาย มหาวรรคคปาติ (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทุกนิปาตปาติ (ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาไทย)
๒๒	อง.ฉกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกกนิปาตปาติ (ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาตปาติ (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาติ (ภาษาไทย)
๒๙	ขุ.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาติ (ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๓๔	อภ.สง. (ไทย) =	อภิธมมปิฎก ธมมสงคณีปาติ (ภาษาไทย)
๓๕	อภ.วิ. (ไทย) =	อภิธมมปิฎก วิภังคปาติ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิถีชีวิตคนอีสานแต่ละคนต่างต้องดิ้นรนต่อสู้ชีวิตท่ามกลางความเสี่ยงจากธรรมชาติ เช่นกัน จึงทำให้คนอีสานเป็นคนที่ต้องขยัน อดทนต่อความยากลำบาก ทำให้คนอีสานมีความอดทนมากกว่าคนในภาคอื่นๆ ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกินคนอีสานกินอะไรก็ได้เพื่อความอยู่รอดจึงทำให้ใครหลายๆ คนมองคนอีสานว่าเป็นภาคที่จน ลำบาก บ้านนอกแต่นั้นก็เป็นเพราะสิ่งที่คนอีสานได้ทำและสืบสานต่อมาจากบรรพบุรุษรุ่นปู่ รุ่นย่า โดยคนอีสานส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตในลักษณะทำการเกษตรแบบยังชีพ (Subsistence) เป็นส่วนมาก คือทำการเกษตรเพื่อที่จะนำผลผลิตมาบริโภคในครัวเรือนของตน วิถีชีวิตของคนอีสานที่อาศัยอยู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันยึดอาชีพเกษตร เช่น การปลูกข้าว จับปลา ทอผ้า ต้มเกลือเพื่อบริโภคและขาย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นภาพสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม และต้องประสบกับปัญหามากมายทั้งเรื่องที่ดินทำกิน เกษตรกรจำนวนมากไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินทำกิน ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรการผลิต โดยเฉพาะน้ำ และทรัพยากรพันธุกรรมทั้งหลาย อีกหนึ่งปัญหาของชาวนาไทย ที่สั่งสมมาเนิ่นนานและไม่สามารถทำให้ชาวนาสืบตาท่าปากได้นั้น ส่วนหนึ่งคือการขาดองค์ความรู้ ทั้งการบริหารจัดการที่เป็นระบบในเชิงเกษตรกรรม และการพัฒนาไปสู่การตลาดได้ ทำให้เกษตรกรขาดศักยภาพในการเพิ่มผลผลิตและพึ่งพิงตนเองไม่ได้

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการเชื่อมต่อกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ในลักษณะการแปลงยุทธศาสตร์ระยะยาวสู่การปฏิบัติ โดยในแต่ละยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ได้กำหนดประเด็นการพัฒนา พร้อมทั้งแผนงาน/โครงการสำคัญที่ต้องดำเนินการให้เห็นผลเป็นรูปธรรมในช่วง ๕ ปีแรกของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อเตรียมความพร้อมคน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน ยังได้กำหนดแนวคิดและกลไกการขับเคลื่อนและติดตามประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อกำกับให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีทิศทางและเกิดประสิทธิภาพนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย

เนื่องจากประเทศกำลังประสบกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว มีภาวะขยะล้นเมือง และการบริหารจัดการน้ำยังไม่เป็นระบบโครงข่ายที่สมบูรณ์ ในขณะที่ความเสี่ยงและผลกระทบที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศผันผวนมีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้กฎเกณฑ์และกฎระเบียบของสังคมที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเข้มงวดมากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนถึงปัญหาการจัดการภาครัฐที่ขาดประสิทธิภาพเพราะการบริหารจัดการยังขาดเอกภาพ หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ยึดหลัก

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจาก ยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ โดยมีหลักการที่สำคัญว่าเป็นแนวทางการดำรงอยู่ของชนในทุกระดับ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ การพัฒนาตามหลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานของทางสายกลาง ความไม่ประมาท พึ่งพาตนเอง โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจในการกระทำที่รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์^๑ เศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของ ประเวศ วะสี นั้นมองว่าเป็นเศรษฐกิจที่มีรูปแบบบนทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมีขมิ้นมาปฏิบัติ เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้าด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม^๒ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการอุดมการณ์ และปรัชญาที่เกิดจากการเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัยของสังคมที่ต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นการกลับฟื้นคืนจิตวิญญาณของมนุษย์เศรษฐกิจที่ไม่ใช่เศรษฐกิจเงินตรา แต่เป็นเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นหลัก เป็นการมองและเข้าใจมนุษย์ในความหมายของความเป็นมนุษย์ชาติโดยรวมที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติตามหลักแห่งสัจธรรมความจริง พุทธเศรษฐศาสตร์อันเป็นเส้นทางนำไปสู่การสั่งสมสติปัญญาโดยมีผลผลิตที่สำคัญของปัญญา คือ ความสุขหรือลดความทุกข์ให้น้อยลง

สภาพทั่วไปของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ มีพื้นที่ทั้งหมด ๒,๑๐๗,๖๙๑ ไร่ ความยาว ๑๕๐ กิโลเมตร ความกว้าง ๕๐ กิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร มีทั้งหมด ๑๐ อำเภอ ๗๙ ตำบล ๑,๐๖๘ หมู่บ้าน มีจำนวนประชากร ๖๒๒,๑๘๘ คน^๓ พื้นที่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบด้วยพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำ และพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมในการทำเกษตร ในพื้นที่ทำการเกษตรเกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่นา และเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมที่จะเพิ่มศักยภาพในการผลิตข้าวได้ จำนวน ๑.๔ ล้านไร่ ปัจจุบันทรัพยากรที่ดินได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสภาพของดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นทรายจัด บางพื้นที่เป็นดินเค็ม บางพื้นที่ดินมีคุณสมบัติเป็นกรด โดยเฉพาะพื้นที่ดินเค็มได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น และแหล่งน้ำธรรมชาติต่างๆ ได้ตื้นเขินขึ้น จึงเกิดปัญหา

^๑ เกษตรและสหกรณ์, โครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ปี ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^๒ ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม: แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๐), หน้า ๖.

^๓ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, การปลูกข้าวที่ถูกต้องและเหมาะสม, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

น้ำเค็มไหลลงสู่ลำน้ำธรรมชาติ ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น และเกษตรกรขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้นดินในทุ่งกุลาร้องไห้จึงมีความสมบูรณ์ต่ำ ดินขาดอินทรีย์วัตถุ เป็นทรายจัด บางแห่งเป็นดินกรด และดินเค็ม ซึ่งได้แพร่กระจายเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นเพียงพืชหลัก คือ ข้าว อย่างเดียวทำให้ผลผลิตข้าวอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำมากประมาณ ๑๐-๑๕ ถังต่อไร่^๔

ปัจจุบันนี้ได้มีปราชญ์ชาวบ้านอีสานในท้องที่ต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่ผลักดันจากอำนาจภายนอกด้วยการใช้ความรู้ ใช้ปัญญา นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาผสมผสานกับแนวคิดที่ว่า “เอาธรรมะเป็นฐาน เอางานเป็นที่ตั้ง” โดยไม่คำนึงถึงเงิน เพราะเงินเป็นผลที่ตามมานี้เป็นลักษณะของการอยู่ด้วยลำแข้งของปราชญ์ ในรูปของการเกษตรผสมผสานหลากหลายรูปแบบ และวิธีการกลับมาใช้อย่างได้ผลเพราะพระพุทธศาสนามีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานมีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของสังคมมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาให้กับชีวิตและสังคม ซึ่งสังคมไทยเคยได้รับเอาวิถีปฏิบัติแบบพุทธมาใช้ในชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตของผู้คนจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากแนวคิดและวิธีการในการแก้ปัญหาที่ได้รับมาจากอิทธิพลของคำสอนในพระพุทธศาสนาแต่ด้วยอำนาจของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างใหญ่หลวงในปัจจุบัน ทำให้ค่านิยมและวิถีปฏิบัติแบบพุทธศาสนาได้ถูกลดความสำคัญลง วิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธศาสนาก็ได้ถูกละเลยตามไปด้วย และเกิดมีแนวคิดการแก้ปัญหาแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากกระแสวัตถุนิยมเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาในปัจจุบัน ผ่านประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมา ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านล้วนทรงคุณค่า เพราะความรู้ของพวกเขานั้นเป็นความรู้ที่เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ซึ่งถูกปรับแต่งและขัดเกลามาตลอดช่วงชีวิต จึงเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่าและความสำคัญ ปราชญ์ชาวบ้านจึงถือเป็นแหล่งความรู้สากล เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งต่อระบบการเรียนรู้ของคนในสังคม^๕ โดยปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน การรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาในการบูรณาการกับวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการนำประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในอนาคต

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะนายแสวง มะโนลัย ว่ามีหลักการดำเนินชีวิตและปรัชญาชีวิตอย่างไร จนประสบความสำเร็จในการต่อสู้ชีวิตและได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์แห่งทุ่งกุลาร้องไห้ อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการบูรณาการภูมิปัญญา เพื่อการพัฒนาตนเอง พัฒนาชุมชน และพัฒนาสังคมสืบต่อไป

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๒.

^๕ ธวัชชัย เฟื่องพินิจ, ปราชญ์ชาวบ้าน: ครูของสังคม, วารสารสวนดุสิต, ๒๕๔๙, หน้า ๕๖-๕๙.

๑.๒ วัตถุประสงค์

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

๑.๓ คำถามในการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา มีอย่างไร
- ๑.๓.๒ วิถีชีวิตนายแสง มะโนลัย และบริบทของทุ่งกุลาร้องไห้ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
- ๑.๓.๓ นายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ได้นำปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี การดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับ “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ดังนี้

- ๑) แนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา
- ๒) ประวัตินายแสง มะโนลัย และบริบทของทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญา การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ตามแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้าน
- ๓) ปรัชญาชีวิตของนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่สังคม

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ ๒ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๓ อำเภอ ๕ จังหวัด ได้แก่ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอยักษ์บุรีและอำเภอยักษ์ชุม จังหวัดสุรินทร์ อำเภอยักษ์รัตน์ อำเภอยักษ์ตรวิสัย อำเภอยักษ์วรรณภูมิ อำเภอยักษ์พนทราย และอำเภอยักษ์หนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอยักษ์ลาด อำเภอยักษ์ราษี

ไศล และอำเภอชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอค้อวัง และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สร้างปราชญ์ชาวบ้านคนสำคัญคือนายแสวง มะโนลัย ผู้มีภูมิปัญญาอยู่บ้านเลขที่ ๘๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพธิ์ฮาด ตำบลดงครั้งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้มีความชำนาญพิเศษในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าว น้ำหอม กิจกรรมเกี่ยวกลการหมุนเวียนวงจรเกษตรและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีแปลงสาธิตปลูกพืชอินทรีย์ ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติมากมายเช่น ปี ๒๕๕๑ หมอดินอาสา ปี ๒๕๕๔ เกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง ปี ๒๕๕๕ เกษตรกรดีเด่นสาขาเกษตรอินทรีย์

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยพิจารณาจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนายแสวง มะโนลัย และผู้นำวิธีการดำเนินชีวิตของนายแสวง มะโนลัย ไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตของตนจนประสบความสำเร็จ เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง และเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย

๑) นักวิชาการด้านการเกษตร	จำนวน ๕ คน
๒) ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน ๕ คน
๓) เกษตรกร	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๒๐ คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการลงพื้นที่ในการวิจัยไว้ดังนี้

๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑ – ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง หมายถึง บุคคลในท้องถิ่นที่ใช้หลักการ แนวคิด ทฤษฎีผสมผสานระหว่างแนวคิดทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อพื้นบ้านและทฤษฎีใหม่ผสมผสานเข้าด้วยกัน แล้วนำมาเป็นหลักการในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นในทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อให้มีการอยู่ดี กินดีและมีสุข

ปรัชญาชีวิต หมายถึง แนวคิด ทฤษฎี หลักการ จุดมุ่งหมายหรือเป้าหมาย ที่ใช้ในการปฏิบัติหรือใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตนวางเอาไว้

ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย หมายถึง หลักการ แนวคิด ทฤษฎี จุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายในการดำเนินชีวิต และหลักการในการทำเกษตรใน ๔ ด้าน คือ

๑. เกษตรต้นแบบ หมายถึง เกษตรกรผู้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน

๒. เกษตรตามอัตภาพ หมายถึง การทำเกษตรกรรมโดยอาศัยธรรมชาติ การเลิกหรือลดการใช้ทรัพยากรจากภายนอกที่อาจเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและหรือสุขภาพ

๓. การดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า ยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา

๔. การดำเนินชีวิตแบบพอเพียง หมายถึง การดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา หมายถึง หลักการ แนวคิด ทฤษฎี ความเชื่อ และเป้าหมายใช้ในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ใน ๒ ด้านคือ

๑. ญาณวิทยา หมายถึง การแสวงหาความรู้แล้วลงมือปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ ในด้านการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และเป็นที่ยอมรับ รวมถึงการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีจนได้รับขนานนามว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

๒. จริยศาสตร์ หมายถึง แนวคิด หลักการ หรือหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันได้แก่ หลักสัมมาอาชีวะ หลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์หลักมัตตัญญูตา

แนวคิด ทฤษฎีการดำเนินชีวิต หมายถึง แนวคิด ทฤษฎี หลักการ ความเชื่อ และเป้าหมายใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตนเองวางเอาไว้ ๓ ด้านคือ

ปรัชญาบริโณณนิยม หมายถึง การดำเนินชีวิตที่อิงคุณค่าทางวัตถุ เป็นการบริโณณที่ผู้บริโณณมุ่งแสวงหาความสุขสำหรับตนเป็นสำคัญ บริโณณฟุ่มเฟือยเกินความต้องการที่จำเป็นในชีวิตและเกินกว่าฐานะรายได้

ปรัชญามนุษย์นิยม หมายถึง การดำเนินชีวิตที่พึ่งพาตนเอง ถือเอาผลของการปฏิบัติที่ได้มาจากประสบการณ์เป็นมาตรการในการทำงาน ดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยความรู้และคุณธรรม

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หลักปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่ปวงชนชาวไทย การดำเนินที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณความมีเหตุผลการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบการวางแผนการตัดสินใจและการกระทำ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๖.๑. ทำให้รู้และเข้าใจถึงแนวคิด ทฤษฎีและปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา

๑.๖.๒. ทำให้รู้และเข้าใจถึงวิถีชีวิตของนายแสง มะโนลัย และบริบทของทุ่งกุลาร้องไห้

๑.๖.๓. ทำให้รู้และเข้าใจเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิตของนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

๑.๖.๔. ผลการวิจัยนี้เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วจะเป็นข้อมูลสารสนเทศของผู้สนใจ และเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา ความเป็นมาของตำนานทุ่งกุลาร้องไห้ และความหมายของปราชญ์ชาวบ้าน ศึกษาประวัติ นายแสง มะโนลัย ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวเป็นลำดับไปดังนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต
- ๒.๒ การดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้าน
- ๒.๔ ทฤษฎีป่อเกิดแห่งความรู้
- ๒.๕ กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา
- ๒.๖ ทฤษฎีการถ่ายทอดภูมิปัญญา
- ๒.๗ บริบทของพื้นที่ในการวิจัย และประวัติ นายแสง มะโนลัย
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๙ สรุป
- ๒.๑๐ กรอบแนวคิด

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

ปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคดิจิทัลหรือที่พูดติดปากกันว่ายุคไทยแลนด์ ๔.๐ ทำให้การดำเนินชีวิตของคนง่ายขึ้น ทุกอย่างเชื่อมถึงกันเพราะเทคโนโลยีสามารถใช้ได้ทุกอุปกรณ์ ทุกที่ทุกเวลา ทำให้ไลฟ์สไตล์ของผู้คนถูกกระทบจากเทคโนโลยี ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสีย เช่น เทคโนโลยีอัจฉริยะ (Intelligence) ที่ตอบสนองการใช้ชีวิตแบบสะดวกสบายของคนมากขึ้น โลกาภิวัตน์นั้นก่อให้เกิดผลกระทบได้ทั้งในแง่ดีและในแง่ร้าย คือ มิได้ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในแง่เดียว แต่ในอีกแง่หนึ่งยังทำให้เกิดความเสื่อมถอยตกต่ำทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงหลักปรัชญาสำหรับการดำเนินชีวิต อันเป็นแนวทางและแบบแผนสำหรับการดำเนินชีวิตของคนในชาติ เพื่อการพัฒนาในด้านบุคคล ด้านสังคม อันเป็นการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนถาวรต่อไป โดยผู้วิจัยจะได้กล่าวเฉพาะแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ แนวคิดปรัชญาบริโภคนิยม

ความสุขทางกายเป็นยอดปรารถนาคนทุกคนจำเป็นต้องบริโภคและอุปโภคเพื่อรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี หากไม่เกิดความทุกข์ทางกาย เช่น ทุกข์ทรมานหรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค จึงเป็นความจำเป็นของมนุษย์ และมนุษย์

ส่วนมากเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความสุขทางกายอันน่าปรารถนาความสุขทางกายดังกล่าวทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่มนุษย์ไม่เพียงต้องการ “อยู่ได้” ยังปรารถนาที่จะ “อยู่ดี” “อยู่ดีกินดี” นั้นต่างกับ “พอมีพอกิน” มนุษย์ส่วนมากหวังที่จะอยู่ดีกินดี^๑ ในการดำเนินชีวิตแบบสุขนิยมเน้นความสุขทางด้านร่างกายด้วยวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอเป็นหลัก คิดว่าความสุขทางผัสสะเป็นสุดยอดความปรารถนา ความสุขทางจิตใจไม่มีอยู่จริงคนกลุ่มนี้มักจะใช้ชีวิตอย่างมัวเมา การที่มนุษย์เห็นความสุขทางกายเป็นเรื่องสำคัญนี้เป็นเรื่องปกติเพราะคนเราย่อมรู้จักสิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสก่อนสิ่งที่เป็นนามธรรมเช่นเรื่องจิต แม้สิ่งเหนือธรรมชาติที่เชื่อกันในระยะแรกๆ ก็มีลักษณะเป็นมนุษย์เช่นมีรูปร่างหน้าตาอย่างมนุษย์และกระทำตามอารมณ์อย่างมนุษย์ สุขนิยมมีหลายประการขึ้นอยู่กับการเลือกของตัวเราเองว่าต้องการแนวทางการครองชีวิตแบบใด

บริโภคนิยมเป็นคำที่ใช้กันทางวิชาการและในทางสังคมทางวิชาการ หมายถึงทฤษฎีที่บอกว่ายิ่งมีการบริโภคนิยมมากขึ้นเพียงใดก็ยิ่งจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจทางสังคม มีการใช้คำนี้ค่อนข้างไปในทางลบเพื่อบอกถึง “ลัทธิบริโภคนิยม” หรือที่บางคนเรียกว่า “ลัทธิบ้าบริโภค” กลุ่มคนที่ใช้คำนี้ในทางลบเป็นขบวนการป้องกันผู้บริโภคจากการเอาเปรียบล่อลวงหลอกลวงและครอบงำของผู้ผลิตที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ใช้เครื่องมือสื่อสารโดยเฉพาะสื่อมวลชนในการโฆษณาชวนเชื่อทำให้ผู้คนหลงใหลอยากได้อะไรมากขึ้นโดยไม่เกี่ยวกับการ “เป็นคนมากขึ้น” ตรงกันข้ามอาจจะน้อยลงเสียอีกเพราะถลำเข้าไปในวงจรของหนี้สิน ซึ่งก็ย่อมมาเพื่อการบริโภคลงลึกจนถอนตัวไม่ขึ้นเกิดปัญหาชีวิตปัญหาครอบครัวและสังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความเห็นว่าบริโภคนิยม^๒ คือการที่คนซื้อสินค้าที่ไม่จำเป็น เพราะการซื้อสินค้าเหล่านั้นทำให้มีความสุขและจะเปลี่ยนไปเป็นผู้มีความกระหาย ฯลฯ ลัทธิบริโภคนิยมจึงหมายถึงวิธีการของผู้แสวงหาความสุขและวิธีการของการมีความสุขกับวัตถุภายนอกเป็นความสุขที่ต้องขึ้นกับวัตถุธรรมภายนอก อันเกิดจากตัณหาที่มาจากธรรมชาติในตัวมนุษย์เอง ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าตัณหาไม่มีสิ้นสุดไม่สามารถทำให้พอใจได้อย่างแท้จริง แต่จะมีเพิ่มมากขึ้นก่อเกิดเป็นค่านิยมของสังคมให้เป็นไปเพื่อสนองตัณหาของตน

การบริโภคนิยมก็มีให้กล่าวคือจุดหมายของชีวิตอยู่ที่การพยายามหาสิ่งเสพมาบริโภคให้มากที่สุด เพื่อบรรลุชีวิตที่ไพบูลย์เนื่องด้วยวัตถุเงินทองเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขอย่างแท้จริง ผู้คนทุกวันนี้ก็น่าจะมีความสุขมากกว่าแต่ก่อน ปฏิเสธไม่ได้ว่าอิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยมทำให้ผู้คนถลำติดอยู่ในวัฏจักรดังกล่าวมากขึ้นทุกที มันไม่เพียงให้สัญญาแก่เราว่าความสุขเกิดขึ้นได้ไม่ยากหากซื้อสิ่งเสพมาปรนเปรอเท่านั้น บริโภคนิยมมีเสน่ห์ที่หยิบยื่นความหลากหลายและสะดวกสบายให้จนผู้คนเข้าใจว่านั่นคือเสรีภาพที่ชีวิตต้องการ ลึกลงไปกว่านั้นมันยังตอบสนองจิตส่วนลึกที่ต้องการความมั่นคงปรารถนาที่พึงและสิ่งยึดเหนี่ยว ท่ามกลางความไม่แน่นอนของชีวิตและความไม่ยั่งยืนของตัวตน การเอาตัวตนไปผูกติดกับวัตถุ ซึ่งดูเหมือนยังยืนยันมั่นคงนั้นชวนให้สำคัญผิดไปว่าตัวตนของเราจะยั่งยืน

^๑ ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ปรัชญากับวิถีชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๔.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒.

ถาวรตามไปด้วย แม้นั้นจะเป็นมายาภาพแต่สามารถดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาบริโภคนิยมและทุ่มเทให้กับมันไม่ต่างจากศาสนิกผู้เปี่ยมด้วยศรัทธา กุลลินี มุทธากลิน กล่าววาทะปรากฏการณ์ของบริโภคนิยมในสังคมที่เน้นให้มนุษย์ตั้งเป้าหมายของความสุขและชีวิตของตนไว้กับการบริโภคให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้^๓ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงบริโภคนิยมทางวัตถุ และพุทธปรัชญากับบริโภคนิยม มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑.๑ บริโภคนิยมทางวัตถุ

คนในยุคบริโภคนิยมสืบเนื่องจากการปฏิเสณมิติทางจิตวิญญาณ อันเป็นผลจากโลกทัศน์แบบวัตถุนิยมที่เห็นธรรมชาติมีเพียงมิติเดียวคือมิติทางวัตถุอันประจักษ์ได้ด้วยประสาททั้ง ๕ เท่านั้น โลกทัศน์ดังกล่าวทำให้ผู้คนปฏิเสธหรือไม่ยอมรับความต้องการทางจิตวิญญาณ อันได้แก่ความต้องการมีตัวตนที่เที่ยงแท้มั่นคง เมื่อไม่ยอมรับว่ามีความต้องการดังกล่าวอยู่ในส่วนลึก จึงไม่สนใจที่จะตอบสนอง หรือตอบสนองไม่ตรงจุด เพราะไปอาศัยวัตถุเป็นทางแก้เนื่องจากเข้าใจว่า ต้นตอของปัญหาอยู่ที่เรื่องวัตถุ พุทธทาสภิกขุได้แบ่งลักษณะของวัตถุนิยมออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑) เรื่องกิน เป็นเรื่องอ่อยทางลื่นซึ่งหมายความว่าถึงสำหรับกินเหยื่อ ไม่ใช่กินอาหารแต่กิเลสมันไม่กินอาหารอย่างนั้นมันต้องการจะกินเหยื่อ ต้องการได้เหยื่อที่มากระตุ้นความรู้สึกของระบบประสาทอันรุนแรงเรียกว่ากินเหยื่อความจริงเป็นทางในการส่งเสริมกิเลส

๒) เรื่องกาม เป็นวัตถุนิยมไม่ใช่เรื่องของการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ แต่มีความหมายที่อธิบายได้ว่าธรรมชาติต้องการให้มีการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ แต่มนุษย์ก็ไม่พอใจในเรื่องสืบพันธุ์ต้องการเหยื่อล่อที่ธรรมชาติปะหน้าไว้หลอกลวงให้เป็นค่าจ้างคือความรู้สึกทางเพศที่เรียกว่ากาม ก็คิดที่จะบริการให้ยิ่งๆ ขึ้นไปแล้วก็รังเกียจการสืบพันธุ์แค่นั้นอย่างนั้นส่วนมากก็ไม่พ้นไปจากการตกเป็นเหยื่อของกาม

๓) เรื่องเกียรติ ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องของนามธรรมอันบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณ แต่เป็นเครื่องมือที่ต้องการจะมีไว้สำหรับแสวงหาวัตถุ ต่างกับเกียรติทั่วไปคือการแสวงหาวัตถุไม่ใช่ได้เพียงชื่อเสียงอันบริสุทธิ์ แต่เป็นเกียรติที่มีไว้ในลักษณะเป็นอำนาจที่จะกวาดเอาวัตถุมาทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม^๔

๒.๑.๑.๒ พุทธปรัชญากับบริโภคนิยม

เมื่อมนุษย์เจริญในด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีมากขึ้น การสนองความต้องการแบบนี้ก็นำไปสู่การพัฒนาวิธีปรุงแต่งอาหารให้มีสีกลิ่นรสที่ชวนให้เอร็ดอร่อย สนองความอยากเสพรสมมากยิ่งขึ้น ทำให้กระบวนการผลิตซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และราคาแพงยิ่งขึ้น แต่รับประทานเข้าไปแล้วกลับยิ่งทำลายคุณภาพชีวิต ทำให้เกิดพิษภัยแก่ร่างกาย เป็นทางมาของโรค สิ้นเปลืองทั้งในราคาที่แพง และในทางที่จะต้องแก้ไขปัญหามลพิษ ก่อปัญหาทางเศรษฐกิจยิ่งๆ ขึ้นไป นี่เป็นตัวอย่างเพียงด้านหนึ่งคือเรื่องอาหาร แม้กิจกรรมด้านอื่นๆ ของมนุษย์ก็มีปัญหาทำนองนี้เช่นกัน เมื่อมนุษย์ดำเนิน

^๓ กุลลินี มุทธากลิน, **ไทยยุควัฒนธรรมทาส**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑), หน้า ๖๕.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, **กามารมณ์กับชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๙), หน้า ๗๑.

ชีวิตไปอย่างนี้ ก็วนเวียนอยู่ในวงจรที่ว่ามีความไม่รู้แล้วดันรณรงค์ความทะยานอยากที่มีติดบอด ไม่รู้ชัดในเรื่องของคุณภาพชีวิตนี้ แล้วก็เกิดโทษแก่ชีวิต เกิดปัญหาแก่สังคมเรื่อยไปเป็นวงจรไม่รู้จักจบสิ้น

เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ สามารถแบ่งความต้องการเป็น ๒ ประการ ดังนี้^๕

๑) ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอ เรียกว่า ตัณหา ซึ่งความต้องการนี้ไปสัมพันธ์กับพื้นฐานซึ่งเป็นที่มาของมัน คือ อวิชชา ซึ่งอยู่ในกระบวนการก่อปัญหา

๒) ความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกชีวิต เรียกว่า ฉันทะ ความต้องการประเภทนี้ก็ไปสัมพันธ์กับปัญญา ซึ่งอยู่ในระบบพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา

จากความต้องการที่ต่างกันไป ก็มีผลต่อความพึงพอใจของมนุษย์ ทำให้ธรรมชาติของความพึงพอใจนั้นต่างกันไปตามตัวกำหนดนี้ด้วย เช่น การบริโภคอาหารนี้ ในความต้องการแบบที่หนึ่ง ความพึงพอใจอยู่ที่การเสพรส แต่ในความต้องการแบบที่สอง ความพึงพอใจอยู่ที่การได้คุณภาพชีวิต

สำหรับคนทั่วไปแล้วจะมีความต้องการสองอย่างนี้ปนกัน อย่างไหนจะมากหรือน้อยก็ขึ้นต่อการพัฒนาของบุคคลนั้น คือ ธรรมดาปุถุชนย่อมจะมีความต้องการเสพรสแบบตัณหาอยู่ด้วย แต่ในกระบวนการการศึกษา เมื่อพัฒนาตัวขึ้นมา เขาก็จะมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น แล้วความต้องการสนองฉันทะ หรือความต้องการคุณภาพชีวิตก็จะเพิ่มขึ้น ตอนแรกผลก็อาจจะออกมาในรูปของการประณีประนอม คือ มีการบริโภคโดยให้เกิดความพึงพอใจที่ประสานกันระหว่างการสนองความต้องการ ๒ แบบนั้น ซึ่งก็จะทำให้ความเป็นอยู่และกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีลักษณะที่ประณีตขึ้น เช่น มีการยับยั้งชั่งใจหรือควบคุมตนเองมากขึ้นในการบริโภคเพื่อสนองความต้องการแบบเสพรส เพราะกลัวเสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หรือมีการพยายามจัดสรรปรุงอาหารให้มีคุณค่าที่เสริมคุณภาพชีวิตมากขึ้น หรือบางคนก็อาจจะถึงกับบริโภคอาหาร เพื่อสนองความต้องการคุณภาพชีวิตอย่างเดียวเลย โดยไม่คำนึงว่า ความต้องการเสพรสจะได้รับการสนองหรือไม่

๒.๑.๒ แนวคิดปรัชญามนุษยนิยม

แนวคิดทางพุทธปรัชญามีทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ トラบใดที่ยังไม่ถึงโลกุตระ พุทธปรัชญาก็มีคำสอนเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ในสังคมมนุษย์ได้อย่างสงบสุข ไม่ว่าจะเป็นหลักเบญจศีลเบญจธรรม ขรวาสาธรรม สังคหวัตถุ ทิฐธัมมิกัตถประโยชน์ อธิธัมม แนวทางปฏิบัติเหล่านี้แม้จะสร้างความสงบสุขในระดับโลกียะ แต่ก็ยังเป็นพื้นฐานเพื่อโลกุตระอันเป็นเป้าหมายสูงสุดได้เช่นเดียวกัน การนำแนวคิดพุทธปรัชญามาปฏิบัติให้สำเร็จผลนั้นอยู่ที่การปฏิบัติอย่างจริงจังของแต่ละบุคคล ซึ่งจะได้ผลมากน้อยแค่ไหนก็อยู่ที่ความหมั่นศึกษาปฏิบัติด้วย เพราะมนุษยนิยมในพุทธปรัชญามองว่า การพึ่งตนเองของปัจเจกชนนั้นเป็นหลักการสำคัญ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้

เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก^๖

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๔-๓๕.

^๖ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

แต่การจะพึ่งลำแข้งตัวเองได้ พุทธปรัชญาที่สอนต่ออีกว่า ต้องสร้างคุณธรรมอันเป็นที่พึ่งให้เกิดประจำตัวด้วย นั่นคือนาถกรรมธรรมทั้ง ๑๐ ประการ^๙ ขณะเดียวกันเมื่อมีคุณธรรมฝึกฝนตนจนดีแล้ว ก็จะได้ที่พึ่งอันประเสริฐที่หาได้ยาก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การพึ่งพาที่ต้องอยู่ภายใต้กรอบกฎแห่งกรรม “ เพราะมนุษย์จะดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะทำตัวให้สอดคล้องกับกฎแห่งกรรมได้มากน้อยเพียงใด ด้วยเหตุผลที่พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อศักดิ์ศรีของมนุษย์นี้เอง ทั้งยังสนับสนุนความคิดเกี่ยวกับความสมบูรณ์ในตัวเองของมนุษย์ โดยการบ่มเพาะภูมิปัญญาภายใน จึงควรเรียกว่า เป็นมนุษยนิยม^{๑๐} ”

จุดอ่อนของเศรษฐศาสตร์ตามแนวคิดของมนุษยนิยม แนวคิดนี้ถือเป็นแนวคิดที่มีความเข้าใจวิถีชีวิตมนุษย์ที่ใกล้เคียงความเป็นจริงอีกแนวคิดหนึ่ง แต่ก็ยังพบจุดอ่อนในประเด็นที่ว่าเป็นการทำความเข้าใจมนุษย์ที่เน้นเฉพาะสิ่งที่อยู่ภายนอกคือธรรมชาติของมนุษย์เท่านั้น ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายได้ว่าเหตุผลประการใดที่ช่วยให้มนุษย์สามารถพัฒนาจากความจำเป็นหรือการให้คุณค่าทางวัตถุ ไปสู่ความจำเป็นหรือการให้คุณค่าทางสังคม และพัฒนาต่อจากความจำเป็นหรือคุณค่าทางสังคม ไปสู่ความจำเป็นหรือการให้คุณค่าแก่คุณธรรม เพราะการที่มนุษย์พัฒนาเฉพาะภายนอกโดยขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจ^{๑๑} สังคมก็จะเป็นไปตามกระแสของการบริโภควัตถุเพื่อสนองความต้องการเท่านั้น ซึ่งในประเด็นนี้พุทธปรัชญาได้แสวงหาหนทางเพื่อการพัฒนาทางด้านจิตใจ และพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงและแนะนำมาสองพันกว่าปีมาแล้ว

๒.๑.๒.๑ มนุษยนิยมมีลักษณะเป็นเหตุผลนิยม (Rationalistic Element)

มนุษยนิยมจะให้ความสำคัญกับเหตุผลและปัญญาของมนุษย์อย่างมาก เพราะการดำเนินชีวิตหรือแก้ปัญหาชีวิตต้องใช้ปัญญาในการขบคิดพิจารณาหาเหตุผล การอ่อนวอน การถือโชคลาง มิช่วยให้มนุษย์ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด การที่มนุษยนิยมมีลักษณะเป็นเหตุผลนิยมนั้น จึงเป็นการยอมรับในแง่ที่ว่า มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่ผ่านกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล ความรู้ในลักษณะนี้เองเป็นอัตลักษณ์ของเหตุผลนิยมที่มนุษยนิยมได้ให้ความสำคัญ แต่ความจริงแล้วแนวคิดเหตุผลนิยมนั้นไม่ได้เป็นมนุษยนิยมโดยสิ้นเชิง เพราะจุดเด่นของเหตุผลนิยมดังที่กล่าวข้างต้นไม่สามารถครอบคลุมค่านิยมของมนุษยนิยมได้ทั้งหมด และเหตุผลนิยมเองก็ไม่ได้ค้ำประกันว่า ความรู้ที่ได้นั้นจะเกิดประโยชน์ต่อมนุษยชาติหรือไม่

๒.๑.๒.๒ มนุษยนิยมมีลักษณะเป็นอัตถิภาวนิยม (Existentialistic Element)

มนุษยนิยมในข้อนี้มีลักษณะคล้ายกับอเทวนิยม โดยเฉพาะในแง่ภวนิยมและจริยศาสตร์ เป็นเพราะอัตถิภาวนิยมปฏิเสธแนวคิดเทวนิยมที่บอกว่า ทุกสิ่งในโลกพระเป็นเจ้าเป็นผู้สร้าง ทั้งมีอำนาจดลบันดาลประทานพรและลงโทษผู้ล่วงละเมิดหรือไม่กระทำตาม แต่นักปรัชญาอัตถิภาวนิยม

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙-๓๖๑, ๓๖๐/๔๒๗-๔๒๙.

^{๑๐} สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๕.

^{๑๑} ริชาร์ด แอล เกจ, การแสวงหามนุษยภาพใหม่ : บทสนทนาระหว่างโจเซฟ เดอร์โบลาฟ และไดซากุ อิเคดะ, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๙.

^{๑๒} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับศาสตร์สาขาต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑๒-๓๑๔.

กลับเห็นว่า มนุษย์คือมนุษย์ โดยมนุษย์และเพื่อนมนุษย์^{๑๑} มนุษย์มีชีวิตจิตใจที่สามารถดำเนินและกำหนดชะตาชีวิตได้ด้วยตนเอง เพราะแก่นสารหรือสาระของมนุษย์คือเสรีภาพ หมายความว่า มนุษย์เกิดมาโดยไม่มีอะไรติดตัวมาหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งคือมนุษย์มีแต่สภาพว่างเปล่า ไม่มีสมบัติใดๆ นอกเสียจากความมีอยู่หรืออัตถิภาวะ ชีวิตเริ่มแรกไม่มีแก่นสาร เพราะแก่นสารของมนุษย์จะเกิดขึ้นหลังจากที่มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่แล้ว ดังที่ซาตว์กล่าวว่า ความมีอยู่หรืออัตถิภาวะมาก่อนแก่นสารของมนุษย์ (Existence Precedes Essence)^{๑๒} การที่มนุษย์มีอัตถิภาวะอย่างบริสุทธิ์นี้ทำให้มนุษย์ต้องสร้างตัวเองขึ้นมาตามลำดับด้วยการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้จึงเป็นการกระทำที่เป็นแก่นสารของมนุษย์เอง นอกจากนี้ยังต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตัดสินใจเลือกกระทำนั้นด้วยการที่มนุษย์ตัดสินใจเลือกกระทำอะไรสักอย่างมักมีเกี่ยวข้องกับเสรีภาพ เช่นกรณีที่มนุษย์เผชิญกับปัญหาแล้วต้องตัดสินใจเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องเสรีภาพที่จะเลือกกระทำเอง แต่บางครั้งมนุษย์มักเลี่ยงการตัดสินใจและการรับผิดชอบต่ออยู่เสมอ ถึงกระนั้นการเลี่ยงดังกล่าวก็ยังใช้เสรีภาพอยู่ดี นั่นคือเสรีภาพที่จะเลี่ยง เพราะในที่สุดแล้วเสรีภาพนั่นเองเป็นแก่นสารของมนุษย์ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น มนุษย์ต้องตัดสินใจอยู่ตลอดเวลา หากเลี่ยงการตัดสินใจก็ทำให้ขาดสมรรถภาพตามปกติของความเป็นมนุษย์ เกิดอัมพาตในการตัดสินใจที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเชิงหรือเอียน^{๑๓} เพราะจิตใจอยู่ในสภาพอัญภาวะหรือแปลกแยก (Alienation) คือไม่อยู่ในสภาพการณ์ปกติที่จะต้องตัดสินใจเลือกวิถีดำเนินชีวิตของตนเอง ในที่สุดก็ทำให้ขาดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

๒.๑.๓ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ มัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่างๆ ที่ชีวิตเข้าไปสัมพันธ์มีการจัดการหรือการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการดำเนินชีวิตดังรายละเอียดต่อไป

๒.๑.๓.๑ วิธีการดำเนินชีวิตตามแนวทางของหลักเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการดำเนินชีวิต หมายถึงแนวทางความเป็นอยู่หรือแนวทางการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ ได้แก่ ลักษณะการดำเนินชีวิตต่างๆ ไป ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ คือ การรู้จักใช้จ่ายของตนเอง การออมเงิน ด้านสังคม คือ การรู้จักช่วยเหลือสังคมและชุมชน ด้านจิตใจ คือ ส่งเสริมศาสนาที่ตนนับถือ ด้านสิ่งแวดล้อม คือ การสร้างสมดุลของธรรมชาติ มีการปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรม คือ มีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีเดิม

^{๑๑} ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, *ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยม ตะวันออกกับตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

^{๑๒} J.P. Sartre, *Being and Nothingness*, Hazel E. Barnes, tr., (Pocket Books : New York, ๑๙๖๖), p. ๗๒๕.

^{๑๓} กীরติ บุญเจือ, *ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๙.

วิถีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วิธีการ แนวทางในการดำเนินชีวิตโดยนำหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบ มุ่งองค์ประกอบ ดังนี้

๑) ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

๒) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอเหมาะกับสภาพของตน ในที่นี้ ได้แก่ การมีรายจ่ายสมดุลกับรายรับ

๓) ความมีเหตุผล หมายถึง รู้สาเหตุ รู้ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในด้านต่างๆ ได้แก่ ใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล มีความจำเป็น ไม่ใช่สิ่งของเกินฐานะ ใช้ของอย่างคุ้มค่าประหยัด

๔) มีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ รู้เท่าทันและเตรียมความพร้อม ได้แก่ มีเงินออม แบ่งปันผู้อื่น ทำบุญ

๕) คุณธรรมนำความรู้ หมายถึง ประพฤติตนเหมาะสม มีความขยันหมั่นเพียร ใช้สติปัญญาในการตัดสินใจและดำเนินการต่างๆ เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง^{๑๔}

การพึ่งตนเองได้ในกระบวนการทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นกินความหมายถึงการพัฒนาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมเข้าไว้ด้วยการพึ่งตนเองได้จึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทางด้านวัตถุเท่านั้นแต่หมายความกว้างขวางถึงการควบคุมตนเองให้เป็นอิสระปลอดโปร่งจากอำนาจของกิเลสและสามารถข่มตนข่มใจให้เกิดปัญญาในการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่ารู้จักทุกข์รู้เท่าทันทุกข์และมีความสุขตามอัตภาพได้ด้วย

ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงไว้ว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิตบนหลักการพึ่งตนเอง อาจจะแยกแยะโดยยึดหลักสำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ^{๑๕}

๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนจะต้องให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรงเป็นอิสระ

^{๑๔} ปรียานุช พิบูลสราวุธ, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑-๓๕.

^{๑๕} ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ, **เศรษฐกิจพอเพียง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แม่เฒ่า, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างชาญฉลาดพร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

๔) ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่ มีทั้งดีและไม่ดี ต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม ควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง

๕) ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่ายในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้

รงค์ ประพันธ์พงศ์ ได้ให้คำนิยามเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะที่เป็นห่วงสอดร้อยประสานกัน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งได้แก่

๑) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

๒) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล^{๑๖}

เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน และใช้จ่ายเงินให้ได้มาอย่างพอเพียงและประหยัด ตามกำลังของเงินของบุคคลนั้น โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน และถ้ามีเงินเหลือ ก็แบ่งเก็บออมไว้บางส่วน ช่วยเหลือผู้อื่นบางส่วน และอาจจะใช้จ่ายมาเพื่อปัจจัยเสริมอีกบางส่วน สาเหตุที่แนวทางการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในขณะนี้ เพราะสภาพการดำรงชีวิตของสังคมทุนนิยมในปัจจุบันได้ถูกปลุกฝัง สร้าง หรือกระตุ้น ให้เกิดการใช้จ่ายอย่างเกินตัว

๒.๑.๓.๒ ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาแห่งการกำหนดแนวทางของการดำรงชีวิต ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงใช้เป็นหลักในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรผู้ยากไร้ในแผ่นดินให้ “พออยู่ พอกิน” ตลอดมานานนับหลายทศวรรษและในคราวที่ประเทศไทยประสบกับปัญหา วิกฤติทางเศรษฐกิจเมื่อเกือบห้าปีที่ผ่านมา เนื่องจากตกอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และลัทธิบริโภคนิยมที่เกินพอดี พระองค์ก็ได้ทรงชี้แนะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่พสกนิกร เพื่อเตือนสติให้มีความพอดี ในการดำรงอยู่ของชีวิต และสังคมที่ยั่งยืนของประเทศไทย อีกทั้งยังเป็นการเตือนให้ตั้งสติโดยมีสัมมาทิฐิให้ประชาชนได้รู้เท่าทันความเป็นจริงและ

^{๑๖} รงค์ ประพันธ์พงศ์, เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๐),

สภาพลงตาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศชาติ ทรงชี้แนะแนวทาง ทางสายกลางในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักพุทธธรรมหลายประการรวมทั้ง ลดกิเลส คือ ความโลภทั้งปวงเพื่อให้ชีวิตสงบสุข ร่มเย็น และเกิดสันติสุขอย่างยั่งยืนและถาวรขึ้นในแผ่นดิน โดยเสนอให้เป็น “ทางเลือก” (Alternative) แก่ การดำรงชีวิต ปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” นั้น แม้จะมีคำว่า “เศรษฐกิจ” แต่ก็ เป็น “แนวทางการ ดำเนินชีวิต” ที่ทรงมีพระประสงค์ให้พสกนิกรชาวไทย ทั้งปวง ยึดถือเอาเป็นหลักในการดำรงชีพ ทั้ง ในภาวะวิกฤติและต่อไปในอนาคต

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และ ปฏิบัติตนของประชาชนใน ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐรวมทั้ง ให้การพัฒนาและบริหารประเทศ ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ความ พอเพียงหมายถึงความพอประมาณและความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกัน ในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการ วางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกใน คุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ มีปัญญา และความ รอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้าน วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏอยู่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริมาช้านาน ในรูปของหลักการสร้างความ “พออยู่ พอกิน” และพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแนวคิดนี้เพื่อใช้ปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไทยเป็นครั้งแรกแก่นิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ โดยมีข้อความที่สำคัญตอนหนึ่งว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตาม หลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและ ฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้ รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชน โดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ ในที่สุด” พระบรมราโชวาทของคัมภีร์ชี้ให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของ ประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีความสอดคล้องกับสภาวะของประเทศและของ ประชาชน อาจทำให้เกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้น ก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้ สูงขึ้น

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวปฏิบัติ โดยยึดหลักความพอดีกับศักยภาพของตนเอง บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง รวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นประการสำคัญ ถึงแม้ว่า แนวคิดนี้จะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกร หรือผู้มีที่ดินทั้งหลายแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรทั้งหมด ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสภาพความเป็นจริง สำหรับคนอยู่นอกภาคเกษตรนั้น

เศรษฐกิจพอเพียงก็ต้องถูกนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาเป็นแนวปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมใด อาชีพใด ก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทย อยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือย อย่งไรประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นสิ่งที่ตั้ง ให้ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต จำเรียดิบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยงต้องตั้งอยู่บนหลักของ “รู้ รัก สามัคคี” ใช้สติปัญญาปกป้องตนเองไม่ให้หลงกระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมไทย ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดี หรือสิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้งให้มีความรัก ความเมตตา ที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติและรวมพลังกันด้วยความสามัคคีเป็นหมู่เหล่า ขจัดข้อขัดแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เศรษฐกิจพอเพียงคือการดำรงชีวิตในความพอดีมีชีวิตใหม่ คือ หวนกลับมาสู่วิถีชีวิตไทยที่จะทำให้ชาติบ้านเมือง และตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้านเศรษฐกิจและมีความสุขในที่สุด

เศรษฐกิจพอเพียง คือ เป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม และจัดเป็นเป้าหมายหลักที่สามารถคงอยู่ตลอดไปได้เคียงคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ด้านอื่นๆ ดังเช่นที่กระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทยได้กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานหมวดสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องเศรษฐศาสตร์ มาตรฐาน ส.๓.๑ ว่า “เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มค่ารวมทั้งเศรษฐกิจอย่างพอเพียงเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ”^{๑๗}

ทฤษฎีใหม่และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กัน เพราะนอกจากเหตุผลคือการเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันแล้ว ยังเป็นแนวคิดที่มีรูปแบบการปฏิบัติที่สามารถเปรียบเทียบเข้ากันได้ และด้วยเหตุผลที่เปรียบเทียบกันได้นี้ทำให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถสรุปเป็นได้ ๒ แบบ ตามแนวทางการปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ คือ

๑) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือความพอมีพอกินสามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่โลกมากและไม่เบียดเบียนคนอื่น ดังที่ปรากฏตามพระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑

๒) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือการแลกเปลี่ยน ร่วมมือ ช่วยเหลือกันเพื่อให้ส่วนรวมได้รับประโยชน์และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืน ดังที่ปรากฏตามพระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชดำริวิธีการที่จะช่วยเหลือราษฎรด้านการเกษตร โดยได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ขึ้นเมื่อ ปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ณ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมิ่งคลชัยพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการทำการเกษตรให้แก่ราษฎร แรงดลพระราชหฤทัยในเรื่องทฤษฎีใหม่เกิดจากที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรบ้านกุดตอแก่น อำเภอกุดสิมคุ้มใหญ่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อ ๒๕

^{๑๗} กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๕ และทรงพระราชทานพระราชดำรัสแก่บรรดาคณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึงข้อมูลเบื้องต้นจากปัญหาข้อเท็จจริงแล้วทรงวิเคราะห์เป็นแนวคิดทฤษฎีในการแก้ไข ในเวลาต่อมาจึงมีพระราชดำริให้ทำการทดลอง “ทฤษฎีใหม่” ณ วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการทดลองสรุปเป็นทฤษฎีในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖^{๑๘}

ทฤษฎีใหม่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การจัดการด้านที่ดินและแหล่งน้ำในลักษณะ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ คือ ขุดสระและเลี้ยงปลา ๓๐ ส่วน ปลูกข้าว ๓๐ ส่วน ปลูกพืชไร่พืชสวน ๓๐ ส่วน และสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และเลี้ยงสัตว์เลี้ยง ๑๐ ส่วน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานดำริเพิ่มเติมมาโดยตลอด เพื่อให้เกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความแข็งแรงพอ ก่อนที่จะไปผลิตเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ โดยยึดหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ มีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด และจัดการใช้ง่าย คุ้มเพื่อย

ขั้นที่ ๒ รวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม

ขั้นที่ ๓ สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายโดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาครัฐการพัฒนาเอกชนและภาคราชการ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

พระราชดำริทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นทั้งหลักการและวิธีการใหม่ เป็นพระราชดำริที่มีความยิ่งใหญ่ทางความคิด ๙ ประการ คือ

๑) เป็นแนวคิดแบบพหุนิยม (Plurality, Multiplicity, Multiple) ทั้งในแง่การคิด และการกระทำ ไม่เป็นเอกนิยม (Unitary, Singularity, Uniformity) และทวินิยม (Duality, Binary, Eeithe-or, Polarity)

๒) เป็นแนวคิดที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน เช่น เกษตรแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ร่วมกันกับการผลิตทางเกษตรอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูง หรืออุตสาหกรรมประเภทให้บริการได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะเกษตรพอเพียงไปเป็นการผลิตรูปแบบอื่น

๓) เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ทำให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ผนึกประสานเป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติ มิใช่เพียงทฤษฎีลอยๆ ปฏิบัติไม่ได้

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๗ – ๒๓๑.

๔) เป็นทฤษฎีที่มีความง่ายไม่ซับซ้อนเข้าใจง่าย จึงมีพลังสูงคนทั่วไปทุกระดับสามารถเข้าใจเข้าถึง และนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

๕) เป็นทฤษฎีที่นำประสบการณ์ของประเทศไทยและลักษณะสภาพแวดล้อม ลม ฟ้า อากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานะทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต ตลอดจนลักษณะเด่นของชีวิตความเป็นอยู่ และการผลิตของไทย ซึ่งเป็นประเทศผลิตธัญญาหาร และมีส่วนเกินทางการผลิตธัญญาหาร มารวมกันเข้าเป็นทฤษฎีใหม่ โดยเน้นความสำคัญของน้ำ ที่มีต่อชีวิตเป็นพิเศษ ดังพระราชดำรัสที่ว่า “...หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำ เพราะชีวิตอยู่ที่น้ำ ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้...”

๖) เป็นแนวคิดที่สมสมัย และได้จังหวะเวลาเหมาะในการเตือนให้ผู้มีบทบาททางการ จัดทำ และดำเนินการตามนโยบายและแผนการพัฒนาให้มีสติและความระมัดระวัง ในการกำหนด นโยบายและแผนพัฒนาประเทศ

๗) เป็นแนวคิดแบบองค์รวม (Holistic Theory) เพราะมีหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และปรัชญาการดำรงชีวิต มีผลในการส่งเสริมจริยธรรม (Ethics) แห่งความพอ และพอเพียง (Enough and Subsistence)

๘) เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นให้ผู้ยากไร้มีพลังเข้าใจถึงความเป็นจริง ไม่มีปมด้อย หรือท้อแท้ ท้อถอยในโชคชะตา เพราะผู้ปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัธยาศัย และเข้าใจหลักของ สันโดษ ไม่ถูกมอง หรือถูกทับถมว่า เป็นผู้ด้อยพัฒนา หรือมีปัญหา เป็นขวากหนามของการพัฒนา

๙) เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์และอุดมการณ์ จึงเป็นทฤษฎีที่มีความ เป็นสากล สามารถนำไปใช้โดยปราศจากข้อข้องใจด้านการเมือง เป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาค้ำย ประเทศไทยที่จะนำไปใช้^{๑๙}

ความยิ่งใหญ่ของทฤษฎีใหม่ สรุปได้เป็น ๙ ประการ เรียกว่า “นพลักษณ์ของทฤษฎีใหม่ ” คือ

- (๑) หลากหลาย (Multiple, Diverse)
- (๒) ร่วมกัน (Co-existing)
- (๓) คิด-ทำ (Thinking-Doing)
- (๔) เรียบง่าย (Simple)
- (๕) ผสานทุกส่วน (Integrating)
- (๖) ควรแก่สถานการณ์ (Timely)
- (๗) องค์รวมรอบด้าน (Holistic)
- (๘) บันดาลใจ (Inspiring)
- (๙) ไม่ฝืดอุดมการณ์/เป็นการสากล (Universal)^{๒๐}

^{๑๙} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบาย ศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐ - ๒๐.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

ทฤษฎีใหม่	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ขั้นที่ ๑ ระดับบุคคลและครอบครัว	ขั้นที่ ๑ แบบพื้นฐาน (พอมีพอกิน)
ขั้นที่ ๒ ระดับชุมชน	ขั้นที่ ๒ แบบก้าวหน้า
ขั้นที่ ๓ ระดับสังคม/ประเทศ	(แลกเปลี่ยน ร่วมมือช่วยเหลือกัน)

เศรษฐกิจพอเพียง กล่าวถึงหลักการแห่งการพึ่งตนเองโดยยึดหลักสำคัญของความพอดี ๕ ประการ คือ

๑) ความพอดีด้านจิตใจ คือ ต้องเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม

๒) ความพอดีด้านสังคม คือ ต้องมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ รู้จักผนึกกำลังและที่สำคัญคือมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงแข็งแรง

๓) ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ รู้จักใช้และจัดการอย่างชาญฉลาดและรอบคอบเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุดและที่สำคัญคือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศเพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคงอยู่เป็นขั้นเป็นตอนไป

๔. ความพอดีด้านเทคโนโลยี คือ รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับความต้องการและการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเราเองและสอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเราเอง

๕. ความพอดีด้านเศรษฐกิจ คือ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่ พอมี พอสุขตามอัตภาพและฐานะของตน ยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้^{๒๑}

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวิเคราะห์เทียบเคียงกับหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา จะเห็นความประสานสอดคล้องเป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงไม่เพียงแต่มุ่งประสงค์ให้เกษตรกรและในวงที่กว้างขวางออกไป คือประชาชนทั้งชาติได้พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังหมายความคลุมถึงการมีความมั่นคงในการที่เป็นอิสระภาพ จากการครอบงำของกระแสโลกในเชิงวัตถุนิยมและบริโภคนิยมต่างๆ ทั้งประชาชนยังสามารถกำหนดความเป็นอยู่ของตนเองด้วยสติปัญญา โดยมีองค์ธรรมทางพระพุทธศาสนาเกื้อหนุนอยู่ด้วย พุทธปรัชญาจัดเป็นปรัชญาชีวิตโดยมีวัตถุประสงค์มุ่งให้ผู้ศึกษาพ้นจากทุกข์ โดยมองว่าการเกิดเป็นมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยทุกข์ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ทางกายหรือแม้แต่ทุกข์อันเกิดขึ้นทางจิตใจ โดยที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้เสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามหลักของทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง

^{๒๑} สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์, ตามรอยพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๔), หน้า ๕๖.

๒.๒ การดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา

การดำรงชีวิตนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ เพราะจะต้องต่อสู้กับปัญหาน้อยใหญ่นานัปการ ทั้งปัญหาการครองชีวิต ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และปัญหาสุขภาพอนามัย ซึ่งแต่ละคนก็มีปัญหาที่แตกต่างกันไปคนละหลายปัญหา โดยหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนเพื่อการดำเนินชีวิตอันพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เป็นคำสอนที่ให้พิจารณาที่ตัวมนุษย์ว่าเป็นบ่อเกิดของปัญหาต่างๆ โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ (ปัญหา) สมุทัย (สาเหตุ) นิโรธ (การดับปัญหา) และมรรค (วิธีการดับ) ว่าเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวทางการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายการดำเนินชีวิต

ความหมายของการดำเนินชีวิตนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายประการ เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ดำเนิน” หมายถึง “ให้เป็นไป”^{๒๒} ส่วนคำว่า “ชีวิต” นั้นคือ กายกับจิต อันได้แก่ ประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิตและธาตุที่สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ โดยการดำเนินชีวิตนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับโลก สังคม และสิ่งต่างๆ “การดำเนินชีวิต” จึงหมายถึง ความเป็นไปของชีวิต คือ การประพฤติกและการปฏิบัติต่อชีวิต อันประกอบด้วย ความประพฤติกและการปฏิบัติทั้งในทางกาย ทางวาจา และทางใจ ต่อตนเองและสังคม ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยการดำเนินชีวิต ซึ่งการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จะต้องเกี่ยวข้องกับการมดีและกรรมชั่ว จึงสามารถแบ่งการดำเนินชีวิตออกได้เป็น ๒ ทาง คือ^{๒๓}

๑) การดำเนินชีวิตในทางที่ดี หรือเรียกว่า การดำเนินชีวิตในทางกุศลกรรม การดำเนินชีวิตของผู้ที่ประกอบไปด้วยกรรมหรือการกระทำในทางกาย วาจา และใจที่ดี สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาได้ โดยอาศัยจิตสำนึกที่ดีภายใน พระพุทธศาสนาว่าการดำเนินชีวิต ต้องอาศัยจริยธรรมที่สอดคล้องกับ ความเป็นธรรมชาติ ๓ ระดับ คือ ระดับต้น ได้แก่ ศีล ๕ ระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ และระดับสูง ได้แก่ อริยมรรคที่มีองค์ ๘ ประการ การดำเนินชีวิตที่เป็นกุศลกรรมจึงได้แก่ การสร้างกรรมดีในระดับต่างๆ เหล่านี้ ในทางกาย วาจา และใจ ที่ดีจะต้องเป็นไปด้วยความสุจริตและชอบธรรม ที่มีกุศล ๓ อย่างภายในเป็นสิ่งสำคัญคือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง^{๒๔}

๒) การดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ดี หรือเรียกว่าการดำเนินชีวิตในทางอกุศลกรรม การดำเนินชีวิตที่เป็นไปในทางที่เป็นตรงกันข้ามกับการดำเนินชีวิตในประเภทแรก กล่าวคือ มีการดำเนินชีวิตที่ประกอบไปด้วยการทุจริตทั้งในทางกาย ทางวาจา และในทางใจ ที่เกิดจาก ความโลภ ออยากได้ เห็นแก่ได้ ดิ้นรนเพื่อมีสิทธิเหนือสิ่งของผู้อื่น มีความโกรธ คิดประทุษร้ายเขา จิตเดือดพล่าน โหดร้ายหมายทำร้ายผู้อื่นให้ถึงเจ็บและตาย และมีความหลง ไม่รู้จักจริง หลงผิด ไม่รู้จักเห็นจริงตามข้อมูลหรือ

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๒.

^{๒๓} แสง จันทรงาม, ประทีปธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖๘.

^{๒๔} สุจิตรา รณริน, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ข้อเท็จจริง เมื่อมีลักษณะภายในจิต ๓ ประการ มากขึ้นแล้ว ก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาทางความประพฤติหรือปฏิบัติที่ชั่วช้า ไม่ดีงามต่างๆ คือ ความชั่วทางกาย ทางวาจา และ ทางใจ เช่น มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ผู้อื่น ประพฤติผิดในกาม ชอบกล่าวคำเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท มีความเห็นที่เป็นมิจฉาทิฐิ คำว่า “อกุศลกรรม” หรือคำว่า “บาป” นี้ มีผลที่ได้รับ คือความทุกข์ ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า มีความหมายครอบคลุมถึงธรรมและศีลธรรมอื่นๆ ตามที่มีกล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาด้วย เช่น การไม่รับผิชอบในสถานะของตนที่ควรพึงจะกระทำ ต่อครอบครัว ต่อสังคม^{๒๕}

การดำเนินชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา ในการพัฒนาชีวิตจะต้องประกอบไปด้วย ๒ ส่วนที่มีความสัมพันธ์กันตามหลักคำสอน คือ

(๑) เป็นหลักความจริง เป็นหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนา

(๒) เป็นจริยธรรม เป็นธรรมที่ควรประพฤติและปฏิบัติ^{๒๖}

ความหมายของการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ คือ การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเป็นไปของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ด้วยการประพฤติปฏิบัติต่อชีวิต อันประกอบด้วยความประพฤติและการปฏิบัติทั้งในทางกาย ทางวาจาและทางใจ ต่อตนเองและสังคม ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การดำเนินชีวิตที่เป็นกุศลกรรม มีผลที่ได้รับ คือ ความสุข ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า และ การดำเนินชีวิตที่เป็นอกุศลกรรม คือการดำเนินชีวิตในทางที่ชั่ว มีผลที่ได้รับ คือ ทุกข์ ทั้งในโลกนี้ และในโลกหน้านั่นเอง

๒.๒.๒ หลักการดำเนินชีวิต

พุทธปรัชญาเป็นระบบปรัชญาที่เสนอความจริง ความรู้ และการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงนั้น เป็นระบบปรัชญาที่เสนอเฉพาะความจริงที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตพร้อมวิธีการทำความเข้าใจและการปฏิบัติไปด้วยในตัว พุทธปรัชญามีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิตที่มุ่งสร้างสรรค์ภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์โดยเฉพาะ พุทธปรัชญาเถรวาทจะเน้นเรื่องนี้เป็นประการสำคัญ ดังนั้นหากมีประเด็นปัญหาที่ไม่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาชีวิต เมื่อถกเถียงปัญหาใดกันแล้วคุณภาพชีวิตไม่ได้ดีขึ้น ปัญหานั้นพุทธปรัชญาจะไม่ให้ความสนใจมากนัก มีหลักฐานในคัมภีร์ที่บ่งชี้ว่า พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธที่จะตอบปัญหาที่ไม่ช่วยแก้ไขปัญหาชีวิตหรือไม่ช่วยให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เช่น อพยยากตปัญหา^{๒๗} ที่มุ่งให้ยืนยันแนวคิดแบบสุดขั้ว ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้พุทธปรัชญาจึงเน้นทั้งศรัทธาและปัญญา ควบคู่กันไปไม่สุดโต่งไปในด้านใดด้านหนึ่ง หากศรัทธาเป็นเรื่องศาสนา และปัญญาเป็นเรื่องปรัชญา ศาสนาและปรัชญาจึงควรคู่กันไป หรือจะกล่าวในอีกลักษณะหนึ่งคือมีทั้งการศึกษาและการปฏิบัติด้วย ปรัชญา คือ ภาควิชาการศึกษาภาคทฤษฎีต่างๆ ศาสนา คือ

^{๒๕} วศิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^{๒๖} เฉลียว เยี่ยมตระกูล, **ปรัชญาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒-๑๒๕/๑๓๓-๑๓๗.

ภาคปฏิบัติที่ต้องรวมภาคทฤษฎีเข้าไว้ด้วย หากปราศจากทั้งสองอย่างหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง การดำเนินชีวิตจะขาดความสมดุล ทำให้บรรลุได้ไม่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

การดำเนินชีวิตของคนไทยที่มีความสำเร็จทั้งหน้าที่และการทำงาน การครองเรือน การสร้างสรรค์สังคม อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีอยู่ในท่ามกลางปัญหาสังคมหลายๆ ด้าน ท่านทั้งหลายเหล่านี้ มีหลักการดำเนินชีวิตเป็นที่น่าสนใจว่า ท่านมีหลักการ วิธีการและเป้าหมายในการดำเนินชีวิตเอาไว้ อย่างไร ดังที่กล่าวว่า สถานการณ์ของชีวิตทำให้เราคิดในเชิงปรัชญา จากประเด็นดังกล่าวทำให้มองได้ว่า ปรัชญาคือการคิดหาความจริงที่เกี่ยวกับปัญหาชีวิต โดยคิดหาความจริงในชีวิตว่า ในทางที่ถูกต้องที่สุดและมีความหมายที่สุด ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงหลักปรัชญาที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ๒ สาขา คือ ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๒.๑ การดำเนินชีวิตตามหลักญาณวิทยา

ญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้^{๒๘} “น่าจะตรงกับคำที่ใช้ในทางพระพุทธศาสนาว่า สัญญา วิญญูญาณ อภิญญา ญาณ ปัญญา วิชา เป็นต้น เพราะฉะนั้น ตามแนวทางในพระพุทธศาสนา เมื่อพูดถึงเรื่องความรู้ จึงหมายถึงแนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้ผ่านคำดังกล่าว เพื่อเป็นสื่อเป็นสัญลักษณ์ถึงความรู้ในพระพุทธศาสนาโดยแบ่งเป็น ๒ ระดับคือ ความรู้ระดับโลกียะ และความรู้ระดับโลกุตระ” พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาประเภทสังขนิยม เพราะพระพุทธองค์ตรัสเกี่ยวกับเรื่องความจริงเป็นหลัก เช่น เรื่องทุกข์ เรื่องไตรลักษณ์ เป็นต้น เพื่อสอนให้พุทธบริษัทมีสติรอบคอบ โดยคิดอยู่เสมอว่าถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ ทำอย่างไรชีวิตจึงจะมีความสุขสมบูรณ์และพบกับความสุขที่แท้จริงได้ ซึ่งความจริงที่มนุษย์เราศึกษาและรู้กันในโลกมี ๔ ประการคือ^{๒๘}

(๑) สมมติสัจจะ (Conventional truth) คือ ความจริงโดยสมมติ หมายถึง ความจริงขึ้นนอกหรือความจริงผิวเผินที่ชาวโลกสมมติกันว่าเป็นจริง หรือที่มนุษย์ส่วนมากยอมรับและใช้ดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อความสะดวกสบายในการติดต่อสังสรรค์

(๒) สภาวสัจจะ (Empirical truth) คือความจริงตามสภาวะ หมายถึง ความจริงที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า วิจัย ฉลาด วิเคราะห์ วิจัยให้ลึกซึ้งลงไปจนสามารถรู้ความจริงในระดับลึก เช่น “น้ำ” เป็นความจริงตามสภาวะ เพราะน้ำเป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นด้วยไฮโดรเจน ๒ ปริมาณ และออกซิเจนอีก ๑ ปริมาณนั้นเป็นความจริงตามสภาวะของน้ำ

(๓) ปรมัตถสัจจะ (Metaphysical truth) คือความจริงขั้นปรมัตถ์ เป็นความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสของมนุษย์ เช่น ความจริงเกี่ยวกับจิต วิญญูญาณ พระเป็นเจ้า นรก สวรรค์ นิพพาน เป็นต้น ซึ่งนักปรัชญาสนใจในความจริงชนิดนี้โดยเรียกว่า “อภิปรัชญา” หรือ “ปฐมปรัชญา” หรือ “ภววิทยา”

ในการรู้ความจริงทั้ง ๓ นี้ แม้จะทำให้คนฉลาดเป็นปราชญ์ขึ้นได้ มีเหตุผล สามารถปรับปรุงหรือพัฒนาชีวิตและโลกให้ดีขึ้นก็ตามแต่ก็ไม่เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์สะอาดผ่องใสหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้ เนื่องจากพระพุทธศาสนามุ่งถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสและ

^{๒๘} บุญมี แทนแก้ว, ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓-๓๔.

กองทุกข์ทั้งปวงเป็นสำคัญ สัจจะทั้ง ๓ ดังกล่าว ไม่สามารถทำให้บุคคลผู้ศึกษาถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะพระพุทธศาสนานิยมความจริงชั้นสูงกว่านั้นอีกคือ

(๔) อริยสัจ (The Four Noble Truth)^{๒๔} คือความจริงอย่างยิ่ง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยเจ้า ความจริงอันประเสริฐนี้มี ๔ อย่างคือ ทุกข์ ได้แก่ สิ่งที่ทนได้ยาก สมุทัย ได้แก่ เหตุให้เกิดความทุกข์ นิโรธ ได้แก่ ความดับทุกข์ มรรค ได้แก่ ทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อริยสัจ ๔ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยิ่งและทรงแนะนำชี้แนะให้พุทธบริษัทสนใจและศึกษากันอย่างจริงจังเพราะการรู้อริยสัจนี้สามารถนำตนไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ได้จริง

พุทธปรัชญามีรูปแบบของการแสวงหาความรู้โดยอาศัยการกระทำเป็นหลัก แต่ในกรณีที่จะสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องและถูกทางนั้นต้องอาศัยความเข้าใจที่ถูกต้องด้วย ซึ่งพุทธปรัชญาเรียกว่า “ปัญญา (ปัญญาคือความรู้)” “ความรู้” ตรงกับคำ ในภาษาอังกฤษว่า “Knowledge” เป็นคำที่มีความหมายกว้างและเป็นนามธรรม^{๒๕} ราชบัณฑิตยสถานอธิบายความรู้ว่า หมายถึง “สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจหรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับการจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ องค์วิชาในแต่ละสาขา”^{๒๖} หากมุ่งเน้นในมุมมองของปรัชญาแล้ว ความรู้จะหมายถึง “องค์ประกอบ ๑ ใน ๓ ส่วนของกระบวนการรับรู้ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้”^{๒๗}

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้ ๒ ประการคือ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ทั้งสองนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้ หรือความเห็นที่ถูกต้องขึ้นมาได้ ดังมีพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิมี ๒ ประการคือ ปรโตโฆสะ คือการได้สดับจากบุคคลอื่น และโยนิโสมนสิการ คือการมนสิการโดยแยบคาย^{๒๘}

๑) ปรโตโฆสะ คือปัจจัยฝ่ายภายนอก เสี่ยงจากผู้อื่น การดึงดูดหรือสิ่งเร้าจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การเรียนรู้จากผู้อื่น ฯลฯ การเรียนรู้จากผู้อื่นในที่นี้หมายเอาเฉพาะส่วนที่ดีงาม โดยเฉพาะการฟังธรรม ความรู้หรือคำแนะนำจาก กัลยาณมิตร

๒) โยนิโสมนสิการ การทำใจโดยแยบคาย คือ การคิดใคร่ครวญอย่างมีระบบตามหลักการเหตุผล รู้จักวิเคราะห์ แยกแยะ คิดให้กว้างอย่างทะลุปรุโปร่ง ตามสภาพความเป็นจริงของเหตุปัจจัย

โดยทั้งสองสามารถส่งเคราะห์เข้ากับแหล่งกำเนิดข้างต้นได้ดังนี้ โยนิโสมนสิการส่งเคราะห์เข้ากับแหล่งกำเนิดภายใน เป็นการใช้ความคิดถูกต้อง คือการกระทำในใจโดยแยบคายมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออก วิเคราะห์ดู

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๗๓-๑๐๗๔/๕๘๔-๕๘๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๘/๑๖๓.

^{๒๕} อิกุจิโร โนนากะและคณะ, **วิธีการสร้างความรู้ (Methodology of Knowledge Creation)**, ทวี นาคบุตร แปล, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**, หน้า ๒๓๒.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๔.

^{๒๘} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕.

ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ขอนี้จัดเป็นองค์ประกอบภายในและจัดเป็นฝ่ายปัญญา^{๓๔}

ปรโตโฆสะ สงเคราะห์เข้ากับแหล่งกำเนิดภายนอก เป็นเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือการรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สันทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร

ตามนัยนี้โยนิโสมนสิการจึงเป็นบ่อเกิดของปัญญา และปัญญาก็ต้องอิงอาศัยโยนิโสมนสิการจึงเกิดขึ้นได้ เปรียบเหมือนคนเกี่ยวข้าวต้องจับต้นข้าวด้วยมือข้างหนึ่งแล้วก็จับเกี่ยวเพื่อตัดต้นข้าวด้วยมืออีกข้างหนึ่งต้นข้าวจึงจะขาดได้ ดังข้อความที่พระนาคเสนถวายวิสัชนาแก่พระเจ้ามิลินท์ในมิลินทปัญหาว่า มนสิการมีลักษณะยกขึ้น ปัญญามีลักษณะตัด และได้กล่าวถึงลักษณะของความรู้อีกปัญญารวมทั้งอุปมาไว้ว่า ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นย่อมกำจัดมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคืออวิชชาให้เกิดขึ้น ส่องแสงคือญาณ ทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏ แต่นั้นพระโยคาวจรย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัว เหมือนบุรุษถือไฟเข้าไปในเรือนที่มืดไฟที่เข้าไปแล้วนั้นย่อมกำจัดความมืดทำความสว่างให้เกิด ส่องสว่างทำรูปให้ปรากฏ ฉะนั้น ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นย่อมกำจัดมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคืออวิชชาให้เกิดขึ้น ส่องแสงคือญาณ ทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏ ฉะนั้น^{๓๕}

ปัญญาในอริยสัจเป็นปัญญาสูงสุด นอกจากนี้อีกมีอื่นๆ อีกมาก ตลอดจนถึงความคิดทางใจที่เกิดขึ้นจากการที่ได้เห็นได้ยินนั้น ก็เป็นไปต่างๆ ซึ่งก็ถูกบ้างไม่ถูกบ้าง หรือว่าผิดมากถูกน้อยอะไร เหล่านี้เป็นต้น ก็ขาดปัญญาที่เป็นความรู้จริงดังกล่าวนั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น คนเราจึงได้มีความฉลาดที่รู้จักใช้ความรู้ทางตาทางหูเป็นต้นนี้มีขอบเขตอย่างไร และสิ่งที่ตาเห็นนั้นเช่นว่าเห็นถนนตรงที่ยืนอยู่ใหญ่ข้างหน้าเล็กเห็นดวงเดือนดวงตะวันเล็ก ดาวยิ่งเล็กขึ้นไปอีกนั้น ความจริงนั้นไม่ใช่อย่างนั้น ดวงอาทิตย์นักวิทยาศาสตร์บัดนี้ ก็พบว่าใหญ่ยิ่งกว่าโลก ดวงดาวต่างๆ ก็ต่างว่าเป็นดวงอาทิตย์บ้าง เป็นดาวบริวารต่างๆ บ้างเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ใหญ่โตทั้งนั้น ไม่ใช่เล็กอย่างนั้น นี่อาศัยความรู้ที่เกิดจินตนาการดูการเห็นนั้นแหละมาคิดพิจารณา และก็เอามาพิสูจน์ทดลองต่างๆ เป็นภาคปฏิบัติ จนถึงกับจับได้ คือจับสัจจะคือความจริงได้ เป็นขั้นๆ เป็นตอนๆ ขึ้นมา จึงมีความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน

ดาเวนพอร์ตและพรุแซค (Thomas H. Davenport, and Laurence Prusak) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความรู้ไว้ ๖ ประการดังนี้ คือ

๑) ประสบการณ์ (Experience) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นหรือได้ทำลงไปในอดีตกลายมาเป็นความรู้ที่พัฒนามากขึ้นตามกาลเวลา โดยผ่านประสบการณ์ที่ได้จากการอ่านหนังสือ จากการรับรู้ผ่านการอบรม และจากการเล่าเรียนอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งประโยชน์ที่สำคัญของประสบการณ์ คือ การ

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินต์แมสโปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

^{๓๕} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **มิลินทปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔-๔๒.

ให้มุมมองประวัติศาสตร์เพื่อนำมาใช้เป็นฐานในการมองและเข้าใจประสบการณ์และเหตุการณ์ใหม่ๆ ให้มีความเข้าใจมากขึ้น ดังนั้น ความรู้ที่มีฐานมาจากความเข้าใจในเรื่องประสบการณ์จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

๒) ข้อเท็จจริงพื้นฐาน (Ground truth) หมายถึง การรู้ว่าอะไรที่นำมาใช้งานได้หรืออะไรที่นำมาใช้ไม่ได้ ซึ่งสิ่งสำคัญของประสบการณ์และความจริงพื้นฐานนี้ อยู่ภายใต้คำที่เป็นกฎเกณฑ์สำคัญคือ การประเมินผลหลังการกระทำ ที่เรียกว่า เอ เอ อาร์ (AAR : after action review) เพราะการประเมินผลนี้จะนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาการจัดการความรู้ที่สมบูรณ์และอธิบายได้

๓) ความซับซ้อน (Complexity) หมายถึง ความสำคัญของประสบการณ์และข้อเท็จจริงในความรู้ คือ สิ่งที่ทำให้เห็นว่าความสามารถของความรู้จะสามารถตอบสนองต่อความยุ่งยากที่ซับซ้อนต่างๆ ได้ ความรู้ไม่ใช่โครงสร้างตายตัวที่คงที่จนไม่ยอมรับสิ่งใดเข้าไปอีกแต่เป็นสิ่งที่สามารถจัดการกับความซับซ้อนได้ด้วยวิธีการที่ซับซ้อน อันเป็นเหตุผลที่สำคัญว่าความรู้เป็นสิ่งที่มีความ

๔) การตัดสินใจ (Judgement) คือ ความรู้ที่นั้นไม่เหมือนข้อมูลและสารสนเทศตรงที่มีการตัดสินใจอยู่ด้วย ความรู้ไม่เพียงตัดสินใจสารสนเทศ และสถานการณ์ใหม่ๆ เท่านั้น แต่ยังสามารถปรับปรุงและกลั่นกรองตนเองให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์และสารสนเทศใหม่ในเรื่องระบบการดำเนินชีวิต การเปลี่ยนแปลงที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม

๕) การเรียนรู้ผิดถูกด้วยตนเอง (Rules of thumb and intuition) เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การได้รับการเรียนรู้จากการกระทำที่พัฒนามาจากการพยายามลองผิดลองถูกที่เกิดจากความผิดพลาด ประสบการณ์ และการสังเกตมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งความรู้ นี้จัดเป็นแนวทางลัดในการแก้ไขปัญหาในทางปฏิบัติที่ยืดหยุ่นโดยผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์

๖) ค่านิยมกับความเชื่อ (Values and beliefs) ความจริงที่เกิดขึ้นในส่วนนี้คือ ค่านิยมและความเชื่อของบุคคลมีอิทธิพลต่อความรู้ในองค์กร เพราะการคิดและการแสดงออกของคนในองค์กรเกิดจากการคำพูดและการกระทำ ซึ่งประวัติเหล่านี้จะแสดงออกถึงค่านิยมและความเชื่อขององค์กรเช่นนั้น ค่านิยมและความเชื่อจึงนำมาซึ่งความรู้ที่สมบูรณ์ในการกำหนดว่า เขาเห็นอะไร ชิมจับอะไร และได้อะไรจากสิ่งที่เห็น ซึ่งแต่ละคนรับรู้และมองสิ่งเหล่านั้นในมุมมองที่แตกต่างกัน ทำให้นำมาจัดระเบียบความรู้ตามค่านิยมและความเชื่อที่ตนมี^{๓๖}

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า พุทธปรัชญากล่าวถึงมนุษย์ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องประกอบด้วยปัญญา (ความรู้แจ้ง) เป็นการเข้าใจชีวิตและดำเนินไปตามความหลักของความจริง ซึ่งพุทธปรัชญามี ๓ อย่าง คือ (๑) สมมติสัจจะ (๒) สภาวสัจจะ และ (๓) ปรมัตถสัจจะ โดยอาศัยปัญญา (ความรู้) เป็นเครื่องพิจารณาตามความเป็นจริงเหล่านั้น หรือศัพท์ทางพุทธปรัชญาเรียกว่า “วิชา คือ ความรู้” กับ “อวิชา คือ ความไม่รู้” ในการดำเนินชีวิตนั้นมนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฐิ ความเห็นถูกต้อง ในการแสวงหาความรู้ที่พระพุทธปรัชญากล่าวว่า

^{๓๖} Thomas H. Davenport, and Laurence Prusak, **Working Knowledge : How Organization Manage What They Know**, ๒ nd edition, (Boston, Massachusetts : Harvard Business School Press, 2000), pp 19.

เกิดขึ้นทั้งภายนอก (ปรโตโมสะ) และภายใน (โยนิโสมนสิการ การทำใจโดยแยบคาย) ในทางปรัชญาได้กล่าวถึง “ญาณวิทยา” ว่าเป็นองค์ประกอบอันดับแรกก่อนที่จะศึกษาปรัชญาแขนงอื่นๆ ดังนั้นการดำเนินชีวิตก็เช่นกัน จำเป็นจะต้องทำความรู้ (ปัญญา) ให้เกิดขึ้นเสียก่อน เมื่อมีความรู้จริงตามที่มันเป็นแล้ว มนุษย์ก็จะสามารถดำเนินชีวิตไปถูกทาง ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปในประเด็นต่อไป

๒.๒.๒.๒ การดำเนินชีวิตตามหลักจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และการแสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกหรือผิดควรหรือไม่ควร^{๓๓๗} จริยศาสตร์มุ่งอธิบายเรื่องคุณค่าทางความประพฤติ “จริยศาสตร์” มีความหมายทั้งในแนวกว้าง คือ การเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และมีความหมายในแนวแคบ คือ กิริยาอาการที่ควรประพฤติของมนุษย์ว่า อะไรดี อะไรชั่ว ความดี ความชั่ว คืออะไรและจุดหมายของชีวิตที่ดีที่สุดคืออะไร^{๓๓๘} ปรัชญาชีวิตจะสะท้อนการมองโลกและมองชีวิตตามความเข้าใจของแต่ละคน และเป็นตัวกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของตน

การดำเนินชีวิตของของมนุษย์อาศัยความเชื่อและทัศนะต่างๆ ตามที่ตนมี หรือความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ และทัศนะความเชื่อที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ ที่ตนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติว่าดีงามถูกต้อง ซึ่งในการศึกษาเพื่อให้เข้าใจหลักดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา คือการประพฤติและการปฏิบัติต่อชีวิตของตนตามหลักคำสอนที่มีในพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ ซึ่งในการดำเนินชีวิตที่ดีงามในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักสัมมาปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติอย่างละเอียดถูกต้องที่ขยายความปัญญา ศีล และสมาธิที่ เรียกกันว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้องว่า เหตุแห่งความทุกข์ที่สำคัญคือตัณหา และตัณหาที่มีได้เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ ต้องมีกระบวนการเกิดตัณหา และเมื่อตัณหาเกิดแล้วนำไปสู่อุปทานและกระบวนการเกิดแห่งทุกข์อย่างสมบูรณ์ และเห็นว่ากระบวนการเกิดทุกข์จะหมดไปเมื่ออวิชชาสิ้น ไป เมื่อปัญญาเกิดมาแทนอวิชชาดับไป กระบวนการแห่งทุกข์ก็หมดไปเมื่อแสงสว่างส่องมาความมืดก็หายไป ความเห็นถูกต้องดังกล่าว เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การทำลายเหตุแห่งทุกข์อย่างถอนรากถอนโคน พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์หรือสัมมาปฏิบัติตามทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา ไว้ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาทิฐิ เป็นอริยมรรคข้อแรกในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นมรรคที่สำคัญคือเป็นหัวหน้าแห่งอริยมรรคที่เหลือว่าจะมีอริยมรรคข้ออื่นๆ เกิดขึ้นตามมา สัมมาทิฐิหมายถึง ความเห็นชอบหรือปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ ๔ องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาทิฐิ คือ

- ๑) ความรู้ในทุกข์
- ๒) ความรู้ในทุกข์สมุทัย

^{๓๓๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

^{๓๓๘} พระเทวินทร์ เทวินโท, จริยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๕.

๓) ความรู้ในทุกขนิโรธ

๔) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

สภาวะธรรมในมรรคมองค์ ๘ ข้อสัมมาทิฐิมีลักษณะดังนี้

ปัญญา กิริยาที่รู้จัก ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคันคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องละกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทับ ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ^{๓๙}

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมาทิฐิ มีดังนี้

๑) ทัสสนะ แปลว่า เห็น การเห็นในที่นี้เป็นลักษณะของปัญญา คือ เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาของรูปนาม เห็นอริยสัจ เห็นนิพพาน

๒) ปหานะ แปลว่า ละ คือ ละความเห็นผิดต่างๆ เห็นว่า มรรค ผล นิพพานไม่มี

๓) อุปัตถัมภะ แปลว่า อุปถัมภ์ค้ำชู คือ เป็นอุปการะต่อสหชาติธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นร่วมกัน เช่น สัมมาสังกัปปะ เป็นต้น

๔) ปริยาทานะ แปลว่า ครอบงำ คือ ครอบงำกิเลสทั้งหลายในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคขึ้นไป

๕) วิโสธนะ แปลว่า ให้บริสุทธิ์หมดจด คือ ยังจิตให้บริสุทธิ์ด้วยปฏิเวธ

๖) อธิษฐานะ แปลว่า ตั้งมั่น คือ ตั้งใจมั่น ได้แก่ มั่นอยู่กับรูปนาม ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา และตั้งมั่นอยู่กับมรรค ผล นิพพาน

๗) โวทานะ แปลว่า ปล่อยแผ้ว คือ ยังจิตให้ปล่อยแผ้วจากกิเลสทั้งหลาย

๘) วิเสสาคัมมะ แปลว่า บรรลุคุณวิเศษ คือบรรลุโสดาปัตติมรรค เป็นต้น

๙) ปฏิเวธะ แปลว่า ทางตลอด คือ ทางตลอดปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

๑๐) อภิสมยะ แปลว่า ตรัสรู้ คือ ตรัสรู้สัจจะ ๔ ได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๑๑) ปติฏฐापนะ แปลว่า ยังจิตให้ตั้งอยู่ในนิโรธ คือเข้าถึงพระนิพพาน

๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริหรือความคิดที่ถูกต้อง คือความคิดที่มีปัญญาเป็นแสงสว่างนำหน้า มิให้กระบวนการต้งตันได้ พระพุทธเจ้าได้แสดงสัมมาสังกัปปะไว้ว่า เป็นความดำริที่ไม่หมกมุ่นในกาม พยาบาทและการเบียดเบียน ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตที่เห็นได้ชัดว่า ถ้าความดำรินอกเกิดขึ้นเต็มที่ กามตัณหาและภวตัณหาก่เกิดขึ้น ถ้าความดำรินั้นไม่สมหวังก็จะเปลี่ยนเป็นความโกรธ พยาบาท และเบียดเบียน ซึ่งก็คือวิภวตัณหานั่นเอง สัมมาสังกัปปะจึงเป็นความดำริที่สอดคล้องกับสัมมาทิฐิที่มีให้กระบวนการแห่งทุกข์ตามระบบปฏิจจสมุบาทเกิดขึ้นได้ เปลี่ยนทางแห่งความดำริผิดที่นำโดยกามให้มาเป็นความดำริออกจากกาม ไม่พยาบาทและไม่เบียดเบียน เป็นต้น

^{๓๙} อภ.สจ. (ไทย) ๓๔/๒๔๗/๔๓.

๓) **สัมมาวาจา** การสื่อสารที่ถูกต้อง ตั้งใจเป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์ กล่าวคือไม่สื่อสารด้วยจิตใจที่ห่อหุ้มไปด้วยตัณหา ไม่พูดเพื่อตอบสนองตัณหา ไม่พูดเพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาบำรุงบำเรอตัณหา แต่พูดเพื่อความเข้าใจด้วยการไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพื่อเจ้อ เพราะคำพูดเหล่านี้ล้วนปรุงแต่งออกมาขณะที่ตัณหาอัดแน่นอยู่เต็มหัวใจ เมื่อตเว้นจากคำพูดดังกล่าว สื่อสารบนพื้นฐานของความจริงอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะ และที่สำคัญผู้รับสารจากการสื่อสารแล้วฉลาดสงบเย็นเป็นประโยชน์จึงเรียกว่าเป็นการพูดจาถูกต้อง

๔) **สัมมากัมมันตะ** การทำงานถูกต้อง คือ การงานที่ไม่เป็นที่ตั้งของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน แต่ดูการทำงานเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของการปฏิบัติธรรม ทำงานไปดับกิเลสไป เพราะในการทำงานถ้ามีสติ มีปัญญา มีสมาธิ มีศีล อยู่อย่างครบถ้วน จึงถือเป็นการเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับวิถีธรรมเข้าด้วยกันประสานกันอย่างกลมเกลียว งานก็ได้ใจก็บริสุทธิ์ เพราะยังทำงานธรรมะยิ่งองกาม เพราะงานนั้นมีสติและปัญญาเป็นแสงสว่างนำทางตลอดเวลา

๕) **สัมมาอาชีวะ** การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง ซึ่งรวมทั้งการทำงานและการเลือกอาชีพ และการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาจากการประกอบอาชีพอย่างถูกต้องเหมาะสมคุ้มค่า การงานอาชีพที่เอื้อเพื่อต่อการดับทุกข์ ต้องเป็นอาชีพที่ทำไปเพื่อเลี้ยงกายและเลี้ยงใจให้มีสุขภาพดีพอๆ กัน กล่าวคือให้ร่างกายแข็งแรงพอที่จะต้านทานโรคภัยไข้เจ็บและจิตใจแข็งแรงพอจะต่อต้านการรุกรานของกิเลส ร่างกายสมบูรณ์ไร้โรคภัยเบียดเบียนใจสมบูรณ์ไร้กิเลสสามารถนอน

๖) **สัมมาวายามะ** ความพากเพียรถูกต้อง คือ พากเพียรที่จะขจัดกิเลสที่เกิดขึ้นแล้วหรือเคยเกิดให้หมดไป ระวังกิเลสที่จะเกิดใหม่มิให้เกิดขึ้นอีก เมื่อจิตว่างจากการรบกวนของกิเลสก็ถือโอกาสทำปัญญา ศีลและสมาธิ ให้มีมากขึ้นตามลำดับ เพื่อปิดช่องทางของกิเลสที่จะเข้าไปรบกวนใจ แม้ว่าจะสร้างกุศลคือ ปัญญา ศีล และสมาธิ ให้เข้มแข็งได้ตามความเหมาะสมแล้วแต่ถ้ายังไม่มั่นคงจริงเสร็จสิ้นเด็ดขาดจริงๆ ก็ยังประมาทไม่ได้จะต้องหมั่นประกอบกุศลอยู่เนืองๆ

๗) **สัมมาสติ** คือ ความรู้สึกตัวทั่วพร้อมอย่างถูกต้อง เป็นนายทวารสำคัญที่จะเฝ้าดูอาคันตุกะที่เข้ามาเยี่ยมเยียนใจ สติจึงต้องทำหน้าที่ตามดูตามรู้ตามเห็นอย่างใกล้ชิดในกาย ทั้งกายคือกองลม กายคือกองธาตุ ๔ และกายคือตัวกู ซึ่งเป็นต้นตอของความทุกข์ทั้งปวง ตัวกูเกิดมาแล้วกระบวนการเกิดทุกข์ก็เกิดบนความรู้สึกแห่งความมีตัวกูของกูนั่นเอง ความรู้สึกสำคัญมันหมายความว่าตัวกูหรือของกูเหมือนกล่องบรรจุข้อมูลแหล่งความทุกข์ทั้งปวง ถ้ากล่องนี้ไม่มีข้อมูลแห่งทุกข์ ทุกข์ก็มิได้หน้าที่สำคัญของสติคือระมัดระวังไม่ให้เกิดการปรุงแต่งกายใดกายหนึ่งว่าเป็นตัวกูแต่รักษาธรรมชาติอันบริสุทธิ์เอาไว้ สติทำหน้าที่คอยดูความรู้สึกที่เป็นไปตามธรรมชาติ ว่ามีตัณหาแทรกเข้ามาบ้างหรือไม่ ถ้าตัณหาแทรกคราวใดความรู้สึกที่เป็นหน้าที่ของจิตชนิดหนึ่งจะเสียความบริสุทธิ์ทันที รากของตัณหาจะเริ่มงอกออกมาเมื่อรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ ทั้ง กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ก็เกิดตามมาทันที มีบวกลบสวิงสวายวุ่นวายตึงเครียด หัวเราะและร้องไห้ แต่ถ้าสติมาทันความพอใจและไม่พอใจดับไป ใจปกติทำหน้าที่ตามธรรมชาติอันบริสุทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ สติยังทำหน้าที่ดูแลจิตให้ปกติ ไม่ฟูไม่แฟบ ไม่ขึ้นไม่ลง เพราะถูกโลกธรรมทั้งฝ่ายที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจมากระทบ นอกจากทำหน้าที่ดูจิตแล้วยังดูธรรม คือ ธรรมชาติที่เกิดกับจิตว่าเป็นกุศลหรืออกุศล มีคุณหรือมีโทษทำลายหรือรักษาความบริสุทธิ์ของจิตมาน้อยเพียงใด สติเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะกลั่นกรองกระบวนการทำงานของจิตให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพ

๘) สัมมาสมาธิ ความมั่นคงแห่งจิตอย่างถูกต้อง คือ มั่นคงหนักแน่นจนสามารถทำงานสอดประสานกับปัญญาจัดค้นหาได้อย่างรวดเร็วทันทั่วทั้งที่ สัมมาสมาธิทำหน้าที่ปกป้องรักษาความบริสุทธิ์ของจิต ความมั่นคงของจิต และความอ่อนโยนยืดหยุ่นของจิต ที่พร้อมจะทำหน้าที่รับรู้ในเรื่องราวต่างๆ อย่างไม่หวั่นไหวเปราะเปื้อน สัมมาสมาธิที่สูงสุดก็คือความสงบใจอยู่ในอารมณ์เดียวไม่หวั่นไหวออกแวกไปเพราะความพอใจหรือความไม่พอใจมากระทบ มีสติสัมปชัญญะทำงานร่วมกันอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นความมั่นคงที่สมบูรณ์สามารถเผชิญหน้าอารมณ์ได้ทุกชนิดแต่ไม่ติดอารมณ์ใดๆ เหมือนใบบัวสามารถอยู่ในน้ำก็ได้บรรจุน้ำก็ได้ แต่น้ำไม่ซึมซาบ ไม่ติดใบบัว จิตของผู้ที่เห็นโทษของตัณหาแล้วหาหนทางออกจากตัณหาได้ด้วยการทำกาย วาจา และใจให้ถูกต้องด้วยการตัดรากถอนโคนมิให้ตัณหาเกิดอีก ความทุกข์จะเกิดอีกไม่ได้ ทางเส้นนี้เป็นอิสระจากบวกหรือลบ หรือเรียกว่าทางสายกลาง คือไม่ติดทั้งบวกและลบ ไม่ติดอยู่กับความพอใจหรือไม่พอใจ แต่หลุดพ้นไปจากขั้วทั้งสองดำรงมั่นอยู่ในความเป็นปกติ มีพลังมั่นคงไม่เป็นบ่อเกิดแห่งตัณหาได้เพราะไม่มีเงื่อนไขใดๆ ให้ตัณหาเกิดได้^{๔๐}

ทางสายกลางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการดังกล่าวข้างต้นนี้ เมื่อสงเคราะห์เข้ากับหลักไตรสิกขา จะได้ดังนี้

มรรคมืองค์ ๘	ไตรสิกขา
๑. สัมมาทิฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ	(ปัญญา) ปัญญาสิกขา
๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ	(ศีล) สीलสิกขา
๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ	(สมาธิ) จิตตสิกขา

เมื่อกล่าวโดยรวมถึงหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาแล้วก็คือกระบวนการพัฒนาตน หรือกระบวนการพัฒนาชีวิตที่มีกล่าวไว้ครอบคลุมหลักคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา ๓ ได้แก่

๑) การดำเนินชีวิตด้านศีลสิกขา

เป็นข้อประพฤติและข้อปฏิบัติที่ควรกระทำในการดำเนินชีวิต ไม่ให้ล่วงละเมิดผิดศีลธรรมในทางกายซึ่งรวมถึงวาจาที่ได้แสดงออกมาแล้วด้วย และยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ทั้งนักบวชผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม หรือ

^{๔๐} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, **พุทธวิธี**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖ - ๑๗๗.

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นหลักธรรมที่ควรปฏิบัติในหมู่มนุษย์ในสังคม คือ เรื่องศีลเป็นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่จุดหมายอันสูงสุด โดยเริ่มที่ศีล ดังที่ว่า ศีลเป็นที่ตั้ง และเป็นบ่อเกิดของความดีทั้งหมด เป็นประธานของหลักธรรมทั้งปวง ดังนั้นในการดำเนินชีวิตในสังคมจะให้เกิดมีความสุข จะต้อง มี “ศีล” เป็นพื้นฐาน เป็นที่ตั้ง

๒) การดำเนินชีวิตด้านสมาธิศึกษา

สมาธิเป็นกระบวนการพัฒนาไปสู่จุดหมายขั้นสูงสุดของชีวิตมนุษย์ นอกจากศีลแล้วสังคมยังต้องการสมาธิมาเป็นองค์ประกอบในส่วนที่ต่อเนื่องให้เกิดการแก้ปัญหาต่างๆ อย่างถูกต้อง และเป็นระบบแบบแผนยิ่งขึ้น คือ สัมมาวายามะ ได้แก่ เพียรพยายามชอบ เพียรสร้างความคิด, สัมมาสติ ได้แก่ มีสติชอบ, และสัมมาสมาธิ ได้แก่ มีสมาธิชอบ เพราะมนุษย์มีกิเลสเป็นเครื่องหมกตมึนตันอยู่ และกิเลสต่างๆ ที่มีอยู่นี้ หลักของพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ คือ

อภิขณาวิสมโลภะ คือ ความละโมภ ไม่สม่ำเสมอ, โทสะ คือ ความมีความคิดอันจะประทุษร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ, โทสะ คือ ความโกรธและ ความเกลียดชังกันและกัน, อุปาทะ คือ การผูกความอาฆาตพยาบาทเอาไว้, มกฺขะ คือ การลบหลู่บุญคุณท่านทั้งหลาย, ปลาสะ คือ การยกตนเทียมนาน, อิสสา คือ ริษยา มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่, มายา คือ มายา, สาถะเยยะ คือ ความโอ้อวด, ถัมภะ คือ หัวดี, สารัมภะ คือ การกล่าวแข่งดี, มานะ คือ ถือตัว, อติมานะ คือ การดูหมิ่นท่าน, มทะ คือ ความมัวเมา, ปมาทะ คือ ความเลินเล่อ^{๔๑}

กิเลสทั้งหลายที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์นี้ จะเป็นเครื่องกั้นคุณงามความดีอื่นๆ ของมนุษย์ไว้มิให้ได้บรรลุถึงซึ่งความดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในจิต อารมณ์ที่ทวนเวียนไว้สกัดกั้นไว้ไม่ให้เกิดสมาธิรับรู้ความเป็นจริงทั้งหลายเหล่านั้นได้ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า นิวรณ์ อันได้แก่กามฉันทะ คือ ความหลงใหลมัวเมาในกามมารมณณ์แก้ไขโดยใช้อสุกัมมัญฐาน หรือการพิจารณาภายในเห็นเป็นของไม่สวยงาม มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนังหรือ ความพยาบาทอาฆาต ใช้พรหมวิหาร ๔ เป็นเครื่องหักล้าง ความท้อแท้ใจหดหู่และซึมเซา ใช้กสิณและอนุสติบำบัด เมื่อมีใจฟุ้งซ่านและหุดหิด ใช้อานาปานสติบำบัด หรือเมื่อเกิดวิตกกังวลเล็ดลงใจไม่ได้ ใช้จตุธาตวิญญานบำบัด เมื่อขจัดสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้เบาบางลงได้แล้วความสงบเบากาย เบาใจ และสมาธิ ก็จะเกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็ว

ในการพัฒนาทางจิตให้มีความเข้มแข็งได้นั้นต้องรู้จักที่จะฝึกฝนตนเอง และรู้จักปรับปรุงตนเอง เพราะผู้ที่มีสมาธิเข้มแข็งและอดทน ย่อมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขปราศจากความขัดแย้งและสมาธิที่ดีที่ผ่านการฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ย่อมเป็นผลของการพัฒนาทางกาย วาจา และทางจิต และมีผลประโยชน์อย่างมากต่อผู้ดำเนินชีวิตในสังคม

๓) การดำเนินชีวิตด้านปัญญาศึกษา

ปัญญาศึกษาถือเป็นส่วนสำคัญของชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ที่เกิดมามีพัฒนาการที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง มีความแตกต่างกันในทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจ บุคคลที่ได้รับการพัฒนาฝึกอบรมมาดีแล้วย่อมเปรียบเสมือนขุมทรัพย์อันยิ่งใหญ่ของมวลมนุษยชาติ และเป็นผลให้การ

^{๔๑} กรมการศาสนา, คู่มือการศึกษา ธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๔๒.

อยู่ร่วมกันโดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจให้สะอาดดีงาม ซึ่งความจริงแล้วตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น มีเป้าหมายที่ต้องการจะให้คนทั้งหลายพ้นทุกข์ได้ด้วยการที่มีปัญญารู้เห็นความจริงจนสามารถเข้าถึงสภาวะของธรรมจริงโดยไม่มีสิ่งปิดบัง ซึ่งเรียกว่าพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา แต่การที่จะเข้าถึงความจริงทั้งหลายได้จนถึงขั้นหลุดพ้นได้นั้น ต้องอาศัยเครื่องมืออย่างหนึ่งจึงจะสามารถกระทำได้ และเครื่องมือที่กล่าวถึงนั้นก็คือ “ปัญญา” นั่นเอง เพราะคนจะเข้าถึงนิพพานได้ ก็โดยอาศัยปัญญาแทงตลอด ล่วงรู้ในธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่นั้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา คือ สัมมาทิฐิ ได้แก่ มีความเห็นชอบคือเห็นตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย เช่น การเห็นในความจริงของอริยสัจ เห็นความจริงในเรื่องของกรรมว่า ทำดีจะได้ดี และทำชั่วจะได้ชั่ว และสัมมาสังกัปปะ ได้แก่ ดำริชอบ เช่น ดำริที่จะออกจากกาม เป็นต้น

จากข้อความที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักคำสอนในส่วนของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม โดยที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้เป็นหลักการพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ซึ่งการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาใช้ในการวางกรอบแห่งการดำเนินชีวิตนั้นสามารถเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสมแห่งตน พุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยการดำเนินชีวิตตามหลักทางสายกลาง อันเป็นหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่า คือ หลักการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ รวมเป็นส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถือได้ว่าเป็นมรรคในฐานะไตรสิกขา เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนให้ดำเนินตามมรรค คือวิถีอันประเสริฐในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ในที่สุดก็จะบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตที่ดีงามตามคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า

๒.๓ ปรัชญาชาวบ้าน

๒.๓.๑ ปรัชญาชาวบ้าน

ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมาย ลักษณะ และกระบวนการแสวงหาความรู้ รวมไปถึงการเผยแผ่ความรู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ความหมาย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนที่ทรงคุณค่าของไทย จึงถือกำเนิดและถูกใช้ในอดีตอย่างกว้างขวาง แต่ถูกมองข้ามไปในยุคของการพัฒนาตามกระแสตะวันตกด้วยเหตุผลของการก้าวสู่ความทันสมัย หากแต่เมื่อประเทศชาติอยู่ในภาวะวิกฤต ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับถูกนำมาใช้อย่างเป็นผล ดังนั้น การเข้าใจรากเหง้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญ ประเภท ความแตกต่างระหว่างภูมิปัญญากับภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์และบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาซึ่งไม่เพียงสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ หากแต่ยังสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาซึ่งเป็นมรดกของชาติอีกด้วย จากการศึกษาความหมายที่

ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่างๆ ซึ่งครอบคลุมคำว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชน ชาวบ้าน สามารถรวบรวมได้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๔๒} ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า

“ภูมิ” หมายถึง พื้น ชั้น พื้นเพ ความรู้

“ภูมิปัญญา” หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๔๓} ได้ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญา” ว่าเป็นการนำแนวคิด ความรู้ เทคนิค กระบวนการ การสะสมประสบการณ์มาสร้างให้เกิดการเรียนรู้ และสรุปเป็นความคิด รวบรวมจนสามารถพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งที่ดี และเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน สังคม และวัฒนธรรม ที่เป็นภูมิปัญญาสั่งสมมาจากการปฏิบัติจริงและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ภูมิปัญญาเหล่านี้ถูกค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง และถ่ายทอดกันมาเป็นพันเป็นหมื่นปี จึงมีค่ายิ่งนัก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นพื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่ เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเองและทางอ้อมซึ่งเรียนรู้ จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา กล่าวอีกนัยหนึ่งภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งในแง่ภูมิที่กว้างและลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการ ดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้เหมาะสมกับกาลสมัย^{๔๔}

เสรี พงศ์พิศ กล่าวถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ได้ ทรงสะท้อนทัศนะของความรู้และความเข้าใจที่หยั่งลึกถึงภูมิปัญญาและธรรมชาติของประชาชน ความตอนหนึ่งว่า

“ประชาชนนั้นแหละ เขามีความรู้ เขาทำงานกันมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำกันอย่างดี เขา มีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรจะทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้แต่ที่เสียไปก็ เพราะพวกที่ไม่รู้เรื่องไม่ได้ทำมานานแล้ว เลยทำให้ลืมว่าชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกิจกรรมที่ ถูกต้อง”^{๔๕}

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพใน ระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนา

^{๔๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๒๖.

^{๔๓} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศัพท์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๗.

^{๔๔} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๕๕.

^{๔๕} เสรี พงศ์พิศ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๖), หน้า ๓-๑๖.

สืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นๆ จากพื้นที่อื่น^{๔๖}

เทิดชาย ช่วยบำรุง ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น มีการถ่ายทอดความรู้ไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ที่มีการใช้และพัฒนาเป็นวงจรไม่จบสิ้น^{๔๗}

เอี่ยม ทองดี และคณะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเห็น ความเชื่อ ความนิยม ความฉลาดรอบคอบในสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน วิถีชีวิต การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บและการใช้ภาษาที่เกิดขึ้น สังคมพัฒนาและใช้ประโยชน์สืบต่อจนเป็นมรดกตกทอดของพื้นบ้านมาแต่โบราณ^{๔๘}

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สังคมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเองซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้าง การผลิต^{๔๙}

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญามีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย และอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความสามารถความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์นั่นเอง นอกจากนี้ภูมิปัญญาจะต้องประกอบด้วยกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญา และรู้ว่าภูมิปัญญามีลักษณะเป็นการผสมผสานการเรียนรู้จากที่มาของความรู้ที่หลากหลายโดยไม่ยึดติดอยู่กับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างเดียว และการเรียนรู้ต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่อง จึงเรียกว่าเป็น Situated Knowledge นั่นคือ ต้องเป็นสถานการณ์ที่มีกระบวนการต่อเนื่อง และต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยความเข้าใจตนเอง เข้าใจโลก และมีความสามารถในการปรับตัวพร้อมๆ กับมีจุดยืนที่หนักแน่นมั่นคงในทางที่พึงงามและถูกต้อง

อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ทำได้เองโดยอาศัยศักยภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่เพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม และสืบทอดเพิ่มพูนจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น “ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน” จึงหมายถึง การเอา

^{๔๖} เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

^{๔๗} เทิดชาย ช่วยบำรุง, ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี.กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘.

^{๔๘} เอี่ยม ทองดี และคณะ, พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนอำเภอพุทธรักษา จังหวัดนครปฐม, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐.

^{๔๙} ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล, “ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่งวิทยาการในชุมชน” หน่วยที่ ๑-๘, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑๑.

ทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลายๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ หรืออุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน ได้แก่ กิจกรรมที่ร่วมกันแล้วรู้สึกร่วมกัน ไม่โดดเดี่ยว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจและความรู้สึกเอื้อเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน เช่น การประกอบพิธีกรรมของชุมชน การลงแขกสร้างบ้าน การลงแขกสร้างวัด ทั้งนี้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน และเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ ตัวแบบกำหนดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานว่า สายธารแห่งภูมิปัญญาอีสานมีรากเหง้าหลากหลายผสมผสานกลมกลืนระหว่างศาสนา ชาวบ้าน สถาปนิมาศตวรรษ สถาปนาแวดล้อมและกระบวนการทางสังคม เป็นความผสมผสานของคตินิยมท้องถิ่น คือ พุทธศาสนาระดับที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีแถน ผีเชื้อ ผีปู่ตา ผีนา ผีไร่ ผีน้ำ ผีป่าเขาลำเนาไพร คติความเชื่อเหล่านี้ต่างเป็นพื้นฐานสำคัญใน การประกอบพิธีกรรมเพื่อคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างคนกับธรรมชาติ ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับกฎเกณฑ์ทางสังคม นอกจากนี้สถาปนิมาศตวรรษและสถาปนาแวดล้อมยังมีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเป็นอย่างมาก ทั้งลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ เช่น การตั้งชุมชนริมฝั่งแม่น้ำเพื่อให้เหมาะแก่การหาอาหารและเพาะปลูก การตั้งถิ่นฐานตามโคกตามป่าเพื่อให้เหมาะแก่การเลี้ยงชีพด้วยการหาอาหารป่าและล่าสัตว์ เป็นต้น

นอกจากภูมิปัญญาดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของปราชญ์ชาวบ้านไว้ดังนี้

ชลิตา บัณทวงศ์ ได้ให้คำนิยามของคำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ในปริณิถนของเกษตรกรรมยั่งยืน ว่าหมายถึง เกษตรกรรายที่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติเข้ามาทำเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ และสามารถทำได้จนประสบความสำเร็จเป็นที่ยกย่องยอมรับทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ สถาบันทางวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และเป็นแบบอย่างให้แก่เกษตรกรรายอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนอีกจำนวนมากได้ปฏิบัติตาม ทั้งในแง่แนวทางการดำรงชีวิตและรูปแบบ/วิธีการทำเกษตร นอกจากนี้คำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” แล้วยังมีคำอื่นที่ใช้เรียกเกษตรกรกลุ่มนี้อีก อาทิ เกษตรกรต้นแบบ ครูบา เป็นต้น อย่างไรก็ตามปราชญ์ชาวบ้านมักมีนัยยะของความเป็นผู้อาวุโสมากกว่ารายที่ถูกเรียกขานด้วยคำอื่นๆ^{๕๐}

สุชานาถ บุญเที่ยง ได้ให้ความหมายของคำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ว่า เป็นคำเรียกขานในเชิงยกย่องบุคคลที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญ และนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยก้าวข้ามขีดจำกัดของการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและคำที่มักจะมาควบคู่กันกับปราชญ์ชาวบ้าน คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้หรือความรอบรู้ของ

^{๕๐} ชลิตา บัณทวงศ์, ปราชญ์ชาวบ้าน : การ(ถูก)สร้างอัตลักษณ์ผ่านเกษตรกรรมยั่งยืนเกษตรกรรมยั่งยืน : อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับปัญหาการเกษตรและอัตลักษณ์ชาวนาไทย, (นนทบุรี: เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคส์ไชน์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๗.

ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมาทั้งทางตรง ได้แก่ การสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติเองและทางอ้อม ได้แก่ การเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชน หรือความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

จากความหมายข้างต้นที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าคำว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” เป็นคำเรียกขานในเชิงยกย่องบุคคลที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญ และนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยก้าวข้ามขีดจำกัดของการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและคำที่มักจะมาควบคู่กันกับปราชญ์ชาวบ้าน คือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมาทั้งทางตรง ได้แก่ การสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติเอง และทางอ้อม ได้แก่ การเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชน หรือความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

๒. ลักษณะของปราชญ์ชาวบ้าน

การก่อเกิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดพัฒนาที่เป็นกระแสหลักที่มุ่งเน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสังคมอุตสาหกรรม กับแนวความคิดกลับคืนสู่รากเหง้าของตนเอง การพึ่งตนเอง การพึ่งพาธรรมชาติการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากัน การดำรงชีวิตด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงหรือพออยู่พอกินในบริบทของสังคมเกษตรกรรมชนบทของภาคอีสาน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านอีสานได้ใช้สติ ปัญญาความรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาแก้ไขวิกฤตปัญหา ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะของปราชญ์และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ปราชญ์ชาวบ้านอีสานเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

๑) เป็นบุคคลที่มีธรรมะอยู่ในใจซึ่งเป็นธรรมะที่เกิดจากความรัก ความเมตตา ความอยากช่วยเหลือคนอื่นด้วยกัน โดยเป็นธรรมะที่ไม่มีมีการกล่าวอ้างถึงศีล ๕

๒) บุคคลเหล่านี้ คิด ทำ สรุปบทเรียน แล้วก็นำมาถ่ายทอดเป็นความรู้ให้คนอื่นเห็นได้อย่างชัดเจน และทะลุปรุโปร่ง เป็นทั้งรูปธรรม ทั้งชีวิตและพฤติกรรม ทั้งการกระทำ

๓) บุคคลเหล่านี้มีความรัก ความเป็นปราชญ์ของบุคคลเหล่านี้ไม่ได้อยู่ที่ความฉลาดของปัญญาที่เกิดจากการกระทำ แต่เกิดจากความรักที่มีธรรมะเป็นแรงบันดาลใจให้แบ่งปันลูกหลาน

๔) บุคคลเหล่านี้เป็นร่มโพธิ์ ร่มไทร ที่แผ่ออกมาเป็นปรากฏการณ์ของภูมิปัญญาที่เกิดจากการกระทำด้วยความรักแผ่นดินเกิด รักป่า รักชุมชน รักความเป็นคนอีสาน^{๕๑}

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฺฒโน (รณน้อย) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของปราชญ์อีสาน ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน” ประกอบด้วยลักษณะ ๘ ประการ คือ

^{๕๑} สุซานนถ บัญญัติ, “ปราชญ์ชาวบ้าน : การบูรณาการหลักคำสอนสู่การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในภาคอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙.

^{๕๒} อเนก นาคะบุตร, ปราชญ์ชาวบ้านคืออะไร พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๓.

๑) **เป็นคนดีมีคุณธรรม** คือ มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน และได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวางทั้งยังเป็นผู้ที่ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาของตนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงวิถีชีวิตโดยตลอด

๒) **เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ** คือ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา จะเป็นผู้ที่หมั่นศึกษา แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่หยุดนิ่งเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นผู้ลงมือทำโดยทดลองทำตามที่เราเรียนมา อีกทั้งลองผิดลองถูกหรือสอบถามจากผู้รู้อื่นๆ จนประสบความสำเร็จ เป็นผู้ชำนาญที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน เป็นที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมนำมาปรับปรุงรับใช้ชุมชนและสังคมอยู่เสมอ

๓) **เป็นนักคิดชาวบ้าน** คือ เป็นบุคคลที่สังคมในแต่ละท้องถิ่นยอมรับและเป็นผู้นำตามธรรมชาติซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

๔) **เป็นผู้สนใจปัญหาของท้องถิ่น** คือ เป็นผู้สนใจปัญหาของท้องถิ่น เอาใจใส่ ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไข และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนตนเองอย่างไม่ย่อท้อจนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป

๕) **เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร** คือ เป็นบุคคลที่ลงมือทำงานและผลิตผลงานอยู่เสมอ ปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้น อีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง

๖) **เป็นนักประสานประโยชน์** คือ เป็นบุคคลที่ประพฤติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไป ผลงานที่ทำยังถือว่ามีความดี จึงเป็นผู้ที่มีทั้งครองตน ครองคน ครองงาน ซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นกว่าเดิม

๗) **มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เป็นเลิศ** คือ สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและบุคคลทั่วไป ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักเรียน นิสิต นักศึกษา โดยอาจเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือเชิญปราชญ์อีสานเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ได้

๘) **เป็นผู้มีปัญญารอบรู้และเชี่ยวชาญ** คือ เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ รวมทั้งสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ เสมอที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติ^{๕๓}

อย่างไรก็ตามปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ต่างเป็นส่วนหนึ่งของคนอีสานที่ถูกกระทำและเป็นเหยื่อจากกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ครอบงำให้คนอีสานหลงผิดกับกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งกว่าที่ปราชญ์ชาวบ้านจะหลุดพ้นจากการครอบงำทางความคิดดังกล่าว ก็ต้องผ่านประสบการณ์ที่เลวร้ายต้องทนทุกข์จากการถูกบีบคั้นจากการเป็นหนี้แทบเอาตัวไม่รอด เมื่อปราชญ์ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิถีแก้ปัญหาฝ่าวิกฤติของตนเองโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จและพิสูจน์ได้ว่าที่ผ่านมานั้นตนเองนั้นหลงผิด เมื่อแก้ไขปัญหาของตนจนผ่านพ้น

^{๕๓} พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฒโน (รณน้อย), “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๔-๘๕.

วิกฤติเองแล้วปราชญ์ชาวบ้านยังทำหน้าที่เป็นผู้นำที่มีพลัง สามารถนำพาผู้ที่อยู่รอบข้างที่ตกอยู่ในวังวนของความหลงผิดให้พบกับทางออกไปสู่ความสุขที่แท้จริงของชีวิต

๓. หลักคิดตามแนวปราชญ์ชาวบ้าน

วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านเป็นการแสดงถึงอดีตที่เคยล้มเหลวมาก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความล้มเหลวจากการลงทุนทำการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ผลสุดท้ายก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้หวนรำลึกถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนรุ่นอดีต จนเกิดความสำนึกเห็นคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นจนทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเองว่ามีของดีที่น่าจะนำมาปัดฝุ่นสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มได้ เมื่อเริ่มคิดได้จึงเปลี่ยนวิธีคิดของตนเองหันมาหาวิถีชีวิตใหม่บนพื้นฐานความพอเพียงด้วยการทำการเกษตรกรรมยั่งยืน น่าสนใจว่ากว่าที่เกษตรกรเหล่านั้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นปราชญ์ชาวบ้าน จะปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรของตนเองเข้ามาทำเกษตรกรรมยั่งยืนและสามารถทำได้จนประสบความสำเร็จนั้นต้องอาศัยความเพียรพยายามอย่างมาก ชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า เมื่อเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตก็เกิดผลดีขึ้นหลายๆ ประการ โดยเฉพาะความสามารถในการพึ่งตนเอง ทั้งด้านจิตใจและในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งความสามารถในการพึ่งตนเองนั้นนำมาซึ่งความมุ่งมั่น ศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจในตนเอง^{๕๔} หลักคิดและวิธีการที่ปราชญ์ชาวบ้านเสนอ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือระดับชุมชนเบื้องต้นสุด ซึ่งสามารถสรุปหลักคิดของปราชญ์ชาวบ้านได้ดังนี้

การรู้จักตัวเอง คือ ต้องรู้ว่าปัญหาที่เราเผชิญอยู่เกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา เราสร้างปัญหาเอง หรือ คนอื่นสร้างปัญหา เช่น เพราะนโยบายของรัฐบาล หรือ เพราะใคร วิเคราะห์ตนเอง ชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รากฐาน ประวัติศาสตร์ความเป็นมา มีทรัพยากรอะไรบ้าง มีทุนปัญญา ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และ ทุนทรัพยากรอยู่หรือไม่ ถ้ามีจำนวนเท่าไร ชีวิต หรือ ชุมชน ต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการ การวิเคราะห์ตัวเอง ทำให้เราได้เข้าใจตัวเอง ทราบถึงความจำเป็น และความต้องการที่แท้จริง ทำให้ชีวิตหรือชุมชน สามารถจัดความสัมพันธ์ หรือ กำหนดท่าทีต่อสิ่งที่มาจากภายนอก ที่เข้ามา เป็นผู้เลือก คัดสรร อะไรควรรับ หรือควรปฏิเสธ รับแล้วควรปรับให้เข้ากับชีวิตหรือชุมชน ได้อย่างไร เป็นการรู้เท่าทันสิ่งภายนอกเปรียบเสมือนชุมชนที่มีภูมิด้านทานโรคภัยที่เข้ามา

ใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาคนให้เกิดปัญญา มีความคิดที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง การระดมทุน ระดมทรัพยากรมาที่หลัง มีความเชื่อมั่นว่าถ้ามนุษย์เกิดปัญญา จะสามารถแก้ปัญหาได้ การทำงานร่วมกัน จึงต้องตระหนักเสมอว่า เป็นกระบวนการในการสร้างคนขึ้นมา

สร้างการมีส่วนร่วมแทนอำนาจสั่งการ ใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากกลุ่มเล็กๆ ก่อน ทำให้เกิดผลงานเห็นชัดเจน มีตัวอย่างรูปธรรมพิสูจน์ได้ จนเกิดการยอมรับว่า สามารถทำได้จริง จึงขยายผลไปสู่กว้าง ชักชวน สร้างแนวร่วมให้คนเข้าร่วม กระบวนการมากขึ้นเรื่อยๆ มีหลัก

^{๕๔} ชลิตา บัณฐวงศ์, ปราชญ์ชาวบ้าน : การ (ถูก) สร้างอัตลักษณ์ผ่านเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรกรรมยั่งยืน : อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับปัญหาการเกษตรและอัตลักษณ์ชาวนาไทย, หน้า ๒๕๑.

ในการระดมความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่จะให้ร่วมคิดกันดั่งๆ ในที่ประชุม นำแนวคิดของแต่ละคน มาปรับปรุงพัฒนาร่วมกัน เมื่อเกิดความชัดเจนทางความคิด ก็หาแนวทางในการปฏิบัติ ถ้ามถึงวิธีการการทำ? มีใครต้องรับผิดชอบ? ต้องใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง? ใช้งบประมาณเท่าไร? ตอนนี้มืออยู่เท่าไร? ต้องกุมมาเท่าไร? จะคุ้มค่าหรือไม่? ตั้งคำถาม หาคำตอบ ทุกประเด็นให้ชัดเจน เมื่อคิดแล้ว ต้องลงมือทำด้วยตัวเอง แต่ถ้าเพียงแต่คิด เพื่อเสนอให้คนอื่นทำ จะไม่ได้ผล ยึดถือคติคิดแล้วต้องลงมือทำ

ชุมชนต้องมีบทบาทหลัก ไม่ใช่หน่วยงานราชการ งานพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา เป็นงานของหน่วยงานราชการเป็นหลัก ชุมชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ถูกขอร้องให้ช่วยทำเพื่อให้เกิดผลงาน ที่หน่วยงานราชการจะได้นำไปรายงานตามลำดับชั้น จนถึงระดับกระทรวง เป้าหมายของราชการ จึงไม่ได้อยู่ที่ที่จะเกิดผลต่อการพัฒนาชาวบ้านแต่อย่างใด แต่อยู่ที่จะมีอะไรไปรายงานเป็นผลงานของหน่วยงานราชการเอง จึงต้องเปลี่ยนกลับกันเป็น ต่อไปนี้ ชุมชนต้องมีบทบาทหลัก หน่วยงานราชการเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ส่งเสริมสนับสนุน ชาวบ้านจะต้องเป็นพระเอก ข้าราชการต้องลดบทบาทตัวเองลง เมื่อหน่วยงานราชการถอนตัว ชุมชนก็สามารถดำเนินการด้วยตัวเองไปได้ ไม่ใช่เหมือนการพัฒนาที่ผ่านมา เมื่อหน่วยงานราชการถอนตัว หมดงบประมาณ ไม่มาส่งเสริม โครงการนั้นก็ล้มหายตายจากไปพร้อมกับหน่วยงานราชการนั้น

ทำตัวเป็นแบบอย่าง คนยอมรับนับถือ วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นวิถีที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ใช้ชีวิตแบบสมถะ มีความซื่อสัตย์ เป็นคนมีคุณธรรม ยึดหลักพุทธธรรม ไม่มีปัญหาทางด้านการเงิน ทุกคนให้การยอมรับนับถือ ใช้ชีวิตอย่างคนที่พออยู่พอกิน ไม่ทะยานอยากไปตามกำเลสฝ่ายต่ำ ใช้ชีวิตแบบมีสติ ปฏิเสธสังคมบริโภคนิยมวัตถุ แต่เน้นมิติทางจิตใจ เป็นกัลยาณมิตร อยู่ร่วมกับธรรมชาติ

เอี่ยม ทองดี ได้สรุปถึง แนวคิดเกี่ยวกับประเภทและลักษณะภูมิปัญญาของมนุษย์ ไว้ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาทางปฏิบัติและภูมิปัญญาทางทฤษฎี คือ การที่มนุษย์สามารถนำสิ่งของต่าง ๆ มาใช้และนำไปสู่การสร้างบทรูปในทางทฤษฎีว่าสิ่งของนั้นๆ ใช้ประโยชน์ได้อย่างไรตามแนวคิดที่ว่า ทฤษฎีสร้างขึ้นจากข้อเท็จจริง ข้อเท็จจริงมาจากการปฏิบัติ หรือการรับรู้โดยอาศัยสัมผัสกับโลกภายนอก

๒) ภูมิปัญญาเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ ภูมิปัญญา และวัตถุเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุผลซึ่งกันและกันในทำนองที่เป็นบทรูป บทตั้ง และบทแย้ง หรือเป็นอิทัปปัจจยตาซึ่งกันและกัน

๓) เครื่องช่วยให้ภูมิปัญญาก้าวหน้า ได้แก่ อุปกรณ์ทางวัตถุ คือ เครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงภาพและตัวหนังสือด้วย ซึ่งเป็นอุปกรณ์การสอนอีกประการหนึ่ง การสอน คือ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการต่างๆ ของมนุษย์ในสมัยนั้นๆ

๔) ภูมิปัญญาทางศาสนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับการเกิด การตาย

๕) ภูมิปัญญาทางปรัชญา นักปราชญ์สมัยเริ่มแรกเริ่มสะกดปัญหาตรงที่ว่าแท้จริงแล้วคนนั้นแหละที่เป็นปัญหาความทุกข์ยากของคนด้วยกัน ความประพฤติของคนคือสิ่งที่นำมาซึ่งความทุกข์

ยาก จึงเน้นให้มนุษย์ทำดี มีศีลธรรม จริยธรรม เป็นยุคที่ศาสนาเข้มงวดกับเรื่องนี้มาก ซึ่งต่อมาก็คือ คล้ายสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์หลังจากที่พบข้อเท็จจริงต่างๆ มากขึ้น เช่น โลกกลม เป็นต้น^{๕๕}

๒.๓.๒ ทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge)

๑. บ่อเกิดแห่งความรู้ในพุทธปรัชญา

ญาณวิทยา (Epistemology) หรือ ทฤษฎีความรู้ (Theory of knowledge) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ หรือวิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ โดยปกติเราถือว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียุ่จริง และเราสามารถแสวงหาความรู้ได้ วิชาต่างๆ ในพระพุทธศาสนาบ่อเกิดแห่งความรู้นั้นมี ๒ อย่างด้วยกันคือ ระดับความรู้ที่เรียกว่าโลกียะ และระดับความรู้ที่เรียกว่าโลกุตระ ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความรู้ระดับปัญญา

พุทธปรัชญากล่าวถึงความรู้หรือปัญญาว่า ความรู้ที่แท้จริงจะต้องก่อให้เกิดปัญญาที่จะนำไปสู่การสันติสุขและรู้นิพพานได้ มียุ่ ๓ หมวดด้วยกัน คือ ปัญญา ๓ ที่เป็นแหล่งกำเนิดความรู้ ได้แก่ ภาวนามยปัญญา, ปัญญาในไตรสิกขา, วิชาแห่งความรู้ของพุทธศาสนา เกิดจากการศึกษาอบรม เพื่อพัฒนาให้เกิดความรู้ คือ ปัญญา ๓ ประการ ได้แก่

๑) สุตมยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน ที่ได้จากการฟังและการอ่าน ความรู้ที่ได้จากการฟัง รับจากการถ่ายทอดจากผู้อื่น (สุตมยปัญญา) หรือความรู้จากการพิจารณาเหตุผล

๒) จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญ อย่างมีระบบระเบียบ พิจารณาอย่างรอบคอบอยู่ในหลักการเหตุผล (จินตามยปัญญา) นั้นยังผิดพลาดได้ เพราะยังเป็นความรู้ในขั้นที่ต้องพึ่งอาศัยสิ่งภายนอก (ปรโตโฆสะ) คือพึ่งสติปัญญาของผู้อื่น หรือหามีการใช้ปัญญาของตนในการวิเคราะห์ ก็ยังเป็นในขั้นที่เพียงพิจารณาด้วยเหตุผล ยังไม่มีการลงมือปฏิบัติพิสูจน์ทดสอบให้รู้เห็นและเข้าใจจนประจักษ์ในความจริงของสิ่งนั้นด้วยตนเอง อาจกล่าวได้ว่าแหล่งความรู้ทั้งสองนี้ทำให้มีความรู้ในระดับสมมติสัจจะ ดังนั้นจึงเป็นแหล่งความรู้ที่ถูกต้องในระดับสมมติ

๓) ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกฝนอบรม โดยลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้องจนเกิดความรู้แจ้งด้วยตน ส่วนภาวนามยปัญญาเท่านั้น เป็นแหล่งความรู้ที่พุทธปรัชญายอมรับว่าถูกต้อง ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยตรงและเป็นผลของการใช้โยนิโสมนสิการ (การคิดใคร่ครวญโดยแยกคาย) ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลพิสูจน์ได้และประจักษ์ในความจริงนั้นแล้วด้วยตนเอง ทำให้ผู้ปฏิบัติมองเห็นสภาพของสิ่ง^{๕๖} โดยการจำแนกแต่ละปัญญา ดังต่อไปนี้

(๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับ (ฟัง) หรืออาจขยายให้กว้างออกไปได้ว่า เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากแหล่งความรู้ที่อยู่ภายนอก ซึ่งครอบคลุมไปได้หมดทั้งจากการฟัง หรือแม้จากการอ่านหรือจากการศึกษาเล่าเรียน สุตมยปัญญาจัดเป็นปัญญาของผู้อื่นที่บุคคลเพียงจดจำไว้ได้ อาจเรียกปัญญาประเภทนี้ว่า “รู้จำ” ซึ่งยังไม่อาจนับเป็นปัญญาของบุคคลนั้นๆ อย่างแท้จริง แต่ก็

^{๕๕} เอี่ยม ทองดี, ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า

^{๕๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๕-๑๗๖.

ปัญหาที่มีความสำคัญมาก ในฐานะเป็นปัญหาระดับเริ่มต้นของบุคคลที่อาศัยใช้เพื่อการเรียนรู้ ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาหรือเผชิญกับความเสี่ยงไปในการลองผิดลองถูก เพราะได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นที่ได้ผ่านเรื่องนั้นๆ มาแล้ว ปัญหาประเภทนี้อาจเปรียบได้กับการรู้แผนที่ที่มีคนทำไว้ดีแล้ว ทั้งๆ ที่การรู้นี้เป็นเพียงการจำเส้นทางตามที่ปรากฏอยู่บนแผ่นกระดาษได้เท่านั้น ซึ่งยังไม่ใช่เส้นทางในภูมิประเทศจริง แต่บุคคลก็สามารถอาศัยใช้เป็นเครื่องนำทาง ทำให้เดินทางไปถึงจุดหมายปลายทางตามที่ประสงค์โดยสวัสดิภาพได้ และยังช่วยทำให้เกิดความอุ่นใจหรือมั่นใจ ไม่ต้องคอยกังวลใจหรือเสียเวลาไปกับการหลงทาง และอาจช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญกับภัยอันตรายที่อาจจะได้รับการจากการเดินทางอีกด้วย ซึ่งหากเปรียบกับบุคคลที่ไม่มีแผนที่อยู่ในมือ เมื่อจะเดินทางไปในที่ที่ไม่เคยไปมาก่อนย่อมมีความแตกต่างกันมาก^{๕๗}

(๒) จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดพิจารณาหาเหตุผล ปัญญาประเภทนี้ เกิดขึ้นจากความสามารถในกระบวนการคิดหรือจินตนาการของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิด “ความเข้าใจ” ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้าไปรับรู้หรือที่จำได้ จินตมยปัญญาย่อมทำหน้าที่แปรความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจากแหล่งความรู้ที่อยู่ภายนอก ที่เป็นของบุคคลอื่น หรือที่เป็นสุตมยปัญญาที่เป็น “รู้จำ” ให้กลายมาเป็น “ความเข้าใจ” นอกจากนั้นสำหรับบางบุคคลที่มีจินตมยปัญญาแก่กล้า ก็สามารถใช้อินตมยปัญญานี้เข้าถึงและสร้างสรรค์จนเกิดปัญญาใหม่หรือองค์ความรู้ใหม่ได้ เรียกองค์ความรู้ใหม่ในระดับนี้ว่า “ทฤษฎี” (Theory) ความรู้ที่ได้มาจากจินตมยปัญญาที่เป็น “ความเข้าใจ” อาจใช้คำเรียกให้เข้าชุดว่า “รู้เข้าใจ” หรือ “รู้จริง” ก็ได้ เพราะเป็นปัญญาที่เป็นของบุคคลนั้นๆ และอยู่ในบุคคลนั้นๆ จริงๆ และด้วยรู้จริงเพราะความเข้าใจนั่นเอง จึงทำให้บุคคลสามารถอธิบาย ขยายความ และพลิกแพลงคำตอบได้ตามที่ประสงค์ ไม่ถูกจำกัดตามความรู้เท่าที่จดจำมาได้เท่านั้น

จินตมยปัญญา จึงทำให้บุคคลนั้นๆ มีความอาจหาญในระดับหนึ่ง และสามารถยืนหยัดอยู่กับความรู้นี้ได้ค่อนข้างมั่นคง เนื่องจากจินตมยปัญญามีฐานที่เกิดมาจากกระบวนการคิดหาเหตุผล ซึ่งอยู่ในฝักฝ่ายของบุคคลผู้คิด ปัญญานี้จึงมีลักษณะเป็น “อัตตวิสัย” ซึ่งในแง่หนึ่งก็มีผลดี กล่าวคือ ทำให้สามารถคิดหาเหตุผลได้กับสิ่งต่างๆ ทั่วไปหมด ทั้งกับสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ (ปรมาตมัจจะ) และแม้กับสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริงในธรรมชาติ (สมมติสัจจะ) ทำให้เกิดการแตกตัวของปัญญาอย่างกว้างขวาง สามารถนำทั้งสิ่งที่มีอยู่จริงและสิ่งที่ไม่อยู่จริงที่คิดขึ้นนั้น (เช่น เรื่องของภาษา กฎหมาย ระเบียบวินัย ประเพณี ฯลฯ) มาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้มากมาย อาทิ การจัดระเบียบชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลและสังคม ให้เกิดความเรียบร้อยและเป็นปกติสุข แต่ในอีกแง่หนึ่งก็อาจทำให้เกิดปัญหาและความสับสนได้มาก โดยเฉพาะเรื่องของ “สมมติสัจจะ” ที่ไม่มีฐานของ “ปรมาตมัจจะ” หรือที่ขัดแย้งกับ “ปรมาตมัจจะ”^{๕๘}

ปัญหาของมนุษย์ส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้น มักอยู่ในระดับจินตมยปัญญานี้เอง กล่าวคือไปหลงยึดติดถือมั่นและให้คุณค่าที่ไม่ถูกต้องกับ “สมมติสัจจะ” ที่คิดขึ้นมานั้น จินตมยปัญญายังมีข้อจำกัด

^{๕๗} สุรพล ไกรสรารุติ, **คู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสถานจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗-๘.

^{๕๘} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรังสี), **บัญญัติ ปรมาตมัจจะ สมมติสัจจะ ปรมาตมัจจะ**, (พระนครศรีอยุธยา: วัดมเหยงค์, ๒๕๕๘), หน้า ๓๒

อยู่มาก โดยเฉพาะกับเรื่องที่เป็นปรกติสัจจะหรือสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ หมายความว่า บุคคลไม่สามารถคิดให้หรือคิดแทนเรื่องต่างๆ ของธรรมชาติ ไม่สามารถคิดจนรู้ความจริงของธรรมชาติ เพราะสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติจะเป็นไปอย่างไรขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติที่ควบคุม ไม่ขึ้นกับความคิดของใครๆ การคิดเป็น “อัตวิสัย” ส่วนสภาวะความเป็นจริงของธรรมชาติเป็น “ภาวะวิสัย” หรือ “สภาวะวิสัย” ดังนั้น บุคคลจึงไม่สามารถเข้าถึงความจริงของธรรมชาติด้วยการคิด และจึงต้องมีการพัฒนาปัญญาในขั้นถัดไป คือ “ภาวนามยปัญญา”

(๓) ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ ปัญญาประเภทนี้เป็นเรื่องของ “ปรกติสัจจะ” หรือสิ่งที่มีอยู่จริง หรือมี “สภาวะ” อยู่จริงในธรรมชาติโดยเฉพาะ เป็นปัญญาที่เกิดจากการประจักษ์ ที่จะต้องมีประสบการณ์จริงต่อสิ่งหรือเรื่องนั้นๆ โดยตรง โดยสิ่งหรือเรื่องนั้นๆ จะเป็นตัวแสดงออกของปัญญาเอง อาจเรียกปัญญาประเภทนี้ว่า “รู้แจ้ง” ภาวนามยปัญญา ไม่ได้เกิดจากกระบวนการคิดของบุคคลแต่เกิดจากการที่รู้จักเข้าไปสังเกต ฝึาคู ทดสอบ ทดลอง ด้วยประสบการณ์จริง จนพบกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขความสัมพันธ์ (กฎธรรมชาติ) ที่ควบคุมความเป็นไปของเรื่องหรือสิ่งที่สังเกตฝึาคูนั้นๆ

สรุปได้ว่าจินตามยปัญญานำไปสู่องค์ความรู้ที่เรียกว่า “ทฤษฎี” (Theory) ส่วน “ภาวนามยปัญญา” นำไปสู่องค์ความรู้ที่เรียกว่า “เหตุปัจจัย” หรือ “กฎ (ธรรมชาติ)” (Law) ภาวนามยปัญญา จึงเป็นปัญญาตัวสุดท้ายที่ใช้ตัดสินเรื่องราวความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ของธรรมชาติ โดยเฉพาะปัญญาในพระพุทธศาสนาที่จะนำไปสู่ธรรมในระดับโลกุตระเพื่อเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล ต้องอาศัย “ภาวนามยปัญญา” นี้เท่านั้น ในพระพุทธศาสนามีคำใช้ที่หมายถึง “ปัญญา” มากมาย อาทิ สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมปชัญญะ, ธรรมวิจย, วิมังสา, ญาณ, วิชชา, ปัญญินทรีย์, ปัญญาพละ, ปัญญาบารมี, ปัญญาชั้น เป็นต้น ซึ่งแต่ละคำแสดงนัยให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของปัญญาในบริบทที่แตกต่างกัน

๒. กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา

การสร้างสรรคและสั่งสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีการพัฒนามายาวนาน ซึ่ง เอกวิทย์ ฌ กลาง ได้วิเคราะห์และประมวลเอาลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านหรือคนสามัญธรรมดาจนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้อย่างมากมาย ว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังนี้

๑) การลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการ “ลองผิดลองถูก” ในการหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยต่อสู้แย่งชิงสิ่งของระหว่างมนุษย์ที่อยู่ด้วยกัน และเผชิญโรคร้ายด้วยการเสี่ยงต่างๆ เมื่อประสบความสำเร็จถึงกับตายหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหารได้สิ่งของพ้นอันตราย เป็นต้น จากประสบการณ์การลองผิดลองถูกมนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติดปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียมหรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของกลุ่มคนนั้นๆ ไป กาลเวลาที่ล่วงเลยไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของข้อธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นจึงอยู่รอดปลอดภัย แก้ไขหรือป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริงบ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไป มนุษย์

ก็ต้องใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาเอาใหม่ ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่ ต่อเมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไรทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จดจำเป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้น และมีความเสี่ยงน้อยลง

๒) ลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการ “ลงมือกระทำจริง” ในสถานการณ์แวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช การสร้างบ้าน การต่อสู้กับภัยอันตราย เป็นต้น ในกรณีชาวบ้านในประเทศไทยจะเห็นได้ว่า ภาคเหนือมีการเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝาย หรือการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขาแล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำเดียวกัน ภาคอีสานเรียนรู้ที่จะแสวงหาแหล่งดินชุ่มน้ำเป็นที่ทำกินหรือขุดสระไว้เป็นบริเวณรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือ ทำนาทำไร่ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนภาคใต้เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นกันในเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเล ด้วยการผูกไมตรีและแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่การเรียนรู้และประสบการณ์ต่างๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปกลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

๓) การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ “สาธิตวิธีการด้วยการสั่งสอน ด้วยการบอกเล่า” (Oral Tradition) ในรูปแบบเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไทยทุกภูมิภาคจะนิยมแบบสาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปวิทยาที่มีความซับซ้อนลึกซึ้ง จะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน คำตักเตือน ภาษิต คู่มือ ตำนาน และนิทาน เป็นต้น สุดท้ายจะเห็นว่าสะดวก และสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจา และลายลักษณ์หรือการสาธิตก็ไม่มีอะไรที่ตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม บางกรณีความรู้ที่สั่งสมก็อาจถดถอยหรือสูญหายได้

๔) พิธีกรรม การเรียนรู้โดย “พิธีกรรม” กล่าวในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัวเป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรม จรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสนความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมก็ไม่มี การเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้พิธีสืบชะตาของแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ เป็นต้น จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วยพิธีกรรม จึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือมวงายแต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญ

ต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิทยาอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว

๕) ศาสนา ทั้งในด้านหลักคำสอน วัตรปฏิบัติ พิธีกรรม กิจกรรมต่างๆ ที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบ บรรทัดฐาน ความประพฤติ และความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งของสถาบันศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า สำหรับพุทธศาสนาในชั้นปรมาตม มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง สำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอม บ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาสังคม (socialization) อย่างไรก็ตามสถาบันศาสนาทั้งภายในและภายนอกแตกต่างกันหลายประการ วิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางจิตวิญญาณ กับวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยม เดินทางสวนกันและขัดแย้งกันอย่างอันตราย เมื่อเป็นเช่นนี้ จุดมุ่งหมายของกระบวนการเรียนรู้ก็เดินสวนทางกันไปด้วย

๖) การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนทางวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมผสานกลมกลืนบ้างขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตมากกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้กว้างขวางหลากหลายมาอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก ได้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าใหม่ให้พิจารณาอย่างอเนกอนันต์

๗) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduce) ในการแก้ปัญหาทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในคนหนุ่มที่มีอาชีพที่ต้องเสี่ยง โดยการบูชาเจ้าแม่กวนอิม เสด็จพ่อ ร.๕ พระพรหม และการทรงเจ้าเข้าผี มีอยู่มากมายเพื่อขอลาภผล แก้วฤทธิการณในชีวิต หรือรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร การรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ และการไปหาหมอดูทำนายทายทัก โชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตัวเอง เป็นต้น ตัวอย่างดังกล่าวนี้ไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าผิดถูกหรือชั่วแต่อย่างใด แต่หากเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้โดยทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤติความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งที่ได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

๘) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาอยู่เดิมและมีอยู่ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของคนอื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาสื่อความหมายในทางชั่วร้ายไม่ หากเป็นวิธีการธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือว่า วิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีมูลค่าสูง มีความจำเป็นในธรรมชาติ ในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลดีอีกทางหนึ่งได้ โดยนัยกล่าวได้ดังนี้ “ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญา”^{๕๙}

สรุปได้ว่าระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังกล่าวมานี้ เป็นการเรียนรู้ที่ต่างจากการเรียนรู้ในรูปของโรงเรียนที่แพร่หลายในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ของชุมชนในภูมิภาคของสังคมไทยที่เป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญามาช้านาน แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับการเรียนรู้ในรูปสถาบัน

๓. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ^{๖๐} กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอน ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลกัน

๒) การสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรเน้นท่องจำความรู้ของบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรสอนให้ผู้เรียนทราบเกี่ยวกับระบบความคิด การสั่งสมความรู้ ศักยภาพสังคมสภาพแวดล้อม ว่ามีปัจจัย มีเหตุผล มีเกณฑ์อย่างไรที่ทำให้เกิดความคิดนั้น ให้ผู้เรียนวิเคราะห์หาปัจจัยร่วมของประเด็นต่างๆ ว่ามีการสืบทอดและมีการเรียนรู้อย่างไร

๓) การจัดทำหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น ปรากฏว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่ได้ดำเนินการเท่าใดนักเพราะครูส่วนใหญ่ขาดทักษะและความรู้ที่จะจัดทำหลักสูตรนอกจากนี้ความรู้พื้นฐานของครูก็ไม่สอดคล้องกับความรู้ในท้องถิ่น

๔) กิจกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นควรเป็นที่มีประโยชน์ สามารถสร้างวินัยสั่งจะ ความรับผิดชอบ การตรงต่อเวลา การมีน้ำใจต่อกัน และการช่วยเหลือผู้ที่ด้อยกว่าในสังคมเช่น กิจกรรมออมทรัพย์โดยที่โรงเรียนอาจจะร่วมมือกับชุมชนในการทำกิจกรรม

^{๕๙} เอกวิทย์ ณ กลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของชาวบ้าน, หน้า ๑๑๐-๑๑๗.

^{๖๐} ศึกษาธิการ กระทรวง กรมวิชาการ, สรุปผลการประชุมสัมมนาเรื่องแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

๕) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนควรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร วางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน สังเคราะห์และวิเคราะห์ประสบการณ์ร่วมกันเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

อุไรวรรณ บุญอุรพิภิญโญ^{๒๑} กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาว่าเป็นการส่งทอดความรู้ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษรและไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอดคือ

๑) องค์คติ (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่างๆ

๒) องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น

๓) องค์วัตถุ (Instrumentary and symbolic objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่างๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

จากแนวคิดทฤษฎีข้างต้นสรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นการถ่ายทอดสืบสานที่มีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ภายในครัวเรือน ฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะทาง หรือศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เป็นภูมิปัญญาที่ได้มาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ คือ ได้เห็น ได้ปฏิบัติทำให้ เกิดการสั่งสมและเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง อาจเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และแบบไม่มีลายลักษณ์อักษรก็ได้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายวิธีและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ปัจจุบันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร การติดต่อสื่อสารทำให้หลายรูปแบบ การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนไปยังอีกชุมชนหนึ่ง ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถเลือกรับความรู้ทักษะ และความชำนาญใหม่ๆ ไปใช้ในสังคมและชุมชนได้ แต่หากไม่พยายามอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม และไม่ชาญฉลาดในการเลือกรับความรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง เครือข่ายการเรียนรู้ก็อาจทำลายล้างภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๔ บริบทของพื้นที่วิจัย

๒.๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของทุ่งกุลาร้องไห้

๑. ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้

มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่าเมื่อหลายพันปีมาแล้วดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้เคย เป็นทะเลสาบมาก่อนกว้างยาวสุดลูกหูลูกตาไม่มีต้นไม้ใหญ่สักต้นเพราะน้ำลึกมาก เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด ในสมัยนั้นมีเมืองสำคัญอยู่เมืองหนึ่งคือเมืองจำปาขันหรือเมืองจำปานาคบุรี อยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลสาบ ปัจจุบันก็คือเทศบาลตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด คือเมืองจำปานาคบุรี หรือเมืองจำปาขันนั่นเอง ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวไว้ว่า

^{๒๑} อุไรวรรณ บุญอุรพิภิญโญ, “การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดลพบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕. .

“ทุ่งกุลารัศมีเค้ามันเป็นทะเลใหญ่   หัวเมืองไกลเที่ยวค้าเหื่อข่มทองเที่ยว
ทะเลสาบคดเคี้ยวพองแก่งแสงกระแสน   หมู่ชาวเหื่อชาวแพช้อยชนสินค้า
ปัจฉิมพันจำปานครุเศ   เขตเวณตักกำฟ้าเมืองบ้านน่านนคร”

พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองเมืองนครนั้นมีธิดาอยู่องค์หนึ่งชื่อนางแสนสี และมีหลานสาวคนหนึ่งชื่อกำแพง นางทั้งสองเป็นหญิงสาวรูปร่างงามด้วยกันและมีรูปร่างหน้าตาสาวงามพร้อมทั้งลักษณะเท่ากับนางอัปสรมีวัย ๑๕ หก ๗ ๑๖ หยอนๆ พระราชารักเหมือนดวงพระเนตรและได้จัดให้มีคนดูแลรักษาอย่างดี ผู้ดูแลรักษามีชื่อว่าจำเอน เมื่อนางทั้งสองจะไปไหนจำเอนก็จะติดตามไปด้วยทุกหนทุกแห่ง ในเมืองจำปานครนี้มีพญานาคอยู่ผุ่หนึ่ง เป็นพญานาคที่มีฤทธิ์มากถ้าชาวเมืองได้รับความเดือดร้อนพญานาคนี้จะให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง จึงมีชื่อว่านาคบุรี ในสมัยเดียวกันนั้นมีเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่าบุรพานคร ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของทะเลสาบ มีโอรสชื่อท้าวฮาดคำโปง และมีหลานชายชื่อท้าวอุทร ทั้งสองได้ออกไปเรียนวิชาศิลปศาสตร์สำนักเดียวกันเมื่อเรียนจบแล้วอาจารย์อยากจะให้ลูกศิษย์ลองวิชาดูว่ามีความสามารถเพียงใด จึงเรียกลูกศิษย์ทั้งสองเข้ามาหาแล้วสั่งว่า ให้เจ้าทั้งสองไปสู้รบกับพญานาคที่เมืองจำปานครบุรี และกำชับว่าพญานาคนี้มีฤทธิ์มากหากเจ้าทั้งสองชนะพญานาคได้ก็หมายความว่าวิชาที่เจ้าได้ร่ำเรียนมานั้นเป็นผลสำเร็จ ศิษย์ทั้งสองก็ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของอาจารย์ จึงพากันกราบลาอาจารย์ออกจากสำนักไปยังเมืองจำปานครบุรีเมื่อไปถึงท้าวทั้งสองยังมีได้ลองวิชาแต่อย่างไร แต่ได้ทราบจากเจ้าเมืองจำปานครบุรีว่ามีพระธิดาและหลานสาวที่สาวงามมาก จึงเป็นเหตุให้ชายหนุ่มทั้งสองหันมาให้ความสนใจสาวงามมากกว่าการที่จะสู้รบทดลองวิชากับพญานาค จึงได้พยายามติดต่อกับนางทั้งสองแต่มองไม่เห็นหนทางที่จะสำเร็จได้เพราะนางทั้งสองมีผู้ดูแลรักษาอย่างเข้มงวดจึงหาโอกาสติดต่อได้ยาก แต่หนุ่มทั้งสองก็ได้ละความพยายามแต่อย่างใด และได้สืบทราบมาว่าทุกๆ เจ็ดวันนางทั้งสองจะพาบ่าวไพร่และผู้ดูแลรักษาออกไปเล่นน้ำทะเลสักครั้งหนึ่งจึงคิดว่าจะใช้วิชาที่ได้อ่านเรียนมาเข้าช่วย อยู่มาวันหนึ่งพระนางทั้งสองพร้อมด้วยบริวารและจำเอนผู้ดูแลรักษาได้พายเรือลงไปเล่นน้ำทะเล ท้าวทั้งสองเห็นเป็นโอกาสดีจึงเสกผ้าเช็ดหน้าให้กลายเป็นหงส์ทองลอยไปข้างหน้าเรือของนางทั้งสอง เมื่อนางทั้งสองเห็นหงส์ทองลอยน้ำมาก็อยากได้ไว้ชม จึงอ้อนวอนจำเอนให้พายเรือติดตามเอาหงส์ทองมาให้ได้ แต่ยิ่งตามไปใกล้เท่าไรหงส์ทองก็ยิ่งลอยออกไปไกลทุกที ครึ่งซีกโล่พายลงหงส์ทองก็ลอยซาลงด้วย ทำท่าจะให้จับตัวได้ เมื่อยิ่งตามไปเรือของนางทั้งสองก็ตกอยู่กลางทะเลใหญ่ ท้าวฮาดคำโปงและท้าวอุทรเห็นเป็นโอกาสดี จึงแล่นเรือสำเภาของตนซึ่งจอดรอคอยอยู่แล้วออกสกัดหน้าเรือของนางทั้งสอง แล้วเอานางทั้งสองพร้อมด้วยบริวารขึ้นเรือสำเภาของตน แล้วแล่นออกไปในทะเลใหญ่ ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า

“บ่าวสำน่อยท้าวฮาดคำโปง	ท้าวอุทรทะลงสู่สำเภาลอยน้ำ
คืออยากไปเที่ยวกำจำปานครุเศ	อยากเห็นเนตรยอดฟ้าสาวหล้าชาวไกล
หลายเพลาชวนได้เหื่อเล่นตามลม	หมายซิมเอนางต่างเมืองมาช้อน
สำเภามาจวนค้อยจำปาเมืองใหญ่	เขาจอดเหื่ออยู่ใกล้มนต์ร้ายใส่เสน่ห์
เสกเป็นหงส์ทองเอื้องท่าลีลา	ใช่เป็นสาสน์หงส์มาล่อเอนางน้อย
ตอนนั้นคำแพงสร้อยแสนสน้องพี่	ลงวารีอาบล้างหน้าน้อยค้อยละมัย
เห็นหงส์ทองอยากได้เอิ้นใส่ทาส	ให้จำเอนนั้นมาไล่หงส์บ่พอได้

ทำมาอยากกรายใกล้ไหวดีล่อหลอก ออกมาหวิดเขตน้ำกรายกำบ่อนสีคืน
บังคับสาวให้ขึ้นเฮื้อแล่นหนีไป”

เมื่อเจ้าเมืองจำปานาคบุรีได้ทราบข่าวว่านางทั้งสองหายไปถึงตกพระทัยเป็นอันมาก แต่พระราชองค์นี้มีพญานาคเป็นสหายเคยสัญญากันไว้ว่า ถ้าเกิดศึกสงครามแก่บ้านเมืองเวลาใดให้ตีกลองชัยจะได้มาช่วย เมื่อเกิดเหตุกะทันหันขึ้นดังนี้พระราชจึงใช้ให้มหาดเล็กตีกลองชัยขึ้น เมื่อพญานาคได้ยินเสียงกลองของพระราชก็ได้จัดกองทัพขึ้นมา แต่ไม่เห็นข้าศึกจึงถามพระราชว่าเมื่อไรเกิดขึ้นจึงได้ตีกลองชัย พระราชจึงบอกว่ามีหนูมหาวิทยาลัยสองคนได้ลักพาพระธิดาและหลานสาวทั้งสองหายไปในทะเลสาบจึงขอให้ท่านช่วยเหลือด้วย พญานาคเป็นผู้มีฤทธิ์จึงบันดาลให้ทะเลสาบแห้งเหือดทันที ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า

“เจ้าเมืองคิดสงสัยว่าลูกสาวตายคึกนี้	ลูกบ่ฟังความห้ามเสียใจเครียดใหญ่
อุกพระทัยคั่งแค้นพอม้วยละเม้งตาย	จึงรู้ว่าผู้ร้ายมาแย่งชิงนาง
หลุนเต้คิงบางพรางไกลเมืองบ้าน	ขอให้แนคดันดันดินปืนไป
ทะเลแห้งแต่ครั้งนาคก่นนำสาว	ตามประวัติเรื่องรากล่าวกลอนมาไว้”

เรือสำเภาของท้าวฮาดคำโปงและท้าวอุทรแล่นต่อไปไม่ได้ท้าวทั้งสองจึงนำจำเอนผู้ดูแลนางทั้งสองไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่ง ต่อมาได้เรียกชื่อว่าดงจำเอน และได้กลายเป็นที่ตั้งของบ้านจำเอน ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่าบ้านแจ่มอารมณ์ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด และนางแสนสีไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่งต่อมาได้ชื่อว่าดงแสนสี และได้กลายเป็นที่ตั้งของบ้านแสนสี ปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ส่วนนางคำแพงผู้เป็นหลานได้นำไปซ่อนไว้ในดงแห่งหนึ่ง ต่อมาได้เรียกชื่อว่าดงป่าหลาน และได้กลายเป็นที่ตั้งอำเภอบาหลานปัจจุบันนี้เรียกว่าอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

เมื่อน้ำทะเลได้แห้งเหือดหมดแล้วนั้นบรรดาสัตว์น้ำต่างๆ มี ปู ปลา กุ้ง หอย เหา แซ่เต่า และตะพาบน้ำที่อาศัยอยู่ในทะเลสาบนั้นได้ตายหมด แล้วเน่าเหม็นส่งกลิ่นเหม็นคลุ้งฟ้าขึ้นไปถึงพระนาสิกของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นฟ้า พระอินทร์ทนไม่ไหวจึงใช้นกอินทรีสองตัวเมียลงมากินซากสัตว์ที่ตายให้หมด นกอินทรีได้กินอยู่ประมาณครึ่งเดือนจึงหมดและได้ถ่ายมูลไว้เป็นกองใหญ่มาก ทุกวันนี้เรียกว่า โพนขึ้นกปรากอยู่กึ่งกลางทุ่งกุลาร้องไห้ (โรงเรียนบ้านโพนครกน้อย) ในเขตตำบลหินกองอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า

“กล่าวถึงท่งครั้งนั้นลมปั่นมาตี	เหลียวเบ่งน้ำบ่มีหาดดินหินก้อน
ปูปลาหอยตายซ่อนกองกันเป็นเถา	นางบ่อนแค้นเส้าเจ้าฮาวเล่าท้อโพน
เปลือกหอยตายกองขึ้นเป็นขึ้นนกอินทรี	นกมันมีฤทธิ์เซินลงแต่เทิงฟ้า
กินหอยปลาแล้วชีบินหนีไปบ่อนใหม่	ชีกองน้อยกองใหญ่มันกะมีจั่งเว้า
ท่งมันกว้างต่อกว้างสุดชั่วแสงตา	พระอินทร์ไต่ลงมาคาบกินให้มันล่อน
ว่าให้กินปลาซ่อนอย่าให้มันเน่าเหม็น	เดี๋ยวนี้เหม็นอุดเอ้าไปสูเมืองสวรรค์
เมิดปูหอยปลาแล้วเทียวชีใส่จนเป็นโพน	จักว่าโดนปานได้หันเล้ามาเท่าสู่มื้อ”

กล่าวถึงท้าวฮาดคำโปงและท้าวอุทรเมื่อได้นางแสนสีและนางคำแพงเป็นเมียแล้วนั้น ท้าวทั้งสองได้เกิดขัดใจกันและได้ชิงดีชิงเด่นกัน เพราะเกิดรักนางแสนสีร่วมกันเมื่อตกลงกันไม่ได้จึงเกิดการรบพุ่งกันขึ้น ท้าวฮาดคำโปงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้โดยถูกท้าวอุทรฟันคอขาดและสิ้นชีพไปอย่างอนาถจึง

กลายเป็นผีหัวแสงหรือผีทุ่งศรีภูมิเฝ้าทุ่งกุลาร้องไห้ ใครไปคนเดียวในเวลาค่ำคืนจะเห็นแสงไฟออก จากหัวฟุ้งขึ้นเหมือนแสงตะเกียงเจ้าพายุออกสกดลัดต้อนผู้คน จนไม่มีใครกล้าออกบ้านในเวลาค่ำคืน คนเดียวเมื่อเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ทราบรายละเอียดดังกล่าว จึงทำให้เกิดความสงสารและให้อภัยโทษ และจัดเสนาข้าราชการไปติดตามเฝ้านางทั้งสองพร้อมท้าวอุทรกลับเข้ามายังเมืองจำปาศักดิ์ พร้อมทั้งประทานไพร่พลให้ทำอุทรไปสร้างดงท้าวสารขึ้นเป็นเมืองท่าสาร ปัจจุบันคือที่ตั้งอำเภอสุวรรณภูมิ พร้อมทั้งยกนางแสนสีให้เป็นมเหสีท้าวด้วย เมื่อทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาลได้กลายสภาพมาเป็นท้องทุ่ง อันกว้างใหญ่ ทำให้มองเห็นดินจดขอบฟ้ามาแล้วเป็นเวลานานเท่าไรไม่มีใครสามารถจะบอกได้ แต่คน เฒ่าคนแก่ได้เล่าสืบต่อกันมาว่าเมื่อหลายร้อยปีมาแล้วได้มีการไปมาค้าขายติดต่อกับพ่อค้าต่างบ้าน ต่างเมืองทั้งที่ใกล้เคียงและห่างไกลกัน มีพ่อค้าหาบสินค้าเที่ยวขายไปตามหมู่บ้านแถบทุ่งกว้างนี้เป็น ประจำ โดยเฉพาะในฤดูแล้งบรรดาพ่อค้าที่มาจากชายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ได้มีพ่อค้าพามาเฝ้าหนึ่งมี ชื่อว่า “เผ่ากุลลา” ได้นำสินค้ามาเรขายและมากันเป็นหมู่ หมู่ละ ๒๐-๓๐ คน สินค้าที่นำมาขายได้แก่ สีย้อมผ้า เข็ม เสื้อผ้า ยาสมุนไพร เครื่องถม ซึ่งสานด้วยไม้ไผ่ทาร์กลองสี ลวดลายสวยงามเป็นกลอง คล้ายกระติบข้าวเหนียว ชาวบ้านนิยมซื้อไว้ใส่บุหรืแลหมากพลู เวลาเดินทางไปไหนมาไหนพกพ้อค้า จะนำสินค้าใส่ถุงใบใหญ่ที่เรียกว่า ถุงกระเทียว มาขายจะหาบเร่ร่อนรอนแรมไปเรื่อยๆ เป็นแรมเดือน แรมปี ขายหมดที่ใดจะซื้อสินค้าหาบขายไปเรื่อยๆ

ครั้งหนึ่งได้มีกุลลาพวกหนึ่งเที่ยวเรขายสินค้าจากอุบลราชธานี ศรีสะเกษ เรื่อยมาจนถึง สุรินทร์ พอมาถึงอำเภอท่าตูมพวกกุลลาได้ซื้อครั้งเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปขายต่อ พอหาบครั้งข้าม แม่น้ำมูลมาได้สักหน่อยหนึ่งก็ถึงท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ หมายถึงว่าจะเดินตัดทุ่งไปสู่เมืองปทุมธานี (อำเภอพยุหะคีรี) มหาสารคาม ขอนแก่น อุบลราชธานี ขึ้นเหนือไปเรื่อยๆ ซึ่งเป็นเส้นทางที่พ่อค้า พวกนี้ยังไม่เคยเดินผ่านทุ่งแห่งนี้มาก่อนทำให้ไม่ทราบระยะทางที่แท้จริง เพราะมองเห็นเมืองปทุมธานี อยู่หลังๆ หาทราบไม่ว่า “ใกล้ตาแต่ไกลดิน” (สำนวนภาษาอีสาน แปลว่า มองเห็นเป็นใกล้แต่ต้อง เดินไกล) ขณะเดินทางข้ามทุ่งรู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้ามากและในช่วงนั้นเป็นฤดูแล้งด้วย น้ำจะต็มก็ ไม่มี ต้นไม้จะอาศัยร่มเงาแม้แต่เพียงต้นเดียวก็ไม่มี ทั้งแดดก็ร้อนจัดต่างพากันอดโรยไปตามๆ กันครั้งที่ หาบมาจะถึงก็เสียชีวิต จึงพากันโอดครวญและคิดว่าคงจะเอาชีวิตรอดตายในทุ่งแห่งนี้แน่แท้ จึง พากันร้องไห้ไปตามๆ กัน ดังตำนานคำกลอนภาษาอีสานกล่าวว่า^{๖๒}

“ตกกลางทุ่งแล้วล้าเดินฝ่าเทิงหัว	เห็นแต่ทุ่งเป็นทิวมีอุมควันกุ่ม
เหลียวไปไสฟ้าหึ่งงมลงคือสักสุม	มือกลางเวณจุ่มกุ่มคงไม้กะบมิ
คักละนอนบาคนี้หลงท่งคนเดียว	ถึมฮอดดงกะเทียวยามของสินค้า
เหลียวทางหลังทางหน้ากลายยังบ่ออยู่	ลมออกหูกจ้าวจ้าวไคค้ายาวไหล
จนปัญญาแล้วให้เทิงจ่มระงมหา	คึดฮอดกรรยาลูกเมียอยู่ทางบ้าน
ลมอัสสาสกันเนื้อสะเม้นเย็นหนาว	อ้าปากหาหายใจแยงแข่งลาชาล้า
เพื่อไปนากองหญ้าเวลาค่ายค้า	ยากนำปากและท้องเวรช่อยจ้องถึง
ป่าหญ้าแผ่อังตึงกุลลาฮ้าโมโห	ตายย่อนความโลโกล่องเดินเทียวค้า

^{๖๒} คำพูน บุญทวี, ลูกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๙.

ใจคะนึ่งไปหาโคกกาให้ฮ่ำ	คิดผู้เดียวอ้าล้าทางบ้านบ่เห็น
ในหนังสือกล่าวไว้บอกว่ากุลา	หรือแม่นไปทางได้แต่นานมาไว้
ทุ่งกุลาร้องไห้ที่หลังท้ายหมู่	อยู่โดนมาแต่พันพันร้อยกว่าปี”

พวกกุลาต่างพากันร้องไห้ แล้วได้พากันพักพอหายเหนื่อยจึงเดินทางต่อไป แต่ครั้งที่หามามันหนักมากพวกกุลาจึงพากันพักครั้งน้อยทั้งหมด (ครั้งน้อย คือ ครั้งที่แยกตัวครั้งออกแล้วราคาไม่ค่อยดี) ต่อมากลายเป็นหมู่บ้านซื้อบ้านดงครั้งน้อย อำเภอกษัตริย์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อพวกกุลาเดินทางไปอีกรู้สึกอดโรยมากครั้งไปถึงกลางทุ่งจึงตัดสินใจพักครั้งใหญ่ทั้งหมดทั้ง (ครั้งใหญ่ คือ ครั้งที่ยังไม่แยกตัวครั้งออกจากครั้งเพราะเวลาย่อมไหมจะมีสีแดงสดและได้ราคาดี) คงเหลือไว้แต่อาหารเท่านั้น บริเวณที่พวกกุลาพักครั้งทั้งหมดนี้ต่อมาได้กลายเป็นหมู่บ้านซื้อบ้านดงครั้งใหญ่ อำเภอกษัตริย์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อพวกกุลาเดินทางมาผ่านทุ่งแล้วเข้าสู่หมู่บ้านมีคนมามุงดูเพื่อจะซื้อสินค้าเป็นจำนวนมาก แต่พวกกุลาไม่มีสินค้าที่จะขายให้แก่ชาวบ้าน พวกกุลาพากันเสียใจและเสียดายสินค้าที่ตนได้เททิ้งที่กลางทุ่ง พวกกุลาจึงพากันร้องไห้อีกเป็นครั้งที่สอง ทำให้เกิดเป็นชื่อเรียกท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ว่า ทุ่งกุลาร้องไห้^{๖๓}

๒. ทุ่งกุลาร้องไห้ปัจจุบัน

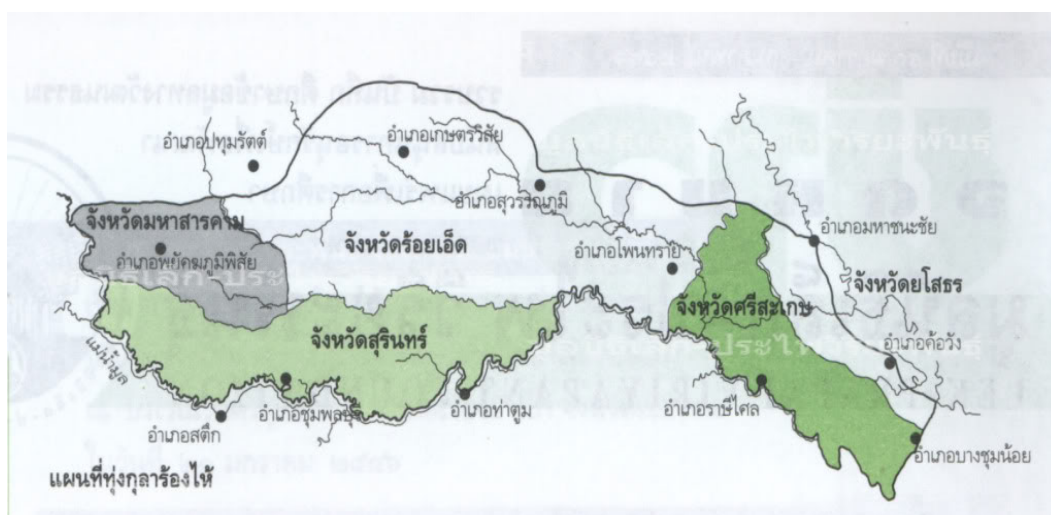
ทุ่งกุลาร้องไห้เดิมทีสภาพของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นทุ่งโล่งกว้างมีหญ้าขึ้นมากสูงท่วมหัว การเข้าไปจับจองพื้นที่ในทุ่งกุลาร้องไห้ ใช้วิธีการสั๊กหลัก ขอดหญ้า หรือการปั้นคูนฯ แสดงว่าเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของแล้ว ต่อมา มีการบุกเบิกที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำนาเป็นอาชีพหลัก ลักษณะโดยทั่วไปของเขตทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ลักษณะทางกายภาพของดินเป็นดินทราย ดินเค็ม ดินแน่นตัว ขาดแร่ธาตุอาหาร และไม่อุ้มน้ำที่มาของชื่อทุ่งกุลาร้องไห้ ชาวกุลา หรือต้องสู มีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองมะละแหม่ง (ประเทศพม่าตอนใต้) ได้เดินทางเข้ามาค้าขายผ่านทางจังหวัดตาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ สระบุรีขึ้นไปทางภาคอีสาน ดังที่ปรากฏอยู่ในเอกสาร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ประมาณรัชการที่ ๓ เหตุที่การค้าของชาวกุลาเฟื่องฟู เพราะได้รับอภิสิทธิ์ด้านการค้าตามสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๙๘ เนื่องจากชาวกุลาถือเป็นคนบังคับของอังกฤษเมื่อทำความผิดไม่ต้องขึ้นตรงต่อศาลไทย แต่ต้องขึ้นตรงต่อศาลกงสุลอังกฤษ รัฐบาลไทยให้ความสะดวก ในการค้าขายตามพันธะสัญญาบาวริง ชาวกุลาจำนวนมากมาจากมะละแหม่ง (เมะลาลัง) เดินทางค้าขายไปมาระหว่างมะละแหม่งกับอีสาน บางคนก็ได้ภรรยาเป็นชาวท้องถิ่นและตั้งหลักแหล่งถาวรในภาคอีสานมีชาวกุลาจำนวนไม่น้อยตั้งหลักแหล่งอยู่ทางภาคอีสาน ดังปรากฏว่าที่บ้านโนนใหญ่ อำเภอกิ่งยางใน จังหวัดอุบลราชธานี มีชาวกุลา ๖๐ คน แต่งงานกับหญิงพื้นเมือง และตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนใหญ่ จนเจ้าเมืองเดชอุดม ทำใบบอกมายังกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อขอแต่งตั้งให้นายฮ้อยคำหาน คนในบังคับอังกฤษให้เป็นนายกองคุมพวกกุลา หรือต้องสูในสังกัดอุดมเดชพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จึงมีหนังสือพระราชโองการโปรดเกล้าฯ กำชับเจ้าเมือง

^{๖๓} ประวัติ ทุ่งกุลาร้องไห้ เมืองจำปาขัน บ่อพันขัน, แหล่งที่มา :

<https://sites.google.com/site/champakhannet/thung-kula-rxnghi-meuxng-capakhan-bx-phan-khan>
[๑๐ พ.ย. ๒๕๖๑]

ต่างๆ ในภาคอีสาน ห้ามตั้งชาวกลา (ต๋องสู้) เป็นนายกong และห้ามอนุญาตให้ชาวกลาซื้อที่ดินและไร่นาในหัวเมือง เพราะถือว่าเป็นคนชาติอื่นไม่ใช่คนไทย ปัจจุบันเรียกว่า “คนต่างด้าว” ชาวกลา (ต๋องสู้) เป็นคนกล้าหาญอดทนไม่กลัวใคร แม้แต่กระนั้นเมื่อเดินทางรอนแรมมายังบริเวณเขตทุ่งกว้างระหว่างจังหวัดร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ มหาสารคาม อุบลราชธานี และยโสธร ความแห้งแล้งทุรกันดารของพื้นที่เป็นผลให้เลื้อยนักสู้อย่างชาวกลา ก็ยังอดหวั่นไหวไม่ได้ บริเวณที่ชาวกลาเดินทางผ่าน จึงเรียกขานกันว่า “ทุ่งกลาร้องไห้”^{๖๔}

ภาพประกอบ แผนที่ ทุ่งกลาร้องไห้^{๖๕}

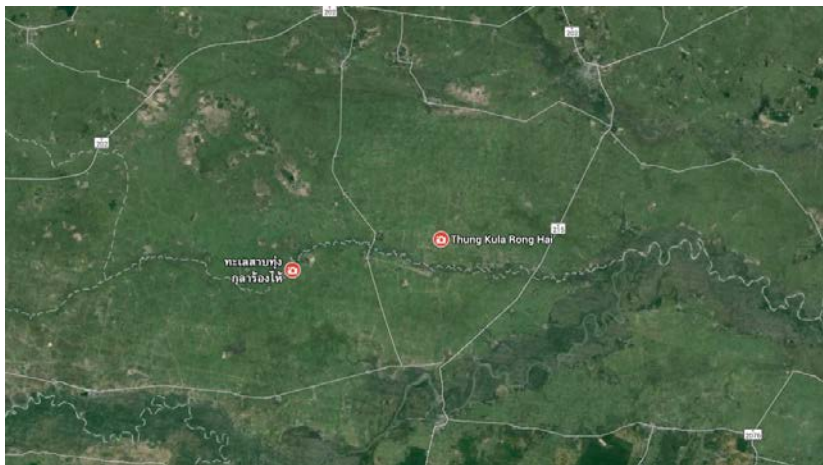

๓. สภาพทั่วไปของพื้นที่

ทุ่งกลาร้องไห้เป็นชื่อของทุ่งกว้างในภาคอีสาน มีพื้นที่ทั้งสิ้น ๒,๑๐๗,๖๙๑ ไร่ มีความยาวตามแนวตะวันออก-ตะวันตก ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร กว้างตามแนวเหนือใต้ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติและ การใช้ดิน ทำให้พื้นที่ท้องทุ่งเหลือเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน สภาพทั่วไปเป็นท้องทุ่งเว้งกว้างใหญ่ ถ้ายืนอยู่กลางทุ่งแล้วมองไปรอบๆ ในรัศมีสายตาจะเห็นพื้นดินจรดฟ้าอยู่ไกลลิบลับจนอาจเรียกได้ว่า “ทุ่งใหญ่ของอีสาน” ความสูงของท้องทุ่งประมาณ ๑๓๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง สูงสุดอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ที่บริเวณอำเภอบุพผรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด มีความสูงประมาณ ๑๔๔ เมตร

^{๖๔} ดับบลิว. เจ. อาร์เซอร์, ประเทศสยาม รายงานฉบับ ๒ (พ.ศ.๒๔๓๑) รายงานการเดินทางสำรวจมณฑลเชียงใหม่ ประเทศสยาม, ในกรมศิลปากร.รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๔.

^{๖๕} แหล่งที่มา <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=๖๐๒>, [๑๑ พ.ย. ๒๕๖๑]

ภาพประกอบ ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงให้เห็นพื้นที่ของทุ่งกุลาร้องไห้ในปัจจุบันซึ่งมีสีเขียวอุดมสมบูรณ์^{๖๖}

มีแม่น้ำสำคัญหลายสาย ดังนี้

แม่น้ำมูล : อยู่ทางทิศใต้ของทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นแนวเส้นเขตตลอดจนความยาวของพื้นที่

ลำพังชู : อยู่ทางทิศตะวันตก เป็นเส้นแนวเขต

ลำลัปลาลา : อยู่ตอนกลางของทุ่งกุลาร้องไห้

ลำเสียวใหญ่ : ต้นกำเนิดจากอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามผ่านตอนบนของทุ่งกุลาร้องไห้

ลำเสียวน้อย : อยู่ทางตอนเหนือของทุ่งกุลาร้องไห้ ไหลมาบรรจบกับลำเสียวใหญ่

ลำเตา : มาจากทางตะวันตกของทุ่งกุลาร้องไห้ ไหลมาบรรจบกับลำเสียวใหญ่

อาณาเขตทุ่งกุลาร้องไห้จังหวัดร้อยเอ็ด

ทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดมีเนื้อที่ทั้งหมด ๙๘๖,๘๐๗ ไร่ หรือประมาณ ร้อยละ ๔๖.๘ ของพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในท้องที่ ๕ อำเภอ คือ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอบุณฑล อำเภอโพธิ์ชัย และหนองฮี ครอบคลุมทั้งหมด ๓๖ ตำบล ๔๒๒ หมู่บ้าน มีประชากรจำนวน ๒๖๓,๕๐๙ คน

การปกครอง แบ่งการปกครองเป็น ๑๗ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ๑๙๓ ตำบล ๒,๒๘๙ หมู่บ้าน ได้แก่ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอบุณฑล อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอจังหาร อำเภอจตุรพักตรพิมาน อำเภอธวัชบุรี อำเภอพนมไพร อำเภอโพธิ์ทอง อำเภอเมยวดี อำเภอเสลภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเมืองสรวง อำเภอโพธิ์ชัย อำเภออาจสามารถ อำเภอหนองพอก อำเภอโพธิ์ชัย กิ่งอำเภอเชียงขวัญ กิ่งอำเภอหนองฮี และกิ่งอำเภอทุ่งเขาหลวง

คำขวัญจังหวัดร้อยเอ็ด “สิบเอ็ดประตูเมืองงาม เรืองนามพระสูงใหญ่ ผ้าไหมสาเกต บุญผะเหวดประเพณี มหาเจดีย์ชัยมงคล งามน่ายลบึงพลาญชัย เขตกว้างไกลทุ่งกุลาโลกเลื่องชาข้าวหอมมะลิ”

^{๖๖} ประวัติและตำนาน “ทุ่งกุลาร้องไห้”, แหล่งที่มา : <https://esan๑๐๘.com>, [๑๑ พ.ย. ๒๕๖๑]

ตราประจำจังหวัด เกาะกลางบึง ร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดเดียวที่มีบึงอยู่ในกลางใจเมือง น้ำในบึงใสสะอาด และเต็มเปี่ยมตลอดปี ชาวร้อยเอ็ดนับหมื่นคน เคยร่วมแรงร่วมใจกันขุดลอกบึงครั้งหนึ่งปี พ.ศ. ๒๔๗๐ บนเกาะกลางบึง ยังเป็นที่ตั้งของศาลหลักเมืองเจ้าพ่อมเหศักดิ์ซึ่งประชาชนเคารพนับถือมาก ดังนั้น เกาะกลางบึงจึงเป็นสัญลักษณ์ของความยึดมั่น และสามัคคีพร้อมเพรียงกันของชาวร้อยเอ็ด^{๖๗}

ตราประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

ที่ตั้งและอาณาเขต ตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๕ ถึง ๑๖ เหนือ และเส้นแวงที่ ๑๐๓ ถึง ๑๐๔ ตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ประมาณ ๕๑๒ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งสิ้น ๘,๒๙๙.๔๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ๕,๑๘๗,๑๕๖ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๔.๙๑ ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดอยู่ในลำดับที่ ๑๐ ของภาค มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดมุกดาหาร

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดยโสธร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑๒๐ ถึง ๑๖๐ เมตร มีภูเขาทางตอนเหนือ ซึ่งติดต่อจากเทือกเขาภูพาน ในพื้นที่อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอเมยวดี หนองพอก และเสลภูมิ บริเวณตอนกลางมีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่นมีพื้นที่กว้างอยู่ในเขตอำเภอเสลภูมิ อาจสามารถ เมืองสรวง จตุรพักตรพิมาน ธวัชบุรี เมืองร้อยเอ็ด ศรีสมเด็จ จันทรา กิ่งอำเภอเชียงขวัญ และทุ่งเขาหลวง บริเวณตอนล่าง มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมูล และสาขา ได้แก่ ลำน้ำชี ลำน้ำพลับพลา ลำน้ำเตา ฯลฯ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอปทุมรัตน์ เกษตรวิสัย สุวรรณภูมิ โพนทราย และกิ่งอำเภอหนองฮี พื้นที่บริเวณนี้ มีลักษณะเป็นที่ราบต่ำมีบริเวณกว้างมองเห็นได้ชัด เรียกว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” มีเนื้อที่ประมาณ ๘๐,๐๐๐ ไร่

อาชีพการเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลักที่สำคัญ และสร้างรายได้ให้กับชาวร้อยเอ็ดมากที่สุด โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ ๓,๔๑๔,๒๖๖ ไร่ พืชที่ทำการเพาะปลูกสำคัญ ได้แก่ ข้าว มัน

^{๖๗} บุรีรัตน์ สามัตถิยะ, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดินแดนแห่งอารยธรรม ก่อนประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

สำปะหลัง อ้อย และถั่วต่างๆ ข้าวจัดเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุด มีพื้นที่ในการเพาะปลูกรวมกันประมาณ ๒,๘๒๓,๑๘๘ ไร่ หรือประมาณร้อยละ ๕๔ ของพื้นที่จังหวัด เกษตรกรทำนาข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ พันธุ์ ๑๐๕ จากเขตทุ่งกุลาร้องไห้ นับว่ามีคุณภาพดีที่สุดในประเทศไทย เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงไปทั่วโลก แหล่งที่ให้ผลผลิตมากที่สุดได้แก่ อำเภอกะหรัง อำเภอสวรรณภูมิ และอำเภอโพธาราม ส่วนข้าวเหนียว แหล่งที่ให้ผลผลิตมากที่สุด ได้แก่ อำเภอธวัชบุรี โพนทอง และพนมไพร โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี ๒๗,๒๖๘ บาทมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครอบครัว ๘,๘๑๗ บาท^{๖๘}

๔. วิถีชีวิต

เนื่องจากพื้นที่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้เป็นดินแดนแห่งการทำนาข้าวอย่างแท้จริง ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ทุ่งทุ่งเป็นทุ่งหญ้าไม่มีใครต้องการเข้าไปทำนา ต่อมาได้มีการบุกเบิกที่ดินในการทำนาและพัฒนาใช้เนื้อที่ในการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช ตลอดจนสามารถนำพืชมาประดิษฐ์ทำเครื่องมือต่างๆ เพื่อใช้ในครอบครัว และจำหน่ายรายได้มาสู่ครอบครัว ล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาที่ชาวทุ่งกุลาร้องไห้ได้ปฏิบัติ นำมาพัฒนาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน จนเป็นมรดกที่ล้ำค่าสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน เช่น การทำนา การเพาะเห็ดฟาง การเลี้ยงปลาในนาข้าว การถักทอสวิงและการทำไม้กวาดดอกหญ้า

การทำนา เป็นวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ นอกจากการทำนาในที่ของตนเองแล้ว มีการรับจ้างไถนาให้แก่เพื่อนบ้าน การใช้แรงงานในการลากผลผลิตจากนาข้าวมาสู่หมู่บ้านหลังการเก็บเกี่ยว การกำหนดพื้นที่ในการทำนา การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่มีความแข็งแรงและทนทานต่อโรค ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ไม่มีเมล็ดข้าวอื่นมาเจือปน พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก คือ ข้าวหอมดอกมะลิ ๑๐๕ ลักษณะพิเศษเป็นข้าวที่ทนต่อความแห้งแล้ง ทนดินเปรี้ยว ดินเค็ม มีความต้านทานต่อโรคจุดสีน้ำตาล และโรคขอบใบแห้งในระดับปานกลาง เก็บรักษาไว้ได้นาน มีราคาสูงกว่าข้าวชนิดอื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้รับการสร้างสมมาชั่วลูกหลาน

การเลี้ยงปลาในนาข้าว ปลาเป็นอาหารที่สำคัญที่คู่กับข้าว ปริมาณของปลาจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน ถ้าปีใดฝนมากปลาก็จะมาก ถ้าปีใดที่มีความแห้งแล้งปลาก็จะน้อย นอกจากจะนำปลามาบริโภคแล้ว ยังนำปลามาทำปลาร้า เก็บไว้รับประทาน และจำหน่ายได้ วิธีการเลี้ยงปลาในนาอย่างแรกจะทำการขุดบ่อล่อปลาไว้ในที่นา บ่อที่ขุดเสร็จแล้วจะนำเอาเห้งารากไม้มาวางไว้ที่ก้นบ่อเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของปลา ตรงปากบ่อจะทำเป็นทางน้ำไหลเข้าออกได้ เมื่อถึงฤดูหนาวก็จะนำเอาเครื่องสูบน้ำมาวิดน้ำออกจากบ่อปลา จากนั้นก็นำเอาปลา มาทำปลาแห้ง ปลาร้า บางครอบครัวมีการจำหน่ายปลาตามบ่อโดยการเหมาให้แก่พ่อค้าที่มาซื้อปลาตามหมู่บ้าน ประโยชน์ของการขุดบ่อเลี้ยงปลาในลักษณะนี้นับว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คิดค้นขึ้นมาทำให้พื้นที่ในการทำนาสามารถใช้ประโยชน์ควบคู่กันไป บริเวณรอบๆ บ่อปลาเป็นที่สูงสามารถที่จะใช้ในการปลูกพืชผักสวนครัว และไม่ย่ำต้นได้อีกด้วย

^{๖๘} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาร้อยเอ็ด**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๒๐.

ด้านหัตถกรรม การถัก ทอสวิง แห นับเป็นการทำหัตถกรรม ที่ใช้ในครัวเรือน ระยะเวลาในการทอเป็นเวลาวางในช่วงเดือน มีนาคม-เมษายน ก่อนที่จะถึงฤดูกาลในการทำนา การทอครั้งหนึ่งๆ ใช้งานได้ราว ๒-๓ ปี ผู้ที่ทอสวิงได้มีทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ชายและหญิง การถักแหก็จะเป็นหัวหน้าครอบครัว มีการถ่ายทอดความรู้กันเองในหมู่บ้าน นับเป็นภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์โดยการใช้เวลาวาง

งานจักสาน การจักสานเป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือน ที่ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการการใช้สอย ไม่ได้ทำทุกครัวเรือนผู้ที่ทำเป็นส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยชรา งานจักสานของชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นตะกร้า ช้อน แม้ว่าจะมีการทำเป็นส่วนน้อย แต่นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่ได้ช่วยกันสร้างสรรค์งานจักสานให้คงสืบต่อไป

การทำไม้กวาดดอกหญ้า วัสดุที่นำมาทำไม้กวาดได้มาจากดอกหญ้าที่เกิดขึ้นอยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เขตอำเภอเกษตรวิสัยและสุวรรณภูมิ ลักษณะของหญ้าเป็นลำสูงๆ จากโคนถึงต้นหญ้า ประมาณ ๑.๕๐-๒.๕๐ เมตร ชาวบ้านเรียกว่า “หญ้ากระโหมง” การเก็บหญ้าจะเก็บในเดือน ธันวาคม-มกราคม เป็นระยะหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จ หญ้าเหล่านี้จะขึ้นตามคันนา ลุ่มน้ำ เมื่อเก็บมาแล้วจะดำเนินการทำไม้กวาด ระยะเวลาในการทำแต่ละอันใช้เวลา ๔๕-๖๐ นาที วัสดุก็เป็นสิ่งที่หาได้โดยไม่ต้องซื้อหา ไม้กวาดนี้ใช้กันทุกครัวเรือนและสามารถที่จะจำหน่ายเป็นสินค้าเพิ่มรายได้อีกด้วย โดยมีการพัฒนาคุณภาพและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา

กล่าวโดยสรุปวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ในอดีต จะมีลักษณะเช่นเดียวกับวิถีชุมชนอีสานแบบดั้งเดิม ต่อมาการพัฒนาประเทศการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนหมู่บ้านเข้าสู่การพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมกระแสหลัก ระบบการผลิตของชุมชนแบบ “หาอยู่หากิน” คือ การเก็บหาผลิตจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ การ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” คือ การทำมาหากิน ด้วยการเพาะปลูกในเชิงเกษตรกรรม เข้าสู่ยุค “ซื้ออยู่ซื้อกิน” เนื่องจากการตีมูลค่าปัจจัยพื้นฐานเป็นตัวเงิน วิถีชีวิตการผลิตในภาคเกษตรกรรมพึ่งตนเองถูกเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเกษตรเพื่อการค้า ชุมชนท้องถิ่นเกิดการพึ่งพิงการผลิตจากภายนอกมากกว่าการพึ่งตนเอง ซึ่งนำมาสู่ปัญหาที่หลากหลายรูปแบบ เช่น การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นฐานทรัพยากรสำคัญทางเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เหล่านี้ล้วนส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอขาดความสามัคคี วัฒนธรรมที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดน้อยลงเรื่อยๆ ผู้คนต่างดิ้นรนหาสิ่งทดแทนโดยไม่รู้ตัว การอพยพทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดไปขายแรงงานเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ใช้จ่ายในภาระหนี้สิน ประกอบกับความเจริญทางด้านวัตถุและการสื่อสารต่างๆ

๕. สังคมและวัฒนธรรม

การจัดกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ นั้น ได้มีการนำหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญสองประการมาพิจารณา คือ ภาชนะลักษณะดินเผา และประเพณีการฝังศพเป็นหลัก โดยทั้งนี้กลุ่มวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้มีการจัดแบ่งกลุ่มต่างๆ ดังนี้

- ๑) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำสงคราม หรือกลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง
- ๒) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน
- ๓) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน หรือกลุ่มพิมาย

๔) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำชีตอนล่าง และแม่น้ำมูลตอนกลาง หรือกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้

๕) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง

วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้แตกต่างกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ เพราะภาษาชนพื้นเมืองมีลักษณะเฉพาะทั้งในด้านเนื้อดิน การตกแต่ง และหน้าที่การใช้งาน เดิมได้มีนักวิชาการ เช่น รศ.ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงลักษณะพิเศษของภาษาชนพื้นเมืองที่พบในทุ่งกุลาร้องไห้ว่า “แบบทุ่งกุลาร้องไห้” มีเนื้อดินสีขาว ลักษณะบาง เฝาด้วยอุณหภูมิสูง ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบทาสีแดง บริเวณขอบปากเขียนเป็นเส้นตรงที่ขอบปาก และชาร์ล ไฮแอม ได้ค้นพบภาษาชนพื้นเมืองที่มีลักษณะพิเศษที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ ภาษาแบบรอยเอ็ด (Roi-et ware) พบครั้งแรกที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเดื่อ บ่อพันขัน ดอนตาพัน อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ปัจจุบันเป็นแหล่งโบราณคดีดอนตาพัน อยู่ในเขตอำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด) ซึ่งมีลักษณะพิเศษในด้านการตกแต่งผิว คือ ผิวภาษาชนพื้นเมืองจะตกแต่งด้วยลายทาบเชือกทำให้เรียบแล้วเขียนทับด้วยสีแดงเป็นแถบ

นอกจากภาษาชนพื้นเมืองแล้ว วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ยังปรากฏประเพณีการฝังศพที่มีการนำกระดูกคนตายใส่ลงไปในภาษาชนพื้นเมืองและฝังอีกครั้งหนึ่ง เรียกรูปแบบนี้ว่า ประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง ซึ่งแบบแผนการฝังศพจะปรากฏมากมายหลายรูปแบบ ดังเช่น ภาษาชนบรรจุกระดูก ทรงไข่ทรงกลม และทรงกระบอก ซึ่งล้วนแล้วแต่จะมีฝาปิดเป็นทรงอ่าง ทรงสามขนาดใหญ่ (คล้ายกระทะ) และฝาปิดเป็นแผ่นดินเผาทรงกลมมีหูหรือด้ามจับ และจะพบว่ามีกระดูกฝังรวมกันเป็นกลุ่ม ทั้งการวางภาษาชนในแนวนอนและตั้งฉากกับพื้นสำหรับการฝัง โดยการวางภาษาชนในแนวนอนนั้นจะพบการวางเรียงต่อกันเป็นแถว (ส่วนปากภาษาชนจะต่อกับส่วนก้นภาษาชนดินเผาอีกใบหนึ่ง) และแบบพิเศษที่นำภาษาชนทรงยาวขนาดใหญ่ ๒ ใบ มีลักษณะส่วนปากประกบกันมองดูคล้าย “แคปซูล”

สำหรับชุมชนโบราณที่ปรากฏในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จะปรากฏทั้งที่มีคูน้ำคันดินและไม่ปรากฏคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งพบการตั้งถิ่นฐานบริเวณราบลุ่มน้ำท่วมถึง (flood Plain) บริเวณลานตะพักลำนํ้าระดับต่ำ (Low Terrace) และลานตะพักลำนํ้าระดับกลาง (Middle terrace) ซึ่งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่มีผลต่อชีวิตของผู้คนในสมัยโบราณเสมอมา และจากการศึกษาที่ผ่านมาช่วงเวลาที่มีการแพร่กระจายของกลุ่มวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้อย่างหนาแน่นน่าจะจัดอยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายมีอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปี เป็นต้นมา จนกระทั่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๔ เป็นช่วงเวลาที่เกิดการอพยพของคนลาวเวียงได้เคลื่อนเข้ามาสู่ภาคอีสานมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีชาวลาวเวียงที่อพยพมาจากนครจำปาสักและตามมาด้วยคนส่วย คนกูย และคนเขมร เข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองมากขึ้นเพียงระยะเวลา ๒๐๐-๓๐๐ ปี เปลี่ยนสภาพทุ่งกว้างเกิดเป็นหมู่บ้านกระจายเกือบเต็มทุ่ง มีบ้าน มีเมือง ที่สำคัญและมีบุคคลสำคัญจากอดีตถึงปัจจุบันมากมายจนนับไม่ถ้วน อย่างเช่น มหาบุรุษทุ่งกุลาร้องไห้เจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งกลายเป็นผู้ใหญ่ที่คนทุ่งกุลาร้องไห้ให้ความนับถือ

นับถือศาสนาพุทธมีวัฒนธรรมความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สามารถช่วยงานให้ช่วยงานต่างๆ ได้โดยไม่คิดค่าแรง คนในหมู่บ้านจะเป็นญาติพี่น้องกัน แม้จะมาจากชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นแต่เมื่อเข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะถือเป็นญาติพี่น้องกัน เมื่อมีประเพณีหรือกิจกรรมส่วนรวมชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกัน หรือเมื่อมีงาน

ทั้งงานบุญหรือ งานศพและงานมงคลสมรสต่างๆ ชาวบ้านจะหยุดทำงานแล้วจะมาช่วยงานจนงานแล้วเสร็จ

๖. คติความเชื่อ

ความเชื่อของชาวทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนใหญ่จะได้รับการปลูกฝังมาจากพ่อแม่ ลักษณะความเชื่อ ก็จะคล้ายกับความเชื่อของชาวอีสานโดยทั่วไป ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องต่างๆ ดังนี้^{๖๙}

๑) **ความเชื่อเรื่องผี** เป็นความเชื่อที่สำคัญมาก ผู้ที่ปฏิบัติดี จะได้รับผลตอบแทนในทางที่ดีเพราะผีจะช่วยส่งเสริมให้พบกับความสำเร็จ แต่ในทางตรงข้าม ผู้ใดหรือครอบครัวใดที่ไม่มีความเชื่อและมีความคิดให้ร้าย ต่อผี ก็จะมีอาการเป็นไป เช่น ทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางร่างกายทั้งต่อตนเองญาติพี่น้อง สัตว์เลี้ยง เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์บันดาลให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี และไม่ดี การแก้ไขใช้วิธีการเลี้ยงผีบวงสรวง ขอมมา การแก้บน ก็จะได้รับผลตอบแทน ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมจะมีความมั่นใจอบอุ่นใจในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีมากมายด้วยกัน เช่น ผีปู่ตา ผีบอบ ผีทุ่งกุลาร้องไห้ ผีนา ผีเรือน ผีตาแฮก ผีฟ้า ผีแกน ผีเสื้อ หรือผีแนว ผีเป่า ผีพราย พระแม่ธรณี แม่โพสพ ผีประจำบ้านไต่บ้าน เต่าไฟ ยุงข้าว เป็นต้น

๒) **ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ** เป็นความเชื่อ ที่เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พืชพันธุ์ธัญญาหารและสัตว์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเคยพบ โดยอาศัยประสบการณ์หรือคำบอกเล่า เพื่อป้องกันเหตุ ความเชื่อที่สำคัญ คือ

ขอบฟ้าแดงทางทิศตะวันตก เชื่อว่าจะเกิดลมแรง มักเกิดตอนหัวค่ำ ทำให้บ้านเรือนพัง การแก้ไขจะต้องเอาของมีคม เช่น มีด หย่อนลงมาใต้ถุนบ้าน หรือ เคาะโลหะให้มีเสียงดัง จะทำให้ลมกลัว

ขอบฟ้าตอนเช้าทางตะวันออกมีก้อนเมฆดำเป็นคุน้ำ เชื่อว่าจะมีฝนตกในวันนั้น ซึ่งชาวบ้านชอบมาก เพราะการทำนาในทุ่งกุลาร้องไห้ต้องใช้น้ำฝนลมแรงในตอนกลางวัน ลักษณะของทุ่งจะมีลมพัดอยู่เป็นประจำทุกฤดูกาล ถ้าเป็นฤดูฝน ท้องฟ้ามีเมฆมาก ลมแรง ทำให้เกิดลักษณะ ๒ ประการ คือ เกิดฝนตกหนักเป็นพายุดีเปรสชันเข้ามา และอาจเกิดความแห้งแล้งได้ ซึ่งมีทั้งความชุ่มชื้นและความแห้งแล้ง หนาวเย็นในฤดูหนาว

การเกิดจันทรุปราคา หรือที่เรียกว่า กบกินเดือน เชื่อว่า จะทำให้ผลไม้ไม่ติดลูก ต้องมีการเคาะต้นไม้ ตาครกกระเดื่อง ยิงปืน จุดประทัด เพื่อขับไล่ให้กบออกจากดวงจันทร์ ถ้าหาก ไม่ช่วยเหลือดวงจันทร์ สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรก็จะตามมา ทำให้เกิดโรคระบาดในสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ล้มตาย เป็นต้น

มีวงรีมีรอบดวงอาทิตย์ เชื่อว่าจะทำให้ฝนตก ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ และยังเชื่อว่า ผู้ที่มีบุญมาเกิดบนโลก ช่วยปราบยุคเข็ญ

^{๖๙} กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, การผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิเพื่อการส่งออกและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง, (ร้อยเอ็ด: สำนักงานสหกรณ์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑-๑๓.

บริเวณพื้นดินมีความอบอุ่นในตอนกลางคืน บริเวณใดก็ตามที่มีคนเดินผ่านแล้วมีความอบอุ่นบริเวณนั้น จะมีน้ำอยู่ใต้ดิน และอยู่ในระดับต้นสามารถขุดบ่อน้ำนำมาใช้ดื่มกินได้ ไม่ผลมีลูกตก มีความเชื่อว่า การทำนาในปีต่อไป จะมีความอุดมสมบูรณ์มีน้ำฝนเพียงพอ ตรงกันข้าม ถ้าปีใดมีลูกไม่ตก จะเกิดความแห้งแล้ง การทำมาหากินมีความยากลำบาก

อากาศหนาวเย็นลมพัดแรงน้ำค้างมาก มีความหนาวเย็นติดต่อกันนาน ทำให้ฝนตกดี แต่ถ้าลมแรงมาก จะเกิดเรื่องไม่ดี เป็นอัปมงคล เช่น คนผูกคอตาย เกิดไฟไหม้ ญาติพี่น้องฆ่ากันเอง

มดแดงชนไข่นี้ขึ้นไปอยู่ที่สูง หรือแตกออกจากรังกระจายอยู่ทั่วไป เชื่อว่าจะทำให้มีฝนตกหนัก

งูขึ้นบ้าน มีความเชื่อว่า จะเกิดเคราะห์ร้ายแก่บ้านเรือน หรือมีอันตรายแก่บุคคล จะต้องมีการสะเดาะเคราะห์ หรือการสูตรขวัญ ทำบุญบ้าน เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เป็นความเชื่อที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพราะการกระทำอะไรก็ตาม ทุกคนมีความต้องการที่จะให้เกิดผลดี ประสพโชค มีความเจริญก้าวหน้า และมีความมั่งคั่งในทรัพย์สิน เงินทอง ความเชื่อมีหลายอย่างด้วยกัน ดังเช่น โชคลาง สิ่งบอกโชคลางจะมีหลายลักษณะ เช่น งูขึ้นบ้าน กิ้งก่าวิ่งไล่คน ไก่ตัวเมียขันตอนเย็น ข้าวเหนียวนึ่งมีสีแดง จิ้งจกร้องทัก เป็นต้น เป็นสิ่งบอกเหตุว่าอาจจะเกิดเรื่องดีและไม่ดีต้องมีการแต่งแก้ สะเดาะเคราะห์ ฤกษ์ยาม การทำงานสิ่งใดประสพผลโชคดีต้องดูฤกษ์ยามดีก่อน เช่น การแต่งงาน การเกี่ยวข้าว ต้องทำในวันพฤหัสบดี เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน ต้องมีการนำเอาวัน เดือน ปีเกิด ไปให้หมอโหรทำนาย การปลูกบ้าน การเดินทางไปทำงาน ต้องให้หมอดูทำนายดูว่า มีความเหมาะสมหรือไม่ ถ้าไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ก็จะหยุดการประกอบพิธี หาทางแก้ไขเสียก่อน

ความเชื่อเกี่ยวกับจิตวิญญาณและปีศาจ เชื่อว่าคนที่ตายไปแล้ว วิญญาณจะออกจากร่างล่องลอยไปตามที่ต่างๆ วิญญาณที่มีความดุร้ายคือวิญญาณตายโหง จะหลอกหลอนให้คนให้คนตื่นกลัว ต้องขับไล่ โดยใช้หมอธรรมดาที่มีคาถาอาคม บ้านใดที่มีคนตายโหง ก็จะมีการผูกด้ายสายสิญจน์กันไว้

ความเชื่อตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ เชื่อว่าผู้ที่มีความดีจะได้ขึ้นสวรรค์ ทำชั่วจะตกนรก ซึ่งทุกบ้านจะมีหิ้งพระสำหรับกราบไหว้บูชา มีการทำบุญตักบาตรที่วัดเสมอ

๗. ประเพณี

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานที่ดำรงชีพอยู่ในสังคมเกษตรกรรม ตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่แห้งแล้งกันดาร นั้นในความเชื่อต่อการดำเนินชีวิตที่มีความผาสุกและเจริญรุ่งเรืองเกิดขึ้นแก่ครอบครัวและบ้านเมืองก็ต้องมีการประกอบพิธีกรรมมีการเช่นสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และร่วมทำบุญตามประเพณีทางพุทธศาสนาด้วย ทุกๆ เดือนในรอบปีนั้นมีการจัดงานบุญพื้นบ้านประเพณีพื้นเมืองกันเป็นประจำ จึงได้ถือเป็นประเพณี ๑๒ เดือนเรียกกันว่า “ฮีตสิบสอง” ถือกันว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน คติความเชื่อในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เกี่ยวพันกับการเกษตรกรรม เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจต่อการดำรงชีวิต ชาวอีสานจึงมีงานบุญพื้นบ้านมากมายจนได้ชื่อว่าเป็นภูมิภาคที่มีงานประเพณีพื้นบ้านมากที่สุดในประเทศ ประชาชนส่วน

ใหญ่ใช้ภาษาถิ่นเป็นภาษาอีสาน มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งพาอาศัยกัน อยู่กันแบบพี่แบบน้อง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีการรักษาและสืบสาน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่งดงามไว้ให้ลูกหลาน มีการยึดถือปฏิบัติตามฮีต ๑๒ คลอง ๑๔ คือการทำบุญ ประจำทุก เดือน ๑๒ เดือนดังต่อไปนี้

เดือนอ้าย เดือนอ้ายหรือเดือนหนึ่ง หรือบางที่อาจจะเรียกว่าเดือนเจียงก็ได้มีประเพณี การทำบุญประจำเดือน คือ “บุญเข้ากรรม”^{๗๐} ได้มีบทพญาที่กล่าวถึงบุญประจำเดือนนี้ว่า...

ฮีตหนึ่งนั้น “ถึงเมื่อเดือนเจียงเข้า กลายมาแถมถ้าย

ฝูงหมู่สังฆเจ้า ก็เตรียมเข้าอยู่กรรม

มันหากธรรมเนียมนี้ ถือมาตั้งแต่ก่อน

อย่าได้ละห่างเว้น เข็นสีซ้องแล่นนำ แท้แล้ว”^{๗๑}

พิธีเข้ากรรม หรือ เข้าปริวาสกรรม เป็นฮีตของพระสงฆ์ คือเมื่อพระสงฆ์ต้องอาบัติ สังฆาทิเสส (อาบัติหนัก) จะปลงได้ก็ต่อเมื่อเข้ากรรม คืออยู่ปริวาสกรรมอยู่มา ๓๐ วัน (วินัยกรรม) และ อัปปาก (การทำให้กลับคืนเป็นผู้บริสุทธิ์ คือออกจากการอยู่กรรม) การเข้าปริวาสกรรมของภิกษุผู้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้น ผู้ต้องอาบัติจะต้องเข้าปริวาสกรรมในป่าสงวนทางไกลหมู่บ้าน เพื่อทรมาน กาย ขำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ชาวบ้านที่ต้องการทำบุญเข้ากรรมก็ถวายภัตตาหาร หรือปัจจัยสี่ เช่น ตัก น้ำให้พระสงฆ์ได้อาบ ต้ม หรือสร้างกุฏิให้พระสงฆ์เข้ากรรม เมื่อพระสงฆ์ออกจากกรรมแล้ว ญาติโยม จะถวายทานหรือฟุ้งเทศน์ ฟังธรรม รักษาศีล เจริญภาวนา ซึ่งเป็นการทำบุญที่ได้กุศลผลบุญมาก

เดือนยี่ บุญคุณลาน คือการทำบุญสู่ขวัญข้าวที่นวดเสร็จแล้วเอาไปไว้ที่ลานหรือเรียกว่า บุญสู่ขวัญลาน หลังจากที่ยาวนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วก็จะทำ “บุญคุณลาน” กล่าวคือหลังจากนวดข้าว เสร็จแล้ว ก็จะนำเอาข้าวมากองรวมกันให้สูง เรียกว่า “คุณลาน” ซึ่งก่อนจะนำไปเก็บในยุ้งก็จะทำ “บุญคุณลาน” ใช้ลานเป็นสถานที่ทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว โดยการเชิญญาติพี่น้องให้ มาร่วมทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ บางแห่งอาจจะนำหมอลำมาทำพิธีสู่ขวัญข้าว หลังจากพิธีเสร็จแล้ว ที่ต้องสู่ขวัญข้าว เพราะต้องการขอโทษให้แม่โพสพ ที่ได้ล่วงเกินโดยใช้ควาย เหยียบย่ำบนลานนวด เพื่อขอให้พระโพสพอยู่เป็นขวัญกองซ้องในลานต่อไป

เดือนสาม บุญข้าวจี ข้าวจีคือข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว นำมาปั้นเป็นก้อนขนาดไข่เป็ดหรือ เท่ากำมือ เสียบไม้ย่างไฟให้สุกจนเกรียม ทาด้วยไข่บางๆ แล้วก็เอาก้อนน้ำอ้อยยัดใส่ไว้ข้างในด้วย นำไปใส่บาตรถวายพระภิกษุสามเณรถือว่าได้บุญมาก บุญข้าวจินิยมทำกันในช่วงเดือนสามข้างแรม^{๗๒} จนกระทั่ง มีคำผญาอีสานโบราณท่านได้แต่งไว้ว่า “เดือนสามค้อย ลมวอยๆ ปั้นข้าวจี ข้าวจีบใส น้ำอ้อย จวนน้อยเซ็ดน้ำตา” เกี่ยวกับเรื่องประเพณีบุญเดือนสามนี้ นักปราชญ์อีสานโบราณได้แต่งผญา ไว้อีกว่า

^{๗๐} ปรีชา พินทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน , พิมพ์ครั้งที่ ๗, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟ เซ็ต, ๒๕๓๔), หน้า ๕๗.

^{๗๑} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา เขตขอนแก่น, ๒๕๔๖) , หน้า ๙๙.

^{๗๒} ปรีชา พินทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า ๕๙-๖๐.

“ฮึดหนึ่งนั้น เถิงเดือนสามได้พากันจี่ข้าวจี่ ไปถวายสังฆเจ้าเอาแท้มุญญ
 กุศลยังสินำค้ำตามเฮามื้อละคาบ หากธรรมเนียมจั้งซี้มีแท้นาน
 คองหากเคยมีมาแต่ปางปฐมพุ่น อย่าพากันโลถิมประเพณีแต่เก่า
 บ้านเมืองเฮาสีเศร้างัยฮ้ายสิแลนตาม ให้ทำไปทุกบ้านทุกที่เอาบุญพ้อเอย”^{๗๓}
 “ฮอดเดือนสามท้องฟ้าปลอดโปร่งสดใส ไปทางใดเห็นแต่คนใจบุญชั่วแ้วเต็มคุ่ม
 เหลียวเห็นชุมสวาน้อยพากันปั่นข้าวจี่ เอือนละห้าสี่ปั่นพ้อได้ออกใส่บุญ
 พองกันปีบข้าวปั่นตักแต่งอาหาร มีเทิงหวานเทิงควาหนุ่มสวามาโสมต่อม”^{๗๔}

เดือนสี่ บุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่สำหรับชาวอีสาน จังหวัดร้อยเอ็ดถือว่าบุญผะเหวดเป็นประเพณีสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัด ดังจะเห็นได้จากคำขวัญประจำจังหวัดว่า “สิบเอ็ดประตูเมืองงาม เรืองนามพระสูงใหญ่ ผ้าไหมสาเกต บุญผะเหวดประเพณี มหาเจดีย์ชัยมงคล งามน่ายลบึงพลาญชัย เขตกว้างไกลทุ่งกุลา โลกลือชาข้าวหอมมะลิ” โดยอาศัยความเชื่อว่าถ้าผู้ใดได้ตั้งใจฟังเทศน์ผะเหวดจบภายในวันเดียว ก็จะได้เกิดมาในยุคศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย บุญที่มีการเทศน์ผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติเป็นเรื่องสำคัญ เรียกว่า “บุญผะเหวด” ซึ่งเรื่องหนังสือผะเหวดหรือพระเวสสันดรชาดกนั้น เป็นหนังสือที่แสดงถึงพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้า ในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร และได้บำเพ็ญทานบารมีในชาตินี้ด้วย ส่วนสาเหตุที่เรียกว่าบุญเดือนสี่ เพราะมีการหนดทำกันในช่วงเดือนสี่เป็นสำคัญ^{๗๕}

บุญเดือนสี่หรือบุญผะเหวด (บุญมหาชาติ) ก็คือบุญอันยิ่งใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง กำหนดการทำบุญผะเหวดจะเป็นในช่วงเดือนสี่ข้างแรมถึงเดือนห้าจะถือเอาวันใดเป็นวันบุญก็ได้ตามแต่จะตกลงกันในหมู่บ้าน เมื่อตกลงวันกันได้แล้วก่อนถึงวันงานก็จะมีการเตรียมงานบุญโดยมีการเตรียมดอกไม้ อาหารควาหวาน ขนม ข้าวต้ม ไว้สำหรับถวายพระและเลี้ยงแขกในงาน และเตรียมหมากพันคำ เมี่ยงพันคำ เทียน รูป อย่างละพัน และข้าวตอกดอกไม้ไว้สำหรับบูชาคาถาพัน ส่วนผู้ที่มีฝีมือในการวาดภาพก็ จะช่วยกันวาดภาพบนผืน ผ้าสีขาวไว้สำหรับแห่ ส่วนทางวัดก็แบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ๆ หนังสือผูกหนึ่งอาจแบ่งเป็นหลายๆ กัณฑ์ก็ได้ เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์เทศน์ทั่วถึงกัน มอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณรในวัดเพื่อเตรียมไว้เทศน์ หรืออาจนิมนต์พระจากวัดอื่นมาเทศน์ด้วย

เดือนห้า เดือนห้าเป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่ของไทยโบราณที่เรียกว่าสงกรานต์ โดยถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยในสมัยโบราณ ดังที่ปรากฏในบทพญาเกี่ยวกับบุญเดือนห้าว่า

“พอถึงเดือนห้าได้พวกไพร่ชาวเมือง
 จงพากันสรงน้ำขุดสีพระพุทธรูป
 ให้ทำทุกวัดเท้อย่าโลมา่งห่างเสีย
 ให้พากันทำแท้ว ไผๆ บั๊ได้ว่า

^{๗๓} สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๐) หน้า ๓๑

^{๗๔} สวิง บุญเจิม, **มรดกอีสาน** , พิมพ์ครั้งที่ ๔ , (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน , ๒๕๓๙), หน้า ๕๓๖.

^{๗๕} ปรีชา พิณทอง, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, หน้า ๖๗.

ทุกหัวที่ปแผ่นหญ้าให้ทำแทชุน
 จักสิสุขยังสิ้นทำถักคำสอน
 ถักฮิตคงควรถือแต่ปางปฐมพูน”^{๗๖}

เดือนห้าเป็นการทำบุญขึ้นปีใหม่หรือตรุษสงกรานต์เป็นช่วงที่มีอากาศร้อนจึงมีการทำบุญ “บุญสงกรานต์” สิ่งที่ต้องสงกรานต์นั้นโบราณกล่าวไว้มีหลายอย่างคือ พระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้หลักผู้ใหญ่ เครื่องค้าของคุณ บางคนก็สงกรานต์กระดูกของบรรพบุรุษของบุคคลที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อต้องการบุญกุศลเพื่อแสดงออกซึ่งความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์และญาติผู้ใหญ่ เพื่อความสวัสดิมีชัย ปราศจากทุกข์โรคภัยและอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ การสงกรานต์ผู้หลักผู้ใหญ่ เพื่อแสดงความกตัญญูและขอพรจากผู้ใหญ่ การสงกรานต์ของชาวอีสานปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นสาดน้ำ ในสมัยโบราณมีเวลาหนึ่งเดือน คือ ตั้งแต่ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปัจจุบันเหลือเพียง ๓ วัน คือวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน ชื่อของฮิตก็เปลี่ยนเป็น ตรุษสงกรานต์

เดือนหก เดือนหกเป็นเดือนที่ฝนเริ่มตก ชาวไร่ชาวนาก็จะเตรียมทำไร่ ทำนา หากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านพื้นเมืองอีสานเชื่อว่า “พระยาแลน” ไม่บันดาลให้ฝนตกมายังโลกมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ต้องแต่งเครื่องบูชาคือ “บั้งไฟ” ไฟบูชาพระยาแลน ผู้ขอการบูชาด้วยไฟ เพื่อท่านจะได้โปรดบันดาลให้ฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ ฮิตเดือนหกจึงเรียกว่า “บุญบั้งไฟ” ผลทางอ้อมงานบุญบั้งไฟคือ เพื่อฝึกฝนให้รู้จักผสมดินปั้น และให้ประชาชนมาร่วมสนุกก่อนจะลงมือทำนา ซึ่งเป็นงานหนักประจำปี นอกจากนี้มักจะมีการบวชนาคพร้อมกันไปด้วย

บุญเดือนหก เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสาน เพราะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฟ้าฝนอันมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน โดยที่ส่วนใหญ่แล้วคนอีสานมีอาชีพในด้านกสิกรรมเป็นหลัก

เดือนเจ็ด คนอีสานถือกันว่าบ้านเมืองเกิดเดือดร้อน ชะตาบ้านเมืองขาด จำต้องมีการชำระล้างให้หายจากเสนียดจัญไรเหล่านั้น การทำบุญเกี่ยวกับการชำระล้างบ้านเมืองนี้เรียกว่า “บุญข้าชะ” และมีกำหนดทำกันในเดือน ๗ จึงได้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือนเจ็ด”^{๗๗}

บุญเดือนเจ็ดหรือบุญข้าชะเป็นงานบุญที่ชาวอีสานจะจัดงานประเพณีขึ้น มีจุดประสงค์เพื่อ ปัดรังควานและขับไล่เสนียดจัญไร ตลอดถึงเหล่าภูติปีศาจหรือสิ่งชั่วร้ายให้ออกไป การชำระล้างมลทิน ผงฝุ่น หรือสิ่งที่สกปรก รุ่งรังให้สะอาดปราศจากมลทินหรือความมัวหมอง เรียกว่า ชำระหรือภาษาอีสานเรียกว่า ข้าชะ สิ่งควรเอาใจใส่ในการชำระให้สะอาดนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ๑) ความสกปรกภายนอก ได้แก่ ร่างกาย เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยที่ และ ๒) ความสกปรกภายใน ได้แก่ จิตที่มีความโลภ โกรธ หลง อันสิ่งที่เป็นอกุศลมูลหรือสิ่งเป็นมูลเหตุของความไม่ดีไม่งามที่จะทำให้จิตใจของคนเราเศร้าหมองได้ บุญชำระ คือบุญเบิกบ้าน หรือบุญกลางบ้าน ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำบุญที่ศาลหลักบ้านส่วนใหญ่จะอยู่กลางหมู่บ้านโดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็น ผูกสายสิญจน์รอบหมู่บ้านและบริเวณปะรำพิธี รุ่งเช้าทำบุญใส่บาตร และนิมนต์พระภิกษุทำน้ำมนต์ประพรมไปทั่วทุกหลังคาเรือน

^{๗๖} สว่าง บุญเจิม, มรดกอีสาน, หน้า ๓๖-๓๗

^{๗๗} ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

นอกจากการทำบุญหรือการปิดเป่าสิ่งไม่ดีแล้วในเดือนนี้ยังมีการไหว้ “ผีปู้ตา” ซึ่งดูแลคนในหมู่บ้าน ปูหมายรวมถึงย่า ตาหมายรวมถึงยาย คนทั้ง ๔ นี้ เมื่อมีชีวิตอยู่ลูกหลานก็เคารพนับถือ เมื่อตายไปแล้วลูกหลานก็ยังนับถือ จึงปลูกหอ ปลูกโหงให้อยู่ในป่านั้น เพื่อดูแลหมู่บ้านให้สงบสุข ใครมาตัดไม้ทำลายป่า ต้องขออนุญาต ปู ตา ถ้าไม่ขออนุญาตจะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยได้ เมื่อถึงเดือนเจ็ด ลูกหลานในหมู่บ้านจะทำพิธีเลี้ยงปูตา คือ ปลูกผามหรือประรำขึ้น บริเวณตูป (ศาล) ปู ตา ชาวบ้านมีข้าวปลาอาหารอะไรก็จัดมาเลี้ยงปูตา

เดือนแปด เดือน ๘ เป็นเดือนอยู่ในระยะหน้าฝน และเป็นเดือนที่พระอยู่จำพรรษาตลอดสามเดือนไม่ไปค้างคืนที่อื่น ยกเว้นแต่มีกิจที่จำเป็น บางทีพอที่จะอนุโลม ให้ไปค้างคืนที่อื่นได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกิน ๗ วัน ถ้าเกินนั้นถือว่าพรรษาขาด โดยปกติแล้วกำหนดเอาวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ของปีที่เป็นปกติมาส (๘ หนเดียว) เป็นวันอธิฐานเข้าพรรษา สำหรับปีที่เป็นอธิกมาสคือ ๘ สองหน กำหนดเอาวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลัง เป็นวันอธิฐานเข้าพรรษา เพราะมีกำหนดทำกันในเดือน ๘ เป็นประจำ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือนแปด”^{๗๘} เดือนแปดนี้มีบทพญาประจำเดือนที่นักปราชญ์โบราณกล่าวไว้ว่า

“พอถึงเดือนแปดได้ล่ำลงมาถึง   ผูกหมั่งโม่เจ้าเข้าวัสสาจำจ้อย
ทำตามฮอยของเจ้าพระโคตมทำก่อน   บมิลอนเล็กร้างทำแท่สู่กาย
แล้วพากันผ่ายหาของไปเททอด   ทำทานไปอย่าได้คร้านเอาไว้หม่บุญ”^{๗๙}

บุญเข้าพรรษา เป็นบุญที่ทำขึ้นเพื่อปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เป็นการกำหนดให้ พระสงฆ์ประจำอยู่ที่วัด ไม่ให้ไปเดินทางไปมา ซึ่งอาจจะไปทำความเสียหายแก่พืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน พระภิกษุสามเณรจะต้องอยู่วัดใดวัดหนึ่งเป็นเวลา ๓ เดือน ห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์ไปค้างคืนที่อื่น ยกเว้นเมื่อมีเหตุจำเป็น ในช่วงบุญเข้าพรรษายาตโยมก็จะถวายเทียนพรรษา ผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องใช้สอยที่จำเป็นของพระสงฆ์ ในเทศกาลเข้าพรรษาพระสงฆ์จะต้องบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ ส่วนคฤหัสถ์จะต้องบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ คือ ทาน ศีล ภาวนา

เดือนเก้า เดือนเก้าเป็นเดือนทำบุญอุทิศถึงผู้ตาย โบราณจึงมีการทำบุญเพื่อญาติพี่น้องที่ตายไป ปีหนึ่งกำหนดให้มีหนึ่งวัน โดยกำหนดเอาวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ เป็นวันทำพิธี เรียกชื่อเดือน ๙ คือ บุญข้าวประดับดิน นักปราชญ์อีสานโบราณได้กล่าวไว้เป็นบทพญา โดยได้พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์และประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ว่า

“พอถึงเดือนเก้าแล้วเป็นกลางแห่งวัสสากาล
ฝูงประชาชนชาวเมืองก็เล่าเตรียมตัวพร้อม
พากันทานยังข้าวประดับดินกินก่อน
ทวยกทานให้เจ้าพระสงฆ์พร้อมสู่กาย”^{๘๐}

^{๗๘} ปรีชา พินทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๗๙} สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, ของดีอีสาน, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

พิธีทำ การทำบุญข้าวประดับดินของชาวบ้าน เมื่อถึงวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๙ ชาวบ้านจะหาอาหารคาวหวานแบ่งออกเป็น ๔ ส่วนส่วนหนึ่งสำหรับตนเอง ส่วนหนึ่งแจกญาติพี่น้อง ส่วนหนึ่งทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย ส่วนหนึ่งถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร

สำหรับส่วนที่ทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย จะห่อเป็นห่อ ๆ มีห่อคาวหนึ่งห่อ ห่อหวานหนึ่งห่อ ห่อหมากพลูบุหรืหนึ่งห่อ ทั้งสามห่อนี้มัดติดกันเป็นห่อใหญ่ แล้วนำห่อใหญ่นี้ไปแขวนไว้ตามต้นไม้ หรือวางไว้ตามพื้นดิน การเอาไปวางไว้บนดินนี้ จึงมีชื่อเรียกว่า ข้าวประดับดิน

ส่วนที่เอาไปถวายพระภิกษุสามเณรนั้น ส่วนหนึ่งใส่บาตร อีกส่วนหนึ่งถวายเป็นภัตตาหารจะถวายตอนจันทน์เช้าหรือเพลก็ได้ เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้วจะอนุโมทนาญาติโยมก็กรวดน้ำ แผ่ส่วนบุญกุศลไปให้ญาติพี่น้องที่ตายไปการทำดังที่กล่าวมา ถือว่าเป็นการทำบุญส่งไปให้ผู้ตาย

เดือนสิบ บุญข้าวสาก (สลากภัตร) หรือบุญเดือนสิบ คำว่า “สาก” ในที่นี้มาจากคำว่า “ฉลาก” ในภาษาไทย ข้าวสากหรือฉลากภัตรนี้แต่ละท้องถิ่นทำไม่เหมือนกัน เช่นในบางท้องถิ่นอาจจะจัดของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ยาตำราหลวง มาทำเป็นห่อๆ นำไปถวายพระ ก่อนจะทำพิธีถวายก็จะมีการจับฉลากก่อน ที่นี้พอตนเองจับฉลากได้เป็นชื่อของพระเถรรูปใด ก็นำไปถวายตามนั้น ลักษณะเช่น นี้ถือว่าเป็นการเสี่ยงสมภาร (บารมี) ว่าในปีนี้ดวงชะตาหรือชีวิตของตนจะเป็นเช่นไร มีการทำนายไปตามลักษณะของพระหรือเถรที่ตนเองจับฉลากได้ เช่น บางคนอาจจะจับได้พระที่เป็นผู้ท้ออายุพรรษามากถือเป็นผู้มีชีวิตมั่นคง หรือจับฉลากถูกพระเปรียญหรือเถรมหาถือเป็นผู้ที่สติปัญญามาก เป็นต้น บุญข้าวสากเป็นช่วงที่กำลังอุดมสมบูรณ์ บริบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร สังเกตได้จากบทพญา ทันทกปราชญ์อีสานได้กล่าวไว้ว่า

“ฮิตหนึ่งนั้น พอถึงเดือนสิบแล้วทายกทอดวยทาน

ข้าวสากนำไปให้สังฆทานทอด

พากันหวังยอดแก้วนิพพานพุ่มที่สูง

ฝูงหมูลุงอ่าวปากคณาเนืองน้อมส่ง

ศรัทธาลงทอดไว้ทานให้แม่ไป

อุทิศให้ฝูงเปรตเปโต

พากันโมทนานำชู้คนจนเกลี้ยง”^{๘๑}

บุญข้าวสากก็ทำเหมือนกับบุญข้าวประดับดิน ต่างกันแต่เพียงชื่อและวิธีทำ จุดประสงค์ก็เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้ญาติพี่น้องที่ตายไป เป็นการทำให้ญาติพี่น้องที่ตายไปเป็นครั้งที่สอง

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นพิธีทำบุญออกพรรษา มีการตักบาตรเทโว ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ บางแห่งมีการถวายปราสาทผึ้ง บางแห่งมีการไหลเรือไฟ เมื่อออกพรรษาแล้วพระภิกษุและสามเณรได้มีโอกาสทำปวารณาโดยพร้อมเพรียงกัน มีผญาบทหนึ่งกล่าวถึงฮิตสิบเอ็ด ว่า

ฮิตสิบเอ็ดนั้น

เถิงเดือนสิบเอ็ดแล้ว ก็แม่นแนวทางป่อง

^{๘๑} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

เป็นคองของพระเจ้าเคยเข้าแล้วออกมา

ถึงวัดสาแล้วสามเดือนก็เลยออก

เสียกว่าออกพรรษา ปวารณากล่าวไว้เขาได้กล่าวมา^{๖๒}

กล่าวคือ การเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ในเวลาเข้าพรรษาเป็นเวลาที่อยู่ใกล้ชิดกัน ถ้าใครมีความขาดตกบกพร่องอะไร ก็กล่าวตักเตือนกัน สิ่งนี้ ถ้านำไปใช้กับ คฤหัสถ์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตอย่างมาก

บุญออกพรรษามีพิธีถวายผ้าห่มหนาวในวันเพ็ญ มีงานบุญตักบาตรเทโว พิธีกวนข้าวทิพย์ พิธีลอยเรือไฟ นับเป็นช่วงที่จัดงานใหญ่กันเกือบตลอดเดือน นับแต่วันเพ็ญ มีการถวายผ้าห่มหนาวแต่พระพุทธรูปพระสงฆ์ วันแรม ๑ ค่ำ งานบุญตักบาตรเทโว ตอนเย็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีพิธีกวนข้าวทิพย์ มีงานช่วงเฮือ (แข่งเรือ) ในวันเพ็ญมีงานแห่ปราสาทผึ้ง พิธีลอย “เฮือไฟ” (ไหลเรือไฟ) เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีทั้งงานบุญกุศลและสนุกสนานรื่นเริง

เดือนสิบสอง บุญกฐินหรือบุญเดือนสิบสอง เป็นการถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์หลังจากออกพรรษาแล้ว และเป็นการสร้างสามัคคีธรรมขึ้นในหมู่ประชาชน และมีความเชื่อว่าผู้ใดได้ทำบุญกฐินจะได้รับกุศลอย่างสูง

บุญกฐิน มีกำหนดทำกันในระหว่างแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ผู้มีศรัทธาปรารถนาจะถวายกฐินแก่วัดใด ต้องไปปักสลากจองไว้ก่อน บอกชื่อเสียงเรียงนามวันและเวลาได้ด้วย ถ้าไม่ทำเช่นนั้นหากเกิดเป็นกฐินปลอมขึ้นมา พระสงฆ์จะไม่ได้รับกฐิน เมื่อไม่ได้รับกฐินก็ไม่ได้ทานิสงส์กฐิน การทำบุญกฐินพระพุทธรูปเจ้าไตรสาว ได้บุญได้กุศลมาก ผู้รับก็ได้ทานิสงส์ผู้ถวายก็ได้ทานิสงส์ สำหรับจุดประสงค์หลักของการทำบุญกฐินนั้น เพื่อที่จะให้พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาแล้วได้ผลัดเปลี่ยนผ้าใหม่

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จากอดีตถึงปัจจุบัน ยังมีความผูกพัน พึ่งพาอาศัยกันและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่มียึดเหนี่ยวจิตใจ ฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่น่าสนใจ ทำให้มองเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีการปฏิบัติเรื่องประเพณีและความเชื่อที่เป็นแบบแผนอันก่อให้เกิดความสุขในชีวิต จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีวัฒนธรรมบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การออกไปทำงานต่างพื้นที่ การอยู่กันเป็นครอบครัวขนาดเล็ก เป็นต้น แต่โดยภาพรวมวิถีชีวิตส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการทำประมงบ้างบางพื้นที่ (จับปลาน้ำจืด)

๒.๔.๒ ประวัติความเป็นมาจังหวัดร้อยเอ็ด

เมืองร้อยเอ็ด เคยเป็นแหล่งอารยธรรมยุคประวัติศาสตร์ตามหลักฐานทางโบราณคดี ตำนานอรัญคธาตุได้เล่าว่ามีนครใหญ่แห่งหนึ่งชื่ออาณาจักรกุลนทชนคร มีเมืองหลวงชื่อ สาเกตุ มีเจ้าผู้ครองนคร ชื่อพระเจ้ากุลนทเช เจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นมีเมืองขึ้น ๑๑ เมือง เมืองนี้มีกษัตริย์ปกครอง ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ คือ ขุดคุ้ยน้ำคันดินเป็นกำแพงสูงรอบเมืองตลอดแนว ตัดถนนเจาะช่องทางเข้าเมืองเท่ากับ จำนวนเมืองขึ้น ๑๑ เมือง เป็น ๑๑ ประตู (เดิมเขียน ๑๐, ๑ หรือสิบ

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

หนึ่ง) สมัยผาแดงเกิดศึกชิงนางไฉ่จนถึงพระขอมธรรมราชา ทำลายอาณาจักรกุนทลงได้สาเกตนครจึงกลายเป็นเมืองร้าง มีต้นกุ่มขึ้นทั่วไปในเมือง และตามคูเมืองจนได้ชื่อ เรียกว่า “เมืองกุ่มฮ้าง”

ปี ๒๒๕๖ พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรรัชสมัยครองเมืองจำปาศักดิ์ ได้ให้ “จารย์แก้ว” คุมไพร่พลมาครอบครองอยู่ “เมืองทุ่ง” (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ) และได้เป็นเจ้าเมืองต่อมาจนถึงสมัย “ท้าวหน” จึงย้ายเมืองไปตั้งที่ “เมืองคงท้าวสาร” ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าฯ ยก “บ้านกุ่มฮ้าง” ขึ้นเป็นเมืองร้อยเอ็ดและโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง “ท้าวหน” เป็น “พระขัติยะวงษา” เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนแรก ต่อมาได้มีเมืองขึ้นหลายเมือง เช่น เมืองเกษตรวิสัย เมืองพนมไพรมฤค เมืองธวัชบุรี เมืองจตุรพักตรพิมาน

ปี ๒๔๓๓ มีการจัดการปกครองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็น ๔ บริเวณ ร้อยเอ็ดเป็นบริเวณหนึ่งที่ขึ้นต่อเมืองอุบลและนครจำปาศักดิ์

ปี ๒๔๓๔ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แบ่งเป็น ๒ มณฑล คือ มณฑลลาวพวน กับมณฑลลาวกาว ร้อยเอ็ดขึ้นต่อมณฑล “ลาวกาว” ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือและมณฑลอีสาน ตามลำดับ

ปี ๒๔๕๕ มณฑลอีสาน แยกเป็น ๒ มณฑล ได้แก่ มณฑลอุบล และมณฑลร้อยเอ็ด

ปี ๒๔๗๕ ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยุบมณฑลต่างๆ มณฑลร้อยเอ็ดจึงถูกเปลี่ยนเป็นจังหวัดร้อยเอ็ดจนถึงปัจจุบัน^{๘๓}

๑. ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๕ องศา ๒๔ ลิปดา ถึง ๑๖ องศา ๑๙ ลิปดา และเส้นแวงที่ ๑๐๓ องศา ๑๗ ลิปดาถึง ๑๐๔ องศา ๒๒ ลิปดา อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ประมาณ ๕๑๒ กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๘,๒๙๙.๔๖ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๕,๑๘๗,๑๕๖ ไร่ และมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอกมลาไสย อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอดงคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอเลิงนกทา อำเภอกุดชุม อำเภอเมืองยโสธร และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

ทิศใต้ ติดกับ อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอนาโพธิ์ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอเมืองสรวง จังหวัดมหาสารคาม

๒. ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๑๓๐-๑๖๐ เมตร ซึ่งสภาพพื้นที่ และลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดร้อยเอ็ดสามารถแบ่งได้ดังนี้

^{๘๓} สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด, ประวัติความเป็นมา, แหล่งที่มา : <http://roiet.cdd.go.th/about-us/>, [๑๕ พ.ย. ๒๕๖๑]

๑) บริเวณภูเขาตอนเหนือของจังหวัด สภาภูมิประเทศเป็นพื้นที่ป่าไม้และภูเขาเตี้ยๆ อยู่ในพื้นที่อำเภอหนองพอก อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอโพนทอง และอำเภอเมยวดี

๒) บริเวณที่ราบสูง สภาภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้น อยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัดในเขตท้องที่ อำเภอเสลภูมิ อำเภออาจสามารถ อำเภอเมืองสรวง อำเภอจตุรพักตรพิมาน อำเภอธวัชบุรี อำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเชียงขวัญและอำเภอทุ่งเขาหลวง

๓) บริเวณที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่ราบริมฝั่งน้ำที่ไหลผ่านจังหวัดร้อยเอ็ด (แม่น้ำมูล) ครอบคลุมพื้นที่ตอนล่างของจังหวัดในท้องที่ อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอพนมไพร อำเภอโพธิ์ชัย และอำเภอหนองฮี ซึ่งเป็นที่ราบต่ำรูปกระแทกที่เรียกว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้”

ภูมิอากาศ โดยทั่วไปจังหวัดร้อยเอ็ดมีอากาศร้อนจัด และแห้งแล้งในฤดูร้อน และอากาศหนาวเย็นในฤดูหนาว ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ฤดู ดังนี้ คือ

(๑) ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม

(๒) ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม

(๓) ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์

ปี พ.ศ.๒๕๕๘ จังหวัดร้อยเอ็ดมีฝนตกประมาณ ๑๐๔ วัน ปริมาณน้ำฝนที่วัดได้ ๑,๐๕๑.๗๐ มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด ๓๗.๒๐ องศาเซลเซียส ในเดือนพฤษภาคมและอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำ สุด ๑๖.๙๐ องศาเซลเซียส ในเดือนมกราคม

๓. การปกครองและประชากร

การปกครอง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒๐ อำเภอ ๑๙๒ ตำบล ๒,๔๔๖ หมู่บ้าน โดยมีอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอธวัชบุรี อำเภอจตุรพักตรพิมาน อำเภอพนมไพร อำเภอโพนทอง อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอหนองพอก อำเภอเสลภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเมืองสรวง อำเภอโพธิ์ชัย อำเภออาจสามารถ อำเภอเมยวดี อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอจังหาร อำเภอเชียงขวัญ อำเภอหนองฮี และอำเภอทุ่งเขาหลวง

การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง เทศบาลเมือง ๑ แห่ง เทศบาลตำบล ๗๒ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๒๙ แห่ง

ประชากร จากสถิติกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย เมื่อสิ้นปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จังหวัดร้อยเอ็ดมีประชากร จำนวนทั้งสิ้น ๑,๓๐๗,๙๘๒ คน เป็นชาย ๖๕๖,๓๐๕ คน เป็นหญิง จำนวน ๖๕๑,๖๗๗ คน ประชากรมีความหนาแน่นโดยเฉลี่ย ๑๕๘ คนต่อพื้นที่ ๑ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาล มีจำนวน ๒๖๓,๒๙๔ คน และอาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล จำนวน ๑,๐๔๔,๖๘๘ คน

๔. ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำ

ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สำคัญตามธรรมชาติ ส่วนใหญ่มีต้นน้ำมาจากภูเขาต่างๆ ซึ่งได้แก่ แม่น้ำชี แม่น้ำมูล แม่น้ำยั้ง ลำน้ำเสียว ลำน้ำพับปลา ลำน้ำเตา นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำชลประทานที่ได้สร้างขึ้น โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จังหวัดร้อยเอ็ดมีอ่างเก็บน้ำขนาดกลาง ๑๒ แห่ง อ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ๒๒๕ แห่ง และฝายคอนกรีต ๙๓ แห่ง คูคลอง ๑๕๖ แห่ง ทำนบ ๗ แห่ง สระหนอง บึง อีก จำนวน ๘๐๖ แห่ง ที่สร้างเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี

๕. สภาพทางเศรษฐกิจ

จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่ทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา มีทั้งนาปีและนาปรัง โดยจะทำในลักษณะนาดำ นาหว่าน นาหว่านตม และข้าวไร่ ในปีเพาะปลูก พ.ศ. ๒๕๕๙ มีเนื้อที่เพาะปลูกข้าวเจ้าในปี ๒,๖๔๐,๖๗๙ ไร่ มีผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยว ๑,๑๑๖,๒๐๙ ตัน ผลผลิตเฉลี่ย ๔๔๓ กิโลกรัมต่อไร่ ส่วนข้าวเหนียวนาปีมีพื้นที่เพาะปลูก ๖๖๘,๑๐๔ ไร่ ผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยว ๒๙๓,๔๕๒ ตัน ผลผลิตเฉลี่ย ๔๕๒ กิโลกรัมต่อไร่ พืชไร่นิยมปลูกกันมาก ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยาสูบพันธุ์เตอร์กิส ข้าวโพดฝักสด (แล้ง) ข้าวโพดหวาน (แล้ง) ฯลฯ สำหรับพืชผักที่นิยมปลูกกันมากได้แก่ พริกทอง พริกชี้หูใหญ่ ถั่วฝักยาว ผักบุ้งจีน ต้นหอม (แบ่ง) ฯลฯ ส่วนไม้ผลและไม้ยืนต้นที่นิยมปลูก ได้แก่ ยางพารา มะม่วง กล้วยน้ำหว่า หน่อไม้ไผตง มะพร้าว และน้อยหน่า เป็นต้น ปศุสัตว์ที่สำคัญ ได้แก่ โค กระบือ สุกร ไก่ เป็ด เป็นต้น

ในปี ๒๕๕๙ จังหวัดร้อยเอ็ดมีครัวเรือนเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืดทั้งสิ้น ๑๑๕,๒๓๕ ครัวเรือน ปริมาณของสัตว์น้ำจืดที่จับได้ ๖๑,๗๒๑,๙๕๑ กิโลกรัม

จากรายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปรากฏว่าในปี ๒๕๕๘ จังหวัดร้อยเอ็ดมีมูลค่ารวมผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาประจำปี ๖๐,๑๕๐ ล้านบาท และมูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว (Per Capita GPP) ๕๕,๙๘๒ บาท รายได้เฉลี่ยต่อหัวอยู่ในลำดับ ๑๕ ของภาค และอยู่ในลำดับที่ ๗๑ ของประเทศ จากรายงานของสำนักงานอุตสาหกรรม จำนวนสถานประกอบการอุตสาหกรรม ในปี ๒๕๕๘ มีจำนวนทั้งสิ้น ๕๔๒ แห่ง มีจำนวนเงินทุนทั้งหมด ๑๓,๐๘๔.๗ ล้านบาท^{๘๔}

^{๘๔} สำนักงานสถิติแห่งชาติ, รายงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. ๒๕๖๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๐), หน้า ๗-๙.

ภาพประกอบ พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ของจังหวัดร้อยเอ็ด^{๘๕}

๒.๕ ประวัติ นายแสวง มะโนลัย

๑. ประวัติ

นายแสวง มะโนลัย อาศัยอยู่ที่บ้านเลขที่ ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโนนฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอกเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๕๐ โทรศัพท์ ๐๘-๗๒๓๑-๖๘๐๖ วัน/เดือน/ปีเกิด ๓ มีนาคม ๒๔๙๕ อายุ ๖๗ ปี ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด-ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าว น้ำหอม กิจกรรมเกี่ยวกับการหมุนเวียนวงจรเกษตรและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค

ประสบการณ์เป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีแปลงสาธิตปลูกพืชอินทรีย์ โดยได้รับรองมาตรฐาน Q จากกรมวิชาการเกษตร และโรงปุ๋ยผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดเพื่อจำหน่าย ซึ่งได้รับรองมาตรฐาน Q จากกรมพัฒนาที่ดิน แพทย์ประจำตำบลและคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร

รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ ปี ๒๕๕๑ หมอдинอาสา ปี ๒๕๔๙ เกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง ปี ๒๕๔๕ เกษตรกรดีเด่นสาขาเกษตรอินทรีย์

^{๘๕} แหล่งที่มา : <http://www.rakbankerd.com/agriculture/page.php?id=๕๒๖๗&s=tblrice>,

ข้อมูลทั่วไปของศูนย์ฯ ที่ตั้ง ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพหนองตาบดลงครั้งน้อย อำเภอกะเปอร์
วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๕๐

๒. แนวคิด

ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อีกทั้งการรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาในการบูรณาการกับวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการนำประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในอนาคต บทบาทปราชญ์ชาวบ้านจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการตนเองของชุมชนให้เกิดเข้มแข็ง และยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

ในปัญหาสังคมทุกวันนี้หลาย ๆ คนต่างแสวงหาสิ่งให้อำนวยความสะดวกของชีวิตของตน ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค จนก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นในสังคมคนทุกคนที่เกิดมาต่างดำเนินชีวิตของตนไปตามบทบาทและวิถีของใครของมัน สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ด้วยวิถีของตน การดำเนินชีวิตของคนไทยที่มีความสำเร็จทั้งหน้าที่และการทำงาน การครองเรือน การสร้างสรรค์สังคม อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีอยู่ในท่ามกลางปัญหาสังคมหลายๆ ด้าน ท่านทั้งหลายเหล่านี้มีหลักการดำเนินชีวิตเป็นที่น่าสนใจว่า ท่านมีหลักการ วิธีการและเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ควรเอาเป็นแบบอย่าง งานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งหมายที่จะศึกษาหลักคิดและแนวทางการดำเนินชีวิตของนายแสวง มะโนลัย จากแนวคิดดังต่อไปนี้

นายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านโพหนองตาบดลงครั้งน้อย อำเภอกะเปอร์วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษา ดูงาน ของเกษตรกร ให้เข้าใจในหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่และภูมิสังคม ลดผลกระทบจากปัญหาภัยแล้งได้ โดยในฐานการเรียนรู้ต่างๆ ประกอบด้วยการปลูกไม้ผลต่างๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเหลือกินก็สามารถขายได้ เช่น มะนาว กล้วย มะพร้าว พักข้าว แก้วมังกร เป็นต้น ฐานการเรียนรู้เรื่องการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ลดต้นทุนการผลิต ฐานการเรียนรู้ การปราบศัตรูพืช เช่นแมลงต่างๆ เช่น การใช้สารสะเดา น้ำเต้าต้น ไฟดักแมลง และฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับดิน เป็นต้น และการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เช่น ไก่ เป็ด ห่าน เป็นต้น

นายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้าน กล่าวว่า แรงบันดาลใจที่ทำเนื่องจาก ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เศรษฐกิจไม่ดี และมีภาวะฝนแล้งทำให้มีหนี้สินมาก ในหลวงท่านได้ขยายความรู้เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงทำให้ตัดสินใจมาทำโครงการนี้ ทำให้มีอยู่มีกิน สามารถเลี้ยงตนเองได้ ตอนแรกก็ทำเล็กๆ ก่อน ต่อมาขยายใหญ่ขึ้น ทางภาครัฐก็เห็นว่ามีความตั้งใจก็เข้ามาสนับสนุนส่งเสริม จนปัจจุบันกลายเป็นฐานเรียนรู้ของเกษตรกรที่มาศึกษาดูงานทั่วประเทศ

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล^{๙๖} ได้อธิบายเกี่ยวกับองค์ประกอบที่พึ่งตนเอง โดยได้นำพื้นฐานของการกำหนดให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาทำให้มีองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับชุมชนดังต่อไปนี้

๑) ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนในอดีตมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองสูงเพราะมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีป่าไม้ มีแหล่งน้ำ มีปัจจัยในการผลิตเลี้ยงตัวเองได้อย่างมั่นคง หลายพื้นที่มีอยู่ข้าวอยู่น้ำเป็นดินแดนท้องทุ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ดังเหมือนทุ่งรวงทอง เช่น สุโขทัยในอดีตสะท้อนถึง “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” เป็นต้น

๒) ทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ ชุมชนจำเป็นต้องมีทุนทางสังคม หมายถึง ระบบสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่เกื้อกูลกับการดำรงอยู่ร่วมกัน ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจ ช่วยเหลือเอื้ออาทร และสมาชิกทุกคนมีจิตสำนึก มีอุดมการณ์ร่วมของชุมชน มีความผูกพันในการสรสร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมั่นคง

๓) ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ชุมชนจะพึ่งตนเองได้ต้องมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน การแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ของชุมชนตลอดจนการมีภูมิปัญญาในการคิด วางแผน กำหนดเป้าหมายของตนเอง องค์ความรู้เพื่อการจัดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนโดยชุมชนเอง การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนเป็นนวัตกรรมของชุมชน รวมถึงองค์ความรู้ในการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างปลอดภัยและมั่นคงในสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ชุมชนจำเป็นต้องมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ใหม่ๆ ในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชนและการจัดการความร่วมมือกับภายนอกชุมชน

๔) ระบบการจัดการ ต้องประกอบด้วยปรัชญา คุณค่าและวัฒนธรรมชุมชน มีองค์การชุมชนและการจัดการซึ่งจะช่วยในการประสานความร่วมมือ หากเรามองชุมชนเป็นองค์การ ชุมชนจะเปรียบเสมือนองค์การที่มีชีวิตซึ่งประกอบด้วยระบบคุณค่า มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีปรัชญา คุณค่าที่สมาชิกยึดถือเป็นบรรทัดฐานและใช้ปฏิบัติร่วมกันและถ้าเราพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ชุมชนเป็นที่รวมของวิถีชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติที่หลากหลายทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสถาบัน การมีระบบการจัดการจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

๕) การสนับสนุนจากภายนอก มีหลายชุมชนที่ขาดศักยภาพหรือถูกกระทำให้สูญเสียศักยภาพ จึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือ ซึ่งอาจเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีการเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับสูงขึ้น

๖) เงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเอง ในสถานการณ์ที่โลกขับเคลื่อนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ สังคมในยุคทุนนิยมการเปิดเสรีทางการค้าและการสื่อสารโทรคมนาคม นับเป็นกระแสที่ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทั้งนี้ชุมชนจะอยู่รอดได้ และมีแบบแผนที่พึ่งตนเองได้นั้นต้องพิจารณาถึงเงื่อนไขปัจจัยที่สำคัญ ดังนี้

^{๙๖} ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, **ทฤษฎีการบริหารจัดการภาครัฐ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๒-๗๕.

๖.๑) ปรับความคิดของสมาชิกในชุมชน และปรับวิถีชีวิตใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ชีวิตอยู่ในทางสายกลาง เรียบง่าย มีความเพียร อยู่อย่างเกื้อกูลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้เท่าทันตนเอง สามารถก้าวข้ามวัตถุนิยมและบริโภคนิยมจะทำให้สามารถปรับตัวดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้

๖.๒) ปรับความคิด ปรับจิตสำนึกการเป็นผู้ให้ ผู้สนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นเงื่อนไขที่ต้องอาศัยปณิธาน ความมุ่งมั่น และวิสัยทัศน์ของผู้นำ

๖.๓) จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบสังคมใหม่ ซึ่งหมายถึงการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยตนเอง เป็นการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกให้ตั้งอยู่บนฐานสำนึกใหม่ร่วมกัน ให้อยู่กันอย่างเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร เสียสละ แบ่งปัน

๓. ผลงาน

นายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความชำนาญในหลากหลายศาสตร์ อันเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด-ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าวน้ำหอม กิจกรรมเกื้อกูลการหมุนเวียนวงจรเกษตร และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงผลงานของนายแสวง มะโนลัย ที่ได้รับรางวัลและได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ ดังต่อไปนี้

๑) หมอดินอาสา

หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน คือ เกษตรกรที่สนใจในงานพัฒนาที่ดินและอาสาที่จะเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการคัดเลือก/แต่งตั้งให้เป็นหมอดินอาสาหมู่บ้านละ ๑ คน และเป็นสมาชิกในเครือข่ายหมอดินอาสาประจำตำบล

หมอดินอาสาประจำตำบล คือ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกจากหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านด้วยกัน หรือแต่งตั้งโดยเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อเป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดินประจำตำบล และเป็นแกนนำบริหารเครือข่ายหมอดินอาสาในระดับตำบล ปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ นายแสวง มะโนลัย ได้รับรางวัลหมอดินอาสา จังหวัดร้อยเอ็ด

บทบาท/ภารกิจของหมอดินอาสา

เป็นตัวแทนของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นแกนนำและประสานงานระหว่างเกษตรกรในพื้นที่กับเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน (หมอดิน) หมอดินอาสาระดับต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการร่วมประชุม รับ-แจ้งข่าวสารให้แก่เกษตรกรและหน่วยงานในเขตรับผิดชอบ เช่น ร่วมประชุม/จัดทำแผนฯ นัดหมายมารับการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ รับบริการวิเคราะห์ดิน แจกจ่ายปัจจัย/วัสดุปรับปรุงดิน สารเร่งจุลินทรีย์ ปุ๋ยอินทรีย์น้ำพร้อมใช้ เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด กล้าหญ้าแฝก แจกเอกสารแผ่นพับ ตัดโปสเตอร์หรือนำเทป (วิชาการ) ออกรายการในหอกระจายข่าว ฯลฯ

เป็นผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่ดินที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าหน้าที่ (หมอดิน) หรือหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง เช่น การให้บริการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ คาราวานแก้จน หมอดินเคลื่อนที่ ร่วม

จัดทำเวทีชุมชน ร่วมรณรงค์ส่งเสริมการผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพชนิดต่างๆ การผลิตและปลูกหญ้าแฝก รวมทั้งการจัดทำแปลงสาธิตต่างๆ

เป็นผู้ให้คำแนะนำ เผยแพร่ความรู้ ประชาสัมพันธ์ และชักชวนเพื่อนบ้านไปศึกษาดูงาน แปลงสาธิตจุดเรียนรู้และศูนย์บริการงานพัฒนาที่ดินประจำตำบล หรือสถานที่ที่น่าสนใจ บริการข่าวสารความรู้เทคโนโลยีการเกษตรใหม่ๆ และข่าวสารความเคลื่อนไหว กิจกรรมในเครือข่ายหมอดินอาสาหรือกรมพัฒนาที่ดิน

เป็นผู้รวบรวมปัญหาความต้องการด้านการปัจจัยหรือวัสดุการเกษตร เช่น สารเร่ง กล้าหญ้าแฝก เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด แหล่งน้ำ ของเกษตรกรในพื้นที่ ตามแบบฟอร์มของกรมพัฒนาที่ดิน เพื่อรวบรวมให้หมอดินประจำสถานีพัฒนาที่ดินดำเนินการต่อไป กรมพัฒนาที่ดินมีการกำหนดให้หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านชักนำให้เกษตรกรในหมู่บ้าน ร้อยละ ๕๐ หรือ อย่างน้อยประมาณ ๔๐ คน/หมู่บ้าน ได้มีการนำวัสดุการเกษตรต่างๆ เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์

๒) เกษตรอินทรีย์

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ นายแสวง มะโนลัย ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นสาขาเกษตรอินทรีย์ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านเกษตรอินทรีย์นั้น นายแสวง มะโนลัย ได้ดำเนินงานดังนี้

แนวคิดพื้นฐานของเกษตรอินทรีย์ คือ การบริหารจัดการการผลิตทางการเกษตรแบบองค์รวม ที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน, การรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของฟาร์ม ทั้งนี้เพราะแนวทางเกษตรอินทรีย์อาศัยกลไกและกระบวนการของระบบนิเวศในการทำการผลิต จากแนวคิดดังกล่าวเกษตรอินทรีย์จึงปฏิเสธการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี เนื่องจากสารเคมีการเกษตรเหล่านี้มีผลกระทบต่อกลไกและกระบวนการของระบบนิเวศ นอกเหนือจากการปฏิเสธการใช้สารเคมีการเกษตรแล้ว เกษตรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของวงจรของธาตุอาหาร, การประหยัดพลังงาน, การอนุรักษ์ระบบนิเวศการเกษตร และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้เกษตรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์มุ่งหวังที่จะสร้างความมั่นคงในการทำการเกษตรสำหรับเกษตรกรตลอดจนอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรม แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรอินทรีย์ก็ไม่ได้ปฏิเสธการผลิตเพื่อการค้า เพราะตระหนักว่าครอบครัวเกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพาการจำหน่ายผลผลิตเพื่อเป็นรายได้ในการดำรงชีพ

ดังนั้นเกษตรกรที่หันมาทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ และการบริหารจัดการฟาร์มของตนเพิ่มขึ้นด้วย ผลที่ตามมาก็คือเกษตรอินทรีย์จึงเป็นแนวทางการเกษตรที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา เพราะเกษตรกรต้องสังเกต, ศึกษา, วิเคราะห์-สังเคราะห์ และสรุปบทเรียนเกี่ยวกับการทำการเกษตรของฟาร์มตนเอง ซึ่งจะมีเงื่อนไขทั้งทางกายภาพ (เช่น ลักษณะของดิน ภูมิอากาศ และภูมินิเวศ) รวมถึงเศรษฐกิจ-สังคมที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น เพื่อคัดสรรและพัฒนาแนวทางเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมและเหมาะสมกับฟาร์มของตนเองอย่างแท้จริง

หลักการสำคัญ ๔ ข้อของเกษตรอินทรีย์ คือ สุขภาพ, นิเวศวิทยา, ความเป็นธรรม, และการดูแลเอาใจใส่ (health, ecology, fairness and care)

(๑) มิติด้านสุขภาพ เกษตรอินทรีย์ควรจะต้องส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมของดิน พืช สัตว์ มนุษย์ และโลก

สุขภาพของสิ่งมีชีวิตแต่ละปัจเจกและของชุมชน เป็นหนึ่งเดียวกันกับสุขภาพของระบบนิเวศ การที่ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์จะทำให้พืชพรรณต่างๆ แข็งแรง มีสุขภาพะที่ดี ส่งผลต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์ที่อาศัยพืชพรรณเหล่านั้นเป็นอาหาร สุขภาพเป็นองค์รวมและเป็นปัจจัยที่สำคัญของสิ่งมีชีวิต การมีสุขภาพะที่ดีไม่ใช่การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่รวมถึงภาวะแห่งความเป็นอยู่ที่ดีของกายภาพ จิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อมโดยรวม ความแข็งแรง ภูมิคุ้มกัน และความสามารถในการฟื้นตัวจากความเสื่อมถอยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสุขภาพะที่ดี

บทบาทของเกษตรอินทรีย์ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตในไร่นา การแปรรูป การกระจายผลผลิต หรือการบริโภค ต่างก็มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพะที่ดีของระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ตั้งแต่สิ่งมีชีวิตที่มีขนาดเล็กสุดในดินจนถึงตัวมนุษย์เราเอง เกษตรอินทรีย์จึงมุ่งที่จะผลิตอาหารที่มีคุณภาพสูง และมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อสนับสนุนให้มนุษย์ได้มีสุขภาพะที่ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ เกษตรอินทรีย์จึงเลือกที่จะปฏิเสธการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เวชภัณฑ์สัตว์ และสารปรุงแต่งอาหารที่อาจมีอันตรายต่อสุขภาพ

(๒) มิติด้านนิเวศวิทยา เกษตรอินทรีย์ควรจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของระบบนิเวศวิทยา และวัฏจักรแห่งธรรมชาติ การผลิตการเกษตรจะต้องสอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติ และช่วยให้ระบบและวัฏจักรธรรมชาติเพิ่มพูนและยั่งยืนมากขึ้น หลักการเกษตรอินทรีย์ในเรื่องนี้ตั้งอยู่บนกระบวนการที่มองเกษตรอินทรีย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศที่มีชีวิต ดังนั้น การผลิตการเกษตรจึงต้องพึ่งพาอาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยาและวงจรของธรรมชาติ โดยการเรียนรู้และสร้างระบบนิเวศสำหรับให้เหมาะสมกับการผลิตแต่ละชนิด ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของการปลูกพืช เกษตรกรจะต้องปรับปรุงดินให้มีชีวิต หรือในการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรจะต้องใส่ใจกับระบบนิเวศโดยรวมของฟาร์ม หรือในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เกษตรกรต้องใส่ใจกับระบบนิเวศของบ่อเลี้ยง การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือแม้แต่การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า จะต้องสอดคล้องกับวัฏจักรและสมดุลทางธรรมชาติ แม้ว่าวัฏจักรธรรมชาติจะเป็นสากล แต่อาจจะมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นได้

ดังนั้นการจัดการเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขท้องถิ่น ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเหมาะสมกับขนาดของฟาร์ม เกษตรกรควรใช้ปัจจัยการผลิตและพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นการใช้ซ้ำ การหมุนเวียน เพื่อที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืน ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ควรสร้างสมดุลของนิเวศการเกษตร โดยการออกแบบระบบการทำฟาร์มที่เหมาะสม การฟื้นฟูระบบนิเวศท้องถิ่น และการสร้างความหลากหลายทั้งทางพันธุกรรมและกิจกรรมทางการเกษตร ผู้คนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแปรรูป การค้า และการบริโภคผลผลิตเกษตรอินทรีย์ควรช่วยกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของภูมินิเวศ สภาพบรรยากาศ นิเวศท้องถิ่น ความหลากหลายทางชีวภาพ อากาศ และน้ำ

(๓) มิติด้านความเป็นธรรม เกษตรอินทรีย์ควรจะต้องอยู่บนความสัมพันธ์ที่มีความเป็นธรรมระหว่างสิ่งแวดล้อมโดยรวมและสิ่งมีชีวิต ความเป็นธรรมนี้รวมถึงความเท่าเทียม การเคารพ

ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วมในการปกป้องพิทักษ์โลกที่เราอาศัยอยู่ ทั้งในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในหลักการด้านนี้ความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการผลิตและการจัดการผลผลิตเกษตรอินทรีย์ในทุกระดับควรมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็น ธรรม ทั้งเกษตรกร คนงาน ผู้แปรรูป ผู้จัดจำหน่าย ผู้ค้า และผู้บริโภค ทุกคนควรได้รับโอกาสในการ มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีส่วนร่วมในการรักษาอธิปไตยทางอาหาร และช่วยแก้ไขปัญหาคาความยากจน เกษตรอินทรีย์ควรมีเป้าหมายในการผลิตอาหารและผลผลิตการเกษตรอื่นๆ ที่เพียงพอ และมีคุณภาพ ที่ดี

ในหลักการข้อนี้หมายรวมถึงการปฏิบัติต่อสัตว์เลี้ยงอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการสภาพการเลี้ยงให้สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการทางธรรมชาติของสัตว์ รวมทั้งดูแล เอาใจใส่ความเป็นอยู่ของสัตว์อย่างเหมาะสม ทฤษฎาเกษตรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำมาใช้ในการ ผลิตและการบริโภคควรจะต้องดำเนินการอย่างเป็นธรรม ทั้งทางสังคมและทางนิเวศวิทยา รวมทั้ง ต้องมีการอนุรักษ์ปกป้องให้กับอนุชนรุ่นหลัง ความเป็นธรรมนี้จะรวมถึงว่า ระบบการผลิต การ จำหน่าย และการค้าผลผลิตเกษตรอินทรีย์จะต้องโปร่งใส ความเป็นธรรม และมีการนำต้นทุนทาง สังคมและสิ่งแวดล้อมมาพิจารณาเป็นต้นทุนการผลิตด้วย

(๔) มิติด้านการดูแลเอาใจใส่ การบริหารจัดการเกษตรอินทรีย์ควรจะต้องดำเนินการอย่าง ระมัดระวังและรับผิดชอบ เพื่อปกป้องสุขภาพและความเป็นอยู่ของผู้คนทั้งในปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งพิทักษ์ปกป้องสภาพแวดล้อมโดยรวมด้วย เกษตรอินทรีย์เป็นระบบที่มีพลวัตรและมีชีวิตใน ตัวเอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเกษตร อินทรีย์ควรดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มผลผลิตในการผลิต แต่ในขณะเดียวกัน จะต้องระมัดระวังอย่าให้เกิดความเสี่ยงต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆ จะต้องมีการประเมินผลกระทบอย่างจริงจัง และแม้แต่เทคโนโลยีที่มีการใช้อยู่แล้ว ก็ควรจะต้องมีการ ทบทวนและประเมินผลกันอยู่เนืองๆ ทั้งนี้เพราะมนุษย์เรายังไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างดีพอ เกี่ยวกับระบบนิเวศการเกษตร ที่มีความสลับซับซ้อน ดังนั้น เราจึงต้องดำเนินการต่างๆ ด้วยความ ระมัดระวังเอาใจใส่

ในหลักการนี้การดำเนินการอย่างระมัดระวังและรับผิดชอบเป็นหัวใจสำคัญของการ บริหารจัดการ การพัฒนา และการคัดเลือกเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ในเกษตรอินทรีย์ ความรู้ทาง วิทยาศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นใจว่า เกษตรอินทรีย์นั้นปลอดภัยและเหมาะ กับสิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้ทางวิทยาศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ประสพการณ์ จากการปฏิบัติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะสมถ่ายทอดกันมาก็อาจมีบทบาทในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่นกัน เกษตรกรและผู้ประกอบการควรมีการประเมินความเสี่ยง และเตรียมการป้องกันจากนำ เทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ และควรปฏิเสธเทคโนโลยีที่มีความแปรปรวนมาก เช่น เทคโนโลยีพันธุ วิศวกรรม การตัดสินใจเลือกเทคโนโลยีต่างๆ จะต้องพิจารณาถึงความจำเป็นและระบบคุณค่าของผู้ที่ เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ที่อาจได้รับผลกระทบ และจะต้องมีการปรึกษาหารืออย่างโปร่งใสและมีส่วน ร่วม

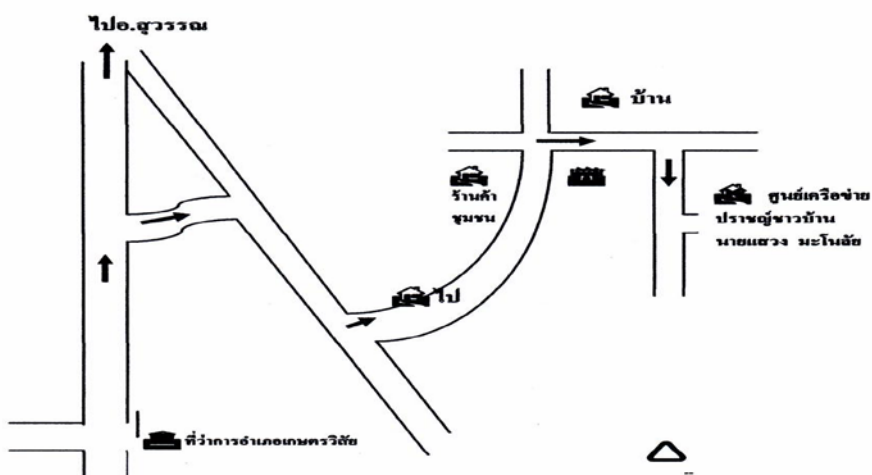
๓. การก่อตั้งและความเป็นมาของศูนย์ศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน

เมื่อปี ๒๕๔๐ ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ทั้งทางด้านวิชาการ และปัจจัยการผลิตในการทำไร่นาสวนผสม ต่อมาปี ๒๕๔๒ ได้รับการส่งเสริมการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริจากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดร้อยเอ็ด ปัจจุบันเป็นศูนย์เรียนรู้ และศึกษาดูงานของท้องถิ่น ทั้งนี้ ศูนย์ฯ ได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งแต่ ปี ๒๕๔๒ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม การเกษตรปลอดสารพิษ การจัดทำบัญชีครัวเรือน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพ การทำน้ำส้มควันไม้สำหรับงานเกษตร การผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ การผลิตปุ๋ยสัตว์อินทรีย์ การผลิตพืชผักปลอดสารพิษ การลดต้นทุนงานเกษตรด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การปรับพฤติกรรม และแนวคิดโดยยึดเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการปรับปรุงบำรุงดิน การดักล่อแมลงเพื่อทำอาหารว่าง และการทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงปลาในบ่อดินโดยใช้น้ำหมักจุลินทรีย์บำบัดน้ำเสีย และใช้วิธีการควบคุมจำนวนปลาแบบธรรมชาติ ความพร้อมของศูนย์ฯ ศูนย์มีอาคารฝึกอบรมที่สามารถรองรับเกษตรกรเข้ารับการฝึกอบรมได้ประมาณ ๕๐ คน มีห้องน้ำที่เพียงพอ มีฐานเรียนรู้และแปลงสาธิตภายในศูนย์ที่เหมาะสมตามหลักสูตรการฝึกอบรม

นายแสวง มะโนลัย ปราชญ์เดินดินคนทุ่งกุลารั้วไร่นาสวนผสม พออยู่พอกิน ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ตามรอยพ่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ แปลงพื้นที่ไร่นาจากที่เคยเพาะปลูกข้าวหอมมะลิ เปลี่ยนมาปลูกทุกอย่างที่กินได้ให้ผล ปลูกต้นไม้ ผลไม้ที่ดีได้ ,ต้นยางนา ,ขุดบ่อเลี้ยงปลา และปลูกมะพร้าว น้ำหอมริมสระบ่อน้ำ นี่ก็เพราะว่ามะพร้าวน้ำหอมต้องการน้ำมากเพื่อหล่อเลี้ยงตนเองตลอดเวลาจนถึงช่วงออกผลผลิตเป็นลูกมะพร้าว ใช้ระยะเวลาปลูกเพียง ๔-๕ ปี ก็ได้ผลได้ลูกมะพร้าวน้ำหอมที่มีรสชาติ มีผลโตสม่ำเสมอทั้งทะลาย น้ำหนักผลประมาณ ๙๐๐ กรัม ต่อผล ผลยาวรีเล็กน้อย และตรงกันเป็นจิบเล็กน้อย น้ำมีรสหวานและกลิ่นหอม เนื้อนุ่มรสชาติกลมกล่อม ทุกวันนี้มีพอกินพอขายให้คนทั่วไปในชุมชนข้างเคียง นอกจากนั้น บ่อปลา มีปลานิล ปลาไน ขอบบ่อเลี้ยงไก่ เป็ด พืชผัก ข้าว ตะไคร้ เลี้ยงโค-กระบือ ได้ปุ๋ยคอก มีกินมีใช้ เหลือกินขาย มีเงินเก็บ มะพร้าวน้ำหอมพืชหลัก ขยายเต็มพื้นที่ สร้างเงิน สร้างงาน ให้คนทำกิน "สิบสลิ้ง อยู่พอกพออย่างสือว่าคะนิงหา สองสลิ้ง อยู่ในมือ หีบกำเอาไว้" วันข้างหน้ามั่งมีศรีสุข

สถานที่ตั้ง ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพนาฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอกเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด รหัสไปรษณีย์ ๔๕๑๕๐

แผนที่ศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายแสวง มะโนลัย

หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม

การเกษตรปลอดสารพิษ การจัดทำบัญชีครัวเรือน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพ การทำน้ำส้มควันไม้สำหรับงานเกษตร การผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ การผลิตปุ๋ยสูตรอินทรีย์ การผลิตพืชผักปลอดสารพิษ การลดต้นทุนงานเกษตรด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การปรับปรุงดิน และการปรับพฤติกรรม และแนวคิด โดยยึดเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการปรับปรุงบำรุงดิน การดักล่อแมลงเพื่อทำอาหารว่าง และการทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงปลาในบ่อดินโดยใช้น้ำหมักจุลินทรีย์บำบัดน้ำเสีย และใช้วิธีการควบคุมจำนวนปลาแบบธรรมชาติ

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงาน ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีและปรัชญาการดำเนินชีวิต โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวในหนังสือ “เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์” ว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์นั้นมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นชีวิตที่ดีงาม” จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสาม มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกัน^{๔๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม” ว่ามนุษย์ในสังคมจะมีความสุขอย่างแท้จริงได้ต้องดำเนินชีวิตถูกต้องดีงาม คือ ต้องปฏิบัติถูกต้องต่อชีวิตตนเอง

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๖๒.

ต่อผู้อื่น ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งต่อเทคโนโลยีต่างๆ การดำเนินชีวิตมองในแง่หนึ่งก็คือ การประกอบกิจกรรมหรือกระทำการงานต่างๆ โดยเคลื่อนไหวแสดงออก เป็นพฤติกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เรียกว่า ว่า ทำ พูด คิด การดำเนินชีวิตที่ต้องได้ผลดีก็คือการรู้จักทำ รู้จักพูด รู้จักคิด หรือที่เรียกว่า ทำเป็น (รวมทั้งผลเป็น) พูดเป็น(สื่อสารเป็น) และคิดเป็น ในบรรดาการกระทำการงานต่างๆ การรู้จักคิดหรือคิดเป็น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการรู้จักดำเนินชีวิตหรือดำเนินชีวิตเป็น^{๘๘}

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน ได้ให้ความหมายของ “พุทธเศรษฐศาสตร์” ไว้ว่า หมายถึงการนำคำสอนของ พระพุทธเจ้ามาประยุกต์ เข้ากับแนวคิด ในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นมาจากอารยธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้น “เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับ ความพึงพอใจสูงสุด ภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด และสามารถทำให้สังคม ได้บรรลุถึงสวัสดิการทาง สังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน” ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “วิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่ง ศานติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุ ภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด”^{๘๙}

ประเวศ วะสี ได้ สรุปไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่เน้นเอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่เน้นที่ความเป็นผู้เจริญทุกด้าน เช่น การพึ่งตนเอง ความเพียร ความประหยัด ความมีเหตุผล ความพอประมาณ หรือมัชฌิมาปฏิปทา การต้องใช้ความรู้ การมีสติ การมีปัญญา โดยสรุปต้องมีความ ถูกต้องในทุกๆ ด้าน แม้ใช้คำว่าเศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นวิถีชีวิต แห่งความพอเพียง เป็นเศรษฐกิจนิยม เป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่มีศีลธรรม อันนำไปสู่สุขภาวะ ความสมดุลเป็นธรรม และความร่มเย็นเป็นสุข^{๙๐}

ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ ได้กล่าวถึงหลักปรัชญาการพัฒนาเพื่อความพอเพียงนั้นมีหลักสำคัญอยู่ ๗ ประการ ที่ทำให้เป็นฐานเศรษฐกิจได้ถาวรและมั่นคง ดังต่อไปนี้

- (๑) ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนา “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่”
- (๒) สร้าง “พลังทางสังคม” โดยการประสาน “พลังสร้างสรรค์” ของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” อาทิ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อใช้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน
- (๓) ยึด “พื้นที่” เป็นหลัก และใช้ “องค์กรชุมชน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่นๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริม สนับสนุน

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๘๙} อภิชัย พันธเสน, *พุทธเศรษฐศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๙๐} ประเวศ วะสี, *พุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์*, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

(๔) ใช้ “กิจกรรม” ของชุมชนเป็น “เครื่องมือ” สร้าง “การเรียนรู้” และ “การจัดการ” ร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนา “อาชีพที่หลากหลาย” เพื่อเป็น “ทางเลือก” ของคนในชุมชนซึ่งมีความแตกต่างทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะเศรษฐกิจ เป็นต้น

(๕) ส่งเสริม “การรวมกลุ่ม” และ “การสร้างเครือข่าย” องค์กรชุมชน เพื่อสร้าง “คุณธรรมจริยธรรม” และ “การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ” อย่างรอบด้าน อาทิ การศึกษาสาธารณสุข การฟื้นฟูวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

(๖) วิจัยและพัฒนา “กิจกรรมชุมชนครบวงจร” (ผลิต-แปรรูป-ขาย-บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชน และ “ฐานทรัพยากรของท้องถิ่น” ควรเริ่มพัฒนาจากวงจรขนาดเล็กในระดับท้องถิ่นไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้นระดับประเทศและระดับต่างประเทศ

(๗) พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มี “ศักยภาพสูง” ของแต่ละเครือข่ายให้เป็น “ศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชน” ที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้นๆ อย่างครบวงจร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษาดูงาน และฝึกอบรม^{๙๑}

อี.เอฟ. ชูเมกเกอร์ ได้กล่าวถึงปรัชญาเชิงเศรษฐศาสตร์ไว้ในหนังสือ “จิตต์แจ้วเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ” ว่าหลักปรัชญาซึ่งมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมของโลกตะวันออกมองมนุษย์ว่ามีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณที่จะต้องได้รับการพัฒนา แต่ฝ่ายวิทยาศาสตร์ซึ่งก้าวหน้ามาจากการค้นคว้าของสังคมตะวันตกไม่ยอมรับด้านจิตวิญญาณ ฉะนั้นการพัฒนาจากมุมมองของวิทยาศาสตร์คือการแสวงหาวัตถุเพิ่มขึ้น วัตถุคือสิ่งที่จะนำไปสู่ความสุขและสนุกสนานอันเป็นความต้องการของมนุษย์ แนวคิดนี้กำลังแพร่ขยายออกไปครอบคลุมโลก แต่ก็ยังแก้ปัญหของโลกไม่ได้ ตรงข้ามมันกลับนำไปสู่ปัญหาที่หนักหนาสาหัสเพิ่มขึ้นจากความโลภที่ไม่มีวันสิ้นสุด การบริโภคแบบสุดโต่ง ความฉ้อฉล ความโหดร้าย การเอารัดเอาเปรียบ ความอิจฉาริษยา ความทระนง ส่วนปรัชญาตะวันออกว่ามนุษย์ชาติแก้ปัญหไม่ได้เพราะเรายังไม่รู้ต้นตอของปัญหาที่แท้จริง และเราจะไปรู้ต้นตอของปัญหาจนกว่าเราจะรู้ว่าเราเป็นใครและเกิดมาเพื่ออะไร นั่นหมายความว่าเราจะต้องรู้จักตนเองเสียก่อน เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกล่าวถึงหลักธรรมที่ว่าด้วย “สัมมาอาชีวะ” ซึ่งเป็นข้อหนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ ของพระพุทธเจ้าโดยมองศาสนาพุทธในแง่เศรษฐศาสตร์ และมองว่า เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่อาจไปถึงทางตัน เขากล่าวว่า เรื่อง สัมมาอาชีวะคือ การเลี้ยงชีพชอบเป็นเรื่องที่สำคัญมาก และแสดงว่าพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของเรื่องเศรษฐกิจ และเสนอวิถีทางที่ถูกต้องในการแก้ปัญหามนุษย์^{๙๒}

ลักษณะวัต ปาละรัตน์ ได้กล่าวถึงที่มาของความรู้ไว้ในหนังสือ “พุทธญาณวิทยา” ว่าพุทธปรัชญายอมรับว่าประสบการณ์เป็นเครื่องมือสำคัญให้เข้าถึงความรู้ ทั้งระดับสามัญและระดับที่เหนือประสาทสัมผัสแต่พุทธปรัชญาก็มีความเห็นว่า ประสบการณ์ของมนุษย์นั้นมีขอบเขตที่จำกัด แต่ในทางตรงกันข้ามความรู้มีมากมายในส่วนที่ประสบการณ์ของมนุษย์ไม่อาจเข้าถึง ดังนั้น ความรู้ตั้งแต่พื้นฐานจนถึงระดับสูงสุดประสบการณ์เท่านั้นเป็นสิ่งที่พิสูจน์และยืนยันได้ ด้านความรู้ในพุทธปรัชญา

^{๙๑} ปิยะบุตร หล่อไกรเลิศ, เศรษฐกิจพอเพียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม็ค, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๙๒} อี.เอฟ.ชูเมกเกอร์, จิตต์แจ้วเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ, สมบูรณ์ ศกคิลป์ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๕๑.

เน้นให้เกิดความรู้แจ้งในตัวเองก่อนเป็นการสร้างความรู้โดยยึดตนเองเป็นหลักโดยให้มีความรู้แจ้งในชีวิตแล้วหลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้ กระบวนการรับรู้ของพุทธปรัชญาคือการรู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ๒ ระดับคือ ความรู้สามัญ และความรู้ระดับสูง ซึ่งความรู้ทั้งสองทดสอบว่าเป็นจริงได้ด้วยประสบการณ์ของตนเองจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และจิต^{๙๓}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) งานวิจัยเกี่ยวกับหลักปรัชญา

พระมหากษณะ ตรุโณ ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของคนไทยไว้ในบทความเรื่อง “การวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของคนไทยในเชิงปรัชญา” พบว่า คนไทยเหล่านั้นได้ดำเนินชีวิตตามจรรยาบรรณวิชาชีพด้วยและดำเนินชีวิตในเชิงปรัชญาด้วย ที่เห็นชัดเจนคือในเชิงญาณวิทยา คนไทยมีวิธีแสวงหาความรู้และมีวิธีการนำความรู้มาใช้ ในเชิงจริยศาสตร์ คนไทยมีความเพียรในการปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาที่ตนนับถือ ในเชิงตรรกศาสตร์ คนไทยส่วนใหญ่รู้จักใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต ในเชิงอภิปรัชญา คนไทยมีความคิดและมีคำตอบสำหรับปัญหาอภิปรัชญาเช่นเรื่องกำเนิดของโลกซึ่งมีคำตอบหลากหลาย และในเชิงสุนทรียศาสตร์ คนไทยมีความคิดหลากหลายในเรื่องเกี่ยวกับความงาม มีความซาบซึ้งในความงามของงานศิลปะ ในคำสอนทางศาสนา ในบทกวี และวรรณคดีต่างๆ

คนไทยประเภทต่างๆ กัน ประกอบอาชีพต่างๆ กัน มีการดำเนินชีวิตตามจรรยาบรรณวิชาชีพของตนและดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาที่ตนสนใจ รวมทั้งชอบครุ่นคิดปัญหาปรัชญาที่เป็นอุดมคติตามความสนใจและตามสภาพแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกให้ชีวิตเป็นไป และสนใจปฏิบัติตามหลัก จริยศาสตร์ของศาสนาที่ตนนับถือ เช่นหลักจริยศาสตร์ของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม เป็นต้น^{๙๔}

พระมหาวิรัตน์ อภิธมโม (เจ้าฟาง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พรมแดนความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท และเดวิด ฮิวม์” พบว่า แหล่งกำเนิดความรู้ทางพุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือเกิดจากการปฏิบัติตามหลักภาวนามยปัญญา และแหล่งกำเนิดความรู้ทางอ้อมได้จากการฟัง (สุตมยปัญญา) การคิด (จินตามยปัญญา) ส่วนแหล่งกำเนิดความรู้ของฮิวม์ ได้มาจากประสาทสัมผัส ประเภทความรู้ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและฮิวม์ แบ่งความรู้ออกเป็น ๒ ประเภทเหมือนกัน คือความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งระดับสมมติที่ได้จากประสาทสัมผัส และความรู้ระดับสูงสุด ที่สามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้^{๙๕}

^{๙๓} ลักษณะวัต ปาละรัตน์, พุทธญาณวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: เม็ดทรายพริ้นตัง, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

^{๙๔} พระมหากษณะ ตรุโณ, “การวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของคนไทยในเชิงปรัชญา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๑๖๑๐&articlegroup_id=๒๙๙ [๒๐ ต.ค. ๒๕๖๑].

^{๙๕} พระมหาวิรัตน์ อภิธมโม (เจ้าฟาง), “การศึกษาวิเคราะห์พรมแดนความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท และเดวิด ฮิวม์”, ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

นางโสภิตา จิระพงศ์ ได้กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย” ผลการศึกษาพบว่า หลักการดำเนินชีวิตของผู้นำเชิงพุทธ ต้องเริ่มจากการเป็นคนดีที่ถึงพร้อมทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม โดยมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ นาถกรรมธรรม ขาวาสธรรม สปัปฐธรรม ๗ พรหมวิหารธรรม และสังคหวัตถุธรรม การประพฤติตนเป็นผู้นำที่ดี โดยมีวิสัยทัศน์ กัลยาณมิตร และการบริหารปกครองที่ดี ด้วยหลักธรรมคือ อปทานิยธรรม อิทธิบาท ๔ อคติ ๔ และพละ ๔ สำหรับหลักการของอริยสัจ ๔ และโยนิโสมนสิการ เป็นหลักธรรมสำหรับความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต อันส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของผู้นำ

การศึกษาการดำเนินชีวิตของผู้นำในสังคมไทย ๑๕ ท่าน พบว่า การดำเนินชีวิตของท่านเริ่มจากการพัฒนาตนเป็นคนเก่ง มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม โดยอาศัยกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการเพื่อให้เกิดแนวทางนำไปสู่ความสำเร็จ มีคุณสมบัติของการการครองตน ครองคน ครองงาน และครองใจ อันเป็นมาตรฐานของการเป็นผู้นำที่ดี^{๗๖}

พระสมุห์สุรางค์ สุจินโณ (จันทรงาม) ได้กล่าวถึงปรัชญาบริโภคนิยมในงานวิจัยเรื่อง “สมชีวิตากับการแก้ปัญหาบริโภคนิยมในสังคมไทย” พบว่า ระบบบริโภคนิยมในสังคมไทย มีลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนคือ เป็นการรับเอาเทคโนโลยี ค่านิยม วัฒนธรรม รูปแบบการศึกษา และรูปแบบการบริโภคมาจากประเทศตะวันตกเพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะสามารถพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญทัดเทียมกับต่างชาติได้ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนไทย จนไม่หลงเหลืออัตลักษณ์ และความสงบสุขที่เคยมีมา ต้องแสวงหาวัตถุ และนำเข้าสินค้าราคาแพงมาปรุงแต่งชีวิตก่อให้เกิดความเสี่ยงในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมในปัจจุบัน

การนำหลักสมชีวิตามาประยุกต์ใช้ในชีวิตของคนไทย จะต้องคำนึงถึงการดำเนินชีวิตตามความเหมาะสมกับฐานะของแต่ละคน ซึ่งหลักการคือการเน้นให้รู้จักใช้ชีวิต การใช้จ่ายทรัพย์อยู่ในสังคมบริโภคนิยมได้อย่างมีความสุข หลักธรรมที่จะนำมาใช้ คือ หลักสมชีวิตานั้น จะทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณค่า ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม^{๗๗}

สมณฑา ศรีสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาในประเทศไทย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ผลการวิจัยพบว่า ๑) วิธีการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของเยาวชนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใน ๕ ด้าน มีดังนี้ (๑) ด้านเศรษฐกิจ นักเรียนมีการใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล พอประมาณ และประหยัด เท่าที่จำเป็น ใช้ชีวิตอย่างพอควร (๒) ด้านสังคม นักเรียนได้ช่วยเหลือสังคมหรือชุมชน มีการปลูกฝังจิตสำนึก

^{๗๖} นางโสภิตา จิระพงศ์ “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย”, **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๗๗} พระสมุห์สุรางค์ สุจินโณ (จันทรงาม), “สมชีวิตากับการแก้ปัญหาบริโภคนิยมในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

สาธารณะ นึกถึงผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม (๓) ด้านจิตใจ ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ ทำให้ตนเองมีจิตใจที่มั่นคง เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ (๔) ด้านสิ่งแวดล้อม มีการปลูกจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการเรียนรู้ มีการรักษาสีสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาและชุมชน (๕) ด้านวัฒนธรรม มีการสืบสาน วัฒนธรรมประเพณีเดิม การอนุรักษ์อาหารประจำท้องถิ่น อนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้าน และอนุรักษ์การใช้ภาษาประจำถิ่น^{๘๘}

นางสาวนีย์ พงศกรเสถียร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องญาณวิทยาในอัมมปัทฏฐกถา” ผลการวิจัยพบว่า ญาณวิทยาตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดมาจากการตรัสรู้ความจริงของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ก็นำเอาความรู้จริงนั้นมาประกาศแก่ชาวโลก แบ่งเป็น ๒ ระดับคือ ความรู้ระดับโลกียะ และความรู้ระดับโลกุตระ ซึ่งมีบ่อเกิดหรือแหล่งความรู้อยู่ ๓ ทาง ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ส่วนธรรมชาติของความรู้ได้แก่สังขาร ๒ คือ สมมติสังขารกับปรมาณสังขาร ความสมเหตุสมผลของความรู้ ได้แก่ โลกุตตรปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงซึ่งเป็นสัญญาชั้นพิเศษที่อยู่เหนือระดับสามัญธรรมดา^{๘๙}

๒) งานวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระมหาปทีป พรหมสิทธิ์ ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง” พบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นจริยศาสตร์ที่มุ่งการพึ่งตนเอง และยืนอยู่บนพื้นฐานของความเข้มแข็งด้วยลำแข้งของตนเองได้ โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผล ให้พอเพียงกับความต้องการ ของการบริโภคในครอบครัวเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือจากนั้นแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับถัดรองลงมาผลิตส่วนเกินที่จะออกสู่ตลาด จะเป็นกำไรของการเกษตร ในสถานการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนด หรือผู้กระทำต่อตลาดแทนที่ตลาดจะเป็นตัวทำหรือกำหนดเกษตรกรที่ดำเนินเช่นนี้ จะเป็นการลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างเสริมสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง^{๙๐}

พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฺฒโน (รณน้อย) ได้กล่าวถึงแนวคิดและวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสานในงานวิจัยเรื่อง “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน” พบว่า แนวคิดและวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จะพึงให้สำเร็จตามเป้าหมายได้ ปราชญ์อีสานได้ประยุกต์หลักพุทธธรรมที่จำเป็นในการทำงานลงไปด้วย กล่าวคือ มีอิทธิบาทธรรมเป็นต้น ซึ่งได้นำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน โดยมีความพอใจ พากเพียรที่จะทำงานมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ และมีวิจารณ์ญาณสอดส่อง ไตร่ตรองในการทำงานทุกอย่าง เช่น การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม

^{๘๘} สุมนทรา ศรีสวัสดิ์, “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาในประเทศไทย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, **ปริญาญาคุชภูมิตต** สาขาวิชาพุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๘๙} นางสาวนีย์ พงศกรเสถียร, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องญาณวิทยาในอัมมปัทฏฐกถา”, **ปริญาญาคุชภูมิตต** สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๙๐} พระมหาปทีป พรหมสิทธิ์, “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาคปรัชญา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔).

ที่นิยมใช้กันมาก คือ การหมั่นประชุมกันเป็นนิตย และการพร้อมเพรียงทำกิจร่วมกัน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้แนวคิดและวิธีการทำงานของปราชญ์อีสาน จึงนำไปแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธได้ ก็เนื่องจากว่าได้นำหลักพุทธธรรมไปปรับใช้แล้วแต่กรณีไปนั่นเอง^{๑๐๑}

พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี ได้กล่าวถึงหลักสันโดษ ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สันโดษ คือ ความพึงพอใจในผลสำเร็จ หรือผลได้ที่ตนสร้างขึ้นด้วยความบากบั่น ด้วยการทุ่มเทพลกำลังลงไป และโดยชอบธรรม^{๑๐๒}

พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว) ได้กล่าวถึงหลักความพอประมาณ ในงานวิจัยเรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ” ผลวิจัยพบว่า ความรู้จักพอประมาณได้เริ่มจากสมมติฐานภายใต้จิตสำนึกใน ตัวมนุษย์ และเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ตามหลัก ปฏิบัติที่คำนึงถึงศีลธรรมในการประกอบสัมมาอาชีพ โดยใช้สติปัญญาควบคุมความอยากและกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไปสู่การมีคุณภาพและจิตวิญญาณที่อิสระ^{๑๐๓}

พระวิทยา ญาณสโร (คัมภราชกูร์) ได้กล่าวถึงหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนาไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อำชีพทางการงาน รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอันเป็นหลักการดำเนิน

^{๑๐๑} พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฒโน (รณน้อย), “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๑๐๒} พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี, “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

^{๑๐๓} พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

ชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมอันเป็นหลักจริยธรรมที่ดงาม สอนให้รู้จักความพอดี พออยู่ พอกิน^{๑๐๔}

สมณฑา ศรีสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงแนวทางในการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาในประเทศไทย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นผู้ที่รู้จักการประหยัดและอดออม รู้จักการใช้จ่ายของตนเอง คือ ใช้อย่างมีเหตุผล ใช้อย่างพอประมาณ ใช้จ่ายอย่างประหยัด ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น ๒) ด้านสังคม ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีจิตอาสา รู้จักช่วยเหลือสังคมหรือชุมชน ปลุกฝังให้นักเรียนมีจิตสำนึกสาธารณะ รู้จักเสียสละ มีความสามัคคี รู้จักเผยแพร่องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง ๓) ด้านจิตใจ ควรส่งเสริมให้นักเรียนได้ปฏิบัติกิจทางศาสนาที่ตนนับถือ ๔) ด้านสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นผู้ที่รู้จักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการปลูกจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม ๕) ด้านวัฒนธรรม ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นผู้ที่รู้จักสืบสานวัฒนธรรมไทย ปลุกฝังมารยาทไทย ส่งเสริมให้นักเรียนทำอาหารท้องถิ่นที่ตนเองชอบ มีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีเดิม พื้นฟูอนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้าน โดยการให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีพื้นบ้าน^{๑๐๕}

นางสาวรติ เห่งจัน ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การจัดการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาฟาร์มนายณฤทธิ์ คำธิศรี ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดสกลนคร” ผลการวิจัย พบว่า ๑) นายณฤทธิ์พลิกพื้นผืนดินให้สามารถปลูกพืชได้จนประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ลักษณะการทำการเกษตรแบบผสมผสานไม่ใช้สารเคมี โดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา และป้อนุรักษ์ การจัดการปัจจัยการผลิตใช้หลักการจัดการด้วยคุณธรรม ความรู้ ภูมิคุ้มกัน มีเหตุมีผล และพอประมาณ ระบบการผลิตใช้หลักการผสมผสานภูมิปัญญากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เน้นการพึ่งพาปัจจัยภายในฟาร์ม และคำนึงถึงความปลอดภัยของตนเอง ครอบครัว ชุมชน ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ เกษตรกรมีการวางแผนทุกขั้นตอน มีการจัดการทรัพยากรเหมาะสมและคำนึงถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการสนับสนุนและการยอมรับจากภาครัฐ เอกชน และเกษตรกร^{๑๐๖}

^{๑๐๔} พระวิथा ญาณสาโร (คัมภีร์), “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๐๕} สมณฑา ศรีสวัสดิ์, “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาในประเทศไทย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, **ปรัชญาดุขบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๐๖} นางสาวรติ เห่งจัน, “การจัดการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาฟาร์มนายณฤทธิ์ คำธิศรี ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดสกลนคร”, **ปริญญาเกษตรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธและเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา” ว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายนั้น หากจะให้มีความคุ้มค่าที่แท้จริงและแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ก็จะต้องให้มี กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การแจกจ่าย การสร้างงาน จะต้องเป็น “สัมมาเศรษฐกิจ” คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ ทั้งร่างกายและจิตใจ รวมตลอดไปถึงสังคม ชุมชน ระบบนิเวศ และโลกเป็นส่วนรวมด้วย

๑๐๗

ประสพสุข ฤทธิเดช ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตชาวนาในทุ่งกุลาร้องไห้ ในงานวิจัยเรื่อง “การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้” ผลการวิจัยพบว่า ประวัติศาสตร์ชุมชนของคนทุ่งกุลาร้องไห้ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นชุมชนโบราณ มีอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปี จากหลักฐานโบราณคดีที่ขุดพบแสดงให้เห็นว่ามีการฝังศพ ปลูกข้าว ถลุงเหล็กและการผลิตเกลือในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนมีทุนทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำ ป่า และที่ดิน เป็นสังคมเกษตรกรรม และชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ในปัจจุบัน เป็นชุมชนไทยลาว ไทยเขมร และไทยส่วย ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยซ้อนทับชุมชนโบราณตั้งแต่ ๒๐๐ ปี ผ่านมาโดยยังรักษาทุนธรรมชาติจากระบบนิเวศบางส่วนไว้ได้ คือ มีแหล่งน้ำ ป่า และที่ดิน โครงสร้างสังคมของชุมชนที่ส่งผลต่อกระบวนการปรับตัวในสังคมเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านและแบบใหม่ คือ ในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านมีโครงสร้างสังคมเป็นครอบครัวแบบขยาย ระบบเครือญาติ มีอัตลักษณ์ร่วมกันทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทยลาว ได้แก่ การนับถืออำนาจผีเมือง เจ้าพ่อศรีนครเตา และไทยเขมรนับถืออำนาจผีบรรพบุรุษ ความสัมพันธ์กับรัฐเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนากระแสหลัก ส่วนในสังคมเกษตรกรรมแบบใหม่โครงสร้างสังคมเป็นครอบครัวเดี่ยว ใช้แรงงานเครือญาติลดน้อยลง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ยังคงอยู่ความสัมพันธ์กับรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนากระแสหลักและกระแสทางเลือก^{๑๐๘}

นางสุชานาถ บุญเที่ยง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปราชญ์ชาวบ้าน : การบูรณาการหลักคำสอนสู่การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในภาคอีสาน” ผลการวิจัยพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีสานเป็นผู้นำแนวคิดปรัชญาการดำเนินชีวิตที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างและการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งการใช้เป็นต้นแบบเพื่อกำหนดแผนงานหรือกิจกรรมส่งเสริมอาชีพในชนบท เพื่อการเสริมสร้างขีดความสามารถในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ทั้งนี้ควรมีการประยุกต์ใช้มิติทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม

^{๑๐๗} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๘.

^{๑๐๘} ประสพสุข ฤทธิเดช, “การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

ของชุมชนเพื่อทำให้กระบวนการพัฒนามีความสำเร็จและเป็นหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาก้าวหน้าต่อไป^{๑๐๙}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปราชญ์ชาวบ้าน ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับปราชญ์อีสานกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง และการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมทางพุทธปรัชญา ซึ่งในส่วนของปราชญ์ชาวบ้านในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ทำวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการทำการวิจัยในส่วนของปราชญ์ชาวบ้านในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะนายแสวง มะโนลัย ซึ่งผู้วิจัยสนใจในแนวคิดและหลักปรัชญาชีวิตที่ท่านได้ดำเนินและเผยแพร่แก่บุคคลอื่น ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานราชการ และหน่วยงานอื่นๆ โดยการเข้าไปศึกษาดูงานแปลงสาธิตและนำรูปแบบการทำเกษตรของนายแสวง มะโนลัย ไปใช้ในการดำเนินชีวิต

๒.๗ สรุป

การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเป็นไปของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยการประพฤติปฏิบัติต่อชีวิต อันประกอบด้วยความประพฤติและการปฏิบัติทั้งในทางกาย ทางวาจาและทางใจ ต่อดนเองและสังคม ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การดำเนินชีวิตที่เป็นกุศลกรรม มีผลที่ได้รับ คือ ความสุข ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า และ การดำเนินชีวิตที่เป็นอกุศลกรรม คือการดำเนินชีวิตในทางที่ชั่ว มีผลที่ได้รับ คือ ทุกข์ ทั้งในโลกนี้ และในโลกหน้านั่นเอง

การดำเนินชีวิตบางที่เรียกว่าปรัชญาการดำเนินชีวิตซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าท่าทีต่อชีวิตและคำว่ากรมองโลก เพราะคนมีท่าทีต่อชีวิตหรือมองโลกอย่างไรก็มักดำเนินชีวิตไปตามท่าทีหรือการมองนั้นๆ หลักศีลธรรมสำหรับชาวพุทธที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานสั่งสอนไว้มีมากมายหลายระดับ ทั้งที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตประจำวันและระดับที่สูงขึ้นไป หากพุทธศาสนิกชนทุกคนล้วนแต่ตั้งมั่นอยู่ในคำสั่งสอนของท่าน ย่อมบังเกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และในสังคมที่เราอาศัยอยู่อย่างแน่นอน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

หลักการดำเนินชีวิตตามแนวทางของทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม คือ จุดสมดุลยภาพในระหว่างรายรับและรายจ่ายการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับรายจ่ายนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญภาวะสมดุลจะควบคุมการวางแผนเพื่ออนาคต หลักคำสอนเรื่องการใช้จ่ายในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจุดสมดุลเกี่ยวกับรายได้และรายจ่าย ดังหลักโกศวิภาค ๔ คือ การแบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วนๆ เพื่อสะดวกในการจัดสรรอย่างเช่น ส่วนที่หนึ่งจ่ายในการดำเนินชีวิต ส่วนหนึ่งสำรองเป็นหลักประกันความมั่นคง และอีกส่วนหนึ่งเพิ่มทุนในอาชีพ การดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาจะต้องเป็นไปในฝ่ายความประพฤติด้านไม่มีโทษ จึงจะอำนวยความสุขที่แท้จริงได้ กล่าวคือจะต้องเป็นผู้แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ได้มาแล้วเลี้ยงตนและครอบครัวให้เป็นสุข เพื่อแบ่งปัน และใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้

^{๑๐๙} นางสุชานาถ บุญเที่ยง, “ปราชญ์ชาวบ้าน : การบูรณาการหลักคำสอนสู่การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในภาคอีสาน”, ดุษฎีนิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัมหาสารคาม, ๒๕๕๔) หน้า บทคัดย่อ.

นั้นอย่างมีสติสัมปชัญญะ โดยรู้เท่าทัน เห็นคุณเห็นโทษ ทางดีทางเสีย มีปัญญากำหนดให้เป็นอิสระ หลุดพ้น เป็นนายเหนือโรคทรัพย์ จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จได้ แม้แต่ในการดำเนินชีวิตคู่ หลักสมชีวิตาก็จะยังเป็นหลักสำคัญที่ผู้ใช้ชีวิตคู่จะช่วยกันประคับประคองฐานะของครอบครัวให้อยู่รอดปลอดภัยได้โดยที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องดำเนินชีวิตไปในทางเดียวกัน คือทั้ง ๒ ฝ่าย ต้องดำเนินชีวิตโดยธรรม จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

หลักของการดำเนินชีวิตตามหลักมัตตัญญูตานั้นจะต้องดำเนินชีวิตให้เกิดความเข้าใจถึงความยินดีและความต้องการของตนเอง คือ ไม่มากไป ไม่น้อยไป ในการบริโภค การใช้สอยปัจจัยสี่ เพื่อที่จะไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง เพราะถ้ามากไปก็จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพของตน และอาจจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย หัวใจสำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักมัตตัญญูตา เพื่อให้ชีวิตมีความพอดี พอเหมาะ พอประมาณ ในการดำเนินชีวิตสู่ความสงบสุข ในชีวิตประจำวัน ในการบริโภคปัจจัยสี่และการต่อสู้ชีวิตในสังคม สิ่งสำคัญที่สุดจะต้องมีก็คือความพอใจ เมื่อเรามีความพอใจแล้วจะทำให้เราเกิดความสุข เมื่อชีวิตมีความสุขแล้วก็จะป็นหนทางนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่อไป

ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ ๒ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๓ อำเภอ ๕ จังหวัด ได้แก่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอชุมพลบุรีและอำเภอนาหว้า จังหวัดสุรินทร์ อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอกะหรัง อำเภอสวรรคภูมิ อำเภอโพธาราม และอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอศีลาลาด อำเภอราชสีห์ และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอดงบังและอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ที่ได้ชื่อว่าทุ่งกุลาร้องไห้ มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ชนเผ่ากุลาซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยจากเมืองเมะตะมะ ประเทศพม่า ได้เดินทางมาค้าขายผ่านทุ่งแห่งนี้ ปกติแล้วชนเผ่ากุลาเป็นชนเผ่าที่มีความอดทนสูงมาก สูงาน สู้แดด ลม ฝน แต่เมื่อได้เดินทางผ่านทุ่งแห่งนี้ ที่มีพื้นที่กว้างขวางเหลือประมาณ ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน ไม่พบหมู่บ้านใดๆ เลย น้ำก็ไม่ดื่ม ดินไม้ก็ไม่มีที่จะให้ร่มเงา มีแต่ทุ่งหญ้าเต็มไปด้วยพืชร้าง พื้นดินก็เป็นทราย เดินทางยากลำบากเหมือนอยู่กลางทะเลทราย ทำให้คนพวกนี้ถึงกับร้องไห้ ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” ในอดีตทุ่งกุลาร้องไห้ในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนใหญ่จะแห้งแล้งมาก ส่วนในฤดูฝนน้ำจะท่วมทุกปี ใต้พื้นดินลงไปเป็นน้ำเค็ม ไม่สามารถทำการเกษตรได้ วิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จากอดีตถึงปัจจุบัน ยังมีความผูกพัน พึ่งพาอาศัยกันและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่น่าสนใจ ทำให้มองเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ว่ามีการปฏิบัติเรื่องประเพณีและความเชื่อที่เป็นแบบแผนอันก่อให้เกิดความสุขในชีวิต จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีวัฒนธรรมบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การออกไปทำงานต่างพื้นที่ การอยู่กันเป็นครอบครัวขนาดเล็ก เป็นต้น แต่โดยภาพรวมวิถีชีวิตส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการทำประมงบ้างบางพื้นที่ (จับปลาน้ำจืด)

ปราชญ์ชาวบ้าน จึงเป็นคำเรียกขานในเชิงยกย่องบุคคลที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญ และนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยก้าวข้ามขีดจำกัดของการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและคำที่มักจะมาควบคู่กันกับปราชญ์ชาวบ้าน คือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมา

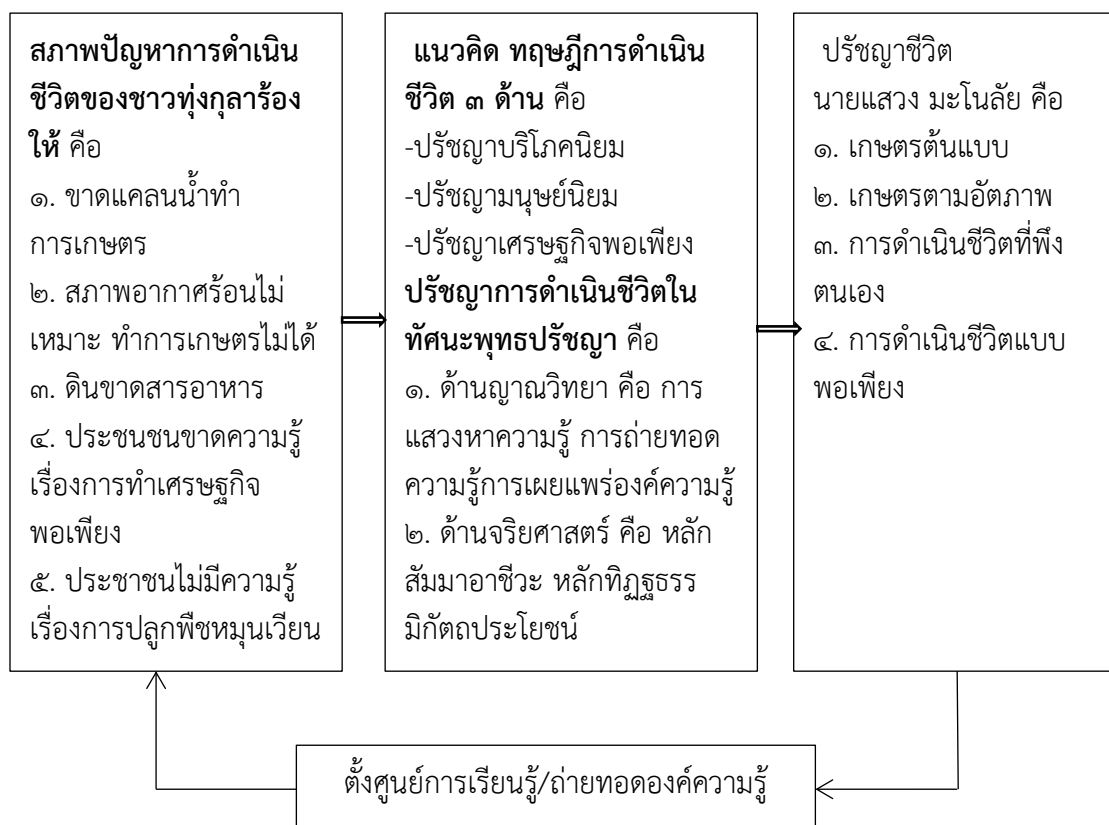
ทั้งทางตรง ได้แก่ การสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติเอง และทางอ้อม ได้แก่ การเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชน หรือความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

ประเพณีของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นลักษณะการจัดประเภทความชำนาญของผู้มีความรู้ความสามารถในสาขาต่างๆ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านนั้นเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ผูกพันกับธรรมชาติจนเกิดองค์ความรู้ มนุษย์มีความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมที่กระทำสืบต่อกันมาจนกลายเป็นองค์ความรู้ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรม อันเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น เมื่อสรุปรวบยอดแล้วปราชญ์ชาวบ้านเป็นเรื่องเกี่ยวกับ อาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพ เป็นต้น

นายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านผู้ได้รับแรงบันดาลใจที่ทำเนื่องจากเศรษฐกิจไม่ดีและมีภาวะฝนแล้งทำให้มีหนี้สินมาก จึงทำให้ตัดสินใจผันตัวเองโดยการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรแนวใหม่ตามแนวพระราชดำรินิรัชกาลที่ ๙ ตอนแรกก็ทำเล็กๆ ก่อน ต่อมาขยายใหญ่ขึ้นทางรัฐก็เห็นว่ามีความตั้งใจก็เข้ามาสนับสนุนส่งเสริม จนปัจจุบันกลายเป็นฐานเรียนรู้ของเกษตรกรที่มาศึกษาดูงานทั่วประเทศ นายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความชำนาญในหลากหลายศาสตร์ อันเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ปุ๋ยหมัก กิจกรรมเกื้อกูลการหมุนเวียนวงจรเกษตร และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับปรัชญาการดำเนินชีวิต หลักพุทธธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต และการลงภาคสนามสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวិเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาจากตำราวิชาการ หนังสือ เอกสาร งานวิจัย และการศึกษาภาคสนามโดยวิธีสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลเพื่อใช้ในการ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตามรูปแบบการวิจัยเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยผู้วิจัยได้กำหนด วิธีดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ขอบเขตการวิจัย

๓.๒.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๓.๒.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๓.๒.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

๓.๒.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้การในการวิจัย

๓.๔ วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ตามวิธีอุปนัย (Inductive Method)

๓.๒ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยดังนี้

๓.๒.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี การดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน

๓.๒.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับ “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ดังนี้

(๑) แนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา

(๒) ประวัตินายแสง มะโนลัย และบริบทของทุ่งกุลาร้องไห้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญา การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ตามแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้าน

(๓) ปรัชญาชีวิตของนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่สังคม

๓.๒.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ ๒ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๓ อำเภอ ๕ จังหวัด ได้แก่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอชุมพลบุรีและอำเภอดำรง จังหวัดสุรินทร์ อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอโพธิ์ชัย และอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอศีลาลาด อำเภอราษีไศล และอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอค้อวัง และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สร้างปราชญ์ชาวบ้านคนสำคัญคือนายแสง มะโนลัย ผู้มีภูมิลำเนาอยู่บ้านเลขที่ ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพธิ์ฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้มีความชำนาญพิเศษในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าว น้ำหอม กิจกรรมเกี่ยวกลการหมุนเวียนวงจรเกษตรและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีแปลงสาธิตปลูกพืชอินทรีย์ ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติมากมายเช่น ปี ๒๕๕๑ หมอดินอาสา ปี ๒๕๕๔ เกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง ปี ๒๕๕๕ เกษตรกรดีเด่นสาขาเกษตรอินทรีย์

๓.๒.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยพิจารณาจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนายแสง มะโนลัย และผู้นำวิธีการดำเนินชีวิตของนายแสง มะโนลัยไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตของตนจนประสบความสำเร็จ เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง และเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย

๑) นักวิชาการด้านการเกษตร	จำนวน ๕ คน
๒) ประชาชนชาวบ้าน	จำนวน ๕ คน
๓) เกษตรกร	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๒๐ คน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

๑. นางมยุรี สัตย์ไพศาล	ผอ.กศน. เกษตรวิสัย
๒. นางจิราวัลย์ ซาเหลา	ผอ.กศน. เมืองร้อยเอ็ด
๓. นางสาวเพ็ญแก้ว ดงโย	ผอ.กศน. อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ
๔. นายบุญร่วม กิ่งเกตุ	รักษาการ นายก อบต.ดงครั่งน้อย
๕. นายสมหมาย สีเนหะ	เกษตรตำบลอำเภอเกษตรวิสัย
๖. นายกฤษณะพงศ์ หงษ์ทะนี	พัฒนาการประจำตำบลดงครั่งน้อย
๗. น.ส.สุคนธ์รักษ์ พิมพ์หิน	ผอ.รพ.สต. ดงครั่งน้อย
๘. นายกิตติภูมิชัย วงศ์สนิท	ปลัดอำเภอเกษตรวิสัย
๙. นายนิติพงษ์ ละครลา	ผอ.ร.ร. พุ่งกุลาประชารัฐ
๑๐. นายสมนึก โนรีรัตน์	ผอ.โรงเรียนบ้านดงครั่งน้อย
๑๑. นายนิพล นครวงษ์	กำนันตำบลดงครั่งน้อย
๑๒. นายสุวรรณ บุญสงค์กา	ผู้ใหญ่บ้านบ้านโพนฮาด หมู่ที่ ๑๒
๑๓. นางสาวศิริทรัพย์ สังฆพันธ์	ผอ.กองคลัง อบต.ดงครั่งน้อย
๑๔. นายสมบัติ พนมเขต	ปราชญ์ชุมชน
๑๕. นายสุรสิทธิ์ มะโนลัย	เกษตรตำบลบ้านฝาง
๑๖. นายวิไล หงษ์ทะนี	กำนันตำบลกำแพง
๑๗. นางกรรณิการ์ มีมา	กำนันตำบลดงครั่งใหญ่
๑๘. นางวิษณุดา สิทธิสาร	หัวหน้า กศน. ตำบลดงครั่งน้อย
๑๙. นายอุล ศาลางาม	หัวหน้า กศน. ตำบลทุ่งทอง
๒๐. นายชนัฐพงษ์ นามชนะ	หัวหน้า กศน. ตำบลกำแพง

๓.๒.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการลงพื้นที่ในการวิจัยไว้ดังนี้

๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑ – ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ประชาชนชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นการสัมภาษณ์ถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับหลักปรัชญาและแนวคิดของนายแสวง มโนลัย ที่ใช้ในการดำเนินชีวิต โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นฐานในการสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เฉพาะในบางประเด็นที่ได้ข้อมูลไม่ชัดเจนและครบถ้วน

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Co-observation) เพื่อสังเกตการณ์การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น และกิจกรรมการสนทนากลุ่ม

๓) สมุดจดบันทึกข้อมูลภาคสนามเพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มและบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการทำวิจัย

๔) เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพ เป็นการบันทึกการเข้าร่วมกิจกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อตรวจสอบและยืนยันข้อมูลจากการจดบันทึกในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

๓.๔ การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัยผู้วิจัยได้มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์สังเคราะห์จนได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ จากนั้นนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์มาสร้างเป็นคำถามในการสนทนากลุ่ม (Focus group) และสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นฐาน

๒) นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่สร้างขึ้นไปปรึกษาที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อขอคำแนะนำและตรวจสอบความเหมาะสมของคำถามเพื่อใช้ในการวิจัย

๓) ปรับปรุงแบบคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก ตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษางานวิจัย แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่านในการตรวจสอบความเหมาะสมเชิงเนื้อหา ภาษา และวิธีวิจัยประกอบด้วย

(๑) พระครูภวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร.

(๒) ผศ.ดร.ชาญชัย ฮวดศรี

(๓) ผศ.ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพจน์

(๔) ผศ.ดร.ประยูร แสงใส

(๕) ผศ.ประกอบ มีโคตรทอง

๔) นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่านที่ให้ข้อเสนอแนะไปปรึกษาที่อาจารย์ปรึกษางานวิจัยเพื่อขอข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๕) ปรับปรุงแบบคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก ตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษางานวิจัย

๖) จัดพิมพ์เครื่องมือวิจัยฉบับสมบูรณ์แล้วนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

๓.๕ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

การทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนเพื่อการวิจัยไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเกี่ยวกับแนวคิดการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมและดีงาม โดยมีหลักพุทธจริยศาสตร์เป็นฐาน จากนั้นจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ ๒ การดำเนินการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราษฎ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

- ๑) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย จำนวน ๒๐ คน
- ๒) ผู้วิจัยนัดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๐ คน มาให้ข้อมูลเพื่อการสัมภาษณ์
- ๓) จัดสนทนากลุ่ม (Focus group) ๑ ครั้ง เพื่อสนทนาถึงปรัชญาชีวิต และการทำคุณประโยชน์ของนายแสวง มะโนลัย
- ๔) การสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยเครื่องมือที่สร้างขึ้นและได้ผ่านตรวจสอบความเชื่อมั่นแล้ว เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ครบถ้วนและชัดเจน

๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) นำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เสนอต่อให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๐ คน เพื่อขออนุญาตดำเนินการการวิจัย และลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการทำวิจัย โดยการทำกิจกรรมกลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒) ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่ ด้วยการทำกิจกรรมกลุ่ม การสนทนากลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์เชิงลึก ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลและขอความร่วมมือในการวิจัยจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓) อบรมผู้ช่วยการวิจัย โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินการวิจัยและทำความเข้าใจขั้นตอนการเก็บข้อมูลและขอความร่วมมือในการวิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๔) ผู้วิจัยกำหนดนัดหมาย วัน เวลาและสถานที่ ที่จะทำกิจกรรมกลุ่ม การสนทนากลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์เชิงลึก

๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ การสังเกตการณ์ การสนทนากลุ่มย่อย การจดบันทึก โดยการเสนอข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ ด้วยการตีความ การแปลความ และการจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์แล้ววิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิธี (Descriptive Analysis) ตามหลักการของอุปนัยวิธี (Inductive Method) โดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นแนววิเคราะห์เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงที่ได้จากการวิจัยโดยกำหนดการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

๑) จัดหมวดหมู่ข้อมูลจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้มาทั้งหมด

๒) แยกแยะข้อมูลในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นระบบ

๓) เปรียบเทียบข้อมูลถึงลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบ ๓ เสา้ เพื่อหาความสอดคล้องกันของข้อมูล ประกอบด้วย ๑) ข้อมูลจากพระไตรปิฎก ๒) ข้อมูลจากเอกสารวิชาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ ๓) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

๔) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธีโดยวิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้ถึงหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิตของนายแสวง มโนลัย

๕) สรุปการวิเคราะห์ข้อมูล และอภิปรายผล

๓.๘ การพิทักษ์สิทธิกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการเข้าร่วมการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึงเหตุผลและวัตถุประสงค์ของการวิจัยแก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๐ คน มีความยินยอม และสมัครใจเข้าร่วมการวิจัยโดยไม่มีการบังคับใดๆ ดังนั้นผู้วิจัยที่มีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ จึงได้ขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดในการตอบแบบสัมภาษณ์ ในการนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีสิทธิในการตอบหรือปฏิเสธในการตอบแบบสัมภาษณ์ได้ และในระหว่างการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถยกเลิกหรือปฏิเสธในการตอบคำถามได้ โดยไม่มีข้อแม้ใดๆ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดจะเก็บเป็นความลับ และในการนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้จะนำเสนอเป็นแบบภาพรวมทั้งหมดเพื่อไม่ทำให้เกิดผลกระทบแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถ้าผลของวิจัยครั้งนี้ก่อให้เกิดผลเสียต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยขอรับผิดชอบต่อผลเสียที่เกิดขึ้นแต่เพียงผู้เดียว

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๔.๑ ด้านแนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา

๔.๒ วิถีชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

๔.๓ วิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ ด้านแนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาผลการวิจัยพบว่า

ในการดำเนินชีวิตของของมนุษย์อาศัยความเชื่อและทัศนะต่างๆ ตามที่ตนมี หรือความเชื่อที่ตนยึดถือที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มักจะมีความแตกต่างกันไปในสังคม อาศัยทัศนะความเชื่อที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ ที่ยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติว่าดีงามถูกต้อง ซึ่งในการศึกษาเพื่อให้เข้าใจหลักดำเนินชีวิต ซึ่งหลักการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การประพฤติและการปฏิบัติต่อชีวิตของตนตามหลักคำสอนที่มีในพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงสัมมาปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติอย่างละเอียดถูกต้องที่ขยายความปัญญา ศิลและสมาธิที่ เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้องว่า เหตุแห่งความทุกข์ที่สำคัญคือตัณหา และตัณหาก็มิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ ต้องมีกระบวนการเกิดตัณหา และเมื่อตัณหาเกิดแล้วนำไปสู่อุปทานและกระบวนการเกิดแห่งทุกข์อย่างสมบูรณ์ และเห็นว่ากระบวนการเกิดทุกข์จะหมดไปเมื่ออวิชชาสิ้น ไป เมื่อปัญญาเกิดมาแทนอวิชชาดับไป กระบวนการแห่งทุกข์ก็หมดไป เมื่อแสงสว่างส่องมาความมืดก็หายไป ความเห็นถูกต้องดังกล่าว เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การทำลายเหตุแห่งทุกข์อย่างถอนรากถอนโคน พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์หรือสัมมาปฏิบัติตามทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา ไว้ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาทิฐิ เป็นอริยมรรคข้อแรกในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นมรรคที่สำคัญคือเป็นหัวหน้าแห่งอริยมรรคที่เหลืว่าจะมีอริยมรรคข้ออื่นๆ เกิดขึ้นตามมา สัมมาทิฐิ

หมายถึง เห็นชอบหรือปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ ๔ องค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติในสัมมาทิฐิ คือ

- ๑) ความรู้ในทุกข์
- ๒) ความรู้ในทุกขสมุทัย
- ๓) ความรู้ในทุกขนิโรธ
- ๔) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

สภาวะธรรมในมรรคมองค์ ๘ ข้อสัมมาทิฐิมีลักษณะดังนี้

ปัญญา กิริยาที่รู้จัก ความวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องละกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทับ ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ฉม่วิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

ลักษณะ ๑๑ ประการของสัมมาทิฐิ มีดังนี้

- ๑) ทัสสนะ แปลว่า เห็น การเห็นในที่นี้เป็นลักษณะของปัญญา คือ เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาของรูปนาม เห็นอริยสัจ เห็นนิพพาน
- ๒) ปหานะ แปลว่า ละ คือ ละความเห็นผิดต่างๆ เห็นว่า มรรค ผล นิพพานไม่มี
- ๓) อุปัตถัมภะ แปลว่า อุปถัมภ์ค้ำชู คือ เป็นอุปการะต่อสหชาติธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นร่วมกัน เช่น สัมมาสังกัปปะ เป็นต้น
- ๔) ปริยาทานะ แปลว่า คือบำงา คือ คือบำงากิเลสทั้งหลายในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคขึ้นไป
- ๕) วิโสธนะ แปลว่า ให้บริสุทธิ์หมดจด คือ ยังจิตให้บริสุทธิ์ด้วยปฏิเวธ
- ๖) อธิษฐานะ แปลว่า ตั้งมั่น คือ ตั้งใจมั่น ได้แก่ มั่นอยู่กับรูปนาม ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา และตั้งมั่นอยู่กับมรรค ผล นิพพาน
- ๗) โวทานะ แปลว่า ผ่องแผ้ว คือ ยังจิตให้ผ่องแผ้วจากกิเลสทั้งหลาย
- ๘) วิเสสาคิมะ แปลว่า บรรลุคุณวิเศษ คือบรรลุโสดาปัตติมรรค เป็นต้น
- ๙) ปฏิเวธะ แปลว่า แสงตลอด คือ แสงตลอดปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ
- ๑๐) อภิสมยะ แปลว่า ตรัสรู้ คือ ตรัสรู้สัจจะ ๔ ได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
- ๑๑) ปติฏฐापนะ แปลว่า ยังจิตให้ตั้งอยู่ในนิโรธ คือเข้าถึงพระนิพพาน

๒) สัมผัสกับปะ ความดำริหรือความคิดที่ถูกต้อง คือความคิดที่มีปัญญาเป็นแสงสว่างนำหน้า มิให้กระบวนการค้นหาตั้งต้นได้ พระพุทธเจ้าได้แสดงสัมมาสังกับปะไว้ว่า เป็นความดำริที่ไม่หมกมุ่นในกาม พยาบาทและการเบียดเบียน ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตที่เห็นได้ชัดว่า ถ้าความดำริในกามเกิดขึ้นเต็มที่ กามตัณหาและภวตัณหาก่เกิดขึ้น ถ้าความดำรินั้นไม่สมหวังก็จะเปลี่ยนเป็นความโกรธ พยาบาท และเบียดเบียน ซึ่งก็คือวิภวตัณหานั่นเอง สัมมาสังกับปะจึงเป็นความดำริที่สอดคล้องกับสัมมาทิฐิที่มีให้กระบวนการแห่งทุกข์ตามระบบปฏิจจสมุปบาทเกิดขึ้นได้ เปลี่ยนทางแห่งความดำริผิดที่นำโดยกามให้มาเป็นความดำริออกจากกาม ไม่พยาบาทและไม่เบียดเบียน เป็นต้น

๓) สัมมาวาจา การสื่อสารที่ถูกต้อง ดังามเป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์ กล่าวคือไม่สื่อสารด้วยจิตใจที่ห่อหุ้มไปด้วยตัณหา ไม่พูดเพื่อตอบสนองตัณหา ไม่พูดเพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาบำรุงบำเรอตัณหา แต่พูดเพื่อความเข้าใจด้วยการไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพื่อเจ้อ เพราะคำพูดเหล่านี้ล้วนปรุงแต่งออกมาขณะที่ตัณหาอัดแน่นอยู่เต็มหัวใจ เมื่อถวเ้นจากคำพูดดังกล่าวสื่อสารบนพื้นฐานของความจริงอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะ และที่สำคัญผู้รับสารจากการสื่อสารแล้วฉลาดสงบเย็นเป็นประโยชน์จึงเรียกว่าเป็นการพูดจาถูกต้อง

๔) สัมมากัมมันตะ การทำงานถูกต้อง คือ การงานที่ไม่เป็นที่ตั้งของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน แต่ดูการทำงานเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของการปฏิบัติธรรม ทำงานไปดับกิเลสไป เพราะในการทำงานถ้ามีสติ มีปัญญา มีสมาธิ มีศีล อยู่อย่างครบถ้วน จึงถือเป็นการเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับวิถีธรรมเข้าด้วยกันประสานกันอย่างกลมเกลียว งานก็ได้ใจก็บริสุทธิ์ เพราะยังทำงานธรรมะยิ่งองงาม เพราะงานนั้นมีสติและปัญญาเป็นแสงสว่างนำทางตลอดเวลา

๕) สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง ซึ่งรวมทั้งการทำงานและการเลือกอาชีพ และการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาจากการประกอบอาชีพอย่างถูกต้องเหมาะสมคุ่มค่า การงานอาชีพที่เอื้อเพื่อต่อการดับทุกข์ ต้องเป็นอาชีพที่ทำไปเพื่อเลี้ยงกายและเลี้ยงใจให้มีสุขภาพดีพอๆ กัน กล่าวคือให้ร่างกายแข็งแรงพอที่จะต้านทานโรคภัยไข้เจ็บและจิตใจแข็งแรงพอจะต่อต้านการรุกรานของกิเลส ร่างกายสมบูรณ์ไร้โรคภัยเบียดเบียนใจสมบูรณ์ไร้กิเลสสามารถทน

๖) สัมมาวายามะ ความพากเพียรถูกต้อง คือ พากเพียรที่จะขจัดกิเลสที่เกิดขึ้นแล้วหรือเคยเกิดให้หมดไป ระวังกิเลสที่จะเกิดใหม่มิให้เกิดขึ้นอีก เมื่อจิตว่างจากการรบกวนของกิเลสก็ถือโอกาสทำปัญญา ศีลและสมาธิ ให้มีมากขึ้นตามลำดับ เพื่อปิดช่องทางของกิเลสที่จะเข้าไปรบกวนใจ แม้ว่าจะสร้างกุศลคือ ปัญญา ศีล และสมาธิ ให้เข้มแข็งได้ตามความเหมาะสมแล้วแต่ถ้ายังไม่มั่นคงจริงเสร็จสิ้นเด็ดขาดจริงๆ ก็ยังประมาทไม่ได้จะต้องหมั่นประกอบกุศลอยู่เนืองๆ

๗) สัมมาสติ คือ ความรู้สึกตัวทั่วพร้อมอย่างถูกต้อง เป็นนายทวารสำคัญที่จะเฝ้าดูอาคันตุกะที่เข้ามาเยี่ยมเยียนใจ สติจึงต้องทำหน้าที่ตามดูตามรู้ตามเห็นอย่างใกล้ชิดในกาย ทั้งกายคือกองลม กายคือกองธาตุ ๔ และกายคือตัวกู ซึ่งเป็นต้นตอของความทุกข์ทั้งปวง ตัวกูเกิดมาแล้วกระบวนการเกิดทุกข์ก็เกิดบนความรู้สึกแห่งความมีตัวกูของกูนั่นเอง ความรู้สึกสำคัญมันหมายความว่าตัวกูหรือของกูเหมือนกล่องบรรจุข้อมูลแหล่งความทุกข์ทั้งปวง ถ้ากล่องนี้ไม่มีข้อมูลแห่งทุกข์ ทุกข์ก็มิได้หน้าที่สำคัญของสติคือระมัดระวังไม่ให้เกิดการปรุงแต่งกายใดกายหนึ่งว่าเป็นตัวกูแต่รักษาธรรมชาติ

อันบริสุทธิ์เอาไว้ สติทำหน้าที่คอยดูความรู้สึกที่เป็นไปตามธรรมชาติ ว่ามีตัณหาแทรกเข้ามาบ้างหรือไม่ ถ้าตัณหาแทรกคราวใดความรู้สึกที่เป็นหน้าที่ของจิตชนิดหนึ่งจะเสียความบริสุทธิ์ทันที รากของตัณหาจะเริ่มงอกออกมาเมื่อรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ ทั้ง กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ก็เกิดตามมาทันที มีบวรมีสบสวิงสวายขุนวายตึงเครียด หัวเราะและร้องไห้ แต่ถ้าสติมาทันความพอใจและไม่พอใจดับไป จิตปกติทำหน้าที่ตามธรรมชาติอันบริสุทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ สติยังทำหน้าที่ดูแลจิตให้ปกติ ไม่ฟูไม่แฟบ ไม่ขึ้นไม่ลง เพราะถูกโลกธรรมทั้งฝ่ายที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจมากระทบ นอกจากทำหน้าที่ดูจิตแล้วยังดูธรรม คือ ธรรมชาติที่เกิดกับจิตว่าเป็นกุศลหรืออกุศล มีคุณหรือมีโทษ ทำลายหรือรักษาความบริสุทธิ์ของจิตมากน้อยเพียงใด สติเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะกลั่นกรองกระบวนการทำงานของจิตให้เป็นไปอย่างมีดุลยภาพ

๘) สัมมาสมาธิ ความมั่นคงแห่งจิตอย่างถูกต้อง คือ มั่นคงหนักแน่นจนสามารถทำงานสอดประสานกับปัญญาจัดตัณหาได้อย่างรวดเร็วทันทั่วทั้งที่ สัมมาสมาธิทำหน้าที่ปกป้องรักษาความบริสุทธิ์ของจิต ความมั่นคงของจิต และความอ่อนโยนยืดหยุ่นของจิต ที่พร้อมจะทำหน้าที่รับรู้ในเรื่องราวต่างๆ อย่างไม่หวั่น ไหวเปราะเปื้อน สัมมาสมาธิที่สูงสุดก็คือความสงบใจอยู่ในอารมณ์เดียวไม่หวั่นไหวออกแวกไปเพราะความพอใจหรือความไม่พอใจมากระทบ มีสติสัมปชัญญะทำงานร่วมกันอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นความมั่นคงที่สมบูรณ์สามารถเผชิญหน้าอารมณ์ได้ทุกชนิดแต่ไม่ติดอารมณ์ใดๆ เหมือนใบบัวสามารถอยู่ในน้ำก็ได้บรรจุน้ำก็ได้ แต่น้ำไม่ซึมซาบ ไม่ติดใบบัว จิตของผู้ที่เห็นโทษของตัณหาแล้วหาหนทางออกจากตัณหาได้ด้วยการทำกาย วาจา และใจให้ถูกต้องด้วยการตัดรากถอนโคนมิให้ตัณหาเกิดอีก ความทุกข์จะเกิดอีกไม่ได้ ทางเส้นนี้เป็นอิสระจากบวกลหรือลบ หรือเรียกว่าทางสายกลาง คือไม่ติดทั้งบวกลและลบ ไม่ติดอยู่กับความพอใจหรือไม่พอใจ แต่หลุดพ้นไปจากขั้วทั้งสองดำรงมั่นอยู่ในความเป็นปกติ มีพลังมั่นคงไม่เป็นบ่อเกิดแห่งตัณหาได้เพราะไม่มีเงื่อนไขใดๆ ให้ตัณหาเกิดได้เมื่อกล่าวโดยรวมถึงหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาแล้วก็คือกระบวนการพัฒนาตน หรือกระบวนการพัฒนาชีวิตที่มีกล่าวไว้ครอบคลุมหลักคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา ๓ ได้แก่

๑) การดำเนินชีวิตด้านศีลสิกขา

เป็นข้อประพฤติและข้อปฏิบัติที่ควรกระทำในการดำเนินชีวิต ไม่ให้ล่วงละเมิดผิดศีลธรรมในทางกายซึ่งรวมถึงวาจาที่ได้แสดงออกมาแล้วด้วย และยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ทั้งนักบวชผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม หรือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นหลักธรรมที่ควรปฏิบัติในหมู่มนุษย์ในสังคม คือ เรื่องศีลเป็นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่จุดหมายอันสูงสุด โดยเริ่มที่ศีล ดังที่ว่า ศีลเป็นที่ตั้ง และเป็นบ่อเกิดของความดีทั้งหมด เป็นประธานของหลักธรรมทั้งปวง ดังนั้นในการดำเนินชีวิตในสังคมจะให้เกิดมีความสุข จะต้อง มี “ศีล” เป็นพื้นฐาน เป็นที่ตั้ง

๒) การดำเนินชีวิตด้านสมาธิสิกขา

สมาธิเป็นกระบวนการพัฒนาไปสู่จุดหมายขั้นสูงสุดของชีวิตมนุษย์ นอกจากศีลแล้วสังคมยังต้องการสมาธิมาเป็นองค์ประกอบในส่วนที่ต่อเนื่องให้เกิดการแก้ปัญหาต่างๆ อย่างถูกต้อง และ

เป็นระบบแบบแผนยิ่งขึ้น คือ สัมมาวายามะ ได้แก่ เพียรพยายามชอบ เพียรสร้างความคิดดี, สัมมาสติ ได้แก่ มีสติชอบ, และสัมมาสมาธิ ได้แก่ มีสมาธิชอบ เพราะมนุษย์มีกิเลสเป็นเครื่องหมักดองสันดาน อยู่ และกิเลสต่างๆ ที่มีอยู่นี้ หลักของพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ คือ

อภิขณาวิสมโลภะ คือ ความละโมภ ไม่สม่ำเสมอ, โทสะ คือ ความมีความคิดอันจะประทุษร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ, โทสะ คือ ความโกรธและ ความเกลียดชังกันและกัน, อุปนาหะ คือ การผูกความอาฆาตพยาบาทเอาไว้, มักขะ คือ การลบหลู่บุณญคุณท่านทั้งหลาย, ปลาสะ คือ การยกตนเทียมนาน, อิสสา คือ ริษยา มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่, มายา คือ มายา, สาถะเยยะ คือ ความโอ้อวด, ถัมภะ คือ หัวดี, สารัมภะ คือ การกล่าวแข่งดี, มานะ คือ ถือตัว, อติมานะ คือ การดูหมิ่นท่าน, มหะ คือ ความมัวเมา, ปมาทะ คือ ความเลินเล่อ

กิเลสทั้งหลายที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์นี้ จะเป็นเครื่องกั้นคุณงามความดีอื่นๆ ของมนุษย์ไว้มิให้ได้บรรลุถึงซึ่งความดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในจิต อารมณ์ที่ทรวงไว้มักติดกันไว้มิให้เกิดสมาธิรับรู้ความเป็นจริงทั้งหลายเหล่านั้นได้ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า นิวรณ์ อันได้แก่กามฉันทะ คือ ความหลงใหลมัวเมาในกามมรรณแก่โดยใช้อุสวกัมมัญฐาน หรือการพิจารณาภายในให้เห็นเป็นของไม่สวยงาม มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนังหรือ ความพยาบาทอาฆาต ใช้พรหมวิหาร ๔ เป็นเครื่องหักล้าง ความท้อแท้ใจหดหู่และซึมเซา ใช้กสิณและอนุสติบำบัด เมื่อมีใจฟุ้งซ่านและหงุดหงิด ใช้อานาปานสติบำบัด หรือเมื่อเกิดวิตกกังวลเล็ดลางใจไม่ได้ ใช้จตุธาตุวัญฐานบำบัด เมื่อขัดข้องสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้เบาบางลงได้แล้วความสงบกาย ใจ และสมาธิ ก็จะเกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็ว

ในการพัฒนาทางจิตให้มีความเข้มแข็งได้นั้นต้องรู้จักที่จะฝึกฝนตนเอง และรู้จักปรับปรุงตนเอง เพราะผู้ที่มีสมาธิเข้มแข็งและอดทน ย่อมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขปราศจากความขัดแย้งและสมาธิที่ดีที่ผ่านการฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ย่อมเป็นผลของการพัฒนาทางกาย วาจา และทางจิต และมีผลประโยชน์อย่างมากต่อผู้ดำเนินชีวิตในสังคม

๓) การดำเนินชีวิตด้านปัญญาศึกษา

ปัญญาศึกษาถือเป็นส่วนสำคัญของชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ที่เกิดมามีพัฒนาการที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง มีความแตกต่างกันในทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจ บุคคลที่ได้รับการพัฒนาฝึกอบรมมาดีแล้วย่อมเปรียบเสมือนขุมทรัพย์อันยิ่งใหญ่ของมวลมนุษยชาติ และเป็นผลให้การอยู่ร่วมกันโดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจให้สะอาดดีงาม ซึ่งความจริงแล้วตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น มีเป้าหมายที่ต้องการจะให้คนทั้งหลายพ้นทุกข์ได้ด้วยการที่มีปัญญารู้เห็นความจริงจนสามารถเข้าถึงสภาวะของธรรมจริงโดยไม่มีสิ่งปิดบัง ซึ่งเรียกว่าพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา แต่การที่จะเข้าถึงความจริงทั้งหลายได้จนถึงขั้นหลุดพ้นได้นั้น ต้องอาศัยเครื่องมืออย่างหนึ่งจึงจะสามารถกระทำได้ และเครื่องมือที่กล่าวถึงนั้นก็คือ “ปัญญา” นั่นเอง เพราะคนจะเข้าถึงนิพพานได้ ก็โดยอาศัยปัญญาแทงตลอด ล่วงรู้ในธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่นั้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา คือ สัมมาทิฐิ ได้แก่ มีความเห็นชอบคือเห็นตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย เช่น การเห็นในความจริงของอริยสัจ เห็นความจริงในเรื่องของกรรมว่า ทำดีจะได้ดี และทำชั่วจะได้ชั่ว , และสัมมาสังกัปปะ ได้แก่ ดำริชอบ เช่น ดำริที่จะออกจากกาม เป็นต้น

จากข้อความที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักคำสอนในส่วนของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม โดยที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้เป็นหลักการพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ซึ่งการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาใช้ในการวางกรอบแห่งการดำเนินชีวิตนั้นสามารถเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสมแห่งตน พุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยการดำเนินชีวิตตามหลักทางสายกลาง อันเป็นหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่า คือ หลักการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ รวมเป็นส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถือได้ว่าเป็นมรรคในฐานะไตรสิกขา เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนให้ดำเนินตามมรรค คือวิถีอันประเสริฐในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ในที่สุดก็จะบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตที่ดีงามตามคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า

๔.๒ วิถีชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ผลการวิจัยพบว่า

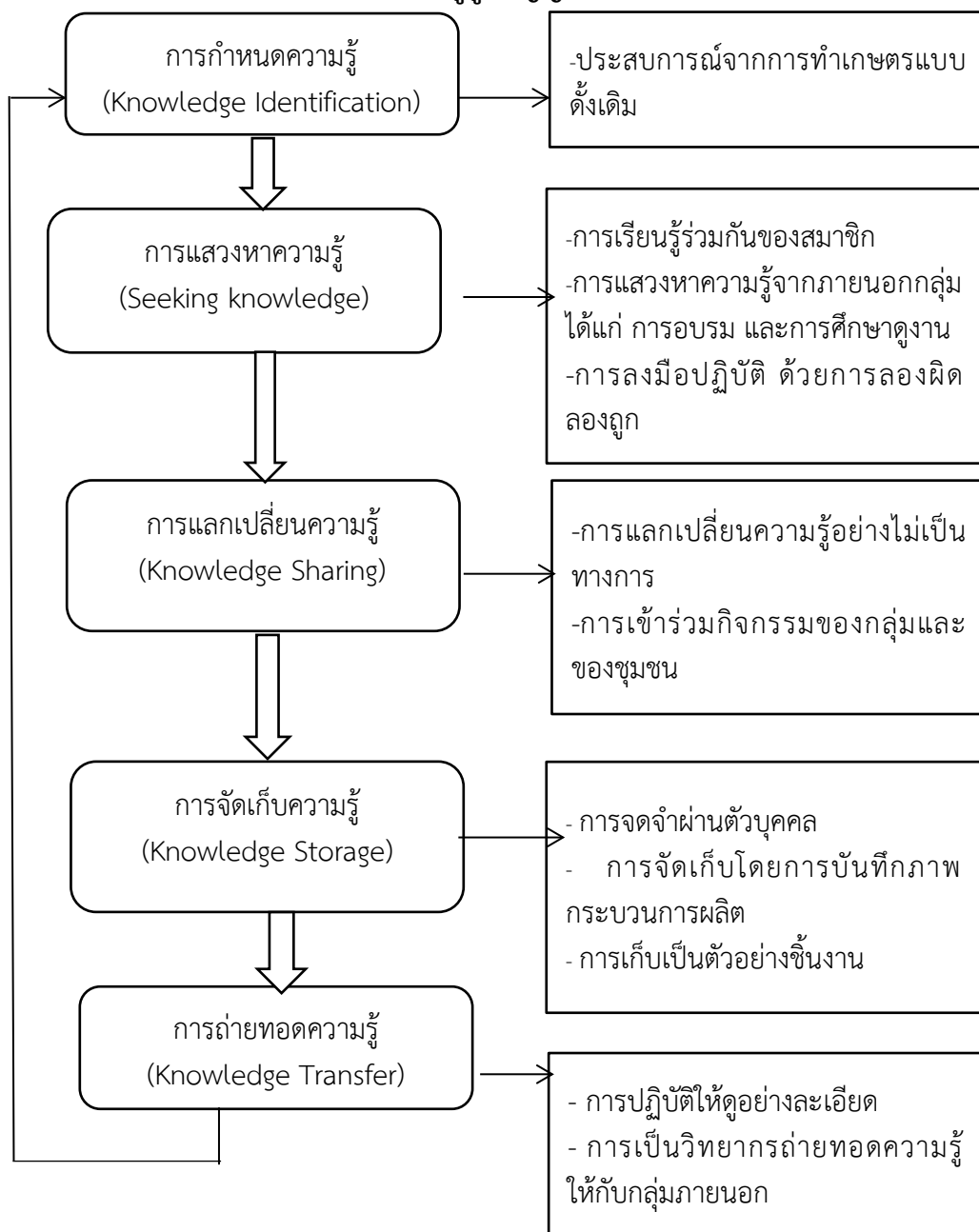
๑. ด้านชีวประวัติ พบว่า

นายแสง มะโนลัย ที่อยู่ ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพธิ์ฮาด ตำบลคงครั่งน้อย อำเภอกะหรังร้อย จังหวัดร้อยเอ็ด เกิดวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ.๒๔๙๕ นายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้าน ได้แรงบันดาลใจจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และเกิดภาวะฝนแล้งก่อให้เกิดภาระหนี้สินในการดำเนินชีวิต ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ท่านได้สนใจในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ ๙ และได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติมาตลอดจนสามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นสามารถเลี้ยงตนเองได้ทำให้มีอยู่มีกิน จนปัจจุบันกลายเป็นฐานเรียนรู้ของเกษตรกรที่มาศึกษาดูงานทั่วประเทศ เป็นผู้ก่อตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีแปลงสาธิตปลูกพืชอินทรีย์ ได้รับรองมาตรฐาน Q จากกรมวิชาการเกษตร และโรงปุ๋ยผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดเพื่อจำหน่าย ซึ่งได้รับรองมาตรฐาน Q จากกรมพัฒนาที่ดิน เป็นแพทย์ประจำตำบล และเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร เป็นผู้มีความชำนาญพิเศษในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าว น้ำหอม กิจกรรมอื่นๆที่เกื้อกูลการหมุนเวียนวงจรเกษตรและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค และท่านได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติดังนี้ ปี ๒๕๕๑ หมอদিনอาสา ปี ๒๕๔๙ เกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง และปี ๒๕๔๕ เกษตรกรดีเด่นสาขาเกษตรอินทรีย์

๒. ด้านแนวคิด พบว่า

พ่อแสง มะโนลัย เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับคำเรียกขานยกย่องในฐานะเป็นบุคคลที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญ และนำมาปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยก้าวข้ามขีดจำกัดของการเรียนรู้ในระบบการศึกษา เป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมาทั้งทางตรง ได้แก่ การสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติเอง และทางอ้อม ได้แก่ ความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาและจากการเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งสรุปเป็นกระบวนการเรียนรู้ได้ดังนี้

กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนายแสง มะโนลัย

๓. ด้านการปฏิบัติตามแนวคิดตามหลักทฤษฎีใหม่ พบว่า

นายแสง มโนลัย ได้ยึดปฏิบัติตามแนวคิดตามหลักทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ โดยได้มีการจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยได้ทดสอบพื้นที่แปลงนา ในช่วงที่ชุดสระบ่อน้ำแรกแล้ว นั้นแสดงว่าบริเวณนี้มีน้ำใต้ผิวดินแปลงนาแห่งนี้มีเพียงพอ จึงได้ชุดสระบ่อน้ำเพิ่มมาอีก แบ่งเป็นส่วนๆ พื้นที่แปลงนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ คือ

- ๑) บ่อปลา บ่อกักเก็บน้ำ
- ๒) แปลงนา ปลูกข้าว
- ๓) ปลูกผักปลูกพืชที่กินได้ ปลูกต้นไม้
- ๔) ที่อยู่อาศัย คอกสัตว์เลี้ยงวัว

จากการจัดแบ่งที่ตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ส่งผลให้นายแสง มโนลัย ประสบผลสำเร็จดังนี้

๑) การปลูกมะพร้าวน้ำหอม

ในการปลูกมะพร้าวน้ำหอมมีคุณภาพที่ดีได้สั่งพันธุ์มะพร้าวจากจังหวัดชลบุรี จำนวน ๒๐๐ ต้น ถือว่าเป็นอีกหนึ่งความภูมิใจในด้านการประยุกต์แนวทางการทำเกษตร นายแสง มโนลัย ได้แสดงถึงวิธีการปลูกมะพร้าวน้ำหอมให้ได้คุณภาพดี ไว้ว่า การเตรียมหลุม ขุดหลุมขนาด ๕๐ กว้าง ๕๐ ยาว ๕๐ ลึกพอประมาณ ไปรอบๆ คู่น้ำสระทุกบ่อ ส่วนปุ๋ยหมักก็นำมาจากคอกวัว (ขี้วัว-ขี้ควาย ยกเว้นขี้เกี๋ยงไม่มีในแปลงนี้) นำมารองพื้นดินแต่ละหลุม และกลบผสมกันไป เพราะว่าปลูกข้างริมขอบสระบ่อน้ำจะได้รดน้ำง่ายสะดวก แรกๆ ต้องดูแลเป็นพิเศษเอาใจใส่รดน้ำทุกวัน จะมีแมลงที่คอยมารบกวนมะพร้าว แมลงศัตรูที่ชอบกินลำต้น ก้านใบมะพร้าวอยู่เป็นประจำช่วงระยะเวลาที่กำลังโต แรกๆ เริ่มต้องสังเกตแมลงศัตรูที่จะเข้ามาทำลายจะมาตามช่วงฤดูกาล แต่ก็มีวิธีที่จะช่วยต้นมะพร้าวเช่นกัน คือ นายแสงจะใช้น้ำหมักใบไม้ น้ำหมักปลา เป็นน้ำที่นำมารดต้นมะพร้าว ต้องคอยสังเกต ถ้าเราเห็นมีร่องรอยแมลงศัตรูมากัดกินต้นมะพร้าว เราต้องคอยดูแลพิเศษ ดังคำกล่าวของนายเกษณพงศ์ หงษ์ทะนิ ที่กล่าวว่า

“เทคนิคสำคัญที่จะทำให้ต้นโตได้เร็วขึ้นกว่าเดิม คือ (๑) ไม่กลบดินมิดลูกหรือทับโคนหน่อ ให้เปิดโคนโล่งไว้ (๒) ไม่ตัดใบหรือลอกกาบใดๆ ออก แม้ขวางทางให้น้ำเข้ามาผูกติดใบไว้ด้านข้างๆ เพื่อให้สามารถปรุงอาหารได้เต็มที่ (๓) ใส่มูลไก่บ่อยๆ รอยทรงพุ่ม ๓-๔ เดือน/ครั้ง ควรใส่รอบๆ ห่างๆ ต้น ถ้าใส่เฉพาะโคนต้น จะทำให้รากเกิดเฉพาะบริเวณนั้นและไม่ไปหาอาหารที่อื่น เคล็ดลับลูกตก (๑) รอยเกลือกแกวรอบทรงพุ่ม ๑ กก./ต้น/ปี อาจแบ่งใส่ ๓ ครั้งก็ได้ (๒) ใส่มูลไก่รอบทรงพุ่ม ใส่ได้บ่อยๆ ปีละ ๓-๔ ครั้ง ใช้ได้ทั้งมูลไก่แกลบและมูลไก่ล้วน ใส่ครั้งละ ๑ ถัง ตามความเหมาะสมสามารถปรับเปลี่ยนได้ (๓) เสริมด้วยปุ๋ยสูตรเสมอ ๑๕-๑๕-๑๕ หรือ ๒๕-๗-๗ สำหรับต้นที่

ยังไม่ให้ผลเสริมด้วยปุ๋ยสูตรเน้นตัวท้าย ๘-๒๔-๒๔ สำหรับต้นที่ให้ผลแล้ว (๔) สูตรปุ๋ยเพิ่มความหวาน สำหรับมะพร้าวน้ำหอม ๑๓-๑๓-๒๑ ใส่ปริมาณ ๑ - ๒ กิโลกรัม/ต้น/ปี”^๑

นายแสวง มโนลัย ปลูग्มะพร้าว้ำน้ำหอมริมสระบ่อน้ำ นี้ก็เพราะว่า มะพร้าว้ำน้ำหอม ต้องการน้ำมากเพื่อหล่อเลี้ยงตนเองตลอดเวลาจนถึงช่วงออกผล ผลผลิตเป็นลูกมะพร้าว ใช้ระยะเวลา ปลุกเพียง ๔ - ๕ ปี ก็ได้ผลได้ลูกมะพร้าว้ำน้ำหอมที่มีรสชาติ มีผลโตสม่ำเสมอทั้งทะลาย น้ำหนักผล ประมาณ ๙๐๐ กรัม ต่อผล ผลยาวรีเล็กน้อย และตรงกันเป็นจิบเล็กน้อย น้ำมีรสหวานและกลิ่นหอม เนื้อนุ่มรสชาติกลมกล่อม ทุกวันนี้มีพอกิน พอขายให้คนทั่วไปในชุมชนข้างเคียง นอกจากนั้น บ่อปลา มีปลานิล ปลาไน ขอบบ่อเลี้ยงไก่ เป็ด ฟักข้าว ตะไคร้ เลี้ยงโค-กระบือ ได้ปุ๋ยคอก มีกินมีใช้ เหลือ กินขาย มีเงินเก็บ มะพร้าว้ำน้ำหอมพืชหลัก ขยายเต็มพื้นที่ สร้างเงิน สร้างงาน ให้คนทำกิน “สิบสสิ่ง อยู่ปากฟ้ำอย่างสือว่าคะนิงหา สิบสสิ่ง อยู่ในมือ หีบกำเอาไว้” วันข้างหน้ามั่งมีศรีสุข

๒) การทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด

นายแสวง มโนลัย ถือเป็นเกษตรกรที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหมอดินอาสา จังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้พื้นที่ของตนเป็นจุดเรียนรู้ หรือศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ ระดับอำเภอ จึงได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ อย่างเช่น กรมพัฒนาที่ดิน ฯลฯ ทำให้นายแสวง มโนลัย มีกำลังในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด เพื่อจำหน่ายให้แก่เพื่อนเกษตรกรด้วยกันในราคาที่ย่อมเยา แต่ เกษตรกรได้ปุ๋ยอินทรีย์ที่มีคุณภาพและสามารถนำไปเพิ่มผลผลิตให้แก่พืชผลทางการเกษตร ทำให้ สามารถลดต้นทุนและเพิ่มผลกำไรมากยิ่งขึ้น จากการลงพื้นที่ทำให้ผู้วิจัยทราบว่านายแสวง มโนลัย ได้มีกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ที่มีคุณภาพดี และสามารถใช้ทดแทนปุ๋ยเคมีได้โดยมีการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ดังนี้

- ๑) ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ (ชนิดผง) ๕๐๐ กิโลกรัม
- ๒) มูลไก่/วัว/ควาย/ค่างคาว ๒๐๐ กิโลกรัม
- ๓) ดินฟอสเฟต ๑๐๐ กิโลกรัม
- ๔) แคลอ้อย ๑๐๐ กิโลกรัม
- ๕) แร่หินธรรมชาติเพอไลท์ ๑๐๐ กิโลกรัม
- ๖) ยูเรียจากคน (น้ำปัสสาวะ) ๑๐ ลิตร
- ๗) ปุ๋ยน้ำชีวภาพดินระเบิด ๒๐ ลิตร
- ๘) น้ำจุลินทรีย์ ๒๐ ลิตร น้ำสะอาด ๕๐ ลิตร

วิธีการทำ

^๑ สัมภาษณ์ นายกฤษฎะพงศ์ หงษ์ทะนี, ตำแหน่งพัฒนาการประจำตำบลคงครั้งน้อย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

- ๑) นำปุ๋ยหมักแห้งมูลสัตว์และดินฟอสเฟตมาบดให้ละเอียด
- ๒) ผสมปุ๋ยน้ำชีวภาพดินระเบิด น้ำสกัดชีวภาพและน้ำสะอาดคนให้เข้ากัน
- ๓) นำปุ๋ยหมักแห้งมูลสัตว์ ดินฟอสเฟต แคลอ้อย แร่หินธรรมชาติเพอไลต์ ผสมคลุกเคล้าให้เข้ากัน
- ๔) เอาส่วนผสมทุกอย่างทั้งอย่างแห้งและอย่างน้ำ มาผสมกันให้มีความชื้นพอเหมาะสำหรับการปั้นเม็ด
- ๕) นำส่วนผสมที่ได้โรยขึ้นจานปั้นเม็ดปุ๋ย ระหว่างการโรยปุ๋ยผง จะเคลือบเม็ดปุ๋ยด้วย รำ อ่อน แคลเซียม และ แกลบดำ
- ๖) นำปุ๋ยเม็ดที่ได้จากเครื่องปั้นเม็ดปุ๋ย ไปผึ่งไว้ในที่ร่มประมาณ ๓ วัน เพื่อให้จุลินทรีย์ขยายภายในเม็ดปุ๋ย
- ๗) กลับกองปุ๋ยเมื่อครบ ๓ วัน เพื่อการตัดเส้นใยจุลินทรีย์ และเป็นการระบายความร้อนจากกองปุ๋ย
- ๘) นำเม็ดปุ๋ยไปร่อนเอาฝุ่นละอองออกเพื่อความสะดวกในการใช้งานต่อไป
- ๙) บรรจุเม็ดปุ๋ยอินทรีย์ลงกระสอบ น้ำหนักกระสอบละ ๕๐ กิโลกรัม เย็บปากกระสอบด้วยเครื่องเย็บกระสอบ นำไปเก็บไว้ในที่ร่ม อากาศแห้งและถ่ายเทสะดวก

การนำไปใช้

การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับพืชผัก พืช ผักส่วนใหญ่เป็นพืชที่มีระบบราก แบบรากฝอย รากสั้นอยู่ตื้นๆ ใกล้ผิวดิน การใส่ปุ๋ยอินทรีย์จะมีประโยชน์มาก เพราะช่วยให้ดินร่วนซุยขึ้น ทำให้รากของพืชผักเจริญเติบโตได้รวดเร็ว แตกแขนงแพร่กระจายไปได้มาก มีระบบรากที่สมบูรณ์ ทำให้สามารถดูดซับแร่ธาตุอาหารได้รวดเร็ว ทนต่อการแห้งแล้งได้ดีขึ้น วิธีการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ในแปลงผักอาจใช้วิธีโรยปุ๋ยอินทรีย์ที่สลายตัวดีแล้ว คลุมแปลงให้หนาประมาณ ๑-๓ นิ้ว ใช้จอบสับผสมคลุกเคล้าลงไปให้ลึกประมาณ ๔ นิ้วหรือลึกกว่านี้ ถ้าเป็นพืชที่ลงหัว พืชผักเป็นพืชที่มีการเจริญเติบโตรวดเร็ว ต้องการแร่ธาตุอาหารจาก ดินเป็นปริมาณมาก ในช่วงระยะเวลานี้ ถ้าจะให้ผลผลิตที่ดีควรใส่ปุ๋ยเคมีร่วมกับการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ด้วย

การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับไม้ผลหรือไม้ยืนต้น ไม้ผลหรือไม้ยืนต้นเป็นพวกที่มีระบบรากลึก การเตรียมดินในหลุมปลูกให้ดีจะมีผลต่อระบบรากและการ เจริญตัวของต้นไม้ในช่วงแรกเป็นอย่างมาก ในการเตรียมหลุมปลูกควร ขุดหลุมให้ลึก แล้วใส่ปุ๋ยอินทรีย์ผสมคลุกเคล้ากับดินที่ขุดจากหลุมในอัตราส่วน ดิน ๒-๓ ส่วน กับปุ๋ยอินทรีย์ ๑ ส่วน ใส่กลับลงไปให้หลุมเพื่อใช้ปลูกต้นไม้ต่อไป การใส่ปุ๋ยอินทรีย์สำหรับไม้ผลที่เจริญเติบโตแล้วอาจทำได้โดยการพรวน ดินรอบๆ ต้น ห่างจากโคนต้นประมาณ ๒-๓ ฟุต ออกไปจนถึงนอกทรงพุ่มของ ต้นประมาณ ๑ ฟุต พรวนดินให้ลึกประมาณ ๒ นิ้ว โรยปุ๋ยอินทรีย์ให้หนาประมาณ ๑ นิ้ว หรือมากกว่า ใช้จอบผสมคลุกเคล้าให้เข้ากับดิน แล้วรดน้ำหรือจะใช้วิธีขุดร่องรอบๆ ทรงพุ่มของต้นไม้ให้ลึกประมาณ ๓๐-๕๐ เซนติเมตร แล้วใส่ปุ๋ยหมักลงไป

ประมาณ ๔๐-๕๐ กิโลกรัมต่อตัน ใช้ดินกลบแล้วรดน้ำ ถ้าจะใส่ปุ๋ยเคมีด้วยก็ผสมปุ๋ยเคมีคลุกเคล้ากับปุ๋ยอินทรีย์ให้ดีแล้วใส่ลงไปพร้อมกัน การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ตามวิธีดังกล่าวมานี้เป็นการใส่ปุ๋ยครั้ง และเมื่อต้นไม่มีขนาดโตขึ้นก็ควรเพิ่มปริมาณปุ๋ยอินทรีย์ตามขนาดของต้นไปด้วย

การใส่ปุ๋ยอินทรีย์กับพืชไร่ หรือนาข้าว ในดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปานกลาง แนะนำให้ใส่ปุ๋ยอินทรีย์ในอัตราอย่างน้อยปีละ ๑.๕-๒.๕ ตันต่อไร่ หว่านให้ทั่วแปลงแล้วไถหรือคราดกลบก่อน การปลูกพืชในดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำหรือผืนดินเสื่อมโทรม อาจต้องใส่ปุ๋ยอินทรีย์ในอัตราที่มากกว่านี้ เช่นปีละ ๒-๓ ตันต่อไร่ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับสภาพของดินและปริมาณการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ พื้นที่ที่ใช้ปลูกพืชไร่ หรือทำนาเป็นพื้นที่กว้าง ปริมาณปุ๋ยอินทรีย์ที่ใส่ลงไป ในแต่ละปีอาจไม่เพียงพอ ถ้าดินนั้นไม่อุดมสมบูรณ์การปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดินควรต้องใช้ร่วม กับการใส่ปุ๋ยเคมี หรือการจัดการดินวิธีอื่นๆ เช่น การใช้ปุ๋ยพืชสด เป็นต้น ในพื้นที่นา ๑ ไร่ ใส่ปุ๋ยอินทรีย์ประมาณ ๒๐๐ กิโลกรัม ร่วมกับน้ำหมักชีวภาพ โดยแบ่งได้เป็นระยะดังนี้ ๑) ไถพรวน ๒) หว่านปุ๋ยอินทรีย์ ๑๐๐ กิโลกรัม ให้ทั่ว ๓) ผสมน้ำหมักชีวภาพ ๒๐ ช้อนแกง ผสมน้ำ ๘๐ ลิตร ฉีดพ่นให้ทั่วแปลง แล้วไถพรวนทิ้งไว้ ๑๕ วัน เพื่อให้ น้ำหมักชีวภาพย่อยสลายวัชพืช และฟางข้าวให้เป็นปุ๋ยธรรมชาติ และเร่งการงอกของเมล็ดพืช

๔. ด้านการยอมรับจากสังคม พบว่า

นายแสวง มะโนลัย ได้รับการยอมรับจากนางสาวเบญจพร ชาครานนท์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในวันอังคารที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑ ที่ได้ลงพื้นที่พบปะเกษตรกรศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และประธาน ศพก. ว่า นายแสวงเป็นเกษตรกรนักคิด มีความรู้ความเข้าใจระบบการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การจัดการดิน น้ำ พืช และความผสมผสานของทรัพยากร จากความสำเร็จด้านการเกษตร ได้ถ่ายทอดความรู้ แก่เกษตรกร ผู้สนใจทั่วไป จนได้รับการยกย่องเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน ผู้ตรวจราชการได้เน้นย้ำให้เจ้าหน้าที่ได้เข้ามาพบปะกับเกษตรกร ณ ศพก. เพื่อแก้ไขปัญหา สนับสนุนการประกอบอาชีพของเกษตรกร ตลอดจนถ่ายทอดความรู้ใหม่ๆ

ภาพการตรวจเยี่ยม^๒

^๒ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ข่าวสาร (ออนไลน์), แหล่งที่มา <https://www.opsmoac.go.th/news-preview-401891791772>, [๒๐ พ.ย. ๒๕๖๑]

ในวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑ ผู้สื่อข่าว ONB news รายงานว่า นายวันชัย คงเกษม ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นประธานในพิธีเปิดการฝึกอบรมโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายแสง มะโนลัย บ้านโพนฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอกเกษตรวิสัย โดยมีเกษตรและสหกรณ์จังหวัดร้อยเอ็ด นายอำเภอกเกษตรวิสัย หัวหน้าส่วนราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ร่วมในพิธี ซึ่งกำหนดอบรมระหว่างวันที่ ๑๘-๒๑ มกราคม ๒๕๖๑ โครงการนี้จำนวน ๖ ศูนย์เป้าหมายเกษตรกรที่จะเข้ารับการอบรม จำนวน ๕๖๐ ราย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่เกษตรกร โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติแนวคิด และพฤติกรรมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และดำเนินชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศน์และภูมิสังคม

วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ นายเมธา รุ่งฤทัยวัฒน์ ผต.สธ. เขต ๑๒ ตรวจราชการในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ตรวจเยี่ยมศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านตำบลดงครั่งน้อย อำเภอกเกษตรวิสัย ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตชาวทุ่งกุลารุจากนั้นเยี่ยมเยียนกลุ่มเกษตรกรหมู่บ้านโพนฮาดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ม.๑๒ ต.ดงครั่งน้อย โดยหมู่บ้านนี้ใช้พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน จำนวน ๘๓ ไร่ แบ่งพื้นที่ ๕๐ ไร่ ขุดสระสำหรับเป็นธนาคารน้ำกลางหมู่บ้าน พื้นที่ส่วนที่เหลือทั้งคันคูดและพื้นที่ว่างทั้งหมดนำมาจัดแบ่งแปลงขนาดเท่าๆ กันได้ จำนวน ๑๑๑ แปลง มอบให้เกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษส่งขายบริษัท เทสโก้โลตัส จำกัด โดย อบต.ดงครั่งน้อย มีหน้าที่สูบน้ำจากลำพลับพลาในช่วงฤดูฝน ระยะทาง ๑๑ กิโลเมตร ผ่านระบบร่องเหมืองแบบโบราณ มากักเก็บในสระดังกล่าวไว้ใช้ในช่วงหน้าแล้ง

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เนื่องจาก กศน.อำเภอเกษตรวิสัย พร้อมคณะบุคลากร กศน. ร่วมจัดกิจกรรมโครงการอบรม การทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด อนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ณ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายแสง มะโนลัย บ้านโพธิ์ฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

การมีส่วนร่วมและการยอมรับของชุมชน โดยเกษตรกรภายในหมู่บ้านและบริเวณใกล้เคียงมาศึกษาดูงานภายใน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายแสง มะโนลัย บ้านโพธิ์ฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย เรียนรู้การพัฒนาที่ดินตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปปฏิบัติลดการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีทางการเกษตร มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำและน้ำหมักสมุนไพรรแทน

จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความภูมิใจ อันเกิดจากสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้งานด้านการพัฒนาที่ดินมาเผยแพร่แก่เกษตรกรในหมู่บ้านและบริเวณใกล้เคียงได้นำการผลิตสารอินทรีย์ชีวภาพไปใช้ทำให้ผักที่ปลูกมีผลผลิตเพิ่มขึ้นเป็นที่ต้องการ ของตลาด และปลอดภัยจากสารเคมี^๓

นิตยสารเทคโนโลยีชาวบ้าน วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔๘๓

วัชรินทร์ เขจรวงศ์ กล่าวถึงนายแสง มะโนลัย ในฐานะเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จว่า คุณลุงแสงผู้ที่ไม่ยอมแพ้กับสภาพปัญหา ดิน ฟ้า อากาศ ทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้ที่ต่อสู้ชีวิต ครอบครัวยุคใหม่ อีกทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยความตั้งใจแน่วแน่จริง ต่อสู้มาครึ่งชีวิต ได้เปลี่ยนแปลงพื้นที่ดินแปลงนาตนเองที่เคยปลูกข้าวหอมมะลิเพียงปีละครั้ง ดินเค็ม แล้ง พืชอื่นไม่สามารถทนความเค็มและความแห้งแล้งได้นายแสง มะโนลัย เปิดเผยเล่าความเป็นมาต่อว่าตนเองได้ทดสอบพื้นที่แปลงนาในช่วงที่ขุดสระบ่อน้ำ แบ่งเป็นส่วนๆ พื้นที่แปลงนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง จากนั้นได้สั่งนำมะพร้าว น้ำหอมมาจากเมืองชลบุรีนำมาปลูกไว้รอบบ่อจำนวน ๒๐๐ ต้น ใช้ระยะเวลาในการปลูก ๓-๔ ปี ซึ่งมะพร้าว น้ำหอมมีคุณภาพดี คือข้าวหอมมะลิเพียงปีละครั้ง ดินเค็ม แล้ง พืชอื่นไม่สามารถทนความเค็มและความแห้งแล้งได้ ลูกมะพร้าว น้ำหอมที่มีรสชาติ มีผลโตสม่ำเสมอทั้งทะลาย น้ำหนักผล

^๓ สัมภาษณ์, นายวิไล หงส์ทะนี ตำแหน่งเกษตรกร, ๑๕ กันยายน ๒๕๖๑.

ประมาณ ๙๐๐ กรัม ต่อผล ผลมะพร้าวมีลักษณะยาวรีเล็กน้อย และตรงกันเป็นจีบเล็กน้อย น้ำมีรสหวานและกลิ่นหอม เนื้อนุ่มรสชาติกลมกล่อม^๔

จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้านชีวประวัติของนายแสง มโนลัย สรุปได้ว่า นายแสง มโนลัย เป็นผู้มีความรู้ในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ ๙ มาเป็นแนวปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ และเป็นแบบอย่างให้บุคคลอื่นๆ จนทำให้พื้นที่ของแสง มโนลัย เป็นศูนย์การเรียนรู้ในระดับประเทศ ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นที่ปรากฏแก่สังคมอย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าท่านจะเกิดในถิ่นกันดานก็ตามแต่เพราะความพากเพียรพยายามไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส จนทำให้ประสบความสำเร็จ ควรถือเอาเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป

๔.๓ ปรัชญาชีวิตนายแสง มโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ข้อมูลผลการวิจัยพบว่า

ปรัชญาเป็นรากฐานของความคิดและพฤติกรรม ปรัชญาในการดำเนินชีวิตแต่ละคนเป็นตัวกำหนดทิศทางชีวิตของแต่ละคน ทั้งนี้ทำให้แต่ละคนมีทัศนคติต่อโลกและชีวิตในมุมมองที่หลากหลายแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามคนทุกคนย่อมมีปรัชญาในการดำเนินชีวิตของตน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาขนาดไหน จะต้องมีความรู้ที่แอบแฝงอยู่ในตัวของแต่ละคนอยู่แล้ว ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักปรัชญาการดำเนินชีวิตของนายแสง มโนลัย โดยสรุป ได้ดังนี้

๔.๓.๑ การดำเนินชีวิตด้านญาณวิทยา

การแสวงหาความรู้ของมนุษย์ (Methods of acquiring knowledge) เนื่องจากมนุษย์มีธรรมชาติของความ อยากรู้ อยากเห็น ความคิดริเริ่ม และมีความปรารถนาที่จะพัฒนาชีวิตและความ เป็นอยู่ของตนให้ดียิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงพยายามแสวงหาความรู้ความจริงต่างๆ อยู่เสมอ เมื่อพบเห็นสิ่งใดหรือเกิดความสงสัยขึ้นมาก็พยายามศึกษาหาความรู้ความจริงในสิ่งนั้น ซึ่งการดำเนินชีวิตในด้านญาณวิทยาของนายแสง มโนลัย นั้นสืบเนื่องมาจากการประสบกับปัญหาด้านการทำ เกษตร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีว่าในอดีตทุ่งกุลาร้องไห้เป็นดินแดนที่แห้งแล้งจนไม่สามารถทำการเกษตรได้ โดยในฤดูแล้งพื้นที่ส่วนใหญ่จะแห้งแล้งมาก ส่วนในฤดูฝนน้ำจะท่วมทุกปี ใต้พื้นดินลงไปเป็นน้ำเค็ม ไม่สามารถทำการเกษตรได้ โดยแบ่งเป็นดังนี้

๑) บ่อเกิดของความรู้

การดำเนินชีวิตบางที่เรียกว่าปรัชญาการดำเนินชีวิต ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ท่าทีต่อชีวิตและคำว่าการมองโลก เพราะคนมีท่าทีต่อชีวิตหรือมองโลกอย่างไรก็มักดำเนินชีวิตไปตาม ท่าทีหรือการมองนั้นๆ แนวคิดปรัชญาบริโภคนิยมเป็นคำที่ใช้กันทางวิชาการและในทางสังคมทาง

^๔ นิตยสารเทคโนโลยีชาวบ้าน วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔๘๓, (เอกสารออนไลน์ เข้าถึงวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑),

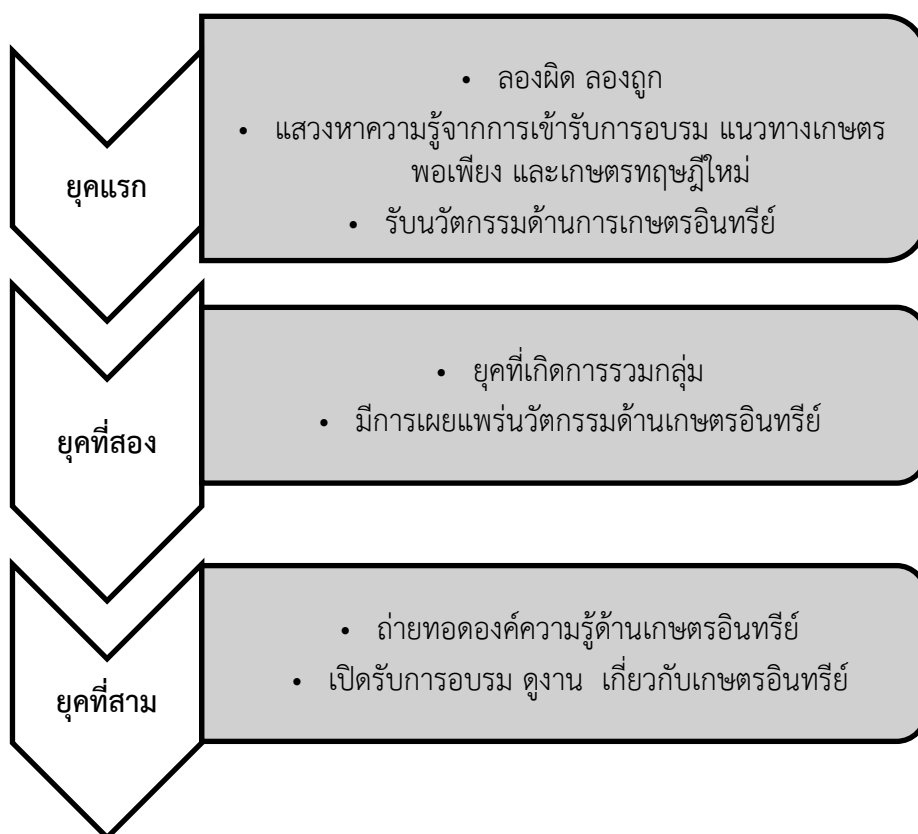
วิชาการ หมายถึงทฤษฎีที่บอกว่ายิ่งมีการบริโภคมากขึ้นเพียงใดก็ยิ่งจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจทางสังคม ตรงกันข้ามบริโภคนิยมกลับทำให้วิถีชีวิตถลำเข้าไปในวงจรของหนี้สิน ซึ่งก็ย่อมมาเพื่อการบริโภคลงลึก จนถอนตัวไม่ขึ้นเกิดปัญหาชีวิตปัญหาครอบครัวและสังคม ซึ่งในปัจจุบันนี้ปรากฏการณ์ของบริโภคนิยมในสังคมที่เน้นให้มนุษย์ตั้งเป้าหมายของความสุขและชีวิตของตนไว้กับการบริโภคให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวคือ ปัจจุบันมนุษย์ไม่ได้ต้องการแค่ปัจจัย ๔ เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องการปัจจัยอื่นอีกนอกเหนือจากอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษา แล้วมนุษย์ในสังคมปัจจุบันยังต้องการปัจจัยที่ห้าคือเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น รถยนต์ เครื่องมือสื่อสาร (โทรศัพท์) เป็นต้น เพื่อสนองต่อความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต และมนุษย์ส่วนมากเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความสุขอันน่าปรารถนา ดังกล่าวมาแล้วแนวคิดปรัชญาบริโภคนิยมเปรียบเหมือนกับดักให้มนุษย์ติดกับความสะดวกสบาย ซึ่งมนุษย์ไม่เพียงต้องการดำเนินชีวิตให้ “อยู่ได้” แต่ยังปรารถนาที่จะ “อยู่ดี” “อยู่ดีกินดี” ซึ่งตรงข้ามกับแนวคิดมัชฌิมาปฏิปทาตามหลักพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยความ “พอมีพอกิน” ดังคำกล่าวของ นายสมหมาย สีเนหะ ที่กล่าวว่า “เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบน “ทางสายกลาง” และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน หลักความพอเพียงต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะพร้อมๆ กันคือ ๑) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ ๒) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ ๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล”^๕ ซึ่งสอดคล้องกับนางมยุรี สัตยไพศาล ที่กล่าวว่า “การจะดำเนินชีวิตให้มีความสุขนั้นสิ่งสำคัญคือความรู้ ประชาชนชาวบ้านถือเป็นบุคคลที่ทุกคนต่างยอมรับว่ามีความรู้ แต่การจะได้มาซึ่งความรู้ในสาขาที่ตนถนัดจนได้รับการยอมรับนั้น ประชาชนชาวบ้านเหล่านั้นอาจได้ความรู้จากประสบการณ์หรือแหล่งความรู้อื่นๆ”^๖

การดำเนินชีวิตของนายแสวง มะโนลัย ในด้านปรัชญาในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงปรัชญาสาขาญาณวิทยาไม่ว่าจะเป็น บ่อเกิดความรู้ การแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ อันเป็นแบบอย่างที่ดีที่นายแสวง มะโนลัย ได้นำมาใช้ในการดำเนินชีวิต และเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงอันเป็นผลมาจากความแข็งแกร่งของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นการเรียนรู้ที่มีการนำปัญหาในการทำงานมาเป็นโจทย์ เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อคิดค้นหาวิธีในการแก้ปัญหาในการทำเกษตร โดยมีแนวคิดเพื่อที่จะเอาชนะชะงักงันธรรมชาติทั้งยังเป็นการพัฒนาอาชีพ นอกจากการลงมือทำเองแล้ววิธีหนึ่งที่ประชาชนชาวบ้านใช้ในการแสวงหาความรู้คือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้อื่น ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ต่อผู้ที่ได้รับการแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดนวัตกรรมการต่อยอดแนวคิด โดยพื้นที่บริเวณของนายแสวง มะโนลัย มีพื้นที่แปลงนา

^๕ สัมภาษณ์ นายกิตติภูมิชัย วงศ์สนิท, ตำแหน่งปลัดอำเภอเกษตรวิสัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ นางมยุรี สัตยไพศาล, ตำแหน่ง ผอ.กศน. เกษตรวิสัย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

อยู่ ๓๗ ไร่ เมื่อก่อนที่ดินแปลงนาสภาพเดิมๆ เป็นทุ่งนาปลูกข้าวหอมมะลิปีละครั้ง คือทำนาปี ได้ ๙ ตันเศษหรือ ๙,๐๐๐ กิโลกรัมเศษ ในอดีตพอถึงนอกฤดูทำนาพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถทำการเกษตรได้ เนื่องจากปัญหาทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นดินเค็ม ความแห้งแล้ง จากปัญหาที่ประสบอยู่ทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรน้อยและเกิดภาวะหนี้สิน ที่เกิดจากการกู้ยืมมาลงทุนในการทำเกษตรที่ต้องพึ่งพาเคมีเป็นหลัก ทำให้นายแสง มะโนลัยเกิดแนวคิดว่ามีที่ดินแปลงนาปลูกข้าวได้อย่างเดียว ปลูกพืชอย่างอื่นไม่ได้หรืออย่างไร จากปัญหาดังกล่าวทำให้นายแสง มะโนลัย เป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้และแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากยุคแรกนั้นต้องประสบกับปัญหาต่างๆ มากมายในการประกอบอาชีพ ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการแสวงหาความรู้ของนายแสง มะโนลัย ได้ดังนี้

ยุคแรก เป็นยุคของการทดลองด้วยการลงมือทำเอง เมื่อไม่ประสบผลสำเร็จ จึงแสวงหาองค์ความรู้จากภายนอกด้วยการเข้ารับการอบรมโครงการพระราชดำริ การทำเกษตรพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ และได้รับนวัตกรรมด้านเกษตรอินทรีย์เข้ามาในชุมชน

ยุคที่สอง เป็นยุคที่เกิดการรวมกลุ่ม และมีการเผยแพร่นวัตกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชน และผลจากการรวมกลุ่มได้ส่งผลไปสู่การได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่ต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้

ยุคที่สาม เป็นยุคที่กลายเป็นผู้พัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ และวิถีเศรษฐกิจพอเพียงให้กับเกษตรกรจากชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้มีการพัฒนาวิธีการถ่ายทอด

องค์ความรู้ โดยการพัฒนาทั้งด้านความรู้และความสามารถทางการสื่อสารให้เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น โดยการเปิดรับการอบรม การศึกษาดูงาน เกี่ยวกับนวัตกรรมทางการเกษตร และโครงการต่างๆ

นอกจากการแสวงหาความรู้แล้วในด้านการดำเนินงานนั้นนายแสวง มะโนลัย ยังได้นำเอาหลักการทรงงานของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับภูมิปัญญาปราชญ์ของตนที่มีอยู่ ซึ่งในการทำงานนั้นนายแสวง มะโนลัย กล่าวว่า “เน้นความพอเพียง ก่อเกิดความสุข ความภูมิใจ และแบ่งปัน” เป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชน ทั้งยังเป็นการดำเนินชีวิตตามอัตลักษณ์ของชุมชนชาวบ้านโพนฮาด คือ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรมปลูกข้าวเป็นหลัก ทำเกษตรผสมผสาน ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ประกอบอาชีพโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ชาวบ้านนิยมปลูกผักไว้กินเอง ดังคำกล่าวของนายสุวรรณ บุญสงค์กา ที่กล่าวถึงคำขวัญของหมู่บ้านโพนฮาดว่า “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ลือเลื่องแมลงเลิศรส พืชผักผลไม้ดีมีชื่อ เลื่องลือผักปลอดสารพิษ ม่วนอีหลี ประเพณีบุญบั้งไฟ พระเจ้าใหญ่ร่วมบูชา ตำนานพระยาฮาด พระยาทอน”^๗ เนื่องจากหมู่บ้านโพนฮาดเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง แหล่งผักปลอดสารพิษ ข้าวอินทรีย์ แมลงเลิศรส ฟังเพลงกล่อมผักเป็นแหล่งปลูกพืชแห่งเดียวในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งสอดคล้องกับนางวิษญาติา สิทธิสาร ที่กล่าวว่า “การดำเนินชีวิตในปัจจุบันดีขึ้นจากอดีต ตนและครอบครัวสามารถมีอาชีพเสริมและปรับเปลี่ยนพื้นที่นาจากที่เคยทำนาปี มาเป็นการทำเกษตรแบบพึ่งพาโดยดำเนินการตามหลักปรัชญาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้มีรายได้เพิ่มเข้ามาหลายด้านและชีวิตอยู่ดีกินดีขึ้น”^๘ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชุมชนจากเดิมเคยทำนาปีละครั้ง ปัจจุบันหันมาทำการเกษตรแบบผสมผสาน จนทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้นสร้างอาชีพและรายได้ให้กับครัวเรือนให้อยู่ดีกินดีกว่าอดีตที่ผ่านมา นอกจากจะพัฒนาการดำเนินชีวิตแล้วเกษตรกรในชุมชนยังได้พัฒนารูปแบบการทำเกษตรให้เป็นที่ยอมรับอีกด้วย เป็นการแสวงหาความรู้ที่เกิดจากการดำเนินชีวิตตามแนวทางของปราชญ์ชาวบ้านที่ประสบผลสำเร็จนั่นเอง ทั้งนี้ นายแสวง มะโนลัย ในฐานะปราชญ์ชาวบ้านผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดินและเป็นหมอดินประจำอำเภอเกษตรวิสัย ยังได้พัฒนารูปแบบปุ๋ยอินทรีย์ที่ตนมีความรู้และทดลองใช้จนได้ผลดีกับผลผลิตทางการเกษตรของตนแล้ว ปัจจุบันได้ทำโรงปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดส่งขายให้กับชุมชนและเกษตรกรที่สนใจอีกด้วย ซึ่งในช่วงแรกๆ ได้ผลิตแล้วแจกจ่ายให้เฉพาะกลุ่มเกษตรกรภายในชุมชนเท่านั้น แต่ปัจจุบันผู้คนเริ่มรู้จักมากขึ้นเพราะกลุ่มเกษตรกรที่ได้เข้ามาอบรมและได้เห็นการลงมือจนได้ผลจริง

นอกจากปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด นายแสวง มะโนลัย ยังพัฒนาและหาความรู้เกี่ยวกับสารกำจัดแมลงและสารอื่นๆ อันเป็นการนำความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาพัฒนา เพื่อทำให้เกษตรกรลดต้นทุนทางการเกษตรที่พึ่งพาสารเคมีอีกด้วย ดังคำกล่าวของนางจิราวัลย์ ชาเหล่า ที่กล่าวว่า “ปัจจุบันตนเองสามารถปลูกผักปลอดสารพิษ ได้โดยไม่ต้องอาศัยสารเคมี และผลผลิตก็งามจนเป็นที่ยอมรับของตลาด เนื่องจากได้รับคำแนะนำและได้นำสารกำจัดศัตรูพืชจากพ่อแสวงมาใช้ ทั้งยังได้นำพานักเรียน

^๗ สัมภาษณ์ นายสุวรรณ บุญสงค์กา, ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านโพนฮาด หมู่ที่ ๑๒, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นางวิษญาติา สิทธิสาร, ตำแหน่งเกษตรกร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ไปปฏิบัติงานด้านการทำเกษตรปลอดสารพิษ และวิถีชีวิตแบบเกษตรพึ่งพา เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพของผู้เรียนและแนวทางในการดำเนินชีวิต”^๙ เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมประกอบวางแผนการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันที่มีการแข่งขันสูง

ปัจจุบันนี้นักจะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้เป็นปราชญ์แล้ว นายแสวง มะโนลัย ยังเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้ที่สนใจในด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นการรักษาภูมิปัญญาและเผยแพร่ความรู้ให้กว้างขวางออกไปอีกด้วย โดยการจัดตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะได้ความรู้ในด้านเกษตรอินทรีย์ศูนย์ยังมีปราชญ์ชาวบ้านในด้านอื่นสำหรับผู้สนใจในแสวงหาความรู้ในด้านการทำเกษตรอีกมากมาย โดยแบ่งเป็นฐานการเรียนรู้ต่างๆ ประกอบด้วยการปลูกไม้ผลต่างๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเหลือกินก็สามารถขายได้ เช่น มะนาว กล้วย มะพร้าว พักข้าวแก้วมังกร เป็นต้น ฐานการเรียนรู้เรื่องการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิต ฐานการเรียนรู้การปราบศัตรูพืชจากแมลงต่างๆ เช่น การใช้สารสะเดา น้ำเต้าต้น ไฟดักแมลง และฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับดิน เป็นต้น

ปัจจุบันศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้มีหน่วยงานต่างๆ และประชาชนทั่วไปให้ความสนใจเข้ามาศึกษาดูงาน และแนวทางในการประกอบอาชีพมากมาย ทางศูนย์เครือข่ายได้จัดให้มีการเรียนรู้อย่างเป็นรูปแบบสำหรับผู้สนใจ เพื่อให้เพื่อนเกษตรกรได้มีแนวทางและวิถีชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยการดำเนินชีวิตโดยยึดแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถนำแนวคิดไปใช้ในการประกอบอาชีพอย่างพอเพียง และอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุขตลอดจนสามารถนำไปถ่ายทอดให้แก่บุคคลอื่นได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวเป็นประเด็นต่อไปที่ว่าการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน

๒) ด้านการถ่ายทอดความรู้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ของคนในแต่ละท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ท้องถิ่นและประเทศเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านจัดเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่ได้สั่งสมไว้ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและรุ่นถัดๆ ไปตามลำดับ และปรับให้ใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น และสอดคล้องกับระบบนิเวศในปัจจุบัน เช่น การผลิตเครื่องใช้สอย การทำเกษตรอินทรีย์ การผลิตปุ๋ยหมักแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ศิลปหัตถกรรมต่างๆ การยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรม ซึ่งข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ เหล่านี้ต้องมีการจัดการความรู้ การวิเคราะห์ ประเมินผล และนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสามารถเชื่อมโยงเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge sharing) คือการที่กลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน มารวมตัวกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยความสมัครใจเพื่อร่วมสร้างความเข้าใจหรือพัฒนาแนวปฏิบัติในเรื่องนั้นๆ

^๙ สัมภาษณ์ นางจิราวัลย์ ชาเหลา, ตำแหน่งผอ.กศน. เมืองร้อยเอ็ด, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ในสังคมฐานความรู้ (Knowledge base society) “ความรู้” ถือเป็นสินทรัพย์ทางปัญญา (Intellectual capital) ที่สำคัญและเป็นทรัพยากรหลักที่มีค่ายิ่ง ซึ่งแตกต่างจากทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ เนื่องจากความรู้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและสร้างขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลา และสามารถนำไปใช้พร้อมๆ กันได้ ไม่จำกัดจำนวน สถานที่ และเวลาในการใช้ แตกต่างทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งสภาวะดังกล่าวก่อให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขัน โดยเฉพาะในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge base economy society) ความรู้ได้กลายเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญ ซึ่งทำให้การบริหารจัดการความรู้ (Knowledge management) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายคือการนำความรู้มาใช้พัฒนาขีดความสามารถของบุคคล องค์กร ชุมชนท้องถิ่นหรือสังคมให้ได้มากที่สุด โดยมีกระบวนการในการสรรหาความรู้ เพื่อถ่ายทอด แบ่งปันความรู้ไปยังบุคคลกลุ่มเป้าหมายได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

จะเห็นได้ว่าความรู้เป็นสินทรัพย์ที่มีค่าที่สุดขององค์กร ชุมชนท้องถิ่นและสังคม ที่มีลักษณะโดดเด่นกว่าสินทรัพย์อื่นๆ คือ เป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีข้อจำกัด ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่ม ยิ่งใช้มากเท่าไรก็ยิ่งมีคุณค่าเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งคือยิ่งองค์กร ชุมชนท้องถิ่น มีความรู้มากเท่าไร ก็ยังสามารถเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ ได้มากขึ้นเท่านั้น เมื่อเรียนรู้ได้มากขึ้นก็สามารถสร้างความรู้ใหม่ได้มากขึ้น เมื่อนำความรู้เก่ามาบูรณาการกับความรู้ใหม่ก็จะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นอีกระดับหนึ่ง และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น ซึ่งการจัดการความรู้ย่อมเกิดประโยชน์ในหลายด้าน ดังนี้

๑) ประโยชน์ต่อบุคลากร

(๑) ช่วยให้ผู้บุคลากรมีขวัญและกำลังใจ ภาคภูมิใจ พึงพอใจ และมีทักษะหลากหลายมากขึ้น

(๒) ช่วยให้ผู้บุคลากรมีความมั่นคงในอาชีพการงานมากขึ้น

(๓) ช่วยให้ผู้บุคลากรทำงานแบบต่อยอดความรู้ โดยไม่ต้องเริ่มต้นที่ศูนย์

(๔) บุคลากรเกิดการเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานภายในองค์กร ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่นแห่งการเรียนรู้

(๕) บุคลากรในองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น ไม่ต้องทำงานแบบลองผิดลองถูก มีวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best practices) ในการทำงาน ทำให้ประหยัดแรงงาน เวลา และได้ผลผลิตมากทั้งปริมาณและคุณภาพ

๒) ประโยชน์ต่อองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น

(๑) เพื่อใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ในตัวคนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น

(๒) องค์กรหรือชุมชนท้องถิ่นลงทุนพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความชำนาญ เมื่อคนออกจากองค์กรไปแล้วความรู้และประสบการณ์นั้นก็ยังคงอยู่กับองค์กรและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้เช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่น เมื่อผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดการย้ายถิ่นหรือเสียชีวิตลง ความรู้และประสบการณ์นั้นก็ยังคงอยู่กับชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

(๓) การจัดการความรู้ช่วยให้องค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น เกิดบรรยากาศของการทำงาน เป็นไปในลักษณะช่วยเหลือ และประสานงานที่คล่องตัวขึ้น รวมทั้งช่วยให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างนวัตกรรม

อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการให้ข้อคิดเห็นที่สำคัญเกี่ยวกับความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบันนั้น ควรมีการพัฒนาให้เป็นความรู้ที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์อย่างแท้จริง เนื่องจากในบางพื้นที่ยังไม่มีมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์อย่างแท้จริงโดยมีการให้คำแนะนำว่าความรู้นั้นต้องมีการดึงความโดดเด่นที่มีในพื้นที่มาพัฒนาให้เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งอาจจะดูจากวิถีการดำเนินชีวิตหรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่าต้องเป็นความรู้ที่สามารถบ่งบอกถึงลักษณะที่โดดเด่นของพื้นที่นั้นๆ เป็นสำคัญ ดังคำกล่าวของนายบุญร่วม กิ่งเกตุ ที่กล่าวว่า “การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือเงื่อนไขความรู้ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน และความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรมจะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต”^{๑๐}

สรุปได้ว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำเกษตรแบบพึ่งพา เป็นความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและการนำศาสตร์แห่งพระราชารัชกาลที่ ๙ เป็นการทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ทั้งยังมีการนำนวัตกรรมใหม่มาประยุกต์และปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย ซึ่งการปรับปรุงนั้นอยู่ภายใต้การฝึกฝนและการปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเน้นรูปแบบดั้งเดิมให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน รองลงมาคือความรู้ใหม่ที่มีการพัฒนาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐนั้นต้องมีการสร้างเอกลักษณ์และความโดดเด่นของความรู้ประจำชุมชนไว้อย่างชัดเจน

กระบวนการเผยแพร่ความรู้

ในปัจจุบันองค์กรต่างมุ่งแข่งขันเพื่อความสำเร็จขององค์กร ซึ่งส่วนสำคัญหนึ่งของความสำเร็จมาจากการพัฒนาคุณภาพของบุคลากร กระบวนการถ่ายทอดความรู้จึงมีบทบาทสำคัญที่ช่วยพัฒนาความรู้ของบุคลากรเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ของการถ่ายทอดความรู้ในอดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการถ่ายทอดความรู้ โดยปกติทั่วไปมีอยู่หลายวิธี เช่น

(๑) การบรรยาย เป็นวิธีการที่ส่วนใหญ่จะใช้กันมากที่สุดเพื่อบอกและทำความเข้าใจในส่วนที่เป็นเนื้อหา โดยเฉพาะเนื้อหาที่มาก และมีความยุ่งยาก สลับซับซ้อน ผู้บรรยายต้องมีทักษะค่อนข้างสูงเพื่อไม่ให้เกิดการบรรยายที่น่าเบื่อหน่าย

(๒) การอภิปราย อาจจะเป็นกลุ่ม หรือรายบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการรับฟังความคิดจากผู้อื่นหรือทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ จากผู้ฟังที่มีประสบการณ์แตกต่างกันไป แต่ผู้ดำเนินการ

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายบุญร่วม กิ่งเกตุ, ตำแหน่งรักษาการ นายก อบต.ดงครั่งน้อย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

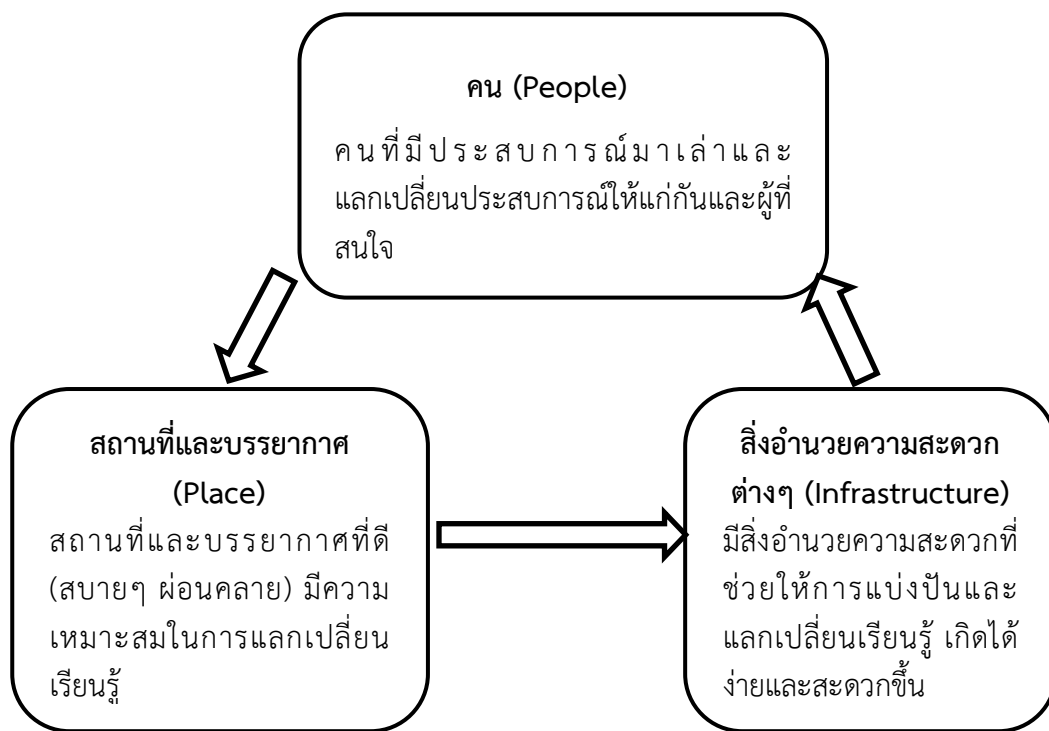
จะมีความสามารถในการสรุปประเด็น หรือหัวข้อการอภิปรายนั้นๆ ให้เกิดความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน

(๓) การฝึกปฏิบัติ เป็นวิธีการถ่ายทอดที่จะต้องมีการเตรียมการค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เวลาต้องเหมาะสมกับเนื้อหา เป็นวิธีการที่น่าสนใจ ไม่เบื่อ ฝึกทักษะให้กับผู้รับการถ่ายทอดเป็นอย่างดี แต่ผู้ควบคุมต้องคอยกำกับดูแลให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติให้มากที่สุดจะได้มากถ้ามีทีมงานช่วยกันดูแล และมีจำนวนที่เหมาะสม

กรณีศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายแสวง มะโนลัย เป็นการบรรยายและการลงมือปฏิบัติจริง โดยจัดแบ่งเป็นฐานการเรียนรู้ ดังนี้

กิจกรรมช่วงเช้า เป็นการบรรยายเรื่อง “ศาสตร์พระราชา และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” และ “ความเป็นมาของศูนย์และประสบการณ์ความสำเร็จ จากการน้อมนำศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต” สำหรับกิจกรรมช่วงบ่ายเป็นกิจกรรมภาคปฏิบัติฐานเรียนรู้ ได้แก่ ๑) ฐานการผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ๒) ฐานการผลิตน้ำหมักชีวภาพ ๓) ฐานการกำจัดศัตรูพืชด้วยการใช้สารสะเดา น้ำเต้าตัน ไฟดักแมลง ๔) ฐานแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งผู้เข้าร่วมศึกษาดูงานได้ทดลองทำผลิตภัณฑ์ ๕) ฐานการเรียนรู้เรื่องการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า นอกจากนี้ยังได้เยี่ยมชมพื้นที่แปลงนาสวนผสมตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ บ่อเลี้ยงปลา สวนมะพร้าว น้ำหอม สวนพืชผักผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เช่น ไก่ เป็ด ห่าน ภายในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายแสวง มะโนลัย

นอกจากจะมีฐานเรียนรู้ให้ศึกษาดูงานและเที่ยวชมแล้ว บ้านโพนาฮาดยังมีบริการโฮมสเตย์ไว้รองรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีผลิตภัณฑ์แปรรูปที่พัฒนาขึ้นจากวัตถุดิบภายในชุมชนอย่าง สบู่แบ่ง ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลารั้ว มะพร้าว น้ำหอม และเครื่องดื่มน้ำมะนาว น้ำผึ้งที่ผลิตใหม่ทุกวัน เป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอันเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นที่สร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีของชาวบ้านโพนาฮาดก็คือวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ถ่ายทอดให้กับผู้มาเยือน ซึ่งสามารถองค์ประกอบในการถ่ายทอดความรู้ภายในศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายแสวง มะโนลัย ได้ดังนี้

จากกรอบแนวคิดข้างต้นสามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญๆ ของการถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) ภายในศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายแสง มะโนลัย ประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑) คน (People) ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นแหล่งศูนย์รวมของความรู้ที่สมควรนำออกมาแบ่งปันเป็นอย่างยิ่ง โดยก็ควรจะเป็นคนที่มีความรู้จากการปฏิบัติจริง และอยากจะมาแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ด้วยความเต็มใจ

๒) สถานที่ และบรรยากาศ (Place) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีชีวิตชีวาและน่าสนใจ เพราะสถานที่และบรรยากาศที่ดี (สบายๆ ผ่อนคลาย) มีความเหมาะสมกับแต่ละกลุ่มคน จะทำให้คนเหล่านั้นมาเจอกันพูดคุย ปรึกษา วิเคราะห์ปัญหา แบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างสบายใจ

๓) สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ (Infrastructure) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ช่วยให้การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดได้ง่ายและสะดวกขึ้น เช่น กระดานสำหรับเขียน คอมพิวเตอร์ สำหรับการสรุปและจัดเก็บความรู้รวมถึงการแบ่งปัน (Share) หรือการส่งต่อข้อมูล

ในอดีตนายแสง มะโนลัย เริ่มต้นการทำเกษตรจากความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปสังคมก้าวเข้าสู่ยุคเทคโนโลยี การทำเกษตรแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนไป แต่นายแสง มะโนลัย ค้นพบว่าการทำงานเกษตรที่พึ่งพาเคมีต่างๆ ทำให้ต้นทุนสูงขึ้นแต่กลับได้ผลผลิตน้อยลง จึงได้หันไปพึ่งพาเกษตรอินทรีย์และการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงจนประสบผลสำเร็จ และได้รับยกย่องว่า

เป็นปราชญ์ในด้านเกษตร เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด-ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าว น้ำหอม กิจกรรมเกี่ยวกับการหมุนเวียนวงจรเกษตร และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ว่าด้วยผลงาน โดยในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงนายแสง มะโนลัย ในฐานะเป็นผู้ผลิตพันธุ์ทางการเกษตรอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์จนก่อให้เกิดเป็นความรู้

จากความสำเร็จในการทำเกษตรแบบผสมผสานและเกษตรอินทรีย์ นายแสง มะโนลัย ไม่ได้หยุดอยู่แค่การพัฒนาตนเองเท่านั้น แต่ยังมีการพยายามนำแนวคิดนี้มาขยายผลและขับเคลื่อนต่อไปในชุมชน โดยพยายามจัดการความรู้ที่ตนเองเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ นำมาถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนในชุมชน จนในที่สุดได้สร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นชื่อ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายแสง มะโนลัย ตั้งอยู่ที่ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการใช้แปลงเกษตรของตนเองเป็นต้นแบบ ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษา ดูงานของเกษตรกร ให้เข้าใจในหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่และภูมิสังคม

ศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน นายแสง มะโนลัย ในปี ๒๕๖๐ มีหลายกิจกรรม เช่น ให้ความรู้การทำบัญชีครัวเรือน การแปรรูปผลผลิตข้าว การทำหัวเชื้อราไตรโคเดอร์มา การทำปุ๋ยหมักปุ๋ยอินทรีย์ ฯลฯ เพื่อให้เกษตรกรและประชาชนผู้สนใจเข้ารับการอบรม และสามารถดำรงชีวิตตามแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ กว่าจะเป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนั้นนายแสง มะโนลัย ได้เริ่มจากตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน เมื่อประสบผลสำเร็จแล้วก็คิดที่จะแบ่งปัน นายแสง มะโนลัย เปิดศูนย์การเรียนรู้สู่ชุมชนและประชาชน สำหรับคนที่ต้องการศึกษาการทำเกษตรแบบผสมผสาน มีการสาธิตวิธีการจัดการกิจกรรมต่างๆ ในการเกษตร และมีข้อเสนอสถานที่ต่างๆ ที่จำเป็นในการแนะนำอาชีพให้แก่เยาวชนหรือเกษตรกรที่สนใจมาเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ สำหรับชาวบ้านไม่มีค่าใช้จ่ายใด แต่สำหรับหน่วยงานราชการหากมีงบประมาณ

เรียนรู้จากฝึกฝนทดลองทำจริงและสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชน เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ศึกษาดูงานสำหรับนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงฐานเรียนรู้ฟัลดอมแปลง ฐานเรียนรู้การเลี้ยงกบ ฐานเรียนรู้การเลี้ยงหมูหลุม ฐานเรียนรู้การทำพัตยศ ฐานเรียนรู้การปลูกผักและอื่นๆ อีกมากมาย นอกจากนี้จะมีฐานเรียนรู้ให้ศึกษาและเที่ยวชมแล้วบ้านโนนหาดยังมีบริการโฮมสเตย์ไว้รองรับให้บริการนักท่องเที่ยว มีผลิตภัณฑ์แปรรูปที่พัฒนาขึ้นจากวัตถุดิบภายในชุมชนอย่าง สบู่แบ่งข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร วุ้นมะพร้าว น้ำหอมและเครื่องดื่มน้ำมะนาวน้ำผึ้งที่ผลิตใหม่ทุกวัน

หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม

หลักสูตรการจัดอบรม ได้แก่ การเกษตรปลอดสารพิษ การจัดทำบัญชีครัวเรือน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพ การทำน้ำส้มควันไม้สำหรับงานเกษตร การผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ การผลิตปุ๋ยชีวอินทรีย์ การผลิตพืชผักปลอดสารพิษ การลดต้นทุนงานเกษตรด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การปรับพฤติกรรม และแนวคิดโดยยึดเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการ

ปรับปรุงบำรุงดิน การดักล่อแมลงเพื่อทำอาหารว่าง และการทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงปลาในบ่อดินโดยใช้น้ำหมักจุลินทรีย์บำบัดน้ำเสีย และใช้วิธีการควบคุมจำนวนปลาแบบธรรมชาติ

จากข้อความที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า “กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอด” ได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึกและการกระทำต่างๆ หลังจากได้รับข้อมูลต่างๆ ได้มีการฝึกฝนฝึกปฏิบัติจนมีความรู้ มีทักษะ มีประสบการณ์ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ต้องเรียนรู้ปรับตัวในรูปแบบวิธีการหรือลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ จึงมีขั้นตอนวิธีการและลำดับก่อนหลังที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน การเรียนรู้ของบุคคลจึงเป็นกระบวนการ (Learning as a Process) ที่สามารถเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและตลอดชีวิตของบุคคล นำแนวคิดกระบวนการเรียนรู้มาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนต่างๆ เกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมอาชีพเกษตรถึงปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรแต่ละคนมีการเรียนรู้และนำไปใช้ที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับวิถีคิด และปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเกษตรกร

๔.๓.๒ การดำเนินชีวิตด้านจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ได้เสนอหลักในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เหมาะสมกับสถานะของแต่ละบุคคล ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอหลักพุทธจริยศาสตร์สำหรับการดำเนินชีวิตอันเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐาน พุทธจริยศาสตร์จึงมุ่งเน้นการแก้ไขทางจิต คือมุ่งเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทางจิต (วิมุต) พุทธปรัชญาได้แบ่งจริยศาสตร์สำหรับการนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เกิดความดีงามตามสถานะของแต่ละบุคคลอย่างเหมาะสม พุทธจริยศาสตร์คือหลักการประพฤติปฏิบัติสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในทุกระดับ มีตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงสูงสุดเพื่อการนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตประจำวัน และความเหมาะสมแก่สติปัญญาของแต่ละบุคคล โดยเริ่มจากชั้นโลกียธรรมคือหลักปฏิบัติของผู้ที่ยังดำเนินชีวิตครองเรือน จนถึงชั้นโลกุตระธรรมคือขั้นสูงสุดของการพัฒนาชีวิตเข้าสู่ความสุขอย่างยั่งยืนคือพระนิพพาน ซึ่งในงานวิจัยนี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตเพื่อความดีงามและพุทธจริยศาสตร์เพื่อการเข้าถึงเป้าหมายคือความสุขในชั้นโลกียธรรม ที่นายแสวง มะโนลัย ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในฐานะปราชญ์ผู้เป็นแบบอย่างที่ดีคือ

๑. ด้านศีลธรรม

จากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเป็นอยู่อย่างมาก สังคมไทยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก จากสังคมเกษตรกรรมเปลี่ยนมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนามาเป็นสังคมกรรมกร วิถีชีวิตคนไทยเปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านที่อยู่อาศัย ถนนหนทาง วัฒนธรรม การบริโภค และศีลธรรมจริยธรรม มีการใช้เทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์เพื่อการผลิตผลทางเศรษฐกิจจนเกินความจำเป็น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมธรรมชาติถูกทำลายไป ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันทำมาหากิน การร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติ

ศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรมเมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ

คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น ในการดำเนินชีวิตในด้านคติธรรมนี้นายแสวง มะโนลัย ได้ยึดหลักการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น ๓ ด้าน คือ

(๑) ด้านบุคคล

ในการดำรงชีพพระพุทธศาสนามุ่งให้ทุกคนหาปัจจัย ๔ ห่อเลี้ยงร่างกาย พอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัตรภาพ จากนั้นก็ใช้ร่างกายนี้สร้างคุณความดีต่างๆ พุทธปรัชญาแสดงหลักการของสันโดษว่าเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เพราะสันโดษไม่ได้มีวัตถุประสงค์ให้มนุษย์หยุดในการพัฒนา แต่สอนให้มนุษย์รู้จักการพอเพียงและพอใจในสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ อันเป็นหลักการของการพัฒนาทางด้านจิตใจเพราะมนุษย์จะมีความสุขได้ไม่จำเป็นต้องมีเงินทองมาก แต่เป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของความพอใจในฐานะของตน ในการดำเนินชีวิตนี้นายแสวง มะโนลัย ได้ยึดหลักของความ พอประมาณ พอดี พอมี พอใช้ โดยอาศัยความรู้ในเรื่องปราชญ์ชาวบ้านที่ตนเองมีอยู่มาประยุกต์ใช้เพื่อไม่ให้ตกอยู่ภายใต้ลัทธิบริโภคนิยม ยุคที่ผู้แสวงหาความสุขและวิธีการของการมีความสุขกับวัตถุภายนอก เป็นความสุขที่ต้องขึ้นกับวัตถุธรรมภายนอก ในการดำเนินชีวิตในด้านเกษตรนี้นายแสวง มะโนลัย กล่าวว่า เมื่อก่อนเคยใช้สารเคมีในการเพาะปลูกจนเกิดความเสียหายและประสบกับปัญหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเสื่อมโทรมของดิน ผลผลิตทางการเกษตรต่ำ ปัญหาด้านการขาดทุน ภายหลัมนายแสวง มะโนลัย ได้หันมาทำการเกษตรแบบอินทรีย์ตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการผลิตโดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อสนองความต้องการในท้องถิ่น เป็นการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักสันโดษและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังคำกล่าวของนางสาวสุคนธ์รักษ์ พิมพ์หิน ที่กล่าวว่า “พอแสงถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนฐานความพอเพียง ซึ่งตนได้ยึดเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ เมื่อก่อนตนและครอบครัวต้องเป็นหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมมาลงทุนในการทำนา แต่ปัจจุบันพอได้หันมาทำตามแนวทางของพ่อ แสวงครอบครัวก็ดีขึ้นหนี้สินก็หมด ถึงแม้จะไม่ได้ร่ำรวยอะไรมากแต่ก็มีความสุข เพราะได้อยู่กันพร้อมหน้ากับคนในครอบครัว”^{๑๑} ซึ่งสอดคล้องกับนายเกษมพงษ์ หงษ์ทะนี ที่กล่าวว่า “ภาครัฐได้ให้ประชาชนในชุมชนหันมาทำเกษตรในลักษณะการพึ่งพาธรรมชาติ โดยการให้การสนับสนุนและผลักดันให้เกิดปราชญ์ชาวบ้านในสาขาต่างๆ มากขึ้น ทั้งยังลงพื้นที่ตรวจสอบเยี่ยมเกษตรกรในพื้นที่เพื่อเป็นการให้ขวัญกำลังใจ ทั้งยังทำการรณรงค์ให้ประชาชนหันมาทำเกษตรปลอดสารเคมี เพื่อเป็นการ

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางสาวสุคนธ์รักษ์ พิมพ์หิน, ตำแหน่ง ผอ.รพ.สต. ดงครั่งน้อย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ลดต้นทุนและเป็นไปตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย”^{๑๒} และสอดคล้องกับนายสมบัติ พนมเขต ที่กล่าวถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า “ความพอเพียงคือ พอดี พออยู่ พอกิน พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ มีความสุข มีเหตุผล ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น ปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาตั้งตนและดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง มีจิตใจที่ดี มองโลกในแง่ดี เพื่อแผ่ความดี ความรักให้กับคนทุกคน ย่อมนำมาซึ่งความรัก ความอบอุ่น ภายในครอบครัว ชุมชน ชาติและโลก อันถือเป็นหัวใจสำคัญที่ศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านได้วางเป้าหมายเอาไว้ เพื่อให้ทุกคนที่เข้ารับการอบรมสามารถนำไปเป็นแบบอย่าง และเกิดความสำเร็จในการดำเนินชีวิตต่อไป”^{๑๓}

นอกจากจะดำเนินชีวิตตามหลักสันโดษแล้วนายแสวง มะโนลัย ยังดำเนินชีวิตตามแนวทางหลักโภควิภาค ๔ คือ การแบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วนๆ เพื่อสะดวกในการจัดสรรอย่างเช่น ส่วนที่หนึ่งจ่ายในการดำเนินชีวิต ส่วนหนึ่งสำรองเป็นหลักประกันความมั่นคง และอีกส่วนหนึ่งเพิ่มทุนในอาชีพ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เป็นธรรมเพื่อความอยู่ดีทางเศรษฐกิจธรรมหนึ่ง คือ การจัดสรรทรัพย์ใช้ ๔ หรือโภควิภาค ๔ ที่ให้จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้เป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ ให้ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์ ส่วนที่ ๒ และ ๓ ใช้ลงทุนประกอบการงาน และส่วนที่ ๔ เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น ซึ่งการจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้นั้นเป็นหลักคำสอนที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่บุคคลแต่ละคนจะต้องมีการวางแผนในการใช้จ่ายหรือจัดการทรัพย์สินที่มีอยู่ การบริหารการเงินบุคคล จึงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่หัวใจหลักสำคัญ คือ จะทำอย่างไรที่บุคคลจะบริหารการเงินให้สามารถใช้ทรัพย์สินที่หามาได้เป็นทรัพย์เพื่อดำรงชีวิตและสร้างความเป็นอยู่ที่ดีอย่างยั่งยืนและสมดุล ดังคำกล่าวของนายวิไล หงส์ทะนี ที่กล่าวว่า “ตนเองได้ยึดแนวทางการจัดสรรเงินภายในครอบครัวตามวิธีของพ่อแสวงด้วยการจัดทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งแรกๆ ตนไม่ค่อยมั่นใจว่าวิธีนี้จะทำให้เหลือเงินเก็บได้ เมื่อลองทำแรกๆ ก็ยังไม่ค่อยเห็นผลเท่าไร เนื่องจากตนเองไม่ได้ทำรายละเอียดตามคำแนะนำอย่างรอบครอบ เมื่อทำสักไปพักปรากฏว่าตนมีเงินเก็บเพิ่มขึ้น”^{๑๔} ซึ่งสอดคล้องกับนางสาวเพ็ญแก้ว ดงโย ที่กล่าวว่า “ตนเองได้จัดทำบัญชีครัวเรือนด้วยการแบ่งเงินออกเป็นส่วนๆ ตามแนวทางที่ได้ไปศึกษาดูงานจากศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านนายแสวง มะโนลัย ซึ่งทางศูนย์ได้มีวิทยากรบรรยายและให้ลงมือทำด้วยตนเอง เมื่อนำมาใช้จริงในการดำเนินชีวิตประจำวัน ปรากฏว่าตนเองมีเงินออมเพิ่มขึ้นจากเดิมและทำให้เป็นคนมีนิสัยรอบคอบมากขึ้น ซึ่งเมื่อก่อนตนเองมีนิสัยชอบจับจ่ายซื้อของมาก และของบางอย่างก็ไม่จำเป็นสักเท่าไร ปัจจุบันวิถีชีวิตดีขึ้นจากอดีตมาก”^{๑๕}

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายกฤษณะพงศ์ หงส์ทะนี, ตำแหน่งพัฒนาการประจำตำบลคงครั้งน้อย, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายสมบัติ พนมเขต, ตำแหน่งปราชญ์ชุมชน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายวิไล หงส์ทะนี, ตำแหน่งเกษตรกร, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวเพ็ญแก้ว ดงโย, ตำแหน่งผอ.กศน. อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

การทำบัญชีครัวเรือนในด้านเศรษฐกิจ หรือการบันทึกรายรับรายจ่ายที่ทางราชการพยายามส่งเสริมให้ประชาชนได้ทำกันนั้นเป็นเรื่องการบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวันประจำเดือนว่ามีรายรับจากแหล่งใดบ้าง จำนวนเท่าใด มีรายจ่ายอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด ในแต่ละวัน สัปดาห์ เดือน และ ปี เพื่อจะได้เห็นภาพรวมว่าตนเองและครอบครัวที่รายรับเท่าใด รายจ่ายเท่าใด คงเหลือเท่าใด หรือ เงินไม่พอใช้เท่าใด คือ รายจ่ายมากกว่ารายรับ และสำรวจว่ารายการใดจ่ายน้อยจ่ายมาก จำเป็นน้อยจำเป็นมาก จำเป็นน้อยอาจลดลง จ่ายเฉพาะที่จำเป็นมาก เช่น ซื้อกับข้าว ซื้อยา ซื้อเสื้อผ้าซ่อมแซมบ้าน การศึกษา เป็นต้น ส่วนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นให้ลด ละ เลิก เช่น ซื้อบุหรี่ยี่ห้อหรู เล่นการพนัน เป็นต้น เมื่อนำรายรับ รายจ่าย มาบวกลบกันแล้วขาดดุลเกินดุลไปเท่าใด เมื่อเห็นตัวเลข จะทำให้เราคิดได้ว่าสิ่งไม่จำเป็นนั้นมีมากหรือน้อยสามารถลดได้หรือไม่ เลิกได้ไหม ถ้าไม่ลดไม่เลิกจะเกิดอะไร กับตัวเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ หากเราวางแผนการรับการจ่ายเงินของตนเองได้ เท่ากับว่า รู้จักความเป็นคนได้พัฒนาตนเอง ให้เป็นคนมีเหตุผล เป็นคนรู้จักพอประมาณ เป็นคนรักตนเอง รักครอบครัว รักชุมชน และรักประเทศชาติมากขึ้นจึงเห็นได้ว่า การทำบัญชีครัวเรือน ในเรื่องรายรับรายจ่าย ก็คือวิถีแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง เพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือปรัชญาชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมพอดี สอดคล้องถูกต้องตามกฎหมายธรรมชาติที่มีทั้งความเป็นเอกภาพและดุลยภาพอยู่เสมอ

การทำบัญชีครัวเรือนสำหรับเกษตรกร (Household account) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีทิศทาง ปลอดภัยมั่นคง เกษตรกรจึงควรทำบันทึก รายรับ-รายจ่าย จากการประกอบอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งไม่ว่าผู้ประกอบอาชีพอะไร กิจการนั้นจะต้องมีการทำบัญชีเพื่อเป็นตัวชี้วัดหรือเป็นเข็มทิศในการประกอบอาชีพ เกษตรกรก็คืออีกอาชีพหนึ่งที่ต้องมีการจัดทำบัญชีในครัวเรือน อย่างน้อยให้มีสมุดเพื่อบันทึกรายรับ-รายจ่าย เมื่อเราลงมือทำบัญชีจะทำให้รับรู้รายรับ ได้เงินมาจากไหน เท่าไร รู้รายจ่ายว่าเป็นค่าใช้จ่ายอะไรบ้าง เท่าไร รู้ต้นทุนกำไรว่าเราลงทุนเท่าไร ขายได้เท่าไร รู้หนี้สิน ทำให้สามารถวางแผนชำระหนี้ได้ทันตามกำหนด รู้จักประหยัดเพราะเมื่อทราบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นความจำเป็นก็ลดค่าใช้จ่ายในส่วนนั้น

จึงเห็นได้ว่าการทำบัญชีครัวเรือน ในเรื่องรายรับรายจ่าย ก็คือวิถีแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือปรัชญาชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมพอดี สอดคล้องถูกต้องตามกฎหมายธรรมชาติที่มีทั้งความเป็นเอกภาพและดุลยภาพอยู่เสมอ

การดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาจะต้องเป็นไปในฝ่ายความประเสริฐอันไม่มีโทษ จึงจะอำนวยการความสุขที่แท้จริงได้ กล่าวคือจะต้องเป็นผู้แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ได้มาแล้วเลี้ยงตนและครอบครัวให้เป็นสุข เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้นั้นอย่างมีสติสัมปชัญญะ โดยรู้เท่าทัน เห็นคุณเห็นโทษ ทางดีทางเสีย มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์ จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จได้ แม้แต่ในการดำเนินชีวิตคู่ หลักสมชีวิตาก็จะยังเป็นหลักสำคัญที่ผู้ใช้ชีวิตคู่จะช่วยกันประคับประคองฐานของครอบครัวให้อยู่รอดปลอดภัยได้โดยที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องดำเนินชีวิตไปในทางเดียวกัน คือทั้ง ๒ ฝ่ายต้องดำเนินชีวิตโดยธรรม จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

(๒) ด้านเศรษฐกิจ

การดำเนินชีวิตกับสภาวะเศรษฐกิจวิกฤตอย่างนี้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนหลักการวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อเข้าถึงจุดหมายในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักหลักทฤษฎีธรรมมีกตตสังวัตตนิกรรม หมายถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้นอันได้แก่ อูฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่นความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตราหาอุปายสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษารู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย กัลยาณมิตตตา คือ การคบคนดีเป็นมิตร รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมี ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา สมชีวิตา คือ ความเป็นอยู่เหมาะสมคือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ผิดเคืองพุ่มพวยให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ เป็นแนวปฏิบัติตนไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมหรืออาชีพใดก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทยอยู่แต่พอดี อย่าพุ่มเพื่อยอย่างไรประโยชน์ อย่ายัดยัดตุเป็นที่ตั้ง ยึดเส้นทางสายกลางอยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง เดียวนี้มนุษย์ทำลายเศรษฐกิจโดยการเป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน กินเกิน แต่งเนื้อแต่งตัวเกิน มีเครื่องใช้สอยเกิน อีกทั้งไม่มีศีลธรรมจึงจัดเศรษฐกิจไปในทางทำลายมนุษย์ เศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรมคือ สิ่งที่สร้างปัญหาเลวร้ายขึ้นมาจนเต็มโลก เศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรม คือ เศรษฐกิจที่เห็นแก่ตัวของนักเศรษฐกิจหรือนายทุนทั้งหลาย เป็นสิ่งที่สร้างปัญหามาทุกทิศทุกทาง มนุษย์เราจะมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยปราศจากหลักธรรมหรือคุณธรรมย่อมไม่ได้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจะต้องกินและต้องบริโภค การทำมาหากินของมนุษย์นั้นเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง ประกอบกับธาตุแท้ของมนุษย์นั้นมักง่ายเห็นแก่ตัว ชอบเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หากมนุษย์ขาดหลักธรรมหรือคุณธรรมประจำใจแล้ว การดำรงชีวิตในสังคมย่อมสร้างปัญหา มากกว่าสร้างความสุข อันเนื่องมาจากความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยความพอเพียงหรือที่เรียกว่า หลักมัตตัญญูตา หมายถึง ความรู้จักประมาณในปัจจัยอันเกื้อกูลแก่ความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดีตามหลักการแห่งการพึ่งตนเองโดยยึดหลักสำคัญของความพอดี ๓ ประการ คือ

(๑) ความพอดีด้านจิตใจ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้ชีวิต ในยุคที่บ้านเมืองมีการเติบโตและผกผันทางเศรษฐกิจรวดเร็วเช่นนี้ การสร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมที่จะเผชิญทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นอีกเรื่องที่ต้องจำเป็น โดยเราจะต้องเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเผชิญพร้อมยอมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงที่มาจากทั้งภายในและภายนอก รู้จักนำเทคโนโลยีต่างๆ มาวางแผนและปฏิบัติ ส่วนคุณธรรมคือความอดทน ความเพียร และความซื่อสัตย์

(๒) ความพอดีด้านสังคม ต้องมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแกร่งเป็นอิสระ รู้จักผนึกกำลังและที่สำคัญคือมีกระบวนการ

เรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงแข็งแรง ตามหลักพอเพียงด้วยวิถีพุทธ เพราะการที่จะให้เศรษฐกิจชุมชนจะเป็นเศรษฐกิจที่พอเพียงได้นั้น ก่อนอื่นเราต้องสร้างวินัยให้ตนเองและสร้างชุมชนเล็กๆ อย่างครบครันให้กลายเป็นชุมชนที่พอเพียงเสียก่อน

(๓) ความพอดีด้านเศรษฐกิจ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่ พอกิน สมควรตามอัตภาพและฐานะของตน ยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ ท้ายที่สุดของการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ก็คือการฉลาดใช้ชีวิต

หลักมัตตัญญูตา เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเป็นหลักธรรมที่จะเชื่อมโยงให้เข้าสู่หลักธรรมอื่นๆ อีก เป็นหลักการดำเนินชีวิตเพื่อความเจริญที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติพบเจอความสุขในการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งการดำเนินชีวิตในด้านเศรษฐกิจตามหลักมัตตัญญูตาสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๑) การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณในการแสวงหาทรัพย์

การแสวงหาปัจจัยนั้นถือว่าเป็นการแสวงหาตามหน้าที่ ไม่ปล่อยให้จิตถูกกระตุ้นด้วยโลภจัด ความคิดประทุรร้าย ความมกมายไร้เหตุผล แต่ดำรงตนอยู่ด้วยปัญญา รู้ทางเสื่อมทางเจริญ มีอุบายวิธีในการหลีกเลี่ยงทางเสื่อมมาดำเนินชีวิตในทางเจริญ เพื่อให้เกิดพัฒนาการทางวัตถุและจิตใจ โดยอาศัยหลักอริยทรัพย์ การแสวงหาที่ประเสริฐนั้น เรียกว่า สัมมาชีพ เป็นอาชีพที่บริสุทธิ์ คือ การทำงานที่ปราศจากโทษ การดำรงชีวิตเป็นหลักธรรมชั้นศีล คือ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรมเป็นสำคัญ การงานที่ปราศจากโทษจึงกำหนดเอาที่การกระทำนั้นจะต้องไม่เบียดเบียนตนและคนอื่นให้เดือดร้อน ดังคำกล่าวของนายสุรสิทธิ์ มะโนลัย ที่กล่าวว่า “ตนเองและครอบครัวได้หันมายึดอาชีพเกษตรอันเป็นอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในช่วงแรกๆ ประสบกับปัญหาต่างๆ มากมายจนรู้สึกท้อแท้ พอได้พบกับพ่อแสวง มะโนลัย และได้เห็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตพ่อแสวงแล้วทำให้มีกำลังใจและมั่นใจในว่าอาชีพเกษตรก็สามารถสร้างรายได้อย่างยิ่งยืน ซึ่งปัจจุบันตนเองได้ปรับเปลี่ยนที่นาให้เป็นสวนเกษตรตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ และขยายการเลี้ยงสัตว์ทั้ง ฟาร์มเลี้ยงกบ เลี้ยงเป็ด และเลี้ยงปลาในบ่อ จนทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้นทำให้รายรับในครอบครัวเพิ่มขึ้นและเหลือเงินเก็บอีกส่วนเพื่อใช้ในยามจำเป็น”^{๑๖} สอดคล้องกับนายชนัฐพงษ์ นามชนะ ที่กล่าวว่า “ปัจจุบันตนเองมีฐานะมั่นคงขึ้นกว่าในอดีตที่เคยทำแต่นาปีอย่างเดียว ทำให้มีงานทำทั้งปีและมีรายรับเข้าบัญชีธนาคารตลอด”^{๑๗}

๒) การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์

การใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนหามาได้ให้อยู่ในความพอดินั้นจะต้องมี สติ สัมปชัญญะ การสำรวมและบังคับจิตใจของตนเอง เพื่อให้ดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างมีเหตุมีผลคุ้มค่าต่อการแสวงหาจะต้อง

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายสุรสิทธิ์ มะโนลัย, ตำแหน่งเกษตรตำบลบ้านฝาง, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายชนัฐพงษ์ นามชนะ, ตำแหน่งหัวหน้า กศน. ตำบลกำแพง (เกษตรกร), ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ไม่ให้สิ่งเหล่านี้เข้ามาครอบงำจิตใจได้ การใช้จ่ายทรัพย์สินต้องให้สมกับฐานะของตนไม่ใช่จ่ายจนเกินตัว และไม่ให้อัตคัตต์ผิดเคืองจนเกินไป และการใช้จ่ายทรัพย์สินที่ตนหามาได้ให้อยู่ในความพอดีนั้นจะต้องมีสติ สัมปชัญญะ มีการสำรวม และบังคับจิตใจของตนเอง เพื่อให้ดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างมีเหตุมีผล คุ่มค่าต่อการแสวงหา

ปัจจุบันประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมยุคอุตสาหกรรม วิถีชีวิตของผู้คนตกอยู่ภายใต้กระแสวัตถุนิยมที่มุ่งแต่กระตุ้นให้บริโภคใช้จ่ายอย่างเกินตัว ทำให้ไม่สามารถเหลือเงินจากการใช้จ่ายมาเก็บออมได้ สมการที่ว่าจึงกลายเป็น “รายได้-รายจ่าย=หนี้สิน” การแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นนั้น จำต้องปลูกฝังทัศนคติของการออมเงินก่อน การใช้จ่ายหรือสร้างค่านิยมให้เกิดการออมเงินส่วนหนึ่ง ขึ้นมาก่อนใช้จ่าย โดยดัดแปลงสมการเป็น “รายได้ – เงินออม = ค่าใช้จ่าย” ทั้งนี้เพื่อสร้างวินัยทางการเงินให้เกิดเป็นภูมิคุ้มกันต่อกระแสบริโภคนิยมขึ้นในระดับหนึ่ง ดังคำกล่าวของนางกรรณิการ์ มีมา ที่กล่าวว่า “ในการดำเนินชีวิตของตนในปัจจุบันนี้ถือว่าประสบผลสำเร็จในระดับที่พอใจ มีความสุขทั้งสุขภาพทางกายและจิตใจ ซึ่งแตกต่างจากช่วงแรกๆ ที่ต้องเป็นทุกข์และประสบกับปัญหาด้านหนี้สิน รายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย”^{๑๘}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หลักมัตตัญญูตาเป็นหลักธรรมที่สร้างคนให้เป็นผู้รู้จักใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตให้รู้จักจำกัดความทุกข์ความเดือดร้อนด้วยการพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ความเดือดร้อนแล้วแก้ปัญหาให้ถูกทางไม่ให้เชื่อถ้อยอย่างมกมายไร้เหตุผล การดำเนินชีวิตด้านนี้ นายแสวง มะโนลัย ยึดหลักตามแนวทางคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วย ความประพฤดีและการปฏิบัติทั้งในทางกาย ทางวาจาและทางใจ ต่อตนเองและสังคม ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การดำเนินชีวิตที่เป็นกุศลกรรมมีผลที่ได้รับ คือ ความสุข ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า และ การดำเนินชีวิตที่เป็นอกุศลกรรม คือ การดำเนินชีวิตในทางที่ชั่วมีผลที่ได้รับ คือ ทุกข์ ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้านั้นเอง การดำเนินชีวิตตามหลักมัตตัญญูตานี้จะต้องดำเนินชีวิตให้เกิดความเข้าใจถึงความยินดีและความต้องการของตนเอง คือ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยไป ในการบริโภค การใช้สอยปัจจัยสี่ เพื่อที่จะไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง เพราะถ้ามากไปก็จะทำให้เป็นอันตรายต่อสุขภาพของตน และอาจจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย หัวใจสำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักมัตตัญญูตา เพื่อให้ชีวิตมีความพอดี พอเหมาะ พอประมาณ ในการดำเนินชีวิตสู่ความสงบสุข ในชีวิตประจำวัน ในการบริโภคปัจจัยสี่และการต่อสู้ชีวิตในสังคม สิ่งสำคัญที่สุดจะต้องมีก็คือความพอใจ เมื่อเรามีความพอใจแล้วจะทำให้เราเกิดความสุข เมื่อชีวิตมีความสุขแล้วก็จะป็นหนทางนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่อไป

(๓) ด้านสังคม หลักพุทธจริยศาสตร์สำหรับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของบุคคล นั้นจำเป็นจะต้องนำมาใช้ให้เหมาะสมแก่สถานะภาพแห่งตน เพราะในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้นย่อมเกิดปัญหาอื่นๆ มากมาย ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีสภาวะจิตที่แตกต่างกัน การนำหลักพุทธจริย

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางกรรณิการ์ มีมา, ตำแหน่งกำนันตำบลคงครั้งใหญ่ (เกษตรกร), ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ศาสตร์มาใช้ในการวางกรอบแห่งการดำเนินชีวิตนั้นสามารถเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสมแห่งตน การดำเนินชีวิตของนายแสวง มะโนลัย ในด้านสังคมนี้เป็นไปตามหลักของมรรคมืด ๘ เป็นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในพุทธปรัชญาโดยมีจุดเริ่มต้นจากการรู้จักคิดใคร่ครวญด้วยเหตุผลโดยตนเอง การปฏิบัติจึงจะนำไปสู่ความเห็นชอบทางปัญญาและเมื่อความเห็นชอบทางปัญญาเกิดขึ้นแล้ว แนวทางด้านปัญญาที่เผชิญย่อมเกิดขึ้น นั่นก็คือความเป็นผู้มีวิจาร์ณญาณอันเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง โดยเฉพาะข้อที่ว่าด้วยสัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ส่งผลตั้งแต่การดำรงชีพระดับพื้นฐานทางสังคมคือครอบครัว ก่อให้เกิดเป็นความสามัคคีปรองดอง ความเข้าอกเข้าใจ ความเห็นใจซึ่งกันและกัน ขยายผลไปสู่ชุมชน หลักในสัมมาอาชีวะจะต้องมีพฤติกรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขทั้งตนเองและบุคคลอื่น เป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในสังคมโดยรวม สร้างเสริมความสงบสุขให้เกิดแก่สังคม ถ้าคนในสังคมเลือกประกอบอาชีพที่สุจริต จะเป็นการลดปัญหาทางสังคมต่างๆ การตระหนักในหน้าที่การงานอันบริสุทธิ์ เสมอกันของคนในสังคมย่อมส่งผลให้สังคมเกิดความสงบเย็นเป็นสุขได้

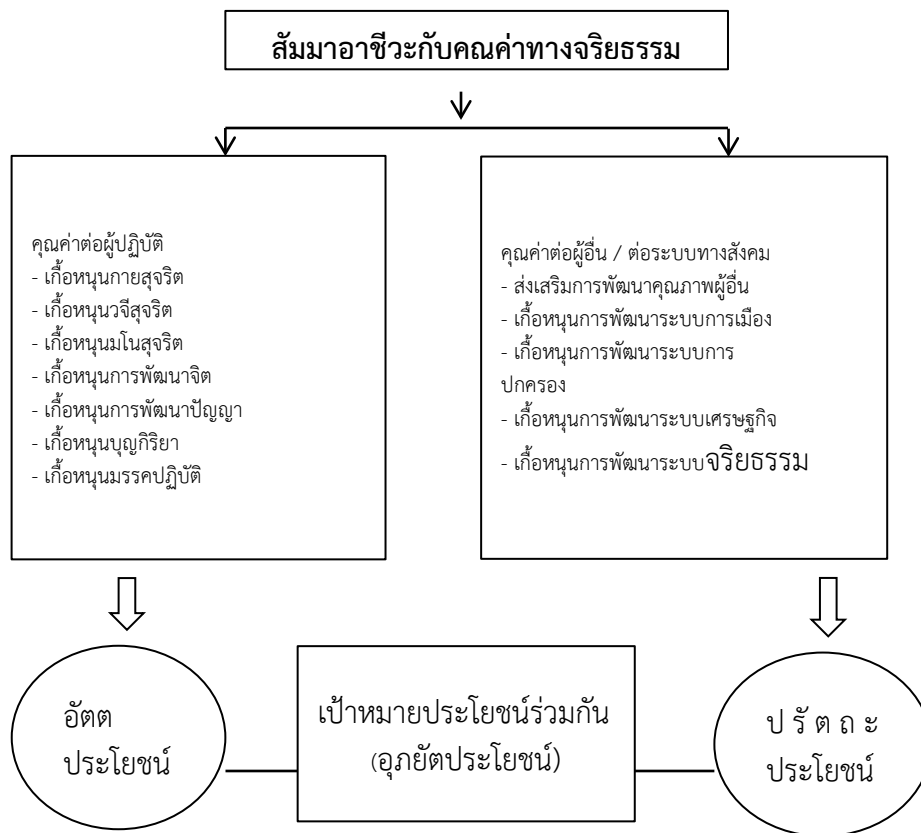
ดังคำกล่าวของนายนิพล นครวงษ์ ที่กล่าวว่า “นายแสวง มะโนลัย นอกจากจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเกษตรแล้ว ยังทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงแก่คนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน จนเป็นที่นับถือของคนในชุมชน เพราะคนในเขตพื้นที่ตำบลดงครั่งน้อยและพื้นที่ใกล้เคียงไม่มีใครไม่รู้จัก”^{๑๙} ซึ่งสอดคล้องกับนายนิติพงษ์ ละครลา ที่กล่าวว่า “ตนเองเคยได้ยินชื่อเสียงการเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านนายแสวง มะโนลัย จากการบอกเล่าของพ่อที่เคยนำคณะเข้ามารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ จนได้มาสัมผัสกับตนเองวิทยากรมีความรู้ความสามารถ และการต้อนรับอย่างเป็นกันเอง ซึ่งถือว่าเป็นการเสียสละเพื่อชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง เพราะทางศูนย์ไม่ได้เรียกเงินจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมแต่อย่างใด ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความภูมิใจและนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต”^{๒๐}

จากข้อความที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของนายแสวง มะโนลัย เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักมรรคมืด ๘ ประการ อันเป็นหลักจริยศาสตร์ขั้นสูงคือการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ อันเป็นหลักของการดำเนินชีวิตที่ควบคู่ไปกับวิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักสัมมาอาชีวะนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการมีฐานะมั่งมีหรือยากจน แต่มุ่งเน้นวิธีการแสวงหาทรัพย์อย่างไร และใช้จ่ายทรัพย์นั้นอย่างไร รวมไปถึงคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาที่รู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าและประโยชน์ของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของเงิน อันจะทำให้ทรัพย์กลายเป็นเหตุเพิ่มพูนความทุกข์แก่ชีวิต ผู้มีสัมมาชีพจึงเป็นผู้ที่ทำงานแสวงหาทรัพย์ด้วยวิธีการที่ชอบธรรม นำทรัพย์ที่ได้มาใช้เลี้ยงตนเผื่อแผ่แบ่งปันผู้อื่น และใช้ทรัพย์ในทางที่เป็นบุญ นอกจากนี้ยังดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ปลอดโปร่งโล่งเบา พ้นจากความลุ่มหลงมัวเมาในทรัพย์สมบัตินั้น หลักสัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรมไปจนถึงการเชื่อมั่นตั้งใจมั่นในการประกอบเลี้ยงชีพหน้าที่นั้น คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะ ยังเป็นฐานใน

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายนิพล นครวงษ์, ตำแหน่งกำนันตำบลดงครั่งน้อย, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายนิติพงษ์ ละครลา, ตำแหน่งผอ.ร.ร. พุทฺธลาประชารัฐ, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

การพัฒนาจริยธรรมในระดับต่างๆ ทั้งด้านการพัฒนาสังคม การเมือง ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ และการพัฒนาระบบจริยธรรมให้สูงขึ้นไป เป็นการพัฒนาจากตนเองด้วยการรักษากาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องชอบธรรมเป็นการสั่งสมคุณลักษณะของการพัฒนาตนตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมบูรณ์ การดำเนินชีวิตตามหลักสัมาอาชีวะสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

๒. ด้านวัฒนธรรม

พื้นที่แดนไกลโพ้น นามพื้นที่ท้องทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอกะเทยวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๕๐ กิโลเมตร สถานที่ตั้งศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านนายแสง มะโนลัย หมู่ที่ ๑๒ ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอกะเทยวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด วิถีชีวิตประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีความขยัน ปราสจากอบายมุข และน้อมนำพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช มาสร้างความพอเพียง คือ “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เมื่อปี ๒๕๔๐ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยให้รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมไทย ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดีหรือสิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้ง ให้มีความรัก ความเมตตา ที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติและรวมพลังกันด้วยความสามัคคีเป็นหมู่เหล่า ขจัดข้อขัดแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษา

ผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เศรษฐกิจพอเพียงคือการดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ คือ หวนกลับมาสู่วิถีชีวิตไทยที่จะทำให้ชาติบ้านเมือง และตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้านเศรษฐกิจ และมีความสุขในที่สุด

ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตของคนทุ่งกุลาร้องไห้เกิดขึ้นจากการปรับตัวในการตั้งถิ่นฐาน ในสภาพแวดล้อมต่างๆ และการแก้ปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวัน จากสภาพสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงนี้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ได้มีความพยายามปรับตัวและ ประยุกต์ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คือการหันมาทำ การเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติโดยเลิกใช้สารเคมีทั้งสิ้น ทั้งเนื่องจากกระแสการรื้อฟื้นและอนุรักษ์ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในสังคมไทย อันเป็นพระราชดำริในรัชกาลที่ ๙ ตามแนวทางของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงหรืออีกชื่อหนึ่งว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้เกิดการหันมาทบทวนและปรับประยุกต์ ภูมิปัญญาอีสานเดิมและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ของคนในแต่ละท้องถิ่นที่มีความสำคัญ ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ท้องถิ่นและประเทศเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งปราชญ์ชาวบ้าน จัดเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่ได้สั่งสม ไว้ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและรุ่นถัดๆ ไปตามลำดับ และปรับให้ใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น และสอดคล้องกับระบบนิเวศในปัจจุบัน เช่น การผลิตเครื่องใช้สอย และการ ยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรม

วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นและสั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี กฎหมาย ศิลปะ จริยธรรม ตลอดจนวิทยาการและ เทคโนโลยีต่างๆ จนกลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่คนในสังคมได้เลือกสรร ปรับปรุงแก้ไข จน ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดมา ยาวนาน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน และสามารถประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตใน ปัจจุบัน วัฒนธรรมที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมทางสังคม ที่ช่วยทำให้เกิดความเป็นระเบียบใน สังคม ได้แก่

(๑) วิถีชาวบ้าน คือ พฤติกรรมที่คนในสังคมคาดหวัง เป็นพฤติกรรมที่ครอบคลุม พฤติกรรมด้านต่างๆ ของคนในสังคม เช่น การแต่งกาย การพูด การปฏิบัติต่อกันระหว่างผู้ใหญ่กับ ผู้น้อย มารยาททางสังคม

(๒) จารีต คือ พฤติกรรมที่เชื่อว่าจะมีผลต่อสวัสดิภาพของคนจำนวนมาก เช่น ห้ามลัก ขโมย ทำร้ายผู้อื่น ฆ่าคน ทูจริต ประเพณีผิดทางเพศ ความกตัญญู ระบบอาวุโส การเชื่อทางศาสนา

(๓) ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่สืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย การแต่งกาย

(๔) ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น ความเชื่อเรื่องผีเรือน

ชุมชนบ้านโพนฮาด หมู่ที่ ๑๒ ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นชื่อตั้งขึ้นตามตำนานเล่าว่า เมื่อหลายร้อยปีก่อนมี พระยาฮาดและพระยาทอน มีศักดิ์เป็นพี่น้องกัน พร้อมบริวารคือพระนางจะแอ่นและพระนางแสนสี ซึ่งเป็นพ่อค้าขายครั้ง ได้เดินทางมาขายครั้งท่ามกลางทุ่งอันกว้างใหญ่มีความแห้งแล้งกันดาร ต่อมาพระยาฮาดและพระนางทั้งสองได้เสียชีวิตลงที่บ้านโพนฮาด ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านโพนฮาดในปัจจุบัน ส่วนพระยาทอนได้เสียชีวิตลงที่บ้านโพนทอนซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับบ้านโพนฮาด หมู่บ้านโพนฮาดเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง แหล่งผักปลอดสารพิษ ข้าวอินทรีย์ แมลงเลิศรส ฟังเพลงกล่อมผัก เป็นแหล่งปักพัตยศแห่งเดียวในจังหวัดร้อยเอ็ดตามคำขวัญที่ว่า “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ลือเลื่องแมลงเลิศรส พัตยศล้ำเลิศงานฝีมือ เลื่องลือผักปลอดสารพิษ ม่วนอีหลีประเพณีบุญบั้งไฟ พระเจ้าใหญ่ร่วมบูชา ตำนานพระยาฮาด พระยาทอน” อัตลักษณ์ชาวบ้านโพนฮาดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำเกษตรกรรมปลูกข้าวเป็นหลัก ทำเกษตรผสมผสาน ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ โดยน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ประกอบอาชีพโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ชาวบ้านนิยมปลูกผักไว้กินเอง

ท่ามกลางวัฒนธรรมไทยที่กำลังลบเลือนไปจากสังคม เราก็เริ่มได้เห็นพยายามของสื่อโฆษณาที่ “เรียกหา” วัฒนธรรมที่ดีงามของไทยให้กลับคืนมา ภาพของเด็กน้อยน่ารักท่าทางกำลังน้ำลายไหลอยากกินขนมที่อยู่ในหีบของยาย และยายก็หยิบของในหีบ “เอ้า ยายให้” ทำให้นึกถึงตอนเด็กๆ ตามประสาเด็กบ้านนอกที่จะมักจะได้กินของอร่อยๆ ที่เพื่อนบ้านเอามาแบ่งให้ ทั้งหมดแสดงถึงวัฒนธรรมคนไทยที่เชื่อเรื่อง “บุญ” เรื่อง “ทาน” “การให้” วัฒนธรรมไทย คือวัฒนธรรมที่ดีที่สุดในโลก เราเป็นคนมีน้ำใจ เคารพครูบาอาจารย์ กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เมื่อมีแขกมาเยือนเราจะให้ของที่ดีที่สุดสำหรับแขกเสมอ ดังคำกล่าวของนายสมนึก โนรีรัตน์ ที่กล่าวว่า “พ่อแสงเป็นบุคคลที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อกับทุกคนที่เข้ามาเยี่ยมชมสวนเกษตร เวลากลับก็จะได้รับของฝากติดมือกลับไปทุกครั้ง ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลตัวอย่างที่ควรเอาแบบอย่าง นอกจากสิ่งของแล้วพ่อแสงก็ได้ให้ความรู้และนำพาเดิมชมสวนเกษตรด้วยความเต็มใจอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย”^{๒๑} สอดคล้องกับนายสมบัติ พนมเขต ที่กล่าวว่า “ตนและครอบครัวได้เข้าไปช่วยงานในโรงอัดปุ๋ยอินทรีย์ของพ่อแสง ซึ่งพ่อแสงเป็นคนมีน้ำใจช่วยเหลือแบ่งปันทั้งสิ่งของและเงิน ทำให้คนในชุมชนมีงานทำและเกิดความสามัคคีกัน”^{๒๒}

วัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรของคนไทยมีลักษณะเด่น คือ เป็นสังคมที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน มีการนับญาติกันอย่างสนิทสนม เช่น ใช้คำว่า ปู่ ย่าลุง ป้า น้า พี่ เรียกผู้สูงอายุที่เฒ่าจึกกัน หรือไม่ใช้ญาติ มีการยกย่องธรรมชาติและสิ่งที่มีบุญคุณ เช่น การทำขวัญพระแม่โพสพ การลอยกระทง เพื่อขอบคุณและขอขมาพระแม่คงคา การนับถือพระแม่ธรณี การทำขวัญโคกระบือ มีการร่วมมือกันในสังคม เช่น การขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำงาน เมื่อแรงงานภายในครอบครัวไม่เพียงพอ เช่น การลงแขก การขอแรง การเอาแรง เอามือ เอาปากกินหวาน เพื่อช่วยกัน

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายสมนึก โนรีรัตน์, ตำแหน่งผอ.โรงเรียนบ้านดงครั่งน้อย, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายสมบัติ พนมเขต, ตำแหน่งปราชญ์ชุมชน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ทำงานในนา ปลูกสร้างบ้าน โดยเป็นการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนแรงงานในชุมชน โดยที่ไม่ต้องใช้การว่าจ้าง เจ้าของงานมีหน้าที่เพียงดูแลเรื่องอาหารการกินให้เพียงพอแก่ผู้มาช่วยงาน

เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริอยู่เหนือกว่าเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของตะวันตก ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องวัตถุที่เป็นรูปธรรมเช่น เงิน ทรัพย์สิน กำไร ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจซึ่งเป็นนามธรรมแต่เศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าเศรษฐกิจทุนหรือเศรษฐกิจธุรกิจ เพราะครอบคลุมถึง ๔ ด้าน คือ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านจิตใจ มิติด้านสังคม และมิติด้านวัฒนธรรม ซึ่งในงานวิจัยนี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะมิติด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นวิถีชีวิตที่มุ่งให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งทำให้เกิดการเป็นหนี้เป็นสิน ดังคำกล่าวของนายวิไล หงส์ทะนี ที่กล่าวว่า “ตนเองและครอบครัวสามารถปลดหนี้สินได้ด้วยการหันมาทำเกษตรแบบผสมผสานตามแนวทางของพ่อแสง ซึ่งปัจจุบันตนเองมีฐานะดีขึ้นและทุกคนในครอบครัวอยู่ดีกินดีขึ้น เป็นวิถีชีวิตที่มีความมั่นคงและทำให้ตนเองได้อยู่พร้อมหน้าครอบครัวด้วย”^{๒๓}

จากข้อความที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมสามารถกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ซึ่งนายแสง มะโนลัย จัดได้ว่าเป็นแบบอย่างที่ดีของบุคคลในชุมชน โดยการดำเนินชีวิตที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหาต่างๆ มีความขยันหมั่นเพียร เป็นผู้ที่ชอบแสวงหาความรู้อยู่เสมอ ซึ่งการกระทำดังกล่าวมาช่วยเสริมสร้างและแผ่กระจายไปยังคนในครอบครัว ชุมชนใกล้เคียง และขยายออกไปสู่สังคมในวงที่กว้างขึ้น และกลายเป็นแบบแผนสำหรับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต่อไป ซึ่งความเชื่อที่ได้จะกลายเป็นค่านิยมที่สร้างรากฐานของปรัชญาการดำเนินชีวิตต่อไป

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ซึ่งสามารถสรุปองค์ความรู้ที่เกิดจากการทำวิจัยได้ดังนี้

๑) องค์ความรู้ที่เกิดจากหลักปรัชญาการดำเนินชีวิต

ด้านบุคคล การดำเนินชีวิตตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นการดำเนินชีวิตโดยการทำเกษตร ซึ่งถือเป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองในระดับชุมชนและระดับประเทศ เน้นการกระจายที่เป็นธรรมและแนวทางพัฒนาที่ยั่งยืน โดยอาศัยความรู้ที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษและการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ผสมผสานเข้าด้วยกัน เป็นการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืนและทวนกระแสสังคมที่ตกอยู่ภายใต้กระแสบริโภคนิยมนั่นเอง ซึ่งปัจจุบันสังคมไทยประชาชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากอดีต เหตุเพราะเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ผู้คนเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคใช้สอยเอง มาเป็นการผลิตเพื่อขาย แล้วเอาเงินที่ได้นั้นไปซื้อของที่ต้องการบริโภคอีกที ในชนบทนั้นสิ่งที่ผู้คนผลิตนั้นเจ้าตัวยังสามารถเอามาบริโภคได้ เช่น ข้าว หรือผัก แต่ถ้าเป็นในเมืองสิ่งที่ผู้คนผลิตส่วนใหญ่เอามาบริโภคได้น้อยมาก เช่น

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายวิไล หงส์ทะนี, ตำแหน่งเกษตรกร, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ชิ้นส่วนเครื่องยนต์ หรือสินค้าบริการ อาทิ ตัดผม ทำบัญชี สังคมที่ผู้คนผลิตสิ่งที่ตนไม่ได้บริโภค และบริโภคสิ่งที่ตนไม่ได้ผลิต เราเรียกว่าสังคมบริโภค แต่นี้เป็นเพียงลักษณะเบื้องต้นของสังคมบริโภค ในสังคมแบบดั้งเดิมสิ่งที่ผู้คนบริโภคนั้นมักเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานสำหรับชีวิต ได้แก่ปัจจัยสี่ แม้เพียงเท่านี้ก็เชื่อว่าจะมีบริโภคได้พอเพียงกับความต้องการ บางปีบางช่วงก็อดคัดัดสน ด้วยเหตุนี้การอดออม การประหยัดมัธยัสถ์ และการเคารพปัจจัยสี่ โดยเฉพาะอาหาร จึงถือเป็นคุณธรรมสำคัญในสังคมดังกล่าว แต่ในสังคมบริโภค สิ่งทีคนส่วนใหญ่บริโภคนั้น หาใช่สิ่งจำเป็นพื้นฐานไม่ แต่มักเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกให้ความเพลิดเพลิน หรือหรรษาพุ่มเฟิอย เช่น โทรทัศน์ วิทยุ โทรศัพท์มือถือ เครื่องสำอาง เครื่องประดับ แม้แต่อาหารก็ไม่ได้กินเพื่อประทังชีวิต แต่เพื่อความเอร็ดอร่อย เพื่อแสดงสถานภาพ หรือเพื่อสังสรรค์บันเทิง ขณะเดียวกันการใช้เวลาว่างก็เปลี่ยนไป จากเดิมที่ผู้คนใช้เวลาว่างด้วยการทอผ้า สานตะกร้า หรือร้องรำทำเพลง ก็เปลี่ยนมาเป็นการจับจ่ายใช้สอยหรือบริโภคสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลิน เช่น เดินห้าง ท่องเที่ยว ดูโทรทัศน์ ฟังเพลง ชมคอนเสิร์ต ในสังคมบริโภค การประหยัดมัธยัสถ์ถูกลดความสำคัญลง การอวดมั่งอวดมี การประชันขันแข่งด้วยวัตถุสิ่งเสพ หรือการใช้จ่ายอย่างพุ่มเฟิอย กลายเป็นค่านิยมที่แพร่หลาย ซึ่งแม้แต่รัฐบาลก็สนับสนุนด้วยการออกนโยบายต่างๆ เพื่อกระตุ้นผู้คนให้บริโภคมากๆ

จากการศึกษาปรัชญาการดำเนินชีวิตของนายแสง มะโนลัย ทำให้ได้ทราบถึงกระบวนการดำเนินชีวิตที่มีความสุข สร้างรายได้ พอเพียง สร้างความสามัคคี ถือเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตตามวิถีเกษตรอันเป็นอาชีพที่คนไทยส่วนใหญ่เป็นอยู่ และเหมาะสมกับวัฒนธรรมและภูมิประเทศตามแบบของสังคมไทยในอดีต

ด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรม กล่าวคือ ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ เรื่องที่ส่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ซึ่งชุมชนนั้นๆ จะก่อให้เกิดวัฒนธรรม และคนในท้องถิ่น ส่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยจะก่อให้เกิดเอกลักษณ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชนนั้น เศรษฐกิจวัฒนธรรม คือ การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้วยการสร้างองค์ความรู้ให้แก่คนในชุมชนโดยให้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในท้องถิ่นจริงในท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่สะท้อนถึงกระบวนการซึ่งรวมเอาวัฒนธรรม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีเข้าไว้ด้วยกัน และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น

๒) องค์ความรู้ที่เกิดจากการเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาบ้าน นายแสง มะโนลัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรในการประกอบอาชีพ และสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นการนำเอาวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี องค์ความรู้ ภูมิปัญญา การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาผนวกกับกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรผสมผสานด้วยระบบการบริหารจัดการที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน และเครือข่ายองค์ความรู้ของเกษตรกร เพื่อนำสิ่งที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเรียนรู้ ถักตอ ทดลอง หัดทำ นำความรู้ ประสบการณ์และความประทับใจกลับไป พร้อมกับการมีจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อม จากความหลากหลายของผลิตผลทางการเกษตร และความสวยงามตามธรรมชาติของ

เรือสวนไร่นา เป็นการรวมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวผสมผสานกับวิถีการทำเกษตรกรรมทั้งสมัยโบราณและสมัยใหม่ ที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวควบคู่ความรู้ด้านการเกษตร” ซึ่งส่งผลให้เกิดรายได้นอกภาคการเกษตรส่วนหนึ่ง และเกิดการพัฒนาถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรระหว่างเกษตรกรด้วยกันที่มาเยี่ยมชม เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับ นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไป ที่ต้องการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้านการเกษตร ผลของการท่องเที่ยวยังทำให้เกิดความร่วมมือกันภายในครอบครัว ชุมชน และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรเกษตรในท้องถิ่น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นดังกล่าว กลายเป็นความโดดเด่นของท้องถิ่นและตัวเกษตรกรเอง และเป็นการรักษาพื้นที่สีเขียวและการทำการเกษตรไว้สู่รุ่นลูกหลาน เกิดชุมชน สังคม ที่มีคุณภาพและมีความสุข อย่างยั่งยืน

กิจกรรมการท่องเที่ยวตามชุมชนหรือหมู่บ้านเกษตรกร ซึ่งเกษตรกรในชุมชนร่วมกันจัดตั้งบริหาร และจัดการท่องเที่ยว โดยกรมส่งเสริมการเกษตรให้ความร่วมมือสนับสนุนในการจัดทำโครงสร้างทางกายภาพ การจัดภูมิทัศน์ การให้แนวความคิดในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่และความสามารถของเกษตรกรในชุมชน การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยง เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันเป็นทางเลือกหนึ่งท่ามกลางกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่เกษตรกรรมนอกจากจะมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้อให้เกิดบรรยากาศของความสดชื่นรื่นรมย์ ยังเป็นที่รวมแหล่งองค์ความรู้ เทคโนโลยี กระบวนการถ่ายทอด และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยหล่อหลอมรวมเป็นวิถีเกษตรที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนหรือเที่ยวชมพื้นที่เกษตรเพื่อสัมผัสธรรมชาติและวิถีชีวิตที่แตกต่างอีกแบบหนึ่ง ซึ่งสามารถสรุปรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเน้นการทำงานแบบเครือข่าย/กลุ่ม เป็นรูปแบบที่มีการนำทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานรูปแบบการอบรมให้ความรู้ด้านการเกษตรแผนใหม่และความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ประกอบด้วยฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการทำการเกษตรสมัยใหม่ เช่น การปลูกพืชและการดูแลรักษาพืช การแปรรูปและการเก็บรักษาผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ ซึ่งอาจจะมีประกาศนียบัตรรับรองให้ ฝึกปฏิบัติเพื่อเรียนรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน เช่น ศึกษาแมลงหรือสัตว์ที่มีประโยชน์ต่อการเกษตร ชนิดและประโยชน์ของผักพื้นเมืองที่รับประทานได้ การทำข้าวเม่า การทำขนมจีน การทำน้ำตาลจากมะพร้าว การนวดและอบสมุนไพร การเผาข้าวหลาม

๒) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา คือ การเดินทางเพื่อทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านชาวบ้านในด้านการทำการเกษตร หาความรู้ สัจธรรมแห่งชีวิตมีการฝึกทำสมาธิเพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้นมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๓) ให้แนวทางด้านธุรกิจการเกษตร ในช่วงที่ธุรกิจอื่นๆประสบปัญหาเนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ เช่น ในปัจจุบันนี้นักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งเดินทางมาเพื่อหาช่องทางในการทำธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตร เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนรวดเร็วและเป็นธุรกิจที่ยังก้าวหน้าไปได้ โดยจัดให้นักท่องเที่ยวในเชิงท่องเที่ยวธุรกิจเกษตรได้สัมผัสพบเห็นดูกิจกรรมของเกษตรกรแล้วอาจจะเกิดแนวคิดในการทำธุรกิจร่วมกับเกษตรกร เช่น รวมกับเกษตรกรทำการผลิตเพื่อแปรรูปเพื่อส่งออกหรือจำหน่ายในประเทศ หรือร่วมกันผลิตและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมต่างๆ ซึ่งการท่องเที่ยวในลักษณะนี้นอกจากจะเอื้อผลประโยชน์อย่างสูงให้กับเกษตรกรแล้ว ยังเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเหลือภาคเอกชนจากธุรกิจอื่นที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบัน

๔) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) เป็นรูปแบบการให้นักท่องเที่ยวพักแรมในหมู่บ้านเพื่อศึกษาและสัมผัสกับการใช้ชีวิตของชาวนบทยเกษตร นักท่องเที่ยวกลุ่มที่ต้องการใช้ชีวิตใกล้ชิดกับครอบครัวในท้องถิ่นที่ไปเยือนเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้รับประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้น โดยมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นที่ยั่งยืน โดยให้นักท่องเที่ยวได้รับการบริการที่อบอุ่น ปลอดภัย สะอาด เป็นต้น

สรุปความได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการดำเนินการร่วมกันในลักษณะของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน ผลที่ได้คือนักท่องเที่ยวได้ทั้งเที่ยวและชมผลผลิตทางเกษตร ตลอดจนการเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่นั้น ซึ่งจะมีทั้งประเภทพักค้างในหมู่บ้านได้และประเภทไปเช้ากลับเย็น โดยในแต่ละหมู่บ้านท่องเที่ยวเกษตรจะต้องมีกิจกรรมที่มีจุดเด่น เช่น หมู่บ้านไม้ดอกไม้ประดับ หมู่บ้านกระดาสา หมู่บ้านปลูกข้าว เป็นต้น และจะมีการพัฒนากิจกรรมอื่นๆ ที่น่าสนใจขึ้นมาประกอบด้วย หมู่บ้านท่องเที่ยวจะต้องมีการจัดพื้นที่ให้เป็นศูนย์บริการนักท่องเที่ยว คือ มีลานจอดรถ ที่จำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม สถานที่จำหน่ายพืชผลเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูป สินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน สถานที่เกี่ยวกับการเกษตรและวัฒนธรรมพื้นบ้าน สำหรับพื้นที่การเกษตรของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านแต่ละรายนี้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมหรือร่วมกิจกรรมได้ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นเป็นการส่งเสริมการหารายได้เข้าสู่ชุมชนและเกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งผลจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนับว่าเป็นการสร้างรายได้โดยตรงให้กับเกษตรกรผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ผลิ นักท่องเที่ยวเดินทางเยี่ยมชมแล้ว ยังได้ซื้อผลผลิตต่างๆ ที่เกษตรกรได้จัดทำในอาชีพปกติ เช่น

(๑) สามารถจำหน่ายต้นอ่อนและเมล็ดพันธุ์ เพื่อนักท่องเที่ยวซื้อกลับไปทดลองปลูกหรือไม่บางคนอาจนำไป ขยายอาชีพเสริมต่อเป็นเกษตรกรใหม่เพิ่มขึ้นเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพใหม่ได้

(๒) สามารถขายผลผลิตที่เก็บได้ส่งให้กับนักท่องเที่ยวโดยตรงช่วยขยายตลาดขายปลีกและขายส่งให้กับเกษตรกรได้

(๓) ผลผลิตบางชนิดที่จำหน่ายสดไม่ทันสามารถแปรรูปเป็นผลผลิตอีกรูปแบบหนึ่ง จัดทำเป็นของแห้งเป็นการถนอมอาหาร จำหน่ายให้นักท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่เพิ่มพูนจากเดิม

(๔) มีส่วนแนะนำธุรกิจการเกษตรเพิ่มขึ้นนักท่องเที่ยวและเกษตรกรที่ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด สามารถช่วยขยายผลจากการทำการเกษตรต่อไปทางธุรกิจอื่นๆได้อีก นับเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพเพิ่มขึ้น อาทิ การทำธุรกิจผลไม้สดกับเครื่องจักสาน เครื่องบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น

(๕) การจัดการท่องเที่ยวแวะพักชมสวนเกษตรยังทำให้เพื่อนบ้านสามารถขายสินค้า ทั้งจากสวนเกษตร และสินค้าจำพวกอาหาร เครื่องดื่มได้เพิ่มขึ้น

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายที่จะศึกษาหลักพุทธปรัชญาสำหรับการดำเนินชีวิต ที่นายแสวง มะโนลัย นำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจนประสบผลสำเร็จ และได้รับการยกย่องในฐานะเป็นปราชญ์ผู้มีความรู้แห่งดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้วิจัยวางวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา ๒) เพื่อศึกษาปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

๑. แนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา พบว่า

การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเป็นไปของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยการประพฤติปฏิบัติต่อชีวิต อันประกอบด้วยความประพฤติและการปฏิบัติทั้งในทางกาย ทางวาจาและทางใจ ต่อตนเองและสังคม ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การดำเนินชีวิตที่เป็นกุศลกรรม มีผลที่ได้รับ คือ ความสุข ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า และ การดำเนินชีวิตที่เป็นอกุศลกรรม คือการดำเนินชีวิตในทางที่ชั่ว มีผลที่ได้รับ คือ ทุกข์ ทั้งในโลกนี้ และในโลกหน้านั่นเอง

การดำเนินชีวิตบางที่เรียกว่าปรัชญาการดำเนินชีวิตซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าท่าทีต่อชีวิตและคำว่ากรมองโลก เพราะคนมีท่าทีต่อชีวิตหรือมองโลกอย่างไรก็มักดำเนินชีวิตไปตามท่าทีหรือการมองนั้นๆ หลักศีลธรรมสำหรับชาวพุทธที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานสั่งสอนไว้มีมากมายหลายระดับ ทั้งที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตประจำวันและระดับที่สูงขึ้นไป หากพุทธศาสนิกชนทุกคนล้วนแต่ตั้งมั่นอยู่ในคำสั่งสอนของท่าน ย่อมบังเกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และในสังคมที่เราอาศัยอยู่อย่างแน่นอน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

หลักการดำเนินชีวิตตามแนวทางของทฤษฎีมิกัตถสังวัตตนิกธรรม คือ จุดสมดุลยภาพในระหว่างรายรับและรายจ่ายการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับรายจ่ายนั้นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญภาวะสมดุลจะควบคุมการวางแผนเพื่ออนาคต หลักคำสอนเรื่องการใช้จ่ายในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจุดสมดุลเกี่ยวกับรายได้และรายจ่าย ดังหลักโกศวิภาค ๔ คือ การแบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วนๆ

๒. ปรัชญาชีวิต นายแสง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่า

ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ ๒ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๓ อำเภอ ๕ จังหวัด ได้แก่ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอยักษ์พลบุรีและอำเภอยักษ์ท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ อำเภอยักษ์บุรีรัมย์ อำเภอยักษ์เกษตรวิสัย อำเภอยักษ์สุวรรณภูมิ อำเภอยักษ์โพธิ์ทราย และอำเภอยักษ์หนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอยักษ์ศีลาสัย อำเภอยักษ์ราษีไศล และอำเภอยักษ์ชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอยักษ์ค้อวังและอำเภอยักษ์มหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ที่ได้ชื่อว่าทุ่งกุลาร้องไห้ มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ชนเผ่ากุลารซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยจากเมืองเมาะตะมะ ประเทศพม่า ได้เดินทางมาค้าขายผ่านทุ่งแห่งนี้ ปกติแล้วชนเผ่ากุลารเป็นชนเผ่าที่มีความอดทนสูงมาก สู้งาน สู้อุต ลม ฝน แต่เมื่อได้เดินทางผ่านทุ่งแห่งนี้ ที่มีพื้นที่กว้างขวางเหลือประมาณ ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน ไม่พบหมู่บ้านใด ๆ เลย น้ำก็ไม่ดื่ม ต้นไม้ก็ไม่มีที่จะให้ร่มเงา มีแต่ทุ่งหญ้าเต็มไปหมด พื้นดินก็เป็นทราย เดินทางยากลำบากเหมือนอยู่กลางทะเลทราย ทำให้คนพวกนี้ถึงกับร้องไห้ ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” ในอดีตทุ่งกุลาร้องไห้ในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนใหญ่จะแห้งแล้งมาก ส่วนในฤดูฝนน้ำจะท่วมทุกปีใต้พื้นดินลงไปเป็นน้ำเค็ม ไม่สามารถทำการเกษตรได้

วิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จากอดีตถึงปัจจุบัน ยังมีความผูกพัน พึ่งพาอาศัยกันและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ฮีตสิบสอง เป็นประเพณีที่น่าสนใจ ทำให้มองเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ว่ามีการปฏิบัติเรื่อง ประเพณีและความเชื่อที่เป็นแบบแผนอันก่อให้เกิดความสุขในชีวิต จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีวัฒนธรรมบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การออกไปทำงานต่างพื้นที่ การอยู่กันเป็น

ครอบครัวขนาดเล็ก เป็นต้น แต่โดยภาพรวมวิถีชีวิตส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการทำประมงบ้างบางพื้นที่ (จับปลาน้ำจืด)

ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นคำเรียกขานในเชิงยกย่องบุคคลที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญ และนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยก้าวข้ามขีดจำกัดของการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและคำที่มักจะมาควบคู่กันกับปราชญ์ชาวบ้าน คือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมาทั้งทางตรง ได้แก่ การสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติเอง และทางอ้อม ได้แก่ การเรียนรู้จากผู้อาวุโสในชุมชน หรือความรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ประเภทของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นลักษณะการจัดประเภทความชำนาญของผู้มีความรู้ความสามารถในสาขาต่างๆ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านนั้นเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ผูกพันกับธรรมชาติจนเกิดองค์ความรู้ มนุษย์มีความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมที่กระทำสืบต่อกันมาจนกลายเป็นองค์ความรู้ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรม อันเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น เมื่อสรุปรวบยอดแล้วปราชญ์ชาวบ้านเป็นเรื่องเกี่ยวกับ อาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพ เป็นต้น

นายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านผู้ได้รับแรงบันดาลใจที่ทำเนื่องจากเศรษฐกิจไม่ดีและมีภาวะฝนแล้งทำให้มีหนี้สินมาก จึงทำให้ตัดสินใจผันตัวเองโดยการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรแนวใหม่ตามแนวพระราชดำริในรัชกาลที่ ๙ ตอนแรกก็ทำเล็กๆ ก่อน ต่อมาขยายใหญ่ขึ้นทางรัฐก็เห็นว่ามีความตั้งใจก็เข้ามาสนับสนุนส่งเสริม จนปัจจุบันกลายเป็นฐานเรียนรู้ของเกษตรกรที่มาศึกษาดูงานทั่วประเทศ นายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความชำนาญในหลากหลายศาสตร์ อันเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด-ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าว น้ำหอม กิจกรรมเกื้อกูลการหมุนเวียนวงจรเกษตร และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงผลงานของนายแสวง มะโนลัย ที่ได้รับรางวัลและได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์

๓. วิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลารับว่า

ปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างให้คนยึดถือ และให้คุณค่าอันนำไปสู่พฤติกรรมของมนุษย์หรือที่เรียกกันว่า “เป็นทัศนะที่แฝงอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์” และภายใต้การดำเนินชีวิตของคนเรา ทั้งนี้ปรัชญาคือรากฐานของความคิดและพฤติกรรม ปรัชญาในการดำเนินชีวิตแต่ละคนเป็นตัวกำหนดทิศทางชีวิตของแต่ละคน ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักปรัชญาการดำเนินชีวิตของนายแสวง มะโนลัย โดยกำหนดกรอบการวิจัยเป็น ๓ ด้าน คือ ด้านญาณวิทยา ด้านจริยศาสตร์ และด้านการประยุกต์พุทธธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การดำเนินชีวิตในด้านญาณวิทยา

วิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ (Methods of acquiring knowledge) เนื่องจากมนุษย์มีธรรมชาติของความ อายากรู้ อยากเห็น ความคิดริเริ่ม และมีความปรารถนาที่จะพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของตนให้ดียิ่งขึ้น การแสวงหาความรู้ของมนุษย์เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยสติปัญญาและการฝึกฝนต่างๆ วิธีแสวงหาความรู้ของมนุษย์ จำแนกออกได้ ๖ อย่าง คือ (๑) การสอบถามจากผู้รู้ (Authority) (๒) การศึกษาจากขนบธรรมเนียมประเพณี (Tradition) (๓) การใช้

ประสบการณ์ (Experience) (๔) วิธีการอนุมาน (Deductive method) (๕) วิธีการอุปมาน (Inductive method) (๖) วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) ในทัศนะของพุทธปรัชญา ความรู้นั้นสัมพันธ์กับการปฏิบัติตั้งแต่จุดเริ่มต้นในแง่ที่ว่าในการจะเข้าถึงความรู้นั้น บุคคลจำเป็นต้องลงมือปฏิบัติคือพิสูจน์ทดสอบจนเข้าถึงหรือประจักษ์ในความจริงด้วยตนเอง พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎีหรือความรู้ พุทธปรัชญากล่าวถึงบ่อเกิดของปัญญาว่าเกิดได้ ๒ ทางคือ ทางตรง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายใน และทางอ้อม เป็นความรู้ที่เกิดจากการฟัง การคิด ทบทวน และลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง

การดำเนินชีวิตในด้านญาณวิทยานั้น นายแสวง มะโนลัย เป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้และแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากยุคแรกนั้นต้องประสบกับปัญหาต่างๆ มากมายในการประกอบอาชีพ นอกจากการแสวงหาความรู้แล้วในด้านการดำเนินงานนั้นนายแสวง มะโนลัย ยังได้นำเอาหลักการทรงงานของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับภูมิปัญญาปราชญ์ของตนที่มีอยู่ ซึ่งในการทำงานนั้นนายแสวง มะโนลัย กล่าวว่า “เน้นความพอเพียง ก่อเกิดความสุข ความภูมิใจ และแบ่งปัน” ซึ่งปัจจุบันนี้นอกจากจะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้เป็นปราชญ์แล้ว นายแสวง มะโนลัย ยังเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้ที่สนใจในด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นการรักษามิปัญญาและเผยแพร่ความรู้ให้กว้างขวางออกไปอีกด้วย โดยการจัดตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

นายแสวง มะโนลัย เริ่มต้นการทำเกษตรจากความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปสังคมก้าวเข้าสู่ยุคเทคโนโลยี การทำเกษตรแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนไป แต่นายแสวง มะโนลัย ค้นพบว่าการทำงานเกษตรที่พึ่งพาเคมีต่างๆ ทำให้ต้นทุนสูงขึ้นแต่กลับได้ผลผลิตน้อยลง จึงได้หันไปพึ่งพาเกษตรอินทรีย์และการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงจนประสบผลสำเร็จ และได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ในด้านเกษตร ปัจจุบันนี้นอกจากจะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้เป็นปราชญ์แล้ว นายแสวง มะโนลัย ยังเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้ที่สนใจในด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นการรักษามิปัญญาและเผยแพร่ความรู้ให้กว้างขวางออกไปอีกด้วย โดยการจัดตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะได้ความรู้ในด้านเกษตรอินทรีย์ศูนย์ยังมีปราชญ์ชาวบ้านในด้านอื่นสำหรับผู้ที่สนใจในแสวงหาความรู้ในด้านการทำเกษตรอีกมากมาย โดยแบ่งเป็นฐานการเรียนรู้ต่างๆ ประกอบด้วยปลูกไม้ผลต่างๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเหลือกินก็สามารถขายได้ เช่น มะนาว กล้วย มะพร้าว พักข้าวแก้วมังกร เป็นต้น ฐานการเรียนรู้เรื่องการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิต ฐานการเรียนรู้การปราบศัตรูพืชจากแมลงต่างๆ เช่น การใช้สารสะเดา น้ำเต้าต้น ไฟดักแมลง และฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับดิน เป็นต้น

ปัจจุบันศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้มีหน่วยงานต่างๆ และประชาชนทั่วไปให้ความสนใจเข้ามาศึกษาดูงาน และแนวทางในการประกอบอาชีพมากมาย ทางศูนย์เครือข่ายได้จัดให้มีการเรียนรู้อย่างเป็นรูปแบบสำหรับผู้สนใจ เพื่อให้เพื่อนเกษตรกรได้มีแนวทางและวิถีชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยการดำเนินชีวิตโดยยึดแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถนำแนวคิดไปใช้ในการประกอบอาชีพอย่างพอเพียง และอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุขตลอดจนสามารถนำไปถ่ายทอดให้แก่บุคคลอื่นได้

๒) การดำเนินชีวิตในด้านจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์คือหลักการประพฤติปฏิบัติสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในทุกๆระดับ มีตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงสูงสุดเพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการดำเนิน

ชีวิตประจำวัน ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยกล่าวถึงหลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตเพื่อความดีงามและพุทธจริยศาสตร์เพื่อการเข้าถึงเป้าหมายคือความสุข หลักจริยศาสตร์จะเป็นสิ่งนำทางให้มีการปฏิบัติที่ดี ที่เหมาะสม เป็นไปในทางดีงามตามสถานภาพของตน ในการดำเนินชีวิตนั้นนายแสวง มะโนลัย ได้ยึดหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยความพอเพียงหรือที่เรียกว่า หลักมัตตัญญูตา คือ การรู้จักพอดี เป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของนายแสวง มะโนลัย เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ประการ อันเป็นหลักจริยศาสตร์ชั้นสูง คือการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ อันเป็นหลักของการดำเนินชีวิตที่ควบคู่ไปกับวิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักสัมมาอาชีวะนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการมีฐานะมั่งมีหรือยากจน แต่มุ่งเน้นวิธีการแสวงหาทรัพย์อย่างไร และใช้จ่ายทรัพย์นั้นอย่างไร รวมไปถึงคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาที่รู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าและประโยชน์ของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของเงิน อันจะทำให้ทรัพย์กลายเป็นเหตุเพิ่มพูนความทุกข์แก่ชีวิต ผู้มีสัมมาชีพจึงเป็นผู้ที่ทำงานแสวงหาทรัพย์ด้วยวิธีการที่ชอบธรรม นำทรัพย์ที่ได้มาใช้จ่ายตนเผื่อแผ่แบ่งปันผู้อื่น และใช้ทรัพย์ในทางที่เป็นบุญ นอกจากนี้ยังดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง โล่งเบา พ้นจากความลุ่มหลงมัวเมาในทรัพย์สมบัตินั้น หลักสัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรมไปจนถึงการเชื่อมั่นตั้งใจมั่นในการประกอบเลี้ยงชีพหน้าที่นั้น คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะ ยังเป็นฐานในการพัฒนาจริยธรรมในระดับต่างๆ ทั้งด้านการพัฒนาสังคม การเมือง ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ และการพัฒนาระบบจริยธรรมให้สูงขึ้นไป เป็นการพัฒนาจากตนเองด้วยการรักษากาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องชอบธรรมเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะของการพัฒนาด้านหลักคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมบูรณ์ การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ

การดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาจะต้องเป็นไปในฝ่ายความประพฤติอันไม่มีโทษ จึงจะอำนวยความสะดวกที่แท้จริงได้ กล่าวคือจะต้องเป็นผู้แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ได้มาแล้วเลี้ยงตนและครอบครัวให้เป็นสุข เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้นั้นอย่างมีสติสัมปชัญญะ โดยรู้เท่าทัน เห็นคุณค่าเห็นโทษ ทางดีทางเสีย มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์ จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จได้ แม้แต่ในการดำเนินชีวิตคู่ หลักสมชีวิตาก็จะยังเป็นหลักสำคัญที่ผู้ใช้ชีวิตคู่จะช่วยกันประคับประคองฐานะของครอบครัวให้อยู่รอดปลอดภัยได้โดยที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องดำเนินชีวิตไปในทางเดียวกัน คือทั้ง ๒ ฝ่ายต้องดำเนินชีวิตโดยธรรม จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

๓) ด้านการประยุกต์หลักพุทธธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต

ด้านบุคคล ในการดำรงชีพพระพุทธศาสนามุ่งให้ทุกคนหาปัจจัย ๔ หล่อเลี้ยงร่างกายพอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัธยาศัย จากนั้นก็ใช้ร่างกายนี้สร้างความดีต่างๆ พุทธปรัชญาแสดงหลักการของสันโดษว่าเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เพราะสันโดษไม่ได้มีวัตถุประสงค์ให้มนุษย์หยุดในการพัฒนา แต่สอนให้มนุษย์รู้จักการพอเพียงและพอใจในสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ อันเป็นหลักของการพัฒนาทางด้านจิตใจเพราะมนุษย์จะมีความสุขได้ไม่จำเป็นต้องมีเงินทองมาก แต่เป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของความพอใจในฐานะของตน ในการดำเนินชีวิตนี้นายแสวง

มะโนลย์ ได้ยึดหลักของความ พอประมาณ พอดี พอมี พอกิน พอใช้ โดยอาศัยความรู้ในเรื่องปราชญ์ ชาวบ้านที่ตนเองมีอยู่มาประยุกต์ใช้เพื่อไม่ให้ตกอยู่ภายใต้ลัทธิบริโภคนิยม ยุคที่ผู้แสวงหาความสุข และวิธีการของการมีความสุขกับวัตถุภายนอก เป็นความสุขที่ต้องขึ้นกับวัตถุธรรมภายนอก ในการดำเนินชีวิตในด้านเกษตรนั้นนายแสวง มะโนลย์ กล่าวว่า เมื่อก่อนเคยใช้สารเคมีในการเพาะปลูกจนเกิดความเสียหายและประสบกับปัญหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเสื่อมโทรมของดิน ผลผลิตทางการเกษตรต่ำ ปัญหาด้านการขาดทุน ภายหลังนายแสวง มะโนลย์ ได้หันมาทำการเกษตรแบบ อินทรีย์ตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการผลิตโดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อสนองความต้องการในท้องถิ่น เป็นการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักสันโดษ ทั้งนี้การที่บุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมข้อสันโดษแล้วมีความสุข มีความภาคภูมิใจในตนเอง ไม่กระวนกระวายใจ มีจิตใจที่สงบระงับต่อความโลภสืบเนื่องไปจนถึงการไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจได้อย่างต่อเนื่องนั้นเท่ากับประสบความสำเร็จและสามารถบรรลุถึงความมุ่งหมายอันแท้จริงของหลักธรรมข้อสันโดษแล้ว

ด้านเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิตกับสถานะเศรษฐกิจวิฤตอย่างนี้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนหลักการวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อเข้าถึงจุดหมายในการดำเนินชีวิต โดยยึดหลักหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถสังวัตตนิกรรม หมายถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้นอันได้แก่ อุดมฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญรู้จักใช้ ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปายสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษารู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย กัลยาณมิตตตา คือ การคบคนดีเป็นมิตร รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมี ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่เหมาะสมคือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ผิดเคือง พุ่มพ่ายให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ เป็นแนวปฏิบัติตนไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมหรืออาชีพใดก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทยอยู่แต่พอดี อย่าพุ่มเพื่อยอย่างไรประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดเส้นทางสายกลางอยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง

ด้านสังคม การดำเนินชีวิตของบุคคลไม่ว่าจะสมัยใดก็ตามถ้าขาดความพอดี ตามหลักมัตตัญญูตาแล้วก็จะนำพาชีวิตของตนเองตกที่อัปจน เมื่อใดบุคคลใดที่อยู่ในความพอดีตามหลักมัตตัญญูตาก็คจะทำให้บุคคลนั้นได้รับความสุขตามที่ตนปรารถนา ซึ่งสามารถวิเคราะห์หลักการดำเนินชีวิตตามแนวทางของหลักมัตตัญญูตา ได้ดังนี้

๑) การดำเนินชีวิตด้วยความพอดี เป็นการบริโภคปัจจัยสี่แต่พอดีไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป รู้ว่าการบริโภคปัจจัยสี่นั้นเพื่อให้เราอยู่ได้ เพียงเพื่อจะบำเพ็ญตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

๒) การดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ ความพอประมาณก็คือรู้จักควบคุมความต้องการและการกระทำต่างๆ ให้อยู่ในขอบเขตอันควรแก่สภาพและฐานะของตนไม่ให้เกิดความ

จำเป็น และไม่ไปก้าวล่วงสิทธิของคนอื่น เป็นการไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสังคม และไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม

๓) การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณในการแสวงหาทรัพย์ เป็นการทำงานที่ปราศจากโทษ เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรมเป็นสำคัญ การงานที่ปราศจากโทษจึงกำหนดเอาที่การกระทำนั้นจะต้องไม่เบียดเบียนตนและคนอื่นให้เดือดร้อน

๔) การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ต้องให้สมกับฐานะของตนไม่ใช้จ่ายจนเกินตัว และไม่ให้อัตคัดผิดเคืองจนเกินไป และการใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนหามาได้ให้อยู่ในความพอดี

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ ได้พบประเด็นที่น่าสนใจผู้วิจัยจึงนำประเด็นที่น่าสนใจเหล่านั้นมาเพื่ออภิปรายผล ดังนี้

๑) ปรัชญาการดำเนินชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญา

การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเป็นไปของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยการประพฤติปฏิบัติต่อชีวิต อันประกอบด้วยความประพฤติและการปฏิบัติทั้งในทางกาย ทางวาจาและทางใจ ต่อตนเองและสังคม ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยการดำเนินชีวิต ซึ่งการดำเนินชีวิตบางที่เรียกว่าปรัชญาการดำเนินชีวิตซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ท่าทีต่อชีวิตและค่าว่าการมองโลก เพราะคนมีท่าทีต่อชีวิตหรือมองโลกอย่างไรก็มักดำเนินชีวิตไปตามท่าทีหรือการมองนั้นๆ หลักศีลธรรมสำหรับชาวพุทธที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานสั่งสอนไว้ มีมากมายหลายระดับ ทั้งที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตประจำวันและระดับที่สูงขึ้นไป หากพุทธศาสนิกชนทุกคนล้วนแต่ตั้งมั่นอยู่ในคำสั่งสอนของท่าน ย่อมบังเกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และในสังคมที่เราอาศัยอยู่อย่างแน่นอน ซึ่งสอดคล้องกับ**โสภิตา จิระพงศ์** ได้กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธพบว่า การดำเนินชีวิตของผู้นำเริ่มจากการพัฒนาตนเป็นคนเก่ง มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม โดยอาศัยกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการเพื่อให้เกิดแนวทางนำไปสู่ความสำเร็จ มีคุณสมบัติของการครองตน ครองคน ครองงาน และครองใจ อันเป็นมาตรฐานของการเป็นผู้นำที่ดี และสอดคล้องกับ**พระสมุห์สุรางค์ สุจินโณ (จันทรงาม)** ว่า ระบบบริโภคนิยมในสังคมไทย มีลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนคือ เป็นการรับเอาเทคโนโลยี ค่านิยม วัฒนธรรม รูปแบบการศึกษา และรูปแบบการบริโภคมาจากประเทศตะวันตกเพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะสามารถพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญทัดเทียมกับต่างชาติได้ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนไทย จนไม่หลงเหลืออัตลักษณ์ และความสงบสุขที่เคยมีมา ต้องแสวงหาวัตถุ และนำเข้าสินค้าราคาแพงมาปรุงแต่งชีวิต ก่อให้เกิดความเสี่ยงในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมในปัจจุบัน แนวคิดปรัชญาบริโภคนิยมกล่าวถึงจุดหมายของชีวิตว่าอยู่ที่การพยายามหาสิ่งเสพมาบริโภคให้มากที่สุด ปัญหาลัทธิบริโภคนิยมเกิดจากการเลียนแบบวัฒนธรรมทุนนิยมตะวันตก บริโภคนิยมเป็นลักษณะการใช้จ่ายใช้สอยมากเกินไป บ่อยเกินไป แพงเกินกว่าฐานะรายได้และความจำเป็น ลัทธิบริโภคนิยมที่ระบาดในประเทศไทยได้ง่ายมากคงมาจากหลายปัจจัยรวมทั้งรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมของไทยน่าจะมีส่วนส่งเสริมให้คนไทยนิยมบริโภคฟุ่มเฟือยด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ **อี.เอฟ. ชูเมกเกอร์** ที่กล่าวถึงแนวคิดบริโภคนิยมว่า

วัตถุคือสิ่งที่จะนำไปสู่ความสุขและสนุกสนานอันเป็นความต้องการของมนุษย์ แนวคิดนี้กำลังแพร่ขยายออกไปครอบคลุมโลก แต่ก็ยังแก้ปัญหาลงโลกไม่ได้ ตรงข้ามมันกลับนำไปสู่ปัญหาที่หนักหนาสาหัสเพิ่มขึ้นจากความโลภที่ไม่มีวันสิ้นสุด

ส่วนแนวคิดมนุษยนิยมจะให้ความสำคัญกับเหตุผลและปัญญาของมนุษย์อย่างมาก เพราะการดำเนินชีวิตหรือแก้ปัญหาชีวิตต้องใช้ปัญญาในการขบคิดพิจารณาหาเหตุผล เป็นแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพ ความสามารถ มีการฟื้นฟู ความรู้ เชื่อว่ามนุษย์มีคุณค่าและพยายามปรับปรุงความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ พระวิทยา ญาณสโร (คัมภีร์) ว่ามนุษย์รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดีในการดำเนินชีวิตและงานวิจัยของ พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ (วันยาว) ที่กล่าวถึงหลักคำสอนของพุทธศาสนาว่า เป็นหลักปฏิบัติที่คำนึงถึงศีลธรรมในการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุมความอยากและกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไปสู่การมีคุณภาพและจิตวิญญาณที่อิสระ เป็นหลักคำสอนในการถ่ายทอดแนวทางการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจสู่คนในชุมชนชนบทให้เข้มแข็งอย่างสมดุลและยั่งยืน นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์กรชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต เริ่มจากการรู้จักตัวเอง การทำตัวเป็นแบบอย่างให้คนยอมรับนับถือ และมณฺญ มุขฺยประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธและเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การแจกจ่าย การสร้างงาน จะต้องเป็น “สัมมาเศรษฐกิจ” คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ ทั้งร่างกายและจิตใจ รวมตลอดไปถึงสังคม ชุมชน ระบบนิเวศ และโลกเป็นส่วนรวมด้วย

๒) ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ ๒ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๓ อำเภอ ๕ จังหวัด ได้แก่ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอชุมพลบุรีและอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอกะหรัง อำเภอสวรรคภูมิ อำเภอโพธาราม และอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอศีลาลาด อำเภอราชสีห์ และอำเภอขามเฒ่า จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอดงและอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ที่ได้ชื่อว่าทุ่งกุลาร้องไห้ มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ชนเผ่ากุลซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยจากเมืองเมะตะมะ ประเทศพม่า ได้เดินทางมาค้าขายผ่านทุ่งแห่งนี้ ปกติแล้วชนเผ่ากุลเป็นชนเผ่าที่มีความอดทนสูงมาก สู้งาน สู้งาน อดทน ฝน แต่เมื่อได้เดินทางผ่านทุ่งแห่งนี้ ที่มีพื้นที่กว้างขวางเหลือประมาณ ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน ไม่พบหมู่บ้านใดๆ เลย น้ำก็ไม่ดื่ม ดินไม้ก็ไม่มีที่จะให้ร่มเงา มีแต่ทุ่งหญ้าเต็มไปด้วยพืชร้าง พื้นดินก็เป็นทราย เดินทางยากลำบากเหมือนอยู่กลางทะเลทราย ทำให้คนพวกนี้ถึงกับร้องไห้ ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้” ในอดีตทุ่งกุลาร้องไห้ในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนใหญ่จะแห้งแล้งมาก ส่วนในฤดูฝนน้ำจะท่วมทุกปี ไต่พื้นดินลงไปเป็นน้ำเค็ม ไม่สามารถทำการเกษตรได้ วิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จากอดีตถึงปัจจุบัน ยังมีความผูกพัน พึ่งพาอาศัยกันและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่มียึดเหนี่ยวจิตใจ ฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่น่าสนใจ ทำให้มองเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ว่ามีการปฏิบัติเรื่องประเพณีและความเชื่อที่เป็นแบบแผนอันก่อให้เกิดความสุขในชีวิต จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีวัฒนธรรมบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น

การออกไปทำงานต่างพื้นที่ การอยู่กันเป็นครอบครัวขนาดเล็ก เป็นต้น แต่โดยภาพรวมวิถีชีวิตส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ประสพสุข ฤทธิ์เดช** พบว่า โครงสร้างสังคมของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการปรับตัวในสังคมเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านและแบบใหม่ คือ ในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านมีโครงสร้างสังคมเป็นครอบครัวแบบขยาย ระบบเครือญาติ ส่วนในสังคมเกษตรกรรมแบบใหม่โครงสร้างสังคมเป็นครอบครัวเดี่ยว ใช้แรงงานเครือญาติลดน้อยลง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ยังคงอยู่ความสัมพันธ์กับรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปตามแนวความคิดพัฒนากระแสหลักและกระแสทางเลือก ซึ่งสอดคล้องกับ **สุชานาถ บุญเที่ยง** ที่กล่าวว่า ประชาชนชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจนและเคยประสบปัญหาหนี้สินมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติด้านอื่น คือ เป็นผู้นำทางภูมิปัญญาและแนวคิดในการดำเนินชีวิต มีความสามารถในการบูรณาการหลักคำสอนสู่การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองโดยใช้กระบวนการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ดี ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการพัฒนาจนกลายเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม อย่างมีความพอดีในชีวิต มีศักยภาพและมีโอกาสสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอก เพื่อก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจอย่างสมดุลและยั่งยืน

นายแสวง มะโนลัย ประชาชนชาวบ้านผู้ได้รับแรงบันดาลใจที่ทำให้เนื่องจากเศรษฐกิจไม่ดีและมีภาวะฝนแล้งทำให้มีหนี้สินมาก จึงทำให้ตัดสินใจผันตัวเองโดยการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรแนวใหม่ตามแนวพระราชดำริในรัชกาลที่ ๙ ตอนแรกก็ทำเล็กๆ ก่อน ต่อมาขยายใหญ่ขึ้นทางรัฐก็เห็นว่ามีควมตั้งใจก็เข้ามาสนับสนุนส่งเสริม จนปัจจุบันกลายเป็นฐานเรียนรู้ของเกษตรกรที่มาศึกษาดูงานทั่วประเทศ นายแสวง มะโนลัย ประชาชนชาวบ้านผู้มีความชำนาญในหลากหลายศาสตร์ อันเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ปุ๋ยหมัก กิจกรรมเกื้อกูลการหมุนเวียนวงจรเกษตร และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นางสาวรติ เห่งจัน** การจัดการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาฟาร์มนายณฤทธิ์ คำธิศรี ประชาชนชาวบ้าน จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัย พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ เกษตรกรมีการวางแผนทุกขั้นตอน มีการจัดการทรัพยากรเหมาะสมและคำนึงถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการสนับสนุนและการยอมรับจากภาครัฐ เอกชน และเกษตรกร

๓) ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ประชาชนชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

การที่คนเราจะประสบความสำเร็จในชีวิตทั้งหน้าที่การงานและครอบครัวนั้น แม้ว่าจะไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไร แต่เชื่อว่าหลายคนที่เจอสมรสในชีวิตอาจทำแนวทางในการดำเนินที่เคยยึดถือมาตกหล่นไประหว่างทาง จากการศึกษาวิถีชีวิตนายแสวง มะโนลัย นี้ผู้วิจัยพบว่าเป็นวิถีชีวิตที่ประสบผลสำเร็จอันเกิดจากวิถีชีวิตที่ผ่านอุปสรรคมาอย่างยากลำบาก ซึ่งพื้นฐานของชีวิตคนเรานั้นอาจมีที่มาจากแตกต่างกันวิถีชีวิตจึงแตกต่างกันออกไปด้วย นายแสวง มะโนลัย เริ่มต้นวิถีชีวิตด้วยการเปลี่ยนแนวความคิดที่ว่า “สิบสลิ้งอยู่ปากฟ้าย่าสลิ้งอะคะนิงหา สองสลิ้งอยู่ในมือ หีบกำเอาไว้” เป็นวิถีชีวิตที่ไม่ย่อท้อต่อความแห้งแล้งของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ การเปลี่ยนความคิดเดิมแล้วแสวงหาความรู้ใหม่ถือเป็นการดำเนินชีวิตตามปรัชญาสาขาญาณวิทยา สอดคล้องกับบทความของ **พระมหาเกษณะ ตรุโณ**

ที่กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของคนไทยว่า ดำเนินชีวิตในเชิงปรัชญาของคนไทยที่เห็นชัดเจนคือในเชิงญาณวิทยา คนไทยมีวิธีแสวงหาความรู้และมีวิธีการนำความรู้มาใช้ ในเชิงจริยศาสตร์ คนไทยมีความเพียรในการปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาที่ตนนับถือ โดยการแสวงหาความรู้ของนายแสง มะโนลัย ในช่วงแรกเกิดจากการได้ฟังพระราชดำรัสของในหลวงรัชกาลที่ ๙ เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากนั้นก็ได้เข้ารับการอบรมจากหน่วยงานต่างๆ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจนเกิดผลสำเร็จ โดยการแสวงหาความรู้นี้มนุษย์จะรู้ได้ก็ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงการเข้าหลักธรรมว่าเป็น ปัจจัยตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูหิ คือพระธรรมนี้เป็นสิ่งที่วิญญูชนจะรู้ได้ และการรู้ได้นั้นเป็นของเฉพาะตน ต้องปฏิบัติตามจึงจะรู้ ทำแทนกันไม่ได้ แบ่งปันให้กันไม่ได้ ต้องประจักษ์ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาวิรัตน์ อภิธมโม (เข้พวง)** พบว่า แหล่งกำเนิดความรู้ทางพุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือเกิดจากการปฏิบัติตามหลักภาวนามยปัญญา และแหล่งกำเนิดความรู้ทางอ้อมได้จากการฟัง (สดมยปัญญา) การคิด (จินตามยปัญญา) และนางเสาวนีย์ พงศกรเสถียร ว่า โลกุตตรปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงซึ่งเป็นสัญญาชั้นพิเศษที่อยู่เหนือระดับสามัญธรรมดา และลักษณะวัด ปาละรัตน์ ได้กล่าวว่าความรู้สามารถทดสอบว่าเป็นจริงได้ด้วยประสบการณ์ของตนเองจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และจิต

ส่วนการดำเนินชีวิตในด้านจริยศาสตร์นี้นายแสง มะโนลัย ได้ประพาดิตนเป็นแบบอย่างในฐานะปราชญ์ชาวบ้านผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบสัมมาอาชีพ ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจทฤษฎีใหม่ และการนำหลักคำสอนทางศาสนาที่ตนนับถือมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ หลักจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยสัมมาอาชีวะอันเป็นหนึ่งในมรรค ๘ คือการเลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นางสุชานาถ บุญเที่ยง** ที่พบว่าปราชญ์ชาวบ้านอีสานเป็นผู้นำแนวคิดปรัชญาการดำเนินชีวิตที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างและการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งนอกจากนายแสง มะโนลัย จะประสบความสำเร็จด้วยตนเองแล้วยังถ่ายทอดความรู้ด้านการทำเกษตรทฤษฎีใหม่แก่ชุมชนและผู้สนใจอีกด้วย อันเป็นรูปแบบของการถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคลเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมณฑา ศรีสวัสดิ์** กล่าวถึงปราชญ์ชาวบ้านในด้านวัฒนธรรม มีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีเดิม การอนุรักษ์อาหารประจำท้องถิ่น อนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้าน และอนุรักษ์การใช้ภาษาประจำถิ่น โดยถ่ายทอดความรู้ของนายแสง มะโนลัย เป็นลักษณะของการปฏิบัติให้ดู การสาธิตอย่างละเอียดเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งภาครัฐควรมีการให้การสนับสนุนในด้านการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะบุคคลสู่กลุ่มบุคคล สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาจุลศักดิ์ จุลทนต์โน (รณน้อย)** พบว่า ปราชญ์อีสานได้ประยุกต์หลักพุทธธรรมที่จำเป็นในการทำงานลงไปด้วย ด้วยเหตุนี้แนวคิดและวิธีการทำงานของปราชญ์อีสาน จึงนำไปแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธได้ ก็เนื่องจากว่าได้นำหลักพุทธธรรมไปปรับใช้แล้วแต่กรณีไปนั่นเอง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากบทสรุปทำให้ทราบว่า การดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องอยู่บนฐานของหลักพุทธปรัชญา อันเป็นแนวทางที่ควรเอาเป็นแบบอย่าง ทั้งยังเป็นวิถีชีวิตที่เป็นไปเพื่อการสร้างความสุขทั้งตนเองและชุมชน โดยอาศัยหลักกรรมทางพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม ดังนั้นผู้วิจัยคิดว่าควรมีการสนับสนุนเชิงนโยบาย ดังนี้

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรมีการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งยังสนับสนุนให้ประชาชนในทุกภาคส่วนได้เข้าฝึกอบรมและได้ศึกษาวิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งด้านการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตส่วนตัว และให้การสนับสนุนชุมชนให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชุมชนอีกด้วย

๒) ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน นำหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของตนมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ และนำแนวทางการดำเนินชีวิตของนายแสวง มะโนลัย มาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างความสุขให้กับตนเองและชุมชน ไปจนถึงระดับของสังคม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาภาคสนามโดยวิธีสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการอธิบายเชิงพรรณนาเพื่อทำให้ทราบเกี่ยวกับปรัชญาการดำเนินชีวิต และหลักพุทธธรรมเพื่อความผาสุกแก่การดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “บ่อเกิดของความรู้และการถ่ายทอดความรู้ ของปราชญ์ชาวบ้าน”

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดอุดมคติของปราชญ์ชาวบ้านในด้านจริยศาสตร์”

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการดำเนินชีวิตของนักการเมืองไทยผู้ได้รับรางวัลดีเด่นในด้านต่างๆ”

๔) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “รูปแบบการนำเสนอแนวคิดปราชญ์ชาวบ้านด้วยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ โดยการศึกษาเฉพาะกรณี”

๕) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและรูปแบบการดำเนินการของชุมชน”

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรฎกเถปิฎก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกร่วมอรธกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมการศาสนา. คู่มือการศึกษา ธรรมศึกษาชั้นตรี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. การปลูกข้าวที่ถูกต้องและเหมาะสม. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๔๕.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. การผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิเพื่อการส่งออกและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง. ร้อยเอ็ด: สำนักงานสหกรณ์จังหวัด ร้อยเอ็ด, ๒๕๔๘.

กระทรวงศึกษาธิการ. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๕.

กิตติ บุญเจือ. ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

กุลลิณี มุทธากลิน. ไทยยุควัฒนธรรมทาส. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑.

เกษตรและสหกรณ์. โครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ปี ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๑.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์**

เอกลักษณ์และภูมิปัญญาร้อยเอ็ด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.

คำพูน บุญทวี. **ลูกอีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๔๓.

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. **พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๗.

เฉลียว เอี่ยมตระกูล. **ปรัชญาชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑.

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอากค์ และรัศนี ศิลตระกูล. **“ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่งวิทยาการในชุมชน”** หน่วยที่ ๑-๘. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๔๕.

ชลิตา บัณฑุวงศ์. **ปราชญ์ชาวบ้าน : การ (ถูก) สร้างอัตลักษณ์ผ่านเกษตรกรรมยั่งยืนเกษตรกรรมยั่งยืน : อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับปัญหาการเกษตรและอัตลักษณ์ชาวนาไทย.** นนทบุรี: เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์, ๒๕๕๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑.

ไชย ญ พล, **รำรวยด้วยสันโดษ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๓๘.

สิทธิ บุตรอินทร์. **ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยม ตะวันออกกับตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๔.

ดัมบลิว. เจ. อาร์เซอร์. **ประเทศสยาม รายงานฉบับ ๒ (พ.ศ.๒๔๓๑) รายงานการเดินทางสำรวจมณฑลเชียงใหม่ ประเทศสยาม.** ในกรมศิลปากร.รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๕๕.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. **ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔.

เนืองน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์ตะวันตก ค้านท์ มิลล์ ฮอบส์ รอลส์ ชาร์ลส์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

บุญมี แท่นแก้ว. **ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้).** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

บุรีรัตน์ สามัตถิยะ. **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดินแดนแห่งอารยธรรม ก่อนประวัติศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคอ-ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖.

ประเวศ วะสี. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม: แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๐.

ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์.** กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๔๗.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ปรัชญากับวิถีชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙.

ปรีชา พิณทอง, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๔.

ปรียานุช พิบูลสรารุช. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๔๙.

ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ. **เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แม็ค, ๒๕๕๐.

พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรังสี). **บัญญัติ ปรมัตถ์ สมมติสังขะ ปรมัตถสังขะ**. พระนครศรีอยุธยา: วัดมเหยงค์, ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ภาษาธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____ **ภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

_____ **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๗.

_____ **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎกหมวดพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมานุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๔.

_____ **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕๑.

_____ **ชีวิตที่สมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๙.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๓.

พระพุทธรูปยเถระ. **รูปสิทธิปกรณ์นิติศาสตร์ภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. **พุทธวิถี**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระราชเวที (สมพงษ์ พรหมวิโส ป.ธ.๙) . **สัททวิเสสวิหะ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปนะติพิทท์, ๒๕๓๖.

พุทธทาสภิกขุ. **กามารมณ์กับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๙.

_____ **สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๙.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล. **ทฤษฎีการบริหารจัดการภาครัฐ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘.

รงค์ ประพันธ์พงศ์, **เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่**, กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๘.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๘.

ริชาร์ด แอล เกจ, การแสวงหามนุษยภาพใหม่ :บทสนทนาระหว่างโจเซฟ เดอร์โบลาฟ และไดซากุ

อิคเคะ. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๓๖.

รุ่ง แก้วแดง. ปฏิบัติการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๓.

ลักษณะวัต ปาละรัตน์. พุทธญาณวิทยา. กรุงเทพมหานคร: เม็ดทรายพรินติ้ง, ๒๕๕๔.

วศิน อินทสระ. พุทธจริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

ศึกษาธิการ กระทรวง กรมวิชาการ. สรุปผลการประชุมสัมมนาเรื่องแนวทางการนำภูมิปัญญา

ท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,

๒๕๓๘.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น. ของดีอีสาน. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระญาณสังวร. สันโดษ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป , ๒๕๓๓.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศัพท์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์,

๒๕๔๘.

สมภาร พรหมทา. มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๙.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. แนวคิดและ
ทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,

๒๕๓๓.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. ครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ ๓ ภาคกลางและภาคตะวันออก,

กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติ

แห่งชาติกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๐.

สิน พันธุ์พินิจ. เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๗.

สุจิตรา รณริน. ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด,

๒๕๔๐.

สุนทร กุลวัฒนวงศ์. ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร: สุวีริ

ยาสาส์น, ๒๕๔๔.

สุเมธ ตันติเวชกุล. หลักธรรมหลักทำตามรอยพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๙.

สุรพล ไกรสรารุฒิ. คู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสถานจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๕๒.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระพุทธศาสนาทัศนะและวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์,

๒๕๓๔.

เสรี พงศ์พิศ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๖.

อเนก นาคะบุตร. **ปราชญ์ชาวบ้านคืออะไร พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕.

อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ ๒๕๔๔.

อิกุจิโร โนนากะ. และคณะ. **วิธีการสร้างความรู้ (Methodology of Knowledge Creation)**, แปลโดย ทวี นาคะบุตร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

อี.เอฟ.ซูเมกเกอร์. **จิตแต่แจ้วเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ**. สมบูรณ์ ศุภศิลป์ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอีสาน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๔๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๔๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔.

เอี่ยม ทองดี และคณะ. **พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

เอี่ยม ทองดี. **ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ประสพสุข ฤทธิเดช. “การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้”. **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

รตี เห่งจัน, “การจัดการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาฟาร์มนายณฤทธิ์ คำธิศรี ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดสกลนคร”. **ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.

เสาวนีย์ พงศกรเสถียร. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องญาณวิทยาในธัมมปัทมสูตร”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

โสภิตา จิระพงศ์. “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ประสพสุข ฤทธิเดช. “การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

พระธิดุฒิ จันทโสภโณ (หมั่นมี). “การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหาอัตวินิบาตกรรมตามแนวพุทธจริยศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาจรัญ วิจรรย์เมธี. “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฒโน (รณน้อย). “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาปทีป พรหมสิทธิ์. “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาคปรัชญา**. บัณฑิตวิทยา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔.

พระมหาวิรัตน์ อภิธมโม (เข้มพวง). “การศึกษาวิเคราะห์พรมแดนความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท และเดวิด ฮิวม์”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, ๒๕๔๘.

พระวิทยา ญาณสาโร (คัมราชกูร์). “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, ๒๕๔๕.

สุชานาถ บุญเที่ยง. “ปราชญ์ชาวบ้าน : การบูรณาการหลักคำสอนสู่การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในภาคอีสาน”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔.

สุมนทา ศรีสวัสดิ์. “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาในประเทศไทย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. **ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓.

สุมนทา ศรีสวัสดิ์. “การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาในประเทศไทย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓.

อุบลรัตน์ ขุนทอง. “ศึกษาเปรียบเทียบหลักสันโดษกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

อุไรวรรณ บุญอรุณีพิทย. “การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดลพบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

พระมหากษัตริย์ ตรุณ, “การวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของคนไทยในเชิงปรัชญา”, [ออนไลน์], http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๑๖๑๐&articlegroup_id=๒๙๙

ประวัติทุ่งกุลาร้องไห้ เมืองจำปาขัน บ่อพันขัน , <https://sites.google.com/site/champakhannet/thung-kula-rxngghi-meuxng-capakhan-bx-phan-khan>

ประวัติและตำนาน “ทุ่งกุลาร้องไห้”, <https://esan๑๐๘.com>

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ข่าวสาร (ออนไลน์), แหล่งที่มา <https://www.opsmoac.go.th/news-preview-๔๐๑๘๙๑๗๙๑๗๗๒>

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ข่าวกิจกรรม (ออนไลน์), แหล่งที่มา http://www.dla.go.th/servlet/TemplateNewsServlet?_mode=detail&id=๔๑๐๙

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, แหล่งที่มา <http://roiet.nfe.go.th>.

นิตยสารเทคโนโลยีชาวบ้าน วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔๘๓, (ออนไลน์), <http://info.matichon.co.th/techno/techno.php?srctag=>

<http://lek-prapai.org/home/view.php?id=๖๐๒>

<https://www.onbnews.com/post/๑๐๖๒๙>

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Primary Sources

J.P. Sartre. **Being and Nothingness**. Hazel E. Barnes, tr. Pocket Books New York : ๑๗๖๖.

PhraDhammapitaka (P.A. Payutto). **A Constitution for Living**. Bangkok : Religious Affairs Press, ๒๕๔๔.

Thomas H. Davenport, Laurence Prusak. **Working Knowledge : How Organization Manage What They Know**. ๒nd edition. Boston, Massachusetts : Harvard Business School Press, ๒๐๐๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขออนุญาตใช้แบบสัมภาษณ์

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๘๐

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
ขอนแก่นตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรียน .....

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๒ ชุด

ด้วย นายปัญญา ศาสตรา นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราษฎ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้” โดยมี รศ.อุดม บัวศรี และผศ.ดร.จรัส สีกา เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้จึงขอความอนุเคราะห์ ให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน เพื่อให้งานวิจัยดังกล่าวสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านหรือหน่วยงานของท่านแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนาในการช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตขอนแก่น

ผช.เลขานุการบัณฑิตศึกษา

นายปัญญา ศาสตรา (นิสิต)

โทร.๐๙๒ ๕๕๒ ๖๔๒๖

โทร. ๐๙๓-๓๙๖ ๐๐๐๒

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

กลุ่มเป้าหมาย บุคคลผู้มีส่วนสนับสนุนและผลักดันให้ได้รับคัดเลือกเป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.....

ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....

ตำแหน่ง.....

ประเด็นการสัมภาษณ์

๑. ข้อมูลทั่วไปของหน่วยงาน
๒. การกิจด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานของท่านมีการดำเนินการอย่างไร
๓. กระบวนการดำเนินงานตามภารกิจมีขั้นตอนดำเนินการอย่างไร
๔. ปราชญ์ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการสนับสนุนในด้านใดบ้าง
๕. การดำเนินงานตามภารกิจมีปัญหา อุปสรรคอะไรบ้าง ชุมชนแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร
๖. ท่านมีแนวทางให้บุคคลทั่วไปนำหลักคิดของปราชญ์ชาวบ้านไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างไรบ้าง

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้
 กลุ่มเป้าหมาย ปราชญ์ชาวบ้านของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
 วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.....
 ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....
 ตำแหน่ง.....

ประเด็นการสัมภาษณ์

๑. แนวคิดการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเองเกิดจากอะไร ท่านเริ่มต้นอย่างไร และดำเนินการเมื่อใด
๒. กิจกรรมที่ดำเนินการหรือการถือปฏิบัติตามแนวคิดการพึ่งตนเองมีอะไรบ้าง เกิดผลอย่างไร
๓. องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - ๓.๑ ท่านมีวิธีการแสวงหาความรู้ในด้านการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองอย่างไร
  - ๓.๒ ท่านมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ อย่างไรบ้าง
  - ๓.๓ ท่านมีแนวทางในการจัดหลักสูตรเพื่อฝึกอบรมในรูปแบบใด และมีกี่หลักสูตร
๔. ท่านใช้หลักธรรมข้อใดในการดำเนินชีวิต แล้วเกิดผลอย่างไร
๕. การที่จะให้บุคคลอื่นๆ มีการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของปราชญ์ชาวบ้านท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไร

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาชีวิตนายแสวง มะโนลัย ปราชญ์ชาวบ้านแห่งทุ่งกุลาร้องไห้

กลุ่มเป้าหมาย เกษตรกร

วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.....

ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....

ตำแหน่ง.....

ประเด็นการสัมภาษณ์

๑. แนวคิดการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเองเกิดจากอะไร ท่านเริ่มต้นอย่างไร และดำเนินการเมื่อใด

๒. กิจกรรมที่ท่านดำเนินการหรือการถือปฏิบัติตามหลักคำสอนของปราชญ์ชาวบ้านมีอะไรบ้าง เกิดผลอย่างไรต่อครอบครัวของท่าน และมีวิธีที่ทำให้เกิดผลสำเร็จนั้นอย่างไร

๓. ท่านได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากปราชญ์ชาวบ้านอย่างไร

๔. ผลที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนของท่านตามหลักคำสอนปราชญ์ชาวบ้านเป็นอย่างไร

๕. การที่จะให้ครอบครัวอื่นๆ มีการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของปราชญ์ชาวบ้านท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไร

๖. ท่านได้ขอความช่วยเหลือ เรียนรู้ ฝึกประสบการณ์จากปราชญ์ชาวบ้านอย่างไร เรื่องอะไร

ขอขอบคุณ

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

(นายปัญญา ศาสตรา)

นิสิตปริญญาเอก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ข

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายปัญญา ศาสตรา
วัน/เดือน/ ปี เกิด	วันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๐๗
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๗๙/๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
สถานที่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ ๓๕๕/๑๕๓ หมู่ที่ ๑๗ ตำบลอิสาน อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐ โทร. ๐๘๕-๔๕๖ ๔๕๖๖
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ผู้อำนวยการ สำนักงาน กศน.จังหวัดเลย วิทยฐานะชำนาญการพิเศษ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดเลย (สำนักงาน กศน.จังหวัดเลย)
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๒๑	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม.ศ.๓) โรงเรียนเมืองแกพิทยาคม จังหวัดบุรีรัมย์
พ.ศ. ๒๕๒๔	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) วิชาช่างเชื่อมและโลหะแผ่น วิทยาลัยเทคนิคบุรีรัมย์
พ.ศ. ๒๕๒๘	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) วิชาเอก ช่างโลหะ วิทยาลัยเทคโนโลยี และอาชีวศึกษาวิทยาเขตเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา
ปริญญาตรี	
พ.ศ. ๒๕๓๘	ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) วิชาเอกการบริหารการศึกษา สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
ปริญญาโท	
พ.ศ. ๒๕๕๕	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.) สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี